

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

İÇ GÖÇÜN KENTSEL İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ VE ÖRÜNTÜLERİ: KOCAELİ ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

Emin ÇAKILCI

2502980164

DANIŞMAN

PROF.DR. SEDAT MURAT

İSTANBUL, 2014

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : EMİN ÇAKILCI Numarası : 2502980164

Anabilim/Bilim Dalı : ÇALIŞMA EKO.VE END.İLİŞKİLERİ Danışman : PROF. DR. SEDAT MURAT

Tez Savunma Tarihi : 21.10.2014 Saati : 16.00

Tez Başlığı :İÇ GÖÇÜN KENTSEL İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖRÜNTÜLERİ:
KOCAELİ ÖRNEĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SEDAT MURAT		Kabul
2- PROF. DR. MUSTAFA DELİCAN		Kabul
3- PROF. DR. SAMİR SALHA		
4- DOÇ. DR. MELTEM DELEN		Kabul
5- DOÇ. DR. MUSTAFA ÇAKIR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SELİM İNANÇLI		Kabul
2- DOÇ. DR. UMUT OMAV		

İÇ GÖÇÜN KENTSEL İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖRÜNTÜLERİ: KOCAELİ ÖRNEĞİ

Emin ÇAKILCI

ÖZ

Bu çalışmada, Kocaeli örneğinden hareketle iç göçün, kentsel işsizlik üzerindeki etkisi ve örüntüleri teorik ve uygulamalı yöntemlerle incelenmiştir. Ankete dayalı saha çalışmasında Kocaeli örneklemini baz olarak alınmıştır. Kocaeli'nin tespitinde Cumhuriyetin hemen her döneminde göç almış olması ve ülkenin en büyük sanayi kenti olması etkili olmuştur. Bu açıdan Kocaeli hem iç hem dış göçe yoğun ölçüde maruz kalmış ve heterojen nüfus yapısı ile sosyokültürel çalışmaların yoğunlukla yapıldığı veri tabanının yüksek olduğu bir kent olmuştur.

Uygulamada genellikle geçim sıkıntısı ve iş bulma gibi ekonomik gayelerle yapılan iç göç ülkemizin karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak halen önemini korumaktadır. Bu amaçla gerek göç öncesi gerek göç sonrası uygulanacak politikalar açısından göçün değişen niteliklerinin tespiti önem taşımaktadır. Bu çalışmayla göçün değişen dinamiklerinin yanında kentsel işsizliğin örüntülerini, göçmen kitlenin sosyokültürel, sosyoekonomik yapılarının ortaya konarak politika yapıcılara bir veri seti sunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel İşsizlik, Enformel sektör, İçgöç, Sosyal Dışlanma, Kentsel işsizlik

IMPACT & INTERWEAVES OF THE INTERNAL MIGRATION ON URBAN UNEMPLOYMENT AT KOCAELİ SAMPLE

Emin ÇAKILCI

ABSTRACT

Aim of this study is the impact of the internal migration on urban unemployment. Hereby we can determine the relations between internal migration, urban unemployment, poverty and urban unemployment with using theoretical and applying methods at Kocaeli sample. Kocaeli city has heterogenic social structure and biggest industrialized city in Turkey beside of this, all the times from the established of republic deal with internal and external migration and urbanisation problems. Because of this Kocaeli has the subject of many social and cultural researches so that easy to get different and verified datas

In practise internal migration generally occurs from economic factors like as unemployment and poverty. Internal migration creates many social and economic problems on urbans. In this study serves a data set about changing characters of internal migration and due to urban unemployment for policy makers

Key Words: Urban unemployment, social stratification, migration, informal section,

ÖNSÖZ

1950'lerde başlayan ve artarak devam eden içgöç kentlerde 1970'li yıllardan beri işsizliğe yol açmış lakin devreye giren önce Enformel kesim daha sonraları marjinal işler kentsel işsizlik ve yoksulluğun önlenmesinde bir subap olmuştur. İç göç hangi nedenle yapılırsa yapılsın beraberinde birçok sorunu getirmesi açısından toplumda önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan gerek göç öncesi önleyici gerekse göç sonrası sağaltıcı politikaların uygulanmasında, göç parametrelerindeki değişikliklerin takibi önemlidir.

Çalışma aşağıdaki sorulara cevaplar bulmayı amaçlamaktadır. İç göç neden ve hangi gerekçelerle yapılmaktadır, göç yerinin tespitinde hangi parametreler öne çıkmaktadır? İç göç sonucu kentlerde işsiz kalan kitle geçimini nasıl sağlamaktadır? Göçmen kitle sosyal dışlanmışlık hissiyatına sahip midir? Çalışma bu sorulara cevap aramış ve sosyal politika yapıcılara yararlanabilecekleri bir veri tabanı sunmayı amaçlamıştır.

Çalışma, gerek teorik gerekse uygulamalı olup, öncelikle spesifik olarak konuya yönelik literatür taranmış ve konuya dayanak olabilecek spesifik istatistiki veriler derlenmiş, sonrasında yapılan ankete dayalı saha araştırmasının bulguları ile birlikte amaca uygun şekilde yorumlanmıştır.

Çalışmanın geliştirilmesi, hitama ermesinde fikri ve manevi desteğini her zaman sunan hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Sedat Murat başta olmak üzere; tez izleme komitesi üyelerine ve bilhassa bilgisini, emeğini ve manevi desteğini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çakır'a teşekkürü bir borç bilirim.

Doktora çalışması boyunca duaları ve gösterdiği sabırla, maddi manevi desteğini her daim hissettiğim, motivasyon kaynağım annem Nahide hanım'a ve bu süreçte kendisini ihmal ettiğim kıymetli oğlum Sait Mert'e şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ	5
1.1. GÖÇ; TANIMI, TÜRLERİ VE SEBEPLERİ	5
1.1.1. Göç Tanımı	6
1.1.2. Göçün Temel Çerçevesi	7
1.1.3. Göç Teorileri	8
1.1.4. Göç Etmeyi Engelleyen Faktörler	9
1.1.5. Göç Türleri	10
1.2. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ	11
1.2.1. İç Göçün Genel Görünümü	11
1.2.2. İç Göçün Yönü	16
1.2.3. İç Göçte Sekonder Dönem: Metropollere Yönelik Göç	18
1.2.4. İç Göç Nedenleri	20
1.2.4.1. İç Göç Nedenlerinden Biri Olarak Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları	21
1.2.4.2. Sosyal Devlet Açısından Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları	22
1.2.4.3. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesinde, Bölgesel Kalkınma Planları	23
1.2.4.4. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının İç Göç Hareketliliğine Etkileri	24
1.2.4.5. Debelle ve Vickery Uyum Politikaları	27
1.2.4.6. Günümüzdeki Durum	28
1.2.4.7. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Özel Sektör Eliyle Giderilmesi	29
1.2.4.8. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesinde Başarısızlığın Nedenleri	30
1.2.5. İç Göçün Etkileri	32
1.2.5.1. Göç Veren Yerler Açısından etkileri	33
1.2.5.2. Göç Alan Yerler Açısından Etkileri	34
1.2.5.2.1. Aile Kurumuna Etkisi	35
1.2.5.2.2. Endüstri İlişkileri Üzerine Etkisi	36
1.2.5.2.3. İstihdam Üzerine Etkisi	36
1.2.5.2.4. Kadın ve Çocuk Çalışmasına Etkisi	37
1.2.5.2.5. Genç İşsizlik Üzerine Etkisi	38

1.2.5.2.6. Enformel Sektör Üzerine Etkisi	39
1.2.5.2.7. Kentleşme Üzerine Etkileri	40
1.2.5.2.7.1. Kentleşme Tanımı	40
1.2.5.2.7.2. Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi	40
1.2.5.2.7.3. İç Göç ve Kentleşmenin Boyutları	42
1.2.5.2.7.4. Kentleşme ve İstihdam	44
1.2.5.2.7.5. Gecekondulaşma ve Gettolaşma	45
1.2.5.2.8. Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri	47
1.2.5.2.8.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	48
1.2.5.2.8.2. İç Göç ve Kentlerde Sosyal Tabakalaşma	50
1.2.5.2.8.3. İç Göç ve Kentsel Sosyal Dışlanma	52
1.2.5.2.8.4. Sosyal Politika Açısından Sosyal Dışlanmanın Önemi	55
1.2.5.2.8.5. Sosyal Dışlanma ve Gettolaşma	58
1.2.5.2.8.6. Kentsel İşsizlik, Gettolaşma ve Enformel Sektör	60
1.2.6. Türkiye’de İç Göçün Tarihi Seyri	63
1.2.6.1. İç Göçte I. Dönem	64
1.2.6.2. İç Göçte II. Dönem	66
1.2.6.3. İç Göçte III. Dönem	67
1.2.6.4. İç Göçte IV. Dönem	68
1.2.6.5. Sekonder Göç, İç Göçte Yeni Evre	70
1.2.6.6. Türkiye’de İç Göçün Dönemsel Bazda İşgücü Piyasasına Etkileri	71
2. TÜRKİYE’DE KENTSEL İŞSİZLİK VE ENFORMEL SEKTÖR	74
2.1. KENTSEL İŞSİZLİK	74
2.1.1. Artan Emek Arzı, İşsizlik ve Nüfus	76
2.1.2. İç Göçün Kentsel İstihdam Piyasalarına Etkileri	79
2.1.3. İç Göç ve Kentsel İşsizlik	82
2.1.4. Kentsel İşsizliğin Kökenleri	85
2.1.5. Kentsel İşsizliğin Gelişimi	86
2.1.6. Asgari Ücret ve Kentsel İşsizlik İlişkisi; Harris ve Todaro Kuramı	89
2.1.7. Kentsel İşsizliğin Özelliği	92
2.1.8. Kronikleşen Genç İşsizliği	96
2.1.9. Kentsel İşsizlik ve Tarım Kesiminin Rolü	98
2.1.10. Kalkınma Politikaları ve İşsizlik Üzerine Etkileri	100
2.1.11. İşsizlikle Mücadele Politikaları	102
2.2. ENFORMEL SEKTÖR	107
2.2.1. Enformel Sektör Kavramı	107
2.2.2. Enformel Sektörün Yükselişi	109
2.2.3. Enformel Sektör İşgücünün Özellikleri	115
2.2.4. Enformel Sektörün Boyutları	119
2.2.5. Enformel Kesimin Sektörel Dağılımı	122

2.2.6. Çalışma Statülerine Göre Enformel Sektör Payları	123
2.2.7. Kentsel İstihdam ve Enformel Kesim	125
2.2.8. Kentsel Enformel Sektörün İstihdam Yapısı	135
2.2.9. Enformel Sektör ve Yüksek Nüfus Artış Hızı	140
2.2.10. Enformel Sektörün Olumlu ve Olumsuz Yönleri	141
3. KOCAELİ ÖRNEĞİNDE: İÇ GÖÇÜN KENTSEL İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖRÜNTÜLERİ – SAHA ARAŞTIRMASI	145
3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI	145
3.1.1. Araştırmanın Kısıtları	146
3.1.2. Araştırmanın Metodolojisi	146
3.1.3. Araştırmanın Hipotezleri	147
3.1.4. Araştırmanın Yöntem ve Modeli	147
3.1.5. Evren ve Örneklemi	148
3.1.6. Verilerin Toplanması	150
3.1.7. Verilerin Yorumlanması	151
3.2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	151
3.2.1. Sosyo Demografik Bulgular	152
3.2.1.1. Katılımcıların Yaş Durumu	152
3.2.1.2. Katılımcıların Cinsiyet Durumu	153
3.2.1.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyi	153
3.2.1.4. Katılımcıların Medeni Halleri	154
3.2.1.5. Katılımcıların Hane Halkı Büyüklükleri	154
3.2.2. Göçe Dair Bulgular	155
3.2.2.1. Katılımcıların Göç Ettikleri Yer	155
3.2.2.2. Doğum Yerleri	160
3.2.2.3. Göçteki Süreleri	164
3.2.2.4. Nereden Göç Edildiği	165
3.2.2.5. Göç Etme Nedenleri	165
3.2.2.6. Göç Etmeye Kimin Karar Verdiği	166
3.2.2.7. Bu Şehre Yerleşme Nedenine Göre Dağılım	167
3.2.3. Çalışma Hayatı Bulguları	168
3.2.3.1. Mesleki Durumları	168
3.2.3.2. Çalışma Durumları	169
3.2.3.3. İşin Nitelendirilme Durumu	170
3.2.3.4. İşyerindeki Çalışan Sayısı	171
3.2.3.5. Çalışmayan Kişilerin Geçimini Nasıl Sağladıkları	171
3.2.3.6. Aile Bireyleri içinde Başka Çalışanın Varlığı	172
3.2.3.7. Göçten Önce Çalışılan İş	173
3.2.3.8. Göç Öncesi Aile Bireylerinin Çalışma Durumu	174
3.2.4. Mali Durum Bulguları	175

3.2.4.1. Aylık Ortalama Gelir	175
3.2.4.2. Aylık Ortalama Gider	176
3.2.4.3. Borçluluk Durumu	176
3.2.4.4. Borç Düzeyi	177
3.2.4.5. Borcun Cinsi	178
3.2.5. Barınma Koşulları Bulguları	179
3.2.5.1. Konutun Mülkiyet Durumu	179
3.2.5.2. Konut Tipi	180
3.2.5.3. Konutun Büyüklüğü	180
3.2.5.4. Konut Kira Bedeli	181
3.2.5.5. Konutun Isınma Şekli	182
3.2.5.6. Konuta Dair Mutat Ödemeler	182
3.2.6. Ekonomik Bulgular	183
3.2.6.1. Evde Sabit Telefon Mevcudiyeti	184
3.2.6.2. Cep Telefonu Sahipliği	184
3.2.6.3. Aylık Ortalama Cep Telefonu Harcaması	185
3.2.6.4. Evden İnternet Ulaşımı	185
3.2.6.5. İnternete Ulaşım Yöntemi	186
3.2.6.6. Evde Bilgisayar Mevcudiyeti	186
3.2.6.7. Evdeki Bilgisayarın Türü	187
3.2.6.8. Beyaz Eşya Sahipliği	187
3.2.6.9. Aylık Ortalama Elektrik Harcaması	188
3.2.6.10. Aylık Ortalama Doğalgaz/Tüp gaz Harcaması	188
3.2.6.11. Aylık Ortalama Su Harcaması	189
3.2.6.12. Günlük Ekmek Tüketimi	190
3.2.7. Sosyokültürel Bulgular	190
3.2.7.1. Kitap Okuma Alışkanlıkları	191
3.2.7.2. Gazete, Dergi Okuma Alışkanlıkları	191
3.2.7.3. Televizyonda İzlenen Programlar	192
3.2.7.4. Sinemaya Gidilme Sıklığı	193
3.2.7.5. Tiyatroya Gidilme Sıklığı	194
3.2.7.6. Dinlenen müzik türü	195
3.2.7.7. KONSERE Gidilme Sıklığı	196
3.2.7.8. Resim Sergisi ya da Müzeye Gidilme Sıklığı	196
3.2.7.9. Tatile Gidilme Sıklığı	197
3.2.7.10. Sportif Faaliyet Durumu	198
3.2.7.11. Sosyal Etkinliklere Katılım	198
3.2.7.12. Sivil Toplum Faaliyetlerine Katılım	199
3.2.8. Sosyal Tabakalaşma Bulguları	200
3.2.8.1. Göç Edilen Kentten Duyulan Memnuniyet	200
3.2.8.2. Çocuklarının Geleceği İçin Düşünceleri	201

3.2.8.3. Ekonomik Durumlarını Nasıl Değerlendiriyorlar	202
3.2.8.4. Geçmişe Dair Temenniler	202
3.2.8.5. Burası ile ilgili hissettikleri	203
3.2.8.6. Geleceğe Dair Düşünceler	204
3.2.8.7. Ayrımcılık ya da Dışlanma Algısı	205
SONUÇ VE ÖNERİLER	207
KAYNAKÇA	214
EKLER	230
ÖZGEÇMİŞ	246

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ADNKS: Adrese Dayalı Kayıt Sistemi

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

ATO: Ankara Ticaret Odası

BD: Birincil dışsal emek piyasası

Bİ: Birincil içsel emek piyasası

BEA: Bureau of Economic Analysis (Ekonomik Analiz Bürosu)

BKA: Bölgesel Kalkınma Ajansı

BPD: Bölgesel Planlama Dairesi

DB: Dünya Bankası (World Bank)

DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DSİ: Devlet Su İşleri

GATT: General Agreement on Tariffs and Trade (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması)

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

HDTM: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

HHIA: Hane Halkı İşgücü Anketi

IBRD: International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası Kalkınma Bankası)

IES: The Institute for Employment Studies (İstihdam Araştırmaları Enstitüsü)

IMF: International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)

IOM: Uluslararası Göç Örgütü

İŞKUR: Türkiye İş Kurumu

İTO: İstanbul Ticaret Odası

KDV: Katma Değer Vergisi

KİT: Kamu İktisadi Teşekkülü

KOSGEB: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

LFS: Labour force survey (İşgücü Araştırması)

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OSB: Organize Sanayi Bölgesi

OES: Occupational employment statistics

RDA: Regional Development Agencies (Bölgesel Kalkınma Ajansları)

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)

UNDP: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)

WB: World Bank (Dünya Bankası)

WTO: World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)

GİRİŞ

Tarih boyunca göç, Anadolu coğrafyasında her zaman önemli bir rol oynamış, adeta üzerinde yaşayan halkların kaderi haline gelmiştir. Cumhuriyet sonrası ilk göç eylemini, azınlıkların karşılıklı mübadelesi oluşturmuştur. Bu bakımdan göç, içinde bulunduğumuz coğrafya açısından hemen her zaman toplumun temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir. Göç, bireylerin fiziki mekânda yer değiştirmesinden ibaret değildir. Bireyler bir yerden bir yere göç ederken; alışkanlıklarını, kültürel değerlerini, örf ve adetlerini, mantalitelerini, değer yargılarını da taşımaktadırlar. Böylelikle göç, göç edilen fiziki mekânda yarattığı kentleşme sorunlarının yanında sosyal uyumuna bağlı kentleşme sorunlarını da doğurmaktadır. Bu açıdan göç olgusu sosyal bilimciler açısından her zaman ilgi odağı olmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasını müteakip mübadeleye bağlı göç sayılmazsa, iş bulma ya da gelir yetersizliği gibi nedenlerle ekonomik gerekçelere bağlı olarak yapılan göçlerin 1950'lerde başladığı görülmektedir. Bu dönem siyasi açıdan tek partili dönemden çok partili döneme geçiş dönemi olup, aynı zamanda Marshall yardımlarıyla yurt dışına kapılarını ilk kez açan Türkiye'de sanayileşmenin hızlandığı yıllardır. Bu bakımdan Ülkemizdeki göç hareketi batıdaki gelişmelere paralel bir şekilde sanayileşmeyle başladığı görülmektedir. Lakin iç göç hareketi kısa sürede adeta bir çığa dönüşerek artmış, sanayinin iş gücü talebinden bağımsız bir şekilde kırsaldan gelen kitleler daha iyi bir yaşam standardına ulaşma ve iş bulma umuduyla kentlere yığılmışlardır. Tüm bunların yanı sıra gelişen teknoloji kullanımı ve diğer nedenlerle tarımda istihdamın azalması sonucunda, nüfusun iş bulma ümidiyle kentlere kayması, kentsel alanlardaki mevcut işsizlik oranlarını da yükseltmiştir.

Kentsel işsizlik oranlarının yüksek olmasına rağmen iç göçün artarak sürmesinin nedeni, sanayileşme yerine kentsel yaşam imkânlarının cazibesine dayalı "modernite"ye bağlanmaktadır. Kentlerde iç göçü karşılayacak yeterli iş imkânının bulunmaması, 1970'li yıllardan itibaren işsizliğe yol açmış, lakin önce devreye giren enformel kesim daha sonrasında ise marjinal işler, kentsel işsizlik ve yoksulluğun önlenmesinde bir subap olmuştur.

1980 sonrası Dünya ekonomilerinin Neo-Liberal politikalara kaymasının yanında küreselleşmenin etkisiyle kitle üretim şekillerinden vazgeçilerek kişiye özel ürünlere yönelmesi, üretimi esnekleştirerek emek üzerindeki koruyucu tedbirleri daraltmıştır. Esnek çalışma ve istihdam şekillerinin giderek gelişip yaygınlaşması da formel kesimin istihdamını azaltırken, enformel kesimin istihdamında artışa yol açmıştır.

2000'li yıllarda, tüm dünyada hakim güç haline gelen küreselleşme, milli devletin düzenleyici ve milli ekonomiyi koruyucu politikalarının önemli bir kesimini elinden almış, ülkeler adeta tek bir pazar haline gelen yeni dünya düzeninde birbirleriyle rekabet ederek üretimden pay kapmaya çalışır hale gelmişlerdir. Bilineceği üzere üretim fonksiyonunda diğer faktörlerin fiyatları küresel bazda borsalar aracılığıyla tespit edilirken, üzerinde esneklik kazanabilecek tek faktör emeğin fiyatı olan ücrettir.

Bu açıdan kaliteli ve eğitimli genç bir insan kaynağı, küresel rekabette öne çıkmak için önemli bir sermaye olurken; emeğin fiyatı olan ücretin küresel rekabete girmesiyle büyük düşüşler yaşamasına ve endüstri devrimi sonrası zamanla kazandığı sosyal politika koruma tedbirlerinden yoksun kalmasına yol açmıştır.

Tüm bunlara rağmen iç göç hareketliliği hala yüksek olup yapılan çalışmalarda, iç göçün daha ziyade ekonomik gerekçelerle yapıldığı görülmektedir. Kentsel işsizlik oranları, kayıt dışı ekonomi ve enformel kesimin istihdamdaki payının bu denli yüksek olmasına rağmen kitleler hala iş bulma amacıyla göç etmektedirler. Tüm bunlara kentlerdeki yüksek yaşam pahalılığın da eklenmesiyle birlikte, iç göçün doğurduğu sorunların üstesinden gelmek giderek güçleşmektedir.

İç göçün kentsel işsizlik oranlarını arttırarak işsizliğe ek bir yük getirdiği argümanı durumu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü göç eden örneklem zaten işsiz olduğundan göç etmekte olup hedef kentlerde işsizlik oranlarını yükseltirken ülke açısından ilave bir işsizliğe yol açmamaktadır. Bu durumda iç göçü ülke içinde işsizliğin transferi olarak tanımlamak daha doğrudur.

Çalışmanın amacı, iç göçün kentsel işsizlik üzerindeki etkileri bağlamında; iş bulmak gayesiyle yapılan iç göçün, kentlerde istihdama dönüşüp dönüşmediğini, bu

bağlamda göçün amacına ulaşip ulaşmadığını tespit etmek olup bununla birlikte göçmen kitlenin sosyoekonomik ve sosyokültürel örüntüleri de irdelenmiştir.

Bu bilgiler ışığında, çalışmanın temel hipotezi: “İşsizliğe bağlı yapılan iç göç, kentlerde istihdam imkânı bulamamaktadır. Bu bağlamda iç göç, mevcut işsizliğin ülke içinde transferinden ibaret olup ilave bir işsizlik yaratmamaktadır” Şeklinde belirlenmiş olup bunun yanında aşağıdaki alt hipotezlerde irdelenmektedir.

- Göç edilecek hedef kentin seçiminde birincil etken diğer bir ifadeyle temel belirleyici faktör iş imkânlarının fazlalığıdır. Bu bağlamda akrabalık bağlarının varlığı ana etken değildir.

- İç göç günümüzde kentsel alanlarda belli bölgelerde etnisiteye dayalı sosyal kümelenmeye yol açmamaktadır.

- İç göç kentlerde, göçmen kitlede sosyal dışlanmışlık ve ayrımcılık hissine yol açmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Teorik olan ilk iki bölümden birinci bölümde; göç kavramı ve iç göç hareketleri temel bir çerçevede ana hatlarıyla ortaya konulmuş, konuyla ilgili literatüre değinilmiş, konu analitik ve metodolojik açıdan irdelenmiştir. Bu bağlamda öncelikle göç konusunun kavramsal çerçevesi çizilip tanımı, türleri ve sebeplerine değinilmiştir.

Müteakiben Türkiye’deki iç göçün tarihsel gelişimi, evreleri, nedenleri ve sonuçlarına değinilerek istihdam, işsizlik, sosyal tabakalaşma, sosyal dışlanma ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarının iç göçle olan etkileşimleri değerlendirilmiştir. Böylelikle konu hakkında genel bir fikir birikimi sağlanıp, çalışmanın ilerleyen kısımlarına teorik bir alt yapı hazırlanmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye’de kentsel işsizlik olgusu ele alınacak, iç göç ve kentsel işsizlik üzerindeki etkileri, kentsel işsizliğin kökenleri ve gelişimiyle ilgili literatür irdelenmiştir. Bölümün ilerleyen kısımlarında kentsel işsizliğin tezahürü olan enformel sektörün tanımı, gelişimi, boyutları, sektörel dağılımı ve olumlu olumsuz yanları ortaya konmuştur. Bu bağlamda sadece teorik bilgiyle yetinilmeyip istatistiki, sosyometrik ve ekonometrik verilerde göz önüne alınarak birlikte değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise ankete dayalı bir saha araştırması yapılarak; işsizliğe bağlı yapılan iç göçün kentsel istihdamda yer bulup bulmadığı, iç göç nedenleri, göç öncesi konumları, göç sonrası çalışma hayatları, mali ve ekonomik durumları, barınma şartları, refah düzeyleri, kentleşmeyle ilintili sosyokültürel uyumları ve kentlere olan entegrasyonları değerlendirilmiştir.

1. TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇ

1.1. GÖÇ; TANIMI, TÜRLERİ VE SEBEPLERİ

İnsanların daha iyi bir iş, yaşam ortamı veya konfor bulabilmek adına belli bir idari bölgeden diğerine yaptıkları kalıcı demografik hareketler olarak adlandırabileceğimiz göç; hemen her zaman sosyal, ekonomik ve siyasi sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan göç, yarattığı negatif ve pozitif dışsallıklar açısından sosyal politika için ilgi çekicidir.

Her şeyden önce sosyal, siyasi ve ekonomik sonuçlarıyla göç; bireylerin ayrıldıkları yerle birlikte, içine dâhil oldukları göç edilen yerdeki sosyal ve ekonomik yaşamı da etkilemektedir. Dışsallıklar olarak adlandırılan bu durumun, doğal olarak işgücü piyasasına da yansımaları kaçınılmazdır. Bu açıdan göç ile işgücü piyasaları arasında doğrudan bir etkileşim söz konusudur. Önceleri kentleşmeyle başlayan sonraları küreselleşme ile artarak devam eden ve iç göç olarak adlandırılan bu sosyal mobilite, toplumsal yapıda köklü değişikliklere sebep olmaktadır.

Tarihi açıdan göç, sanayileşme, ekonomik gelişme ve kentleşmeyle paralel bir seyir izlemektedir. Batılı toplumlarda sanayi devrimi sonucu endüstrileşme, ekonomik gelişme ve modernite ile paralel olarak kentleşme artmıştır. Kırsal toplumun çözülmesi, sanayileşme süreçleri ve bu süreçlerde kentler ve bölgeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farkları ile doğrudan ilişki kurularak değerlendirilen göç olgusu; nüfus artışı, işsizlik, topraksızlık ve gelir yetersizliği nedeni ile az gelişmiş ülkelerde gündemdeki yerini korumaktadır.¹

Çalışma konusuna bir perspektif vererek temel oluşturması için bu bölümde; göç olgusu ele alınarak tanımı, nedenleri, sonuçları, türleri ve Ülkemizdeki hareketleri incelenmiştir.

¹ İbrahim Arslan, Yusuf Akan, **Göç Ekonomisi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008, s. 3-4.

1.1.1 Göç Tanımı

“Göç” terimi “konmak” terimi ile benzer anlamda kullanılmakta olup “Türk dili ve kültüründe “göç” sözcüğü, evi barkı ile birlikte yer değiştirme işi/eylemi olarak tanımlanmaktadır. Burada ev/konut/mesken, bir barınma yeri anlamına gelmekte ve temelinde “konmak” eylemi bulunmaktadır. Evi barkı ile yer değiştirmek ise çoluk çocuk, tüm aile bireyleriyle bir yerden başka bir yere gitmek anlamalarında kullanılmaktadır.”²

Göçe dair birçok tanımlama yapılmakla birlikte kısaca göç; daha müreffeh bir hayat için, bireyler ve toplulukların yaşadıkları yerleri bırakıp, geçici veya sürekli olarak yeni yerleşim yerlerine gitmeye karar vermeleridir.³ Bu açıdan göç; kariyer kazanma, ekonomik menfaat temini, eğitim alma, evlilik, iş bulma gibi sosyal, siyasi ve ekonomik nedenlerle isteğe bağlı veya zorunlu olarak yapılabilmektedir. Uygulamada ise göçün; ister dış ister iç göçte olsun, genellikle isteğe bağlı olarak yapıldığı ve göç kararında ana faktörün ekonomik olduğu görülmektedir.

“Göç şahıs ya da grupların kalıcı, en azından belirli bir süreyi kavrayıcı mekân değişiklikleridir.”⁴ Böylelikle göçün tanımlanmasında; uzaklık, zaman ve kalıcılık olmak üzere üç faktör göz önünde bulundurulmaktadır.⁵ Göçün tanımlanmasında zaman boyutunun ne olması gerektiği hakkında ortak bir fikir birliği olmamasına rağmen, bireylerin en az bir yıl süre ile yaptıkları yer değişikliklerinin göç sayılması gerektiği yaygın kanaattir. Lakin bu tanım mevsimlik göçleri kapsam dışında bıraktığından yetersizdir. TÜİK ise nüfus sayımlarında, iki sayım döneminde, daimi ikametgâh yeri farklı olan kişileri göç etmiş kabul etmektedir.⁶ Böylelikle her bir sayım döneminin beş yıllık bir süreyi kapsadığını hatırlarsak bu süre, kişinin ikametgâh değişikliğini bir iç göç olarak yorumlamada

² Sabri Çakır, “Geleneksel Türk Toplumunda Göç”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 24, Isparta, Aralık 2011, s.130.

³ M. Vedat Pazarlıoğlu, “İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt. XIV, Sayı 1, CBÜ Yay., Manisa, 2005, s.121.

⁴ Mehmet Fikret Gezgin, **İşgücü göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri**, İ.Ü. Yayınları, İstanbul, 1994, s.15.

⁵ Sevinç Bahar Yenigül, "Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri", Gazi Üniversitesi **Fen Bilimleri Dergisi**, Cilt No. XVIII, Sayı 2, Ankara, 2005, s.274.

⁶ TÜİK, Göç İstatistikleri – Metaveri, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067, 10 Nisan 2011.

şüphe bırakmayacak kadar uzun olmasından dolayı son derece sağlıklı bir veri demeti sunmaktadır.

1.1.2. Göçün Temel Çerçevesi

Göç, öncelikle bireylerin zihinlerindeki güdülenmelerle başlamaktadır. Göç belli bir güdüyle ve bir amaca yönelik olarak, eksikliği duyulan bir gereksinimin telafisi gayesiyle yapılmaktadır. Müteakiben, fiziki mekânda yer değiştirilerek, bir yerden bir yere taşınılıp yerleşilir. Mekânda yer değiştirmeyi konma, konaklama, yerleşme, uyum ve nihayetinde bütünleşme evreleri takip etmektedir. Göç edilen yere uyum sağlanmadığı sürece göç eylemi tamamlanmaz; çünkü vardığı yere uyum sağlayamamış birey ya da aile de potansiyel olarak göçmen olup ilk fırsatta yeniden göç etme eğilimindedir. Böylelikle, asıl önemli olan göç sürecini başlatan güdülenme olup göçten amaçlanan kazanımın tespiti önemlidir. Eğer bu eksiklik algısı giderilip tatmin edilirse, göç eylemi zaten başlamayacaktır.⁷

İç göçte emek mobilitesini yasal yollarla sınırlamak demokratik ülkelerde devletler açısından pek mümkün değilken, dış göçte mobilite hemen her ülkede çeşitli sınırlamalara tabii tutulmuştur. Dış göç genellikle bireysel olarak gerçekleşirken iç göç ailelerle birlikte yapılmaktadır.⁸ İç göçü engellemeye yönelik politikalar içerisinde en çok rağbet göreni, kişilerin buldukları yerde kalmasını temine yönelik planlı bölgesel kalkınma politikalarıdır. Bunun için bir sanayi politikası güdülerek, sanayinin belirlenen bölgelere bir plan bazında çeşitli sübvansiyonlarla teşvik edilerek yönlendirilmesidir.

Türkiye genelinde toplam iç göç nedenlerine bakıldığında erkeklerin iş arama nedeniyle, kadınların ise hane halkı fertlerinden birine bağlı olarak veya evlilik gerekçesiyle göç ettikleri görülmektedir.⁹ Diğer bir deyişle erkekler iş ve aş bulmak

⁷ Çakır, **a.g.e.**, s.131.

⁸ Mustafa Erkal, **Sosyoloji**, Genişletilmiş 8. Baskı, Der Yay., İstanbul, 1997, s. 155.

⁹ Sedat Murat, “Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 53, Yıl 2007, s.111-112, (Çevrimiçi) <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023001708>, 15 Mayıs 2010.

umuduyla, kadınlar da kocalarının yanına gitmek gayesiyle göç eylemine katılmaktadırlar.

1.1.3. Göç Teorileri

Teorik olarak bireyleri göçe yönelten faktörleri açıklayan üç yaklaşım vardır. “fayda–malîyet yaklaşımı”, “itici ve çekici güçler yaklaşımı” ve “seçkinlik yaklaşımıdır.”¹⁰ Bu yaklaşımlara kısaca değinmekte fayda vardır.

Fayda malîyet yaklaşımı, adından da anlaşılacağı üzere göç etmede temel etken olarak, göçün getireceği ek gelir ile göç ederek yaşanacak gelir kaybı ve doğacak zararların bir muhasebesini gerektirir. Göçü eğitim gibi insan sermayesi yatırımı olarak gören bu anlayışa göre; göç etmenin gelecek yıllardaki fayda ve getirilerinin bugüne indirgenmiş değeri, bugünkü malîyetlerinden fazla olduğu sürece göç sürecektir.

İtici ve çekici güçler yaklaşımında ise, göç planlanan bölgedeki ekonomik fırsatlar değerlendirilirken; mesafe, göçün malîyetleri, fiziki ve yasal engeller gibi göçün etkisini azaltıcı ara engellerle dikkate alınmıştır.¹¹ Bu yaklaşıma göre göç alan ve veren yerlerin özellikleri bireyleri ya cezbeder ya da iter. Reel ücret düzeyleri, iş bulabilme imkânı, yüksek ekonomik hareketlilik, kent yaşamının cazibesi, görece yüksek eğitim ve sağlık imkânları gibi refah unsurları çekici güçleri oluşturmaktadır. Öte yandan; iş imkânlarının sınırlı olması ya da işsizlik oranlarının yüksekliği, iletişim araçlarının ve imkânlarının sınırlı olması, kırsal alanlardaki geçim şartlarının zorluğu ise itici güçleri oluşturmaktadır.

İtici ve çekici faktörler yaklaşımına bağlı olarak Türkiye’deki iç göç açıklanmaya çalışıldığında, iç göçün daha çok itici nedenlerden gerçekleştiği görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye’de yaşanan iç göçler; kentlerin istihdam yaratarak ek iş gücü talebi doğurması nedeniyle değil, kırsal kesimin gittikçe daralan istihdam imkânları nedeniyle gerçekleşmektedir.

¹⁰ Fatih Çelik, “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. XIV, Sayı 2, Adana, 2005, s.168.

¹¹ *As.e.*, s. 174–177.

Seçkinlik yaklaşımında ise, insan sermayesi açısından göç edenlerin, etmeyenlere göre daha üstün nitelikleri vardır. Gerçekten de göçmenlerin eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum, sağlık ve sosyodemografik özellikleri itibariyle ele alındığında görece seçkin bir kitleden oluştuğu görülmektedir.¹²

İç göç olgusunda iki kesimin varlığı söz konusudur; iyi eğitilmiş insan sermayesi olarak yüksek nitelikli ve daha yüksek bir gelir elde etmek için göç eden kent kökenliler ile yoksul, kırsal kökenli, iş bulmak için göç eden, insan sermayesi açısından niteliksiz diğer kesim. İlk kesim formel ve kamu kesiminde istihdam imkânı bulurken, ikinci kesim ancak enformel piyasalarda istihdam imkânı bulabilmektedir. İlk kesimin göçünde milli gelirdeki büyüme ve sanayi gelirlerindeki artış etkiliyken, ikinci kesimin göçünde belirleyici faktörse nüfus ve istihdam oranlarındaki artıştır.¹³

Bu durumu destekler bir veri olarak göç edenlerin eğitim durumlarına bakıldığında, 1995-2000 döneminde göç edenlerin eğitim düzeylerinin önceki dönemlere nazaran daha elit bir kitleden oluştuğu söylenebilir. Anılan dönemde Türkiye’de toplam nüfus açısından bakıldığında, 25 yaş ve üstü erkek nüfusunun %16’sı kadınların ise %9’u lise mezunudur. Oysa göç edenlerin verilerine bakıldığında; göç eden erkeklerin %24.4’ü kadınların ise %14.9’u lise mezunudur.¹⁴ Bu bakımdan göçe katılanlar arasında, gerek kadınların gerekse erkeklerin eğitim oranları Türkiye ortalamasının üzerinde olup, göçe katılanların insan sermayesi açısından seçkinlerden oluştuğu teziyle örtüşmektedir.

1.1.4. Göç Etmeyi Engelleyen Faktörler

Bireyler göç etmeye karar verirken çeşitli faktörleri göz önüne aldığı gibi bazı faktörler de göç etmeyi engelleyici niteliktedir. Bu bakımdan göç etmeyi engelleyen bazı faktörler şöyle sıralanabilir:

¹² A.e., s.178-179.

¹³ Tuncer Bulutay, Enver Taştı, “Informal Sektor İn The Turkish Labor Market”, **Turkish Economic Association**, Discussion Paper, 2004/22, Nov 2004, s. 16 (Çevrimiçi) http://www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf, 15 Nisan 2011.

¹⁴ TÜİK, **Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç istatistikleri**, TÜİK Yay., Ankara, 2007, s.16.

- Göçe hedef bölgede mevcut olan iş imkanları ve barınma koşulları hakkında dezenformasyon
- Yeterli vasma sahip olmamak ve göç edilen yerde işe girmede karşılaşılabacak engeller
- Göç sonucu uğranılacak maddi kayıplar ve Bölgelerarasındaki ücret farklılıkları,
- Göçe hedef bölgedeki barınma imkanlarının çokluğu, yaşam koşullarının cazibesi sayılabilir¹⁵

Yukarıda sayılan faktörlerin kısmen ya da tamamen bulunması bireylerin göç kararı almalarında olumsuz tesir yaparak caydırıcı olabilmektedir. Lakin isteğe bağlı, planlı ve çoğu zamansa kademeli yapılan göç eyleminde göz önüne alınan bu faktörler, zorunlu göçte göçü önleyici etkiye sahip olmayıp ancak planlanan göç yerinin tespiti üzerinde kısmi bir etkiye sahip olmaktadır.

1.1.5. Göç Türleri

Bilimsel açıdan göç; iç ve dış göç olarak iki alt bölümde değerlendirilmektedir. İç göçü; bir ülke sınırları içerisinde birey ya da grupların yaptığı göçler olarak tanımlarken, dış göçü; bir ülkeden başka ülkeye yapılan göçler olarak tanımlamak mümkündür. Bununla birlikte göçler yapılış şekline göre; isteğe bağlı veya zorunlu olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış göç ise bir ülkeden dışarıya doğru olarak dışa göç ya da o ülkeye yönelik olarak dışardan göç şeklinde alt ayırmaya tabi tutulmaktadır.

Dış göçte göçün yönü ülkelerin büyüklüğü, ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve yerleşim tarihlerine bağlı olarak gerçekleşmekteyken iç göçte yön, kırsal kesimden şehirlere doğru, şehirlerden kırsal kesime doğru, kırsal kesimden kırsala doğru ve şehirlerden şehirlere doğru gerçekleşmektedir.¹⁶

¹⁵ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, 10.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s.59.

¹⁶ Pazarlıoğlu, **a.g.e.**, s.121.

1.2. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ

Genel olarak, ülke sınırları içinde yapılan her tür göç eylemi iç göç olarak nitelendirilmekteyken, TÜİK’e göreyse bu eylemin geçici yer değiştirme yerine göç olarak adlandırılması için bir yıllık süre gerekmektedir.

İç göçe katılan göçmenlerin, göç kararı alırken, fayda maliyet analizi yaptıklarını öngörmek mümkündür. Gerçekten de göçün getireceği potansiyel fayda ve kazanımlar göçün yaratacağı kayıp ve maliyetlerden üstün olmalıdır. Böylelikle göç bir tür umuda yolculuk olup bilinen atasözündeki gibi “dimyata pirince giderken eldeki bulgurdan olmak” riskinin göze alınmasıdır.

İç göçte göçün temel gerekçesi ekonomik olup, bölgelerarası refah dağılımındaki eşitsizliğe bağlı olarak gerçekleşen, sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi farklarıdır. Bilindiği üzere, toplumda oluşan gayri safi milli hasıla adil dağılmadığı gibi bölgeler arasında da eşit dağılmamakta, böylelikle bölgeler farklı sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine sahip olmaktadır. İş bu farklılıkta, temel belirleyici etken olarak kamu yatırımlarının dağılımını göstermek mümkündür.

Böylelikle iç göç yeni bir kısır döngü yaratmaktadır. Kamusal yatırımların bölgeler arasındaki dağılımındaki ana gösterge bölgelerin nüfus paylarıdır. İç göç sonucu nüfus metropol kentlere yoğunlaşmakta, böylelikle kamusal yatırımlar yine bu bölgelere transfer edilmektedir. Dolayısıyla, gelişmiş bölgeler giderek gelişirken, geri kalan bölgeler daha da gerilemektedirler. Bu bakımdan iç göçün kendi kendini tetikleyen bir dinamosu olduğunu ve bir kısır döngü yarattığını görmek mümkündür.

1.2.1. İç Göçün Genel Görünümü

1988 yılında toplam nüfus ülke bazında 53.2 milyon iken %32.5’luk bir artış göstererek 2009 yılında 70.5 milyona yükselmiş¹⁷ buna karşı kentsel nüfus 26.4 milyondan 48.7 milyona yükselerek %84.4’lük bir artış göstermiştir.¹⁸ Kentsel nüfustaki artışın toplam nüfustan %52 oranında daha yüksek oluşunu ancak iç göçle

¹⁷ TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923-2010**, Yayın No: 3641, TÜİK Yay., Ankara, Aralık 2011, s.131.

¹⁸ **A.e.**, s.132.

açıklamak mümkündür. Bu açıdan iç göç anılan dönemde hız kesmeden devam etmiş ve nüfus kentlerde yoğunlaşmıştır. Bir başka veriden hareketle anılan dönemde kırsal nüfus izlendiğinde, dönem başında 26.8 milyon olan kırsal nüfus dönem sonunda %19'luk bir azalma ile 21.8 milyona düşmüştür.¹⁹ İş bu rakamlara göre anılan dönemde, ülke nüfusu toplamda %32.5 oranında kentlerde ise %84.4 oranında artarken, kırsalda %19 oranında azalması, %51.5 oranında yüksek bir iç göç hareketliliğini göstermektedir.

Kırsaldan kentsel alanlara yönelik bu denli yüksek iç göç hareketi; ileride kentlerde işsizlik olarak açığa çıkacak ve zamanla derinleşip kronikleşirken beraberinde kentleşme sorunları, sonrasında kentsel yoksulluk ve suç oranlarını da yükseltecek bir sorunlar sarmalının ayak seslerini oluşturmaktadır. Öyle ki bu durum; gerek emek arzını daraltıcı yönlü, gerekse istihdamı artırıcı yönlü teşvik programlarına rağmen çözülemeyerek, kentlerin istatistiki veri demetinde her zaman kendini bir sabit değer olarak gösterecektir.

2000 yılı genel nüfus sayımı sonucuna dayalı göç istatistiklerine göre, 1995-2000 döneminde 6.692.263 kişi iç göçe konu olmuştur. Anılan bu iç göç rakamının 4.788.193 kişisi iller arasında göç kapsamındadır. Bu dönemde şehirden şehre göç edenlerin oranı %58 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde sayısal olarak en çok göç alan ve aynı zamanda veren üç kent aynı olup sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir'dir. Aldığı göç verdiği göçten çıkarılarak belirlenen ve daha isabetli bir değerlendirmeye imkân veren net göç rakamlarına göreyse, en fazla göç alan üç il sırasıyla: Tekirdağ, Muğla ve Antalya olup bu kentlerin istihdam açısından en göze çarpan özelliği, Türkiye ortalamasının üzerinde istihdam oranlarına sahip olmasıdır. Bu veriler iç göçte, göçün yönünü belirleyen temel faktörün hedef kentteki istihdam imkânlarının fazlalığıdır savını desteklemektedir. Diğer yandan en fazla net göç veren üç il ise Ardahan, Bartın ve Sinop'tur. Nüfus artışı kırsalda büyük oranda doğum ve evlenmelerle ilintilenirken, kentlerde ise asıl belirleyici faktörün göç alma olgusu olduğu açıktır.²⁰

¹⁹ A.e., s.133.

²⁰ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç istatistikleri, s. 16.

Duruma metropol kentler açısından bakmak gerektiğinde, İstanbul’u baz almak isabetli bir yaklaşım olarak görülmektedir. İstanbul’un en önemli özelliklerinden biri, tarihin her döneminde göç alan bir yerleşim yeri olmasıdır. İstanbul bu özelliğini Cumhuriyet döneminde ve fakat özellikle 1950’li yıllardan sonrada devam ettirmiştir. Bu göçler sonucunda günümüzde artık İstanbul nüfusunun 2/3 gibi büyük bir kısmı İstanbul dışı doğumludur.²¹ Göç edenlerin gittikleri yerlere göre bir göç haritası çıkarmak istenirse; İstanbul’a göç veren en büyük bölge Karadeniz bölgesidir, bunu sırasıyla Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Marmara ve Ege bölgeleri takip etmektedir.²²

Tablo 2: İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2008 - 2009 Dönemi)

İl	ADNKS 2009 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Türkiye	72.561.312	2.236.981	2.236.981	0	0
Ardahan	108.169	3.775	7.033	-3.258	-29,67
Mardin	737.852	18.296	40.308	-22.012	-29,39
Tunceli	83.061	4.100	6.205	-2.105	-25,03
Muş	404.484	10.158	20.182	-10.024	-24,48
Kars	306.536	9.028	15.660	-6.632	-21,4
Ağrı	537.665	12.115	22.613	-10.498	-19,34
Bayburt	74.710	3.101	4.420	-1.319	-17,5
Çorum	540.704	13.672	22.699	-9.027	-16,56
Yozgat	487.365	17.705	25.546	-7.841	-15,96

²¹ Murat, “Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler”, s.84.

²² A.e., s.91.

İğdır	183.486	5.179	7.986	-2.807	-15,18
Bitlis	328.489	11.594	16.485	-4.891	-14,78
Bingöl	255.745	6.986	10.726	-3.740	-14,52
Hakkâri	256.761	4.314	7.949	-3.635	-14,06
Gümüşhane	130.976	8.681	10.444	-1.763	-13,37
Erzurum	774.207	24.830	33.681	-8.851	-11,37
Siirt	303.622	8.475	11.797	-3.322	-10,88
Şırnak	430.424	8.356	13.025	-4.669	-10,79
Adıyaman	588.475	12.091	18.295	-6.204	-10,49
Niğde	339.921	12.588	15.778	-3.190	-9,34
Sivas	633.347	23.217	28.585	-5.368	-8,44
Kilis	122.104	4.662	5.677	-1.015	-8,28
Kahramanmaraş	1.037.491	18.521	26.934	-8.413	-8,08
Artvin	165.580	6.206	7.547	-1.341	-8,07
Diyarbakır	1.515.011	32.384	43.918	-11.534	-7,58
Zonguldak	619.812	16.258	20.701	-4.443	-7,14
Rize	319.569	12.428	14.575	-2.147	-6,7
Aksaray	376.907	10.217	12.587	-2.370	-6,27
Giresun	421.860	16.970	19.567	-2.597	-6,14
Nevşehir	284.025	8.965	10.667	-1.702	-5,97
Kırşehir	223.102	10.947	12.186	-1.239	-5,54
Amasya	324.268	11.533	13.187	-1.654	-5,09
Kütahya	571.804	15.291	18.210	-2.919	-5,09
Şanlıurfa	1.613.737	27.190	35.154	-7.964	-4,92
Kastamonu	359.823	13.047	14.570	-1.523	-4,22
Van	1.022.310	22.866	27.175	-4.309	-4,21
Manisa	1.331.957	28.781	34.262	-5.481	-4,11

Elazığ	550.667	15.900	18.001	-2.101	-3,81
Karabük	218.564	8.511	9.242	-731	-3,34
Malatya	736.884	25.806	28.208	-2.402	-3,25
Afyonkarahisar	701.326	20.223	22.256	-2.033	-2,89
Uşak	335.860	8.693	9.644	-951	-2,83
Kırklareli	333.179	10.359	11.242	-883	-2,65
Hatay	1.448.418	28.547	32.296	-3.749	-2,58
Konya	1.992.675	46.042	51.006	-4.964	-2,49
Tokat	624.439	32.655	34.213	-1.558	-2,49
Karaman	231.872	7.853	8.424	-571	-2,46
Osmaniye	471.804	15.167	16.319	-1.152	-2,44
Burdur	251.550	8.144	8.659	-515	-2,05
Denizli	926.362	20.119	21.706	-1.587	-1,71
Ordu	723.507	30.335	31.296	-961	-1,33
Samsun	1.250.076	38.874	39.581	-707	-0,57
Mersin	1.640.888	48.377	49.209	-832	-0,51
Adana	2.062.226	53.685	54.109	-424	-0,21
Sinop	201.134	9.562	9.558	4	0,02
Bilecik	202.061	8.283	8.251	32	0,16
Aydın	979.155	28.524	27.640	884	0,9
Kırıkkale	280.834	15.861	15.565	296	1,05
Gaziantep	1.653.670	36.075	34.125	1.950	1,18
Çanakkale	477.735	15.412	14.802	610	1,28
Balıkesir	1.140.085	33.275	31.291	1.984	1,74
Kayseri	1.205.872	31.075	28.831	2.244	1,86
Muğla	802.381	28.390	26.613	1.777	2,22
Bartın	188.449	7.566	7.104	462	2,45

Batman	497.998	18.326	16.855	1.471	2,96
İstanbul	12.915.158	388.467	348.986	39.481	3,06
Erzincan	213.288	11.966	11.189	777	3,65
Bursa	2.550.645	66.615	56.368	10.247	4,03
Sakarya	861.570	25.376	21.665	3.711	4,32
Edirne	395.463	15.183	12.910	2.273	5,76
Isparta	420.796	18.633	15.822	2.811	6,7
İzmir	3.868.308	116.390	89.517	26.873	6,97
Kocaeli	1.522.408	60.432	48.399	12.033	7,94
Ankara	4.650.802	168.193	131.114	37.079	8
Düzce	335.156	11.752	9.046	2.706	8,11
Antalya	1.919.729	75.696	58.632	17.064	8,93
Bolu	271.545	12.808	10.124	2.684	9,93
Yalova	202.531	12.269	10.233	2.036	10,1
Tekirdağ	783.310	37.655	29.066	8.589	11,03
Eskişehir	755.427	32.346	23.225	9.121	12,15
Trabzon	765.127	36.868	26.474	10.394	13,68
Çankırı	185.019	20.166	11.831	8.335	46,09

Kaynak: Tablonun oluşturulması için kullanılan veri tabanına ulaşmak için, TÜİK, “ADNKS 2009 Verileri”, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id= 1067, 30/11/ 2011.

1.2.2. İç Göçün Yönü

Yukarıda sunulan Tablo 2’de 2009 yılı Türkiye istatistik kurumu iç göç verileri incelenmiş, bir kentin aldığı göçten verdiği göçün düşüldükten sonra elde ettiğimiz değer olan net iç göç rakamlarından elde ettiğimiz net iç göç oranlarına bakılmış ve ülke içinde göçün yönü izlenmiştir. Bu verilere göre en çok göç veren ilk on il sırasıyla şöyledir: Ardahan, Mardin, Tunceli, Muş, Kars, Ağrı, Bayburt, Çorum, Yozgat, Iğdır (bkz: Tablo 2) en yüksek net iç göç hızı -29.67 ile Ardahan’da olup

bunu takip eden ikinci sıradaki Mardin’de bu oran -29.39’dur. Anılan bu illerin yedi tanesi bölge olarak terör olaylarının bir dönem yoğun olarak yaşandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır. Buradan hareketle, yaşanan iç göç hareketliliğinde güvenlik kaygısının önemli bir faktör olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Gerçi burada da bir kısır döngüden bahsetmekte fayda vardır. Yaşanan terör olaylarına karışanların büyük bölümünün işsiz ve eğitim düzeylerinin düşük oluşu ve bölgede istihdamın bir türlü sağlanamamasının teröre kaynak sağladığı argümanı oldukça sık dillendirilmektedir. Nitekim Ankara Ticaret Odası (ATO)’da benzer bir görüşte olup yayınladığı bir raporda, oda başkanının konuya dair yorumuna yer vermiş olup bu yorumda “İşsizlik oranının sabit kalması için her yıl 800-900 bin kişiye istihdam yaratılması gerekiyor. İşsizlik oranları arttıkça suç oranları da artıyor. İşsizlik tıpkı terör gibi bir milli güvenlik sorunu haline geldi”²³ denerek işsizlik oranları ile suç oranlarının paralel ve doğrusal bir bağıntıya sahip olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla işsizliğin terör, terörün ise bölgeye yönelik yatırımları engellemesi nedeniyle işsizliği dolayısıyla bir kısır döngüye yol açtığı söylenebilir.

Yine aynı tablodan edindinilen bilgiye göre; en çok iç göç alan ilk on il net iç göç hızlarına göre sıralandığında şöyle bir dizin karşımıza çıkmaktadır: Çankırı, Trabzon, Eskişehir, Tekirdağ, Yalova, Bolu, Antalya, Düzce, Ankara, Kocaeli. Bu illerin tamamı sanayi teşvik politikası kapsamında olup yoğun sanayi sübvansiyonu uygulanan illerdir. En yüksek net iç göç hızı 46.09 ile Çankırı’da olup ikinci sıradaki Trabzon’da bu oran 13.68’dir.

Tablo 2’yi incelenmeye devam edildiğinde, nüfuslarında değişim olmayan ve net iç göç oranları ± 1 aralığında bulunan iller, ekonomik açıdan durağan iller olarak kabul edilerek şu şekilde sıralanabilir: Samsun, Mersin, Adana, Sinop, Bilecik, Aydın Bu illerin aldıkları göç ile verdikleri göç arasındaki fark sıfıra yakın olup, nüfuslarını koruduklarını söylemek mümkündür. Artan ülke nüfusu karşısında bu illerdeki nüfusun artmamasını ise; iç göç verdikleri gibi yorumlanabilecekken, diğer

²³ Ankara Ticaret Odası, “İşsizliğin ve Göçün Coğrafyası Raporu” Ankara, 07.04.2007, s.1. (Çevrimiçi) "<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1058&l=1>, 10 Kasım 2010.

yandan ekonomik doygunluğa ulaştıklarıyla, diğer bir deyişle istihdamda doyumun yaşandığı bölgeler olmasıyla da açıklanabilir.

1.2.3. İç Göçte Sekonder Dönem: Metropollere Yönelik Göç

1985-1990 ve 1995-2000 dönemleri birlikte incelendiğinde Türkiye bazında iç göçler açısından; kentten kente göç, köylerden kentlere yönelik göç ve köylerden köylere yönelik göç oranları azalmış buna karşı kentlerden köylere yönelik göç oranı ise yükselmiştir.²⁴ Bu durumu kentsel yaşamın güçlük ve zorluklarından kaçarak emeklilik yaşamlarını daha sakin yörelerde yaşamak isteyenlerle, sanayinin İstanbul dışına çıkarılmasıyla çevre illere yönelik işgücü hareketliliğine bağlamak isabetli olur. Son yıllarda gelişen Tekirdağ, Kocaeli, Düzce gibi çevre iller sanayide istihdam yaratmış ve işgücü için önemli bir odak halini almıştır.

Bu durumu; ya günümüz kentsel gelişim politikalarında İstanbul için düşünülen turizm, ticaret ve finans merkezi olma planına bağlı olarak, kente hizmetler sektörünün yerleşmesine imkan tanınması adına yaşanan gelişmelerin bir neticesi olarak görmek gerekir ya da İstanbul'dan giderek tasfiye edilen sanayi sektörünün işgücünü beraberinde sürüklemesi olarak düşünmelidir.

İstanbul halen yüksek nüfus artışı ile iç göçte en önemli metropol kent konumundadır. İstanbul esasında gerek Anadolu yarımadasında transit bir konumda olmasından gerekse tarih boyunca süren savaşlar nedeniyle hem iç göçe hem de dış göçe büyük ölçüde maruz kalmıştır. Lakin günümüz Türkiye'si açısından bakıldığında "Cumhuriyet döneminde ilk nüfus sayımı olan 1927 yılında İstanbul nüfusu 800.000 civarında iken bu miktarın 1945 yılında 1.000.000'u, 1970 yılında 3.000.000'u, 1990 yılında ise 7.000.000'u ve 2000 yılında da 10 milyonu aştığı görülmektedir."²⁵ Günümüzde nüfus artışının halen çok yüksek olmasından hareketle iç göçün hızla devam ettiğini anlamak mümkündür. Bilindiği üzere bir bölgedeki ülke ortalamasının oldukça üstünde olan nüfus artışının izahı ancak iç göçle mümkündür. TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Sistemine dayanarak 27 Ocak 2012

²⁴ Murat, "Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler", s.106.

²⁵ A.e., s.83.

tarihinde yaptığı açıklamaya göre, 2011 yılı sonunda toplam nüfusun %18.2'si İstanbul'da yaşamakta olup İstanbul'un nüfusu 13 milyon 624 bin 240 kişiye ulaşmıştır.²⁶

İstanbul ilinin nüfus yapısındaki değişimleri gözlemlemek, ülkemizdeki iç göç hareketliliğinin ne denli yüksek olduğu hakkında fikir vermesi açısından önemlidir. İstanbul ili için rakamlara bakıldığında 1927-1945 yılları arası nüfus artışının makul olduğu görülmekte olup dolayısıyla bu dönemde bir iç göç furçasının olmadığını söylemek mümkündür. Rakamlara göre dramatik değişim 1945 sonrası başlamış olup 1970 yılı verisine bakıldığında, nüfusun yirmi beş yıl içinde üç kat arttığı gözlenmektedir. Müteakip yıllarda ise, hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak hızlı bir kentleşme sürecinin devam ettiği görülmektedir.

İstanbul'da yaşayanların 2000 yılı itibariyle 2/3 ü İstanbul dışı doğumlu olup iç göçler sonucu kentin demografik yapısının geldiği noktayı betimlemesi açısından önemlidir. Yine 2000 yılı nüfus sayımı verilerine göre İstanbul dışında doğanların doğum diğer bir deyişle İstanbul'a yaşanan iç göçte göç edilen kentlerde ilk beş kenti sırasıyla; Sivas, Kastamonu, Giresun, Ordu, Trabzon oluşturmaktadır. Yine aynı verilerden hareketle İstanbul dışı doğumlular arasında en düşük beş kent ise sırasıyla Hakkâri, Burdur, Şırnak, Muğla, Yalova ve Karaman'dır.²⁷

Ülkemizin en büyük metropolü İstanbul'a yönelik bu verilerden hareketle; Karadeniz'den İstanbul'a yönelik iç göçün halen yüksek oranda sürdüğünü öte yandan Güneydoğu'dan İstanbul'a yönelik göçün ise bittiği söylenebilir. İllerarası, kentten kente yönelik iç göçlerin 1/5'inden fazlasının hedefi İstanbul'dur.²⁸ Gerek İstanbul'a göç eden gerekse İstanbul'dan dışarı göç edenlerin cinsiyet açısından çoğunluğunu erkekler oluşturmakta olup göç katılanlar açısından erkek nüfusunun en fazla olduğu bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Gurbetçilik geleneği olarak adlandırılan bu durum, bölgeden erkeklerin tek başlarına çalışmak için gelip daha sonra geri dönmelerinden kaynaklanmaktadır.

²⁶ TÜİK, Haber Bülteni, Sayı 10736, 27 Ocak 2012, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736> 15 Mart 2012.

²⁷ Murat, "Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler", s.85.

²⁸ a.e, s.98.

1.2.4. İç Göç Nedenleri

Türkiye İstatistik Kurumu'nun anılan 2000 yılı göç istatistiklerine dair veri demetine göre; iç göçü belirleyen temel etmen ekonomik kökenli olup iş bulma amaçlı göç, toplam göç içinde %20'lik dilimle ilk sırada yer almaktadır. Aile fertlerine bağlı olarak göç edenler de bu kategoride değerlendirilirse, %26'lık bir kesim daha ekonomik sebepli göçe dâhil edilmiş olur. Bunları tayin ve atama nedeniyle göç edenler %13'lük bir oranla takip etmektedirler. Bu durum ise devlet personel rejiminin iç göç üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Eğitim nedeniyle göç edenler ise %12'lik oranla göç nedenleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Bu durumu da büyük oranda ÖSYM ve buna bağlı üniversite sınavları ile açıklamak gerekir ki gerçekten de üniversite sınavları, sosyal mobilitenin hem dikey hem yatay olarak sağlanmasında 1970'lerden beri önemli bir sosyal araç olmuştur. Diğer yandan güvenlik kaygısıyla yaşanan göçün oranı aynı istatistik demeti içinde ancak %1'lik bir paya ulaşmıştır.²⁹

Benzer şekilde İstanbul'un gecekondü bölgelerinde yapılan ampirik bir çalışmada, kırsaldan kente göç faktörleri sorgulanmış ve erkekler %47, kadınlar %52 ve bekârlar ise %49 oranında maddi zorlukları dolayısıyla ekonomik unsuru en önemli göç sebebi olarak göstermişlerdir. Öte yandan kendi ekecek toprağının olmaması ise erkeklerde %30, kadınlarda %13 ve bekârlarda %16 ile ikincil en önemli sebep olarak saptanmıştır.³⁰ Görüleceği üzere ekecek kendi toprağının olmaması teknik tabirle, tarımsal mülkiyet sahibi olmamak, erkekler için göç kararı almada en önemli sebeplerden biri olmaktadır.

1995-2000 dönemini baz alan bir ekonometrik çalışmadan elde edilen bulgulara göre, hemşerilik ilişkisi iç göç açısından; göç kararı eğer iş arama ve eğitim sebebiyle alınmışsa, gidilecek illerdeki hemşeri düzeyi (hemşeri sayısı) göç edilecek yerin tespiti üzerinde son derece etkili olduğu yönündedir. Diğer yandan yine aynı bulgulara göre, eğer göç kararı güvenlik, evlilik, tayin, atama gibi nedenlerle alınmışsa gidilecek yerdeki hemşeri sayısının çokluğunun önemi yok

²⁹ TÜİK, *Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri*, s. 13.

³⁰ Kemal H. Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.128.

denecek düzeyde sınırlıdır.³¹ Konu açısından önemli olan bulgu ise, istihdam gayesi ile yapılan iç göçte hemşerilik olarak adlandırılan sosyal ağ kullanımının, son derece önemli bir etken olduğu, göç edilecek yerin tespitinde o bölgedeki daha önce göç etmiş hemşeri sayısının fazlalığının önemli bir kriter olduğudur. Buradan da rahatlıkla görülebileceği gibi hemşerilik günümüzde hala kırsal kesim için önemli bir sosyal dayanışma mekanizması olarak işlev görmektedir.

1.2.4.1. İç Göç Nedenlerinden Biri Olarak Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları

Türkiye’de bölgesel eşitsizliğin köklerinin Osmanlı İmparatorluğu’na kadar gittiğini söylemek mümkündür. 18. asırdaki sanayi devrimini yakalayamayan Osmanlı’da daha sonraki yıllarda bir çözülme başlamış, bozulan ekonomik, askeri ve siyasi dengeler sonucu kırsaldan İstanbul’a bir göç dalgası yaşanmıştır. Sanayileşen batılı ülkelerle ticarete açılan limanların bulunduğu sahil kentleri kırsal bölgelere göre daha çok gelişmeye başlamıştır.

Ütopik bir varsayımdan hareketle, ekonomik gelişmenin bir ülkenin her yerinde aynı anda ve aynı düzeyde başladığı kabul edilseydi, bölgelerarası eşitsizlikten söz etmek mümkün olmazdı. Lakin ülkelerdeki ekonomik gelişme çoğunlukla doğal kaynakların, ulaşım, altyapı, ya da insan sermayesinin yoğunlaştığı belirli yerlerden başlar. Eğer zamanla ekonomik gelişme bu yerlerde kümelenip kalır ve ülkenin diğer yerlerine yayılamazsa bölgeselleşir ve bu durumda bölge dışında kalan yerler mevcut durumlarını koruyamaz ve daha da gerilerler. Bu bakımdan, ekonomik gelişmenin belirli bir bölgede toplanması, iktisatçılar açısından arzulanan bir durum değildir.

Ekonomik gelişmenin diğer bölgelere de dağıtılıp, yayılması izlenecek planlı teşvik politikaları ile yönlendirilmelidir. Sanayi politikası olarak adlandırılan bu olgu; Türkiye’de planlı dönem olarak bilinen Devlet Planlama Teşkilatı’nın etkin olduğu 1963 sonrası dönemde izlense de, müteselsil, kararlı ve yeteri güçlülükte

³¹ Murat Çiftçi, “Türkiye’de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Yıl 7, Sayı 15/2011, H.Ü. Yay., Ankara, 2011, s.116.

olmayan bir irade sonucu, bölgesel gelişmenin yurt sathına yayılması süreci başarılı olamamıştır. Esasen bölgesel eşitsizlik ister gelişmiş ister az gelişmiş olsun hemen her ülkenin maruz kaldığı bir fenomendir. Lakin bu durum az gelişmiş ülkelerde ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkarken gelişmiş ülkelerdeki önemi nispeten daha azdır.

1.2.4.2. Sosyal Devlet Açısından Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları

Sosyal devleti, “herkesin insan onuruna yaraşır bir hayat sürdürebilmesi için toplumsal eşitsizlikleri en aza indirmeyi ve kişilerin ekonomik ve sosyal yaşama katılımları önündeki engelleri kaldırmayı amaçlayan devlet olarak...”³² ifade etmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti 1982 tarihli meri anayasasında belirtildiği üzere laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Anlaşılacağı üzere kişiler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirmek, bir bakıma gelir ve servet dağılımını dengeli ve eşit bir şekilde dağıtmak devletin temel bir görevidir.

Anayasanın 166. maddesi devlet örgütüne sosyal politika olarak “ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle endüstrinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu bir biçimde hızla gelişmesini planlamak...” ödevini yüklemiştir. Öyleyse yurt çapında dengeli ve uyumlu bir kalkınmayı planlamak, yönetmek, tarım ve sanayii yurt sathına yaymak böylelikle tüm yurttaki dengeli ve uyumlu bir gelişmişlik düzeyi oluşturmak devlet siyasasının anayasal görev ve yükümlülüğüdür.

Sosyal devlet kavramını Batılı ülkelerde kullanılan refah devleti kavramının Türkiye’deki karşılığı olarak görmek gerekir. Kavramın çıkış noktasını; kapitalist sisteme devletin kamu yararına müdahale etmesi, toplumda üretilen gelirin dağılımının piyasa düzenine bırakılmasının reddedilmesi oluşturmaktadır. Salt

³² Selma A. Kavaf, “Sosyal Devlet Anlayışı ve Sosyal Politika Uygulamalarında Değişim Dinamikleri”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, Ankara, 2009, s.24.

kapitalist bir ekonomik düzende piyasa mekanizmasına bireylerin eşit ağırlığı değil paranın gücü egemen olmaktadır.³³

Bu açıdan bakıldığında, işsizlik ve yoksulluğa bağlı iç göç hareketinin temel nedeni olan üretilen gayri safi milli hasılanın yurt genelinde adilane dağılmamasının yarattığı bölgelerarası hatta illerarası gelişmişlik farklarını gidermek ve aralarında bir harmoni yaratmak, bir sosyal politika ödevi olarak devletin görevleri arasındadır. Lakin bu görev Devlet Planlama Teşkilatının Beş Yıllık Kalkınma Planlarına rağmen bir türlü gerçekleştirilememiş süregelen, aktif, dinamik bir sanayii ve kalkınma planlaması gerçekleştirilememiştir. Hatta tarım açısından bakıldığında, iktidarların popülist uygulamaları sonucu sürekli değişen ve rasyonel olmayan tarım ve hayvancılık sonucu tarım sektörü bırakınız gelişmeyi giderek sorunun kendisi haline gelmiştir. 2000'lere dek uygulanan politikalar da bölgesel kalkınma ve planlama hedefleri konulmuşsa da bu hedefler tutturulamamıştır.

1.2.4.3. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesinde, Bölgesel Kalkınma Planları

Türkiye Cumhuriyeti, ülke çapında refahın dengeli ve uyumlu bir şekilde dağılımını temin amacıyla; gerek bölgeler ve iller arası gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklarını gidermek, gerekse sanayiinin ve kalkınmanın dengeli ve uyumlu bir şekilde yönetilebilmesi için 1956 yılından itibaren makroekonomik ölçekte planlama faaliyetlerinde bulunmuştur. Önce 1956 yılında Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde Bölge Planlama Dairesi (BPD) kurulmuş daha sonra ise Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) 1961 yılında kurulmasıyla plan yapmak süreci DPT Müsteşarlığı'na bırakılmıştır. BPD ise bu dönemde etkisini yitirmiştir.³⁴ Bölgesel

³³ Korkut Boratav, "Sosyal Devlet Bölüşüm İlişkilerinde Emek Lehine İyileştirmeler Getirir", **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, Ankara, 2009/4, s.38.

³⁴ Hüseyin Mualla Yüceol, "Türkiye'de İller Arası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma" **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Göç Özel Sayısı, Yıl 7, Sayı 15, H.Ü. Yay., 2011-MI/11MI02, Ankara, 2011, s.38.

kalkınma ve gelişmeyi planlamak çabası uzun bir süre sürmüştür. Bu amaçla Türkiye’de beş adet Bölgesel Kalkınma Planı (BKP) geliştirilmiş olup bunlar:

- Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
- Zonguldak, Bartın, Karabük (ZBK)
- Doğu Anadolu Planı (DAP)
- Doğu Karadeniz Kalkınma Planı (DOKAP)
- Yeşilirmak Havzası Gelişim Planı (YHGP)

Ayrıca bunlara ek olarak da dört adet Bölgesel Gelişme Programı (BGP) yürütülmüştür. Bu Bölgesel Gelişme Programları ise:

- Doğu Anadolu Kalkınma Programı DAKP-MEDA
- Samsun Kastamonu Düzey II Bölgeleri
- Ağrı Konya Kayseri Malatya AKKM Düzey II Bölgeleri
- Doğu Karadeniz TR90 Düzey II Bölgeleridir.³⁵

1.2.4.4. Bölgesel Gelişmişlik Farklarının İç Göç Hareketliliğine Etkileri

Türkiye böylelikle 1990’ların sonlarından itibaren dünyada gelişen ve giderek artan küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikalarının da³⁶ etkisiyle, planlama uygulamalarının önemini yitirmesine dek, sanayileşme ve kalkınmayı yönetebilmek adına çeşitli programlar gerçekleştirmişse de umulan hedeflere bir türlü varamamıştır. Bölgelerarasındaki mevcut sosyoekonomik gelişmişlik farkları bırakınız giderilmeyi bir nebze dahi indirgenememiştir. Böylelikle işgücü metropol kentlere yığılmış, tarımdan gelen kırsal kesim metropollerde enformel sektörün oluşmasına sebebiyet vermekle kalmamış, kalıcı hale gelmesini de sağlamıştır.

³⁵ A.y.

³⁶ Vedat Bilgin, “Sosyal Devletin Geleceği”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, Ankara, 2009/4, s.39.

Zamanla formel piyasaların gelişmesi ve devletin düzenleyici gücünün artan denetimlerle etkinleşmesine bağlı olarak ortadan kalkacağı umulan enformel kesim, günümüzde istihdamın nerdeyse yarısını emen bir yapı haline gelmiştir. Küresel rekabetin giderek artması, üretim faktörleri açısından emeğin fiyatı olan ücretin, rekabette belirleyici hale gelmesiyle emek fiyatları üzerindeki baskı artmış, uluslararası büyük firmaların yerli ulusal firmaları fasoncu olarak kullanmaları sonucu enformel sektörden faydalanmalarına imkân tanımıştır.

Ekonomik, sosyal ve doğal kaynakların dağılımı bakımından yaşanan dengesizlikler iç göçün yönünü belirleyen en önemli unsurlardan bazılarıdır. Emeğin marjinal verimliliğinin görece düşük olduğu tarım kesiminden, emeğin marjinal verimliliğinin yüksek olduğu sanayi ve hizmetler kesimine doğru kayması, bir anlamda yer değiştirerek göç etmesi iktisadi öğretiye uygundur. Bu açıdan emeğin iç göçü iktisadi olarak beklenen ve faydalı bir süreçken, göç alan bölgelerde yeterli iş imkânı yaratılamaması, büyük kentlerde işsizlik sorunsalını kronikleştirerek içinden çıkılması güç bir hale getirmiştir. Öte yandan göç veren iller incelendiğinde, verdikleri göçe rağmen halen sergiledikleri yüksek işsizlik oranları şaşırtıcı niteliktedir. Anlaşılan ne göç alan ne de göç veren illerde işsizlik sorunu, iç göçe rağmen çözülememiş olup bu durum tam bir çelişki sergilemektedir.

Kırsaldan kente göç eden kitle kendine, ya yapısal işsizlikle ilintili nitelik uyumsuzluğundan ya da ekonomideki talep yetersizliğinden ötürü, kayıt dışı ve düşük ücretle ucuza çalışmanın yoğun görüldüğü, emek verimliliğinin nispeten düşük olduğu enformel sektörde yer bulabilmektedir. Bu durumsa 1950'lerde doğan ve sürekli büyüyerek çalışma hayatının önemli bir kısmını kapsayan enformel sektörün büyümesini sağlayarak kayıt dışı ekonomiyi artırmaktadır. Oysa tarım kesiminden gelen bu işgücünün marjinal verimliliği yüksek sektörlerde formel piyasalarda istihdamı ekonomik politika ve kalkınma açısından gereklidir.

Beşeri sermayenin niteliğinin bölgesel gelişme ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi son derece önemlidir. Türkiye'de bölgesel beşeri sermayenin büyüme üzerine etkisini ölçen ekonometrik bir çalışmada, beşeri sermaye niteliğinin bölgesel gelişme üzerindeki etkisinin en fazla görüldüğü bölgelerin başında; Ege,

Batı Marmara, Orta Anadolu gelmektedir. Yine aynı çalışmada bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi için eğitim ve sağlık yatırımlarının artırılması önerilmiştir.³⁷

Bu açıdan kentsel kesimin kırsal aleyhine gelirden pay sahibi olduğunu gözlemlemek mümkündür. Her ne kadar açlık sınırının altındaki nüfus oranı görece düşükse de, asgari geçim sınırı altında kalan nüfus oranı açısından benzer şeyi söylemek mümkün değildir. Bu verilerden hareketle gelir dağılımında artan adaletsizliğin, kırsal kesimde özellikle doğu illerinde giderek artan bir yoksullaşmaya yol açtığını söylemek mümkündür. Durum yöresel olarak irdelendiğinde yoksulluğa, son yıllarda global eğilimlere uygun olarak giderek artan işsizlik oranlarının yol açtığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında işsizlik oranlarındaki artışa çözüm bulabilmiş bir ülkenin var olmaması, durumun çözümüne dair sihirli bir reçetenin olmadığını göstermekle birlikte, işsizlikle mücadelenin zor ve uzun bir yol olduğunu hatırlatmaktadır.

Lakin büyük kentlerde kronikleşmiş bir işsizlik olgusu göze çarptığından kırsal kesimde işçiyi yerinde tutmak için artık yapılacak şey, hane halkı gelirini %25 ile %75 oranında arttırdığı gözlenen mikro kredi³⁸ gibi tarım dışı çalışma imkânlarının göç veren bölgelerde oluşturulmasıdır. Mikro kredi uygulamalarının Pakistan ve Hindistan gibi ülkelerde başarıyla uygulandığı görülmekte olup bu uygulamaların özellikle yoksulluğu ve işsizliği önlemede başarılı olmasından ötürü, birleşmiş milletlere bağlı UNDP tarafından az gelişmiş ülkelere tavsiye edilen temel politika haline geldiği görülmektedir. Literatürde mikro kredi üzerine yapılan çeşitli çalışmalar; kredi alan kişilerin kredi borçlarının geri ödenmesinde son derece titiz olduklarını, dolayısıyla verilen kredilerin büyük bölümünün geri döndüğünü, kredi öncesi işsiz, yoksul kişilerin küçük bir krediyle kurdukları kendi işlerini hızla geliştirerek istihdam alanı yarattıklarını göstermektedir. Ülkemizde mikro kredi uygulamaları İl Özel İdare'lerinin görev alanına bırakılmış olup bugüne dek 28 ilden toplam 5846 kişiye mikro kredi kullandırıldığı görülmüştür.³⁹ Şüphesiz bu rakamlar

³⁷ Selahattin Bekmez, Aylin Çiğdem Köne, "Beşeri Sermayenin Türkiye'de Bölgelerarası Ekonomik Gelişme Açısından Önemi", **TİSK AKADEMİ**, Cilt. IV, Sayı 7, Ankara, 2009/1, s.80.

³⁸ Aziz Akgül, **Türkiye'de Mikro Kredi Uygulaması**, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, (Çevrimiçi) <http://www.israf.org/pdf/mikrokredi.pdf>, 05 Kasım 2010.

³⁹ Selma A. Kavaf, **a.g.e.**, s.27.

yoksulluğun ve işsizliğin yüksek olduğu ülkemizde oldukça düşük olup bu rakamın düşüklüğünde, idari otoritenin mikro kredi vermede isteksiz davranışının etkili olduğu düşünülmektedir.

1.2.4.5. Debelle ve Vickery Uyum Politikaları

Bölgelerarası gelişmişlik farklarına bağlı işsizliği gidermek ve istihdam dengesini sağlamak için Debelle ve Vickery, dört tip uyum politikası güdüldüğünü önermişlerdir. Bu politikalar;

- Ücret Uyumu: Bölgesel ücretler, ülkedeki genel ücret düzeyine göre düşürülebilir.
- Sermaye Mobilitesi: Daha düşük ücret düzeyleri elde edebilmek adına işsizliğin daha yüksek olduğu bölgelere yatırım yapmaya yönelebilirler.
- İşgücü Mobilitesi: İş gücü işsizliğin daha düşük olduğu bölgelere yönelebilir.
- İstihdam Piyasasını Terk: İşçiler bölgeyi terk etmezler lakin istihdam piyasasını terk edebilirler. Böylelikle çalışmaktan, işgüçlerini arz etmekten vazgeçebilirler.⁴⁰

Türkiye’de yukarıdaki politika araçlarının değişik seviyelerde uygulandığını görmek mümkündür. Lakin bugüne dek uygulanan bu politikaların bir çözüm getirmediğini de görmek mümkündür. Gerçekten de sorunun çözümü için; ne uygulanan bölgesel asgari ücret politikaları ne sermayenin yönlendirilmesi için uygulanan teşvikler ne de sübvansiyonlar, ya sürekli ya da gerçekçi hedefler taşımadığı için başarılı olamamış, bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları kapanmak yerine giderek derinleşmiştir.

Sermaye mobilitesini sırf teşviklerle sağlamak oldukça zordur. Sanayicilerin pazara yakın olmak istemeleri, hem talep dalgalanmalarına daha hızlı cevap verebilmek hem de depolama ve nakliye maliyetlerinden kaçınabilmek adına

⁴⁰ Yüceol, a.g.e., s.45.

iktisaden son derece rasyonel bir tavidir. Dolayısıyla başka bir bölgeye üretim için yönlendirilmek istenen sanayicinin tüm bu maliyetleri karşılayacak düzeyde bir gelir umması doğaldır. Emekçi göçü ise sanayii takip etmekteyken sanayii ise pazarı takip etmektedir. Böylelikle ekonomik düzeyi yüksek tüketici kitlenin bulunduğu pazarlar, sanayici için yatırım yerinin tespitinde belirleyici unsur olmaktadır. Oluşan bu kısır döngüyü kırmak için en uygun nokta sermayenin devlet eliyle yönlendirilmesidir.

Türkiye’de sosyal tabakalaşma ve yoksulluğun bölgesel tespitine yönelik yapılan bir çalışmada; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin yoksulluğun en yüksek olduğu bölgeler olduğu, yoksulluğun en düşük olduğu bölgelerin ise Marmara ve Ege bölgeleri olduğu tespit edilirken, anılan bölgelerin az gelişmiş ve düşük nitelikli emek yapısına sahip olmalarından dolayı yoksulluğun arttığı belirlenmiştir.⁴¹

1.2.4.6. Günümüzdeki Durum

DPT tarafından 2003 yılında yapılan illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin tespitine yönelik çalışmada en gelişmiş ilk beş il sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa’dır. Gelişmemiş illerin büyük çoğunluğu Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır.⁴² Artan liberalizasyon politikaları ve küreselleşmenin bir sonucu olarak tarım kesimine yapılan sübvansiyonlarda sürekli kesintiye gidilmesi, tarım kesiminin cazibesini azaltarak kente göçün artmasında önemli bir etken olmuştur. Yirminci asırda giderek önem kazanan kapitalist liberal ekonomi politikaları ve küreselleşmenin bir sonucu olarak, gerek dünyada gerekse ülkemizde tarımsal sübvansiyonlar bir yük olarak görülmüş ve hemen her ülkede sınırlandırılmıştır. Bu durumsa tarımsal istihdamı azaltmış, tarım getirileri arazi sahiplerinin maliyetlerini karşılayamaz hale gelerek, kente göçü bir bakıma mecbur kılmıştır.

⁴¹ Ercan Dansuk, Mehmet Özmen, Güzin Erdoğan, “Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Yoksulluk ve Sosyal Tabakalaşma”, **TÜRK-İŞ**, Sayı 381, Ankara, 2008/3, s.37.

⁴² Bülent Dinçer, Metin Özarlan, Taner Kavasoğlu, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT Yayın No: 2471, Ankara, 2003, s.13.

1980 sonrası uygulanan dışa açılmacı neoliberal ekonomi politikaları ise küreselleşmenin de etkisiyle bu uçurumun gittikçe derinleşmesine yol açmıştır. Böylelikle iç göç azalacağı yerde bölgelerarası kalkınmışlık farkına binaen daha da artmış, metropol illerde çarpık kentleşme, işsizlik ve suç terimleri göçle birlikte anılmaya başlanmıştır. Oysa devlet örgütünün vatandaşlarına sunması gereken en önemli fayda toplumda sosyal adaleti, uyumlu ve dengeli bir gelir dağılımını temin etmektir. Bu açıdan devletin, yine anayasal bir hak olan çevre hakkı çerçevesinde, doğal kaynaklar ve coğrafi gerçekliklere uygun olarak tarım, sanayi ve kalkınmayı planlayarak yönlendirmesi temel görevidir.

2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'na bağlı Devlet Planlama Teşkilatı'na yapılan son çalışmada, 61 kriter baz alınarak illerin sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi sorgulanmıştır. İlki 2003 yılında yapılan bu çalışmada, sosyoekonomik olarak en gelişmiş ilk beş ilimiz sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Antalya olup en az gelişmiş beş ilimiz ise yine sırasıyla; Siirt, Şırnak, Ağrı, Hakkâri, Muş olarak görülmektedir.⁴³

1.2.4.7. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Özel Sektör Eliyle Giderilmesi

Planlı dönemde Türkiye'de uygulanan bölgesel gelişme politikaları bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi üzerine kurulmuş lakin istenen gelişme sağlanamayınca Avrupa Birliği'ndekilere benzer bir politika değişikliğine gidilerek bölgesel rekabet önceliği benimsenmiştir. Bu amaçla 2006 yılında çıkarılan 5449 sayılı kanun ile Bölgesel Kalkınma Ajansları kurularak bölgesel rekabet önceliği benimsenmiştir. Böylelikle bölgesel planlama ve gelişme kamu elinden özel sektöre devredilmiş ve planlamada âdemi merkezîyetçilikten vazgeçilmiştir.⁴⁴

⁴³ DPT, **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Sege-2011)**, s.2, (Çevrimiçi) http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/view/14197/BASIN_A%C3%87IKLAMASI-sege_2011-v6.pdf

15 Mayıs 2012.

⁴⁴ Mehmet Marangoz, "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Girişimcilik Açısından Önemi", **Mercek**, MESS, Yıl. 15, Sayı 57, Ocak 2010, s.125.

Kapitalist iktisat kuramında bir işletme için optimal kuruluş yeri ya da yatırım bölgesi; tüketim pazarlarına en yakın, doğal kaynaklara, ulaşım ağına veya ucuz iş gücüne en yakın olunan yerdir. Müteşebbisler bu üretim bileşenlerinden toplam yatırım maliyetini ve tahmini birim üretim maliyetini göz önüne alarak olası birim üretim maliyetlerinin minimum olduğu yerde kuruluş yatırımlarını yaparlar.

Uygulamada ise işverenlerin, işletme kuruluş yerini seçerken tüketim pazarına yakın olmak en önemli kriteri olurken bunu altyapı ve arsa maliyetleri takip etmektedir. Hammadde ve tüketim pazarlarına olan uzaklığın meydana getirdiği ulaştırma maliyetleri ise üçüncül öneme sahip olduğu görülmektedir. Oysa kalkınma ve sanayileşme politikaları, bölgesel gelişmişlik düzeylerini ve gelir dağılımını dengelemeyi öngördüğünden, çoğunlukla özel sektör yatırım kararları ile çatışmaktadır.

Bu durumda devlet özel sektöre öncelikle gönüllü olarak yatırım yerlerini değiştirmek için cazip fırsatlar, teşvikler ve sübvansiyonlar sunacak, sonrasında gerekirse imar ve çevre mevzuatını geliştirmek suretiyle zorlama yöntemlerle yatırım yerlerini değiştirmesini sağlayacaktır. Bunun yanında devlet kamu yatırımlarını yine aynı sosyoekonomik amaçlar için kendiliğinden öngörülen yerlere yaparak, az gelişmiş bölgelerin cazibesini arttırmaya, bölgenin itici dinamiklerini en azından bölge halkı açısından katlanılır hale getirmeye çalışmalıdır.

1.2.4.8. Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesinde Başarısızlığın Nedenleri

Türkiye planlı bir sanayileşme sürecine Cumhuriyetin kuruluşu ile başlamış olup 1950'li yıllarda görülen hızlı iç göçün yarattığı kentleşme sorunları, planlama çalışmalarının daha kapsamlı ve ayrıntılı yapılmasını sağlamıştır. 1949 yılında Doğu Anadolu bölgesi için bir kalkındırma planı hazırlanmış lakin “Ülkenin doğusu ile batısı arasında ayırım yapılamaz” görüşüyle uygulamaya konulmamıştır.⁴⁵ Bu

⁴⁵ Erdinç Tutar, Nazım Öztürk, Türkiye’de Gerçekleştirilen Bölgesel Planlama Çalışmaları, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 1-2, Erzurum, 2003, s.3 (Çevrimiçi) e- dergi. atauni. edu. tr/ index. php/ IIBD/article/viewFile/3569/3398 · PDF file, 10 Nisan 2011.

politikanın hukuki bir yaklaşımından esinlendiğini söylemek yanlış olmaz, gerçekten de anılan dönem Türkiye'nin modern demokratik bir hukuk devleti olması yolunda yasalaşma dönemi olarak görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanı ile yeni devletin yönetimi kurallara, kaidelere bağlanıp yazılı hale getirilerek yasalaştırılmış, böylelikle insan haklarına saygılı, vatandaşlar arası eşit haklara dayalı, demokratik, modern bir hukuk devletinin oluşturulması amaçlanmıştır. Ülkenin önceliğinin Cumhuriyetin ilanından itibaren 1970'lerin sonlarına dek, ekonomiden ziyade hukuk ve siyasi rejim ağırlıklı bir yapıda olduğunu görmek mümkündür. Lakin bu tür uygulamaların hukuk ilkelerine göre yorumlanması, birçok alanda tutucu ve korumacı bir tavır sergilenmesi ile ülke menfaatlerinin hâkim statüko tarafından bireysel menfaatlerin önünde tutulmasından dolayı, ülkede salt bir kapitalizmden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemi; devletin doğrudan veya dolaylı olarak piyasalara ve üretime müdahale ettiği, ekonomide kamu ağırlıklı, dışa kapalı bir ekonomik sistemin hakim olduğu dönem olarak görmek mümkündür.

Ülkemizdeki bölgesel planlama çalışmaları birbirleriyle müteselsil, ardıl, sistematik, uzun dönemli ve tamamlayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Türkiye'de bölgesel bazda yapılan planlar ne yazık ki uygulama şansı bulamamıştır. Çünkü bölgesel bazlı planların gerek üst ölçekli ulusal kalkınma planlarıyla gerekse alt ölçekteki kentsel imar planlarıyla olan bağlantıları kurulamamıştır.⁴⁶ Diğer bir ifadeyle makroskopik düzeyde politika ve bunlara bağlı olarak yapılan planlamaların orta ve mikro düzeyde alt planlamalarının yapılamadığı ve tüm bu planlamaların eş güdümlü halde yönetilemediği görülmüştür.

DPT, bu planları adeta kapalı kapılar ardında katılımcı demokratik bir süreç dışında, dönemin makroekonomik ve siyasi politikaları nedeniyle adeta tepeden inme bir süreçte geliştirdiğinden, zamanında bir tür politbüro haline geldiği eleştirisine maruz kalmıştır. Tüm bunlardan dolayı DPT planları etkinlikten uzak kalmış adeta birer tavsiyeler dizini halini almış, çoğu zaman il düzeyinde mikro bazda imar planlarıyla da örtüştürülemeyen planlar, yerel yönetimlerce de destek görmediğinden

⁴⁶ Tutar, Öztürk, a.g.e., s.17.

kadük kalmıştır. Oysa bölgesel bir planlama da bölge halkı ve bölgesel yönetiminde planlama sürecine katılması, hem planlara yerel destek sağlanması hem de planlamanın daha rasyonel ve etkin bir şekilde yapılmasını sağlayacaktır.

“Türkiye’de planların merkezi ve sektörel nitelikli olması ve mekân boyutundan yoksun bulunması, gerek siyasal, gerekse yönetsel demokrasi açısından katılımın sınırlı olması, en önemli eksiklikler olarak belirtilebilir. Türkiye’de bölgesel planlamanın tüm ülke ölçeğinde yaşama geçirilemediği görülmektedir”⁴⁷ 1963 yılından itibaren her beş yıllık dönem için merkezi planlama şeklinde yapılan DPT planlarını eleştiren bu görüşe katılmamak mümkün değildir.

Türkiye’de son yıllarda hızlı bir gayri safi milli hâsıla artışı görülse de kişi başına düşen milli gelir gelişmiş ülkelere kıyasla oldukça düşük bir seviyededir. Buna ek olarak gelir dağılımında görülen yüksek çarpıklık oranı yoksullaşmayı derinleştirmektedir. Öte yandan gelir dağılımı ülke içinde coğrafi olarak da önemli ölçüde dalgalanmakta olup, batı illeri ile doğu illeri arasında önemli bir marj mevcuttur. Bir diğer açıdan bakıldığında ise ülke nüfusunun üçte biri kırsalda yaşamasına rağmen, gayri safi milli hasıladan bu kesimin payına düşen yedide biri kadardır. “Bölgesel eşitsizliği, ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde daha dar anlama indirmek de mümkündür. Ekonomik fırsat eşitsizliği, farklı bölgelerdeki kişilerin gerek iş bulma gerekse eşit işe eşit ücret elde etme fırsatına sahip olamaması...”⁴⁸ Şeklinde tanımlandığında, kurumsalmış gibi algılanan sorunun aslında bireylerin çalışma yaşamlarında ne denli etkili olduğu görülmektedir.

1.2.5. İç Göçün Etkileri

Göçün olumlu etkilerini özetle saymak gerekirse, öncelikle kırsal kesimden göç edenlerin sosyal statü ve rolleri değişmektedir. Kırsalda köylü statüsünde olup kendi nam ve hesabına çalışan kişiler kentlerde işçi, esnaf, seyyar satıcı gibi farklı statülere geçmektedir. Gelir elde etme şeklinin değişmesi aile yapısında geniş aileden

⁴⁷ a.y.

⁴⁸ Ömer Yılmaz, “Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği”, A.Ü. İİBF Dergisi, Cilt. XV, Sayı 1-2, Mart 2001,Erzurum, 2001, s.1.

çekirdek aileye geçişi de hızlandırmaktadır.⁴⁹ Klasik kırsal anane, gelenek ve değer yargıları yerini moderniteye terk etmekte, kapalı çevreden açık interaktif daha liberal daha bireysel ve özgür bir çevreye geçmektedirler. Öte yandan göçmenlerin eğitime verdikleri önem de artmaktadır.

Göçün olumsuz etkileri ise, göç sonucu nüfus artış hızı düşmekte, kırsalda işgücü kaybı ve buna bağlı üretim azalması görülmektedir. Göç edilen kentlerdeyse çarpık kentleşme sorunları yaşanmaktadır. Göç sonucu oluşan gecekondulaşma gettolar yaratarak, kendine has bir sosyolojik varoş kültürünün doğmasını sağlamaktadır. Öte yandan göç edenlerin kendilerini kentte tanımlayıp, bir kimlik aramaları, kimi zaman grup psikolojisiyle sonuçlanarak, bireyleri ya cemaatlere ya da illegal örgütlenmelere itmektir. Varoş kültürü kentlilik değerlerini benimseyerek uyumsamak yerine çoğunlukla, kent ve kentlilerle çatışarak modern kent değerlerine muhalefet, asilik veya kendi kimliğini kabul ettirme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

İç göçleri birer çığa benzetmek mümkündür. Bu benzetmeden hareketle bir kez başladı mı durdurulması ve eski halin iadesi mümkün değildir. Nihayetinde göçler sonucu kendi kendine yeten köy ekonomileri, birer tüketim merkezlerine dönüşmekte olup üretici vasfını kaybetmektedirler.

1.2.5.1. Göç Veren Yerler Açısından etkileri

Göç olgusuna göç veren yerler açısından bakıldığında, göç eden kesimi genç ve yeniliğe açık dinamik bir kitlenin oluşturması, nitelikli emek sermayesinin kaybı anlamını taşımaktadır. Çalışan genç emekçi kesimin göçü; göç veren yerleri, yaş ortalaması yüksek ve çalışma temayülü olmayanların toplandığı birer tüketim merkezleri haline getirmektedir. Diğer yandan verimli ve üretici işgücünün göçü sonucu ekonomik gerileme yaşanmakta, bu durumsa bir tür sarmal yaratarak kalanların göçünü hızlandırmaktadır. Geride kalan kesim üretim yapamazken, sanayi

⁴⁹ Ertuğrul Güreşci, “Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi” **MKÜ. SBE Dergisi**, Yıl 2012, Cilt. IX, Sayı.17, Hatay, 2012, s.152. (Çevrimiçi) <http://194.27.44.187/index.php/mkusbed/article/view/223/86>, 10 Aralık 2012.

yatırımları içinse yeterli insan kaynağı olmadığı için, bölge yatırım cazibesini kaybetmekte böylelikle potansiyel gelişim fırsatlarını da kaçırmaktadır. Böylelikle iç göç kırsal kalkınma sürecini de engellemektedir.

1.2.5.2. Göç Alan Yerler Açısından Etkileri

Sosyolojik açıdan göç, “kişileri yeni bir topluluğa götüren dolayısıyla yeniden uyum sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme” şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁰ Göçmenler kente uyumlarını sağlamak adına çeşitli patronaj kalıplarına uymak zorunda kalmaktadırlar. Patronajı bir ilişki içinde, onlara çeşitli ekonomik, sosyal, siyasal faydalar sağlanması şeklinde tanımlamak mümkündür. Patronaj kalıplarını şöyle sıralamak mümkündür; ilişkinin ilk aşaması, ailenin en yaşlısı başkanlığında aile – akraba işbirliği, ikincisi; kente daha önce yerleşmiş daha kapsamlı ve örgütlü patronlarla, hemşerilerden oluşabilen patronaj, üçüncüsü ise; siyasi parti temsilcileri aracılığıyla daha geniş kapsamlı siyasi parti patronajı ve son olarak Türkiye’de yaşanan siyasi tıkanma neticesinde yaşanan cemaat patronajı şeklinde oluşmaktadır.⁵¹

Göç sonrasında normalde akrabalık ilişkileri zayıflarken bazı durumlarda tersine güçlenebilmektedir. Önceden göç eden akrabalar sonradan göç edenlere birer rehber görevi üstlenmekte, adeta birer refakatçi gibi sonradan göç edenlere eğitim, sağlık, ulaşım, iş vb. konularda yardım ve destekte bulunmaktadırlar. Bu dayanışma durumu da var olan akrabalık ilişkilerini daha da güçlendirmektedir. Esasen kırsalda sosyolojik açıdan temel motif akrabalık ilişkileri üzerine kuruludur. Öyle ki sosyal yaşam ve hiyerarşik tabakalaşmada ister yatay ister dikey olsun temel unsur akrabalık derecesidir. Oysa kente göçle birlikte daha geniş bir yelpaze öne çıkar; hemşerilik ilişkisi, sosyal korunma ve patronaj açısından daha geniş bir kitleye ulaşmayı mümkün kılan bu ilişki türü, göç sürecinin başlarında karşımıza kentsel patronaj kalıbı olarak çıkmaktadır.

⁵⁰ İlhan Tekeli, “Türkiye’de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, **Türkiye’de İç Göç**, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, s.10.

⁵¹ Mübeccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998, s.185–187.

1.2.5.2.1. Aile Kurumuna Etkisi

Göç sonucunda kırsal kesimdeki aile bireyleri, kentte farklı istihdam statülerine kavuşmaktadır. Göç öncesi kırsal kesimde, kendi nam ve hesabına çalışan erkek, kentte işçi statüsüne geçmekte ve bir tür hiyerarşik değişim yaşamaktadır. Bu değişim sadece çalışma ilişkilerini değil aile içi yapıyı da sarsmakta erkek egemen ataerkil sistemdeki düzen bozulmaktadır. Ailenin reisi olarak tüm geliri elinde tutan ve kuralları koyarak ailenin geçimini tek başına taşıyan erkek, kentte aile içinde çalışan sayısının artması ve gelirin tüm aileyi geçindirememesi nedeniyle sahip olduğu gücü ve buna bağlı otoriteyi de kaybetmeye başlamaktadır.

Kentli aile kırsala göre daha demokrat daha katılımcı daha bireyci ve özgürlükçüdür. Kırsal hayattakinin tersine maddi değerler önem kazanarak manevi değerlerin önüne geçmiş, kırsalda ihtiyaç olarak görülmemeyen birçok şey kentli yaşamda adeta zorunluluk haline gelmiş, dolayısıyla artan gelirler artan gereksinimleri doğurarak konforu lüks olmaktan çıkarmıştır. Kırsalda davranış tutum ve beklentilere hâkim olan klasik kaderci zihniyet eroze olmaya başlamış, kentsel yaşamla birlikte sorunlara, olay ve durumlara daha rasyonel bir bakış daha mücadeleci bir mantalite gelişmeye başlamaktadır.

Kente göçle birlikte üç kuşağın birlikte yaşamasına son verilmekte ve geniş aile modelinden çekirdek aile yapısına geçilmektedir. Kırsalda aile reisinin tek başına dışarıda çalışarak aileye bakması ilkesi, kentte ailenin tüm fertlerinin çalışması şekline dönüşmekte, böylelikle ekonomik bağımsızlığını yeni kazanan fertler klasik aile yapısını sorgular hale gelmektedir. İlk başlarda aile reisleri genelde ön yaşam koşullarını hazırlamak adına tek başına göç etmekte, bir süre sonra ailenin diğer fertlerinin de göçe katılması beklenmektedir. Lakin bu durum her zaman gerçekleşmediğinden parçalanmış aileler oluşmakta, geleneksel aile yapısı bozulmaktadır.⁵²

⁵² Güreşçi, a.g.e, s.152.

1.2.5.2.2. Endüstri İlişkileri Üzerine Etkisi

Endüstri ilişkileri açısından bakıldığında göç sonucunda çalışanların aynı yöreden olmaları iş barışı açısından olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Öyle ki ortak bir kültür kökenine sahip işçilerin aynı işyerinde toplanmasının sonucu olarak, çalışanlar arasında iç çatışma ortamı doğmamakta, grup aidiyet dayanışmasının bir sonucu olarak iş barışı rahatlıkla temin edilebilmektedir. Keza bu durumun iş verimliliğini artıracaklarını öngörmek doğru bir tespit olur. Diğer yandan işverenler açısından bu durum bir yedek işçi deposuna sahip olmak anlamına da gelir. Zira kırsaldan kente göç edenler öncelikle daha önce göç etmiş akraba ve tanıdıklarından iş bulma konusunda yardım almaktadırlar. İlk işin bulunmasında genelde biçimsel olmayan yöntemlere başvurulmaktadır.⁵³

1.2.5.2.3. İstihdam Üzerine Etkisi

İç göçün istihdam üzerindeki asıl etkisi; makroskopik açıdan kentlerde işgücü arzının aniden artması böylelikle işgücü piyasasında bir haksız rekabet oluşturarak gerek ikincil piyasalara gerekse kayıt dışı çalışmaya icazet vererek, emek fiyatlarını kentli çalışanlar aleyhine düşürmesidir. Göç sonrası kentlerde biriken ve ne pahasına olursa olsun çalışmaya istekli bir işgücü varlığının baskısı, kentli çalışanlar aleyhine haksız bir rekabet doğurarak, işçi devinimi artmakta, çalışma koşulları mevcut kentli çalışanlar aleyhine bozulmakta ve böylece ücretler genel düzeyi düşmektedir. Mikroekonomik açıdansa, iç göç sonucu işgücünün coğrafi hareketliliğinin, emek mobilitesinin yanında mesleki mobiliteye de yol açmasıdır. Bu mesleki mobilité, işgücünün hem mesleki konumuna hem işkolunun yapısına hem de mesleklerine etki yapmaktadır. Böylelikle işçi sınıfı genişlemekte, var olan işgücü yapısı bozulmaktadır.

⁵³ Ayşe Ayata, "Geleneksel ve Modern Dayanışma", **Dünya'da ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, 3-5 Kasım 1993, Sosyoloji Derneği Yayın No: 3, Ankara, 1994, s.328.

1.2.5.2.4. Kadın ve Çocuk Çalışmasına Etkisi

Göç öncesi kırsalda ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışan kadın ise, göç sonrası kentte ev kadınlığına geçerek çalışma yaşamından soyutlanmaktadır. Bu atalet bilinçli bir tercih olup göçmenlerin kente sosyal ve kültürel olarak intibak edememelerinden kaynaklanan bir tür aileyi koruma dürtüsünden doğmaktadır. Kadınların çocuk sahibi olmaları iş bulmalarında olumsuz bir etki yapmakta olup, çocuk sayısı arttıkça enformel çalışma biçimlerine ve ücretsiz işlere yöneldikleri görülmektedir.⁵⁴ Kadınların bir kısmı ise eve iş verme tarzındaki işlerde çalışmaktadır. Özellikle tekstil sektöründe görülen bu uygulama; kadın emeğini adeta sömüren, sosyal güvenceden yoksun ve kayıt dışı çalışma şeklinde bir yöntem olarak göze çarpmaktadır.

İç göçle büyük kentlere göç eden çocukları aileleri çalışmaya zorlamış, marjinal işlerde tutunmaya çalışan çocuklarsa sokak kültürüne girmek zorunda kalmıştır. Böylelikle sokak çocukları dediğimiz her tür sömürüye açık, toplum kurallarına uymayan, yasal olmayan işlere kolaylıkla sevk edilebilen bu çocuklar toplumda önemli bir risk grubu oluşturmuştur.⁵⁵ “Güneydoğu Anadolu bölgesindeki terör ve güvensizlik ortamı tarım politikalarından ziyade göçü tetiklemiştir. Sokaklarda çalışan, suç işleyen çocukların etnik kökenine dair herhangi bir araştırma yapılmamış olmasına rağmen birçoğunun zorunlu göçe, köy boşaltmalarına maruz kaldığı gerçektir.”⁵⁶ Diğer yönden bu durumu tespitte yönelik İstanbul’da yapılan bir saha çalışması, yukarıdaki savı doğrular nitelikte olup bu çocukların yarısından fazlasının İstanbul’a göçle geldiği ve %63 oranında Doğu ve Güneydoğu kökenli olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁷

Diğer yandan kırsalda yine ücretsiz aile işçisi olan çocuk ise kentte çocuk işçiliği şekline bürünmekte, esasında ağırlaşan çalışma şartlarından başka pek bir

⁵⁴ Julio Caceres – Delpiano, “Can We Still Learn Something From the Relationship Between Fertility and Mother’s Employment? Evidence From Developing Countries” Demography, Volume 49, Number: 1-2012, pp. 151-174, (Çevrimiçi) <http://www.springerlink.com/content/50u0581334468069/> 15 Mart 2012.

⁵⁵ İsmail Barış, “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”, **Sosyoloji Konferansları**, İ.Ü. İ.F. 39.Kitap, Yayın No: 607, İstanbul, 2010, s.88.

⁵⁶ Serhat Karatekin, “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, Ankara, 2009/4, s.85.

⁵⁷ İsmail Barış, **a.g.e.**, s.110.

değişikliğe uğramamaktadır. Her iki durumda da sosyal güvenceden mahrum olan çocuklar, düşük ücretle sömürülmeye bu kez çırak sıfatı altında devam etmektedirler. Kayıt dışı çalışmayı artıran bu yöntemler her tür sosyal korumadan yoksun olarak göç eden kadın ve çocuk açısından tam bir emek sömürüsüne dönüşmektedir.

Anılan durum gelişmiş ülkelerde de benzer nitelikte sonuçlar doğurmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 yılında, üç büyük eyalette yapılan ekonometrik bir çalışmada; düzensiz ve düşük ücretle çalışılan işlerde, işverenlerin çalışma yasalarını ihlallerine yoğun olarak rastlanmıştır. İşçilere asgari ücretin altında ücret ödemek, haftalık toplam çalışma sürelerine dair yasal saat hadlerini aşmak, ücretten haksız kesinti yapmak gibi ihlaller sıklıkla görülmüştür. Halen çalıştıkları işyerinde bir önceki hafta, yukarıda sayılan şekillerden en az biri yoluyla, ücret gaspına uğrayanların oranının %68 gibi çok yüksek bir seviyede olduğu görülmüştür.⁵⁸

1.2.5.2.5. Genç İşsizlik Üzerine Etkisi

Göçe katılanların büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturması ve bu kesiminse gerek eğitimsiz gerekse tecrübesiz olması, kentte işe ilk giriş aşamasında karşılına bir bariyer olarak çıkmaktadır. İşverenler deneyimli personeli istihdam etmek istemekte olup, bu bakımdan kırsaldan göçenlerin genç ve deneyimsiz olmaları ise kentte işsiz kalmaları anlamına gelmektedir. Makro açıdan bakıldığında ise ülkemiz nüfus artış hızının göreceli olarak yüksek olması ve genç bir nüfus yapısı sergilemesi sorunu giderek derinleştirmektedir.

Sosyolojide nüfus hareketleri diğer bir tabirle demografik hareketlilik, sosyal değişmeyi etkileyerek toplumsal ve kültürel yapıda yeni sorunlar yaratırlar.⁵⁹ Bu bakımdan demografik hareketliliğin önemli sonuçlarından biri aile yapısında görülen değişimlerdir. Göçle birlikte çekirdek aile ön plana çıkarken, doğurganlık azalır, tüm

⁵⁸ Annette Bernhardt, Michael W. Spiller, Diana Polson, "All Work and No Pay: Violations of Employment and Labor Laws in Chicago, Los Angeles and New York City", **SSRN**, Dec 2012, (Çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2013387, 10 Şubat 2012.

⁵⁹ Doğan, **a.g.e.**, s.667.

bireyler ücretli çalışma hayatına katılırlar, aile bütçesi artık tek bir ferdin yani babanın gelirinden ibaret olmayıp tüm fertlerin ortak toplam gelirinden oluşmaktadır.

Artan dış etkileşim ve kalkan kırsal etik değerler fertlerde kültürel çatışmaya neden olmakta, klasik etik değerler hızla yıpranmakta, bireysellik ön plana çıkmaktadır. OECD ülkeleri arasında 15-19 yaş grubunda atalet oranının (ne eğitime devam eden ne de çalışanların çağ nüfusuna oranı) hem kızlarda hem de erkeklerde en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir. Bu oran kızlarda %44.3, erkeklerde ise %22.6 olarak bulunmuş olup hem kızlarda hem erkeklerde %8.1 olan OECD ortalamasının⁶⁰ hayli üzerindedir.

1.2.5.2.6. Enformel Sektör Üzerine Etkisi

Sanayileşmeye bağlı olmayan bir kentleşmenin sonucu olarak kendine formel diye adlandırdığımız, birincil ve yasal zeminde istihdam imkânı bulamayan göçmen kitlesi kendini; kayıt dışı çalışma sistemi ile kentlerde enformel denilen tali işlerle birlikte marjinal ve illegal sektörlerde göstermeye başlamış, böylelikle kırsaldan gelenlerin kent nizamına aykırı işlerde çalışmaları sosyal etiketlenmeye de yol açmıştır. Böylelikle göç, kayıt dışı ekonominin büyüyerek gelişmesinde gerekli insan kaynağı ihtiyacını sağlamıştır.

İşverenlerin formel istihdam ücretlerinin yüksekliği nedeniyle emek yoğun üretim şeklinden teknoloji yoğun üretim şekline geçmesi de, kayıt dışı istihdamın daha da artmasına yol açmıştır. Enformel sektörlerde çalışanlar ya da marjinal çalışma tipleriyle iştigal edenler, kentlerin istenmeyen çocukları olmuş, bu durumun önlenmesine çalışılmışsa da göçün sürekliliği, ekonomik krizler, sanayide giderek artan teknoloji kullanımı, kayıt dışı ekonominin giderek gelişmesi ve hızlı nüfus artışı sayesinde, sorunsalın bırakınız çözülmesini daha da kalıcı bir hale gelmesini sağlamıştır.

⁶⁰ OECD, **Factbook 2006**, (Çevrimiçi) <http://www.oecd-library.org/docserver/download/fulltext/>
10 Mart 2011.

1.2.5.2.7. Kentleşme Üzerine Etkileri

1.2.5.2.7.1. Kentleşme Tanımı

İnsanoğlu ilk başlarda ticarete uygun yerleşim yerlerinde kentleşmiştir. Nehir kenarlarında, vadilerde, alüvyonlu topraklar üzerinde ilk büyük şehirler kurulmuştur. Sanayileşme ile birlikte kentsel nüfus önemli ölçüde artarak büyük çapta ekonomik ve toplumsal olanakları bünyesinde barındıran sanayi kentleri doğmuştur.⁶¹

Kentleşme ise dar manada kent sayısının ve kentlerde yaşayanların sayısının artmasıdır. Geniş manada ise kentleşme; sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda, örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma oluşturan insan davranış ve ilişkilerinde kente özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir.⁶²

Günümüz modern toplumlarında nüfusun büyük bölümü kentlerde yaşamaktadır. Kentli yaşam, kökeni sanayi toplumuna dayanan bir sürecin sonunda gelişmiş ve kültürlerle bağlı kalmaksızın tüm dünyada nüfusun kentlerde yoğunlaşmasına yol açmış bir süreçtir. Giderek artan işbölümü ve otomatizasyona bağlı makineleşme, kırsal kesimde emek fazlasına yol açarken sanayinin artan emek talebi iç göç hareketlerine yol açmıştır.

1.2.5.2.7.2. Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi

Sanayi çağının başlamasıyla birlikte, köylerden kentlere göç eden kitleler köylüden işçi statüsüne dönüşerek yeni bir sosyal sınıf oluşturmuşlardır. Böylelikle aşırı kalabalıklaşan kentler; klasik gelenek, görenek ve değer yargılarını değiştirerek, burjuvaziyi güçlendirmiş ve nihayetinde toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Tüm bunların sonucunda “dogmatik görüşlere dayalı manevi (ahlaki) otorite kaynağı

⁶¹ M.Said Doğan, Nüfus Hareketleri ve Sosyal Değişme, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 49, Yıl 2005, İ.Ü. İ.F. Yay., İstanbul, 2005, s. 671 (Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/481> 15 Mayıs 2011.

⁶² Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 7.bs., İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s.21-22.

olarak din ve ona bağı toplum düzeni ve ilişkiler sistemi (aristokrasi ve monarşi) çökerek yerini yeni değerlere, yeni kurumlara ve yönetim sistemlerine bırakmıştır.”⁶³

Gelişmiş ülkelerde kentleşme hızları, gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşme hızlarından düşüktür. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerde kentleşme olgusunun evrimini tamamlamasıdır. Öte yandan, sanayileşmesini tamamlamamış ve halen iç göçlerin yüksek olduğu gelişmemiş ülkelerde, yoğun nüfus transferine bağı olarak kentleşme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Sanayileşmenin başladığı ilk ülke olan İngiltere’de ⁶⁴ sanayileşmenin başlamasıyla artan kentleşme sonucu -1650/1750 yılları arasındaki yüz yıllık dönemde - Londra’nın nüfusu iç göçler sonucu hızla artmış ve İngiltere’nin toplam nüfusunun %11’i Londra’da yaşamaya başlamıştır. ⁶⁵ İngiltere’de sanayileşmeyle başlayan kırsaldan kente göç 1970’lerde sona ermiş ve böylelikle gerek kentleşme gerekse sanayileşme evrelerini tamamlamıştır. 1980’den itibaren istihdamın yapısı genel manada, hizmetler ve bilişim sektörlerine kaymış ve bilgi toplumu sürecine geçilmiştir.

Sanayileşme başlarda kentlerde başlamışsa da zamanla gelişen sanayileşme politikası sonucu kent merkezlerinden uzaklaştırılan sanayi, gittiği her yeri istihdam açısından bir cazibe merkezi haline getirerek kentleştirmiştir. Bu açıdan sanayi kentlerin ve kentleşmenin üzerinde temel motif olmuştur. Diğer yandan sanayileşme kentleşme açısından şart koşul değildir.

Modern yaşamın bir getirisi sonucu sanayileşme olmaksızın kentleşmenin görüldüğü ülkeler hayli fazladır. Ticaret, turizm, siyasi ve idari nitelikler de kentleşmede motif olarak görülebilmektedir. Ankara’nın kentleşmesinde siyasi niteliğin, Antalya’nın kentleşmesinde ise temel motifin turizm olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan sanayileşmenin, kentleşmede temel motiflerden biri olduğunu ancak tek motif olmadığını söyleyebilmek mümkündür.

⁶³ Çakır, **a.g.e.**, s.134.

⁶⁴ Meryem Koray, **Endüstri İlişkileri**, Basisen Yay., Yayın No: 22, İzmir,1992, s.15.

⁶⁵ Halis Başel, “İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 51, Yıl 2006, İ.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 2006, s. 291 (Çevrimiçi) <http://iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/350> 10 Ekim 2011.

1.2.5.2.7.3. İç Göç ve Kentleşmenin Boyutları

Kentleşme için nüfusun kentlerde toplanması, yoğunlaşması başka bir ifadeyle, nüfusun demografik olarak dağılımının kent odaklı hale gelmesi gereklidir. Bu açıdan kentleşme, sanayileşme ve modernleşmenin ötesinde aynı zamanda bir demografik hareketi de gerektirmektedir. Bu açıdan bakıldığında kentleşme için gerekli nüfus ya kırsaldan kentlere doğru bir iç göç kayması şeklinde sağlanabilir ya da kentlerdeki nüfusun doğal yollardan artmasıyla sağlanabilir.

Doğal yollardan nüfus artışı genellikle sınırlı bir etkiye sahip olup kentleşme sürecinde bir öneme sahip değildir. Öte yandan kentleşmenin nüfus artışına yol açtığı görülmekte olup, bu duruma etken olarak kentleşme sonucu artan sağlık hizmetlerine ulaşım nedeni ile azalan ölüm oranları gösterilmektedir. Bazen dış göçler savaş ve afet gibi nedenlerle toplu olarak yapıldığında, kent nüfuslarında dramatik artışlara neden olsa da bu durum genelde istisnai nitelik taşımaktadır.

Lakin yukarıda izah edilenler açısından bakıldığında, çalışma babında kritik öneme sahip olan parametrik verinin, kırsaldan kentsel bölgelere yapılan iç göç hareketinin olduğu açıktır. Böylelikle iç göç sonucu toplumun demografik yapısı değişerek nüfusu temsil eden kitleler, ağırlıklı olarak kentsel bölgelerde yaşamaya başlamaktadır.

İç göçlerin kentlerde yarattığı en büyük olumsuzluk gecekondulaşma ve buna bağlı çarpık yapılaşma sarmalıdır. Bu sarmalı kırmak için Cumhuriyet hükümetleri defaten imar afları çıkarmışlardır. Çıkarılan bu imar afları ise, yapılan imar iskân planlarını her seferinde sekteye uğratarak, sorunun çözümünü daha da karmaşıktırarak adeta gecekondulaşmayı teşvik etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini müteakip 1945-2000 dönemindeki 55 yıllık süreçte, Türkiye belirgin bir dış göç almadığı gibi dışarıya iş gücü göçü vermiştir. Türkiye'de iç göçü anlatmada kullanılabilecek bir rakamsal ifade verilmek istenirse, ülke nüfusu üç kat artarken kentsel alanların nüfusu aynı dönemde on kat artmıştır. 2000 yılı itibarıyla nüfusun yaklaşık üçte ikisi kentlerde yaşamaktadır, oysa bu oran

sürecin başında sadece %25'dir.⁶⁶ 2000'li yıllarda ise ülkenin bir çekim gücü haline gelmesine bağlı olarak gerek dışarı verdiğimiz göçmenlerin geri gelmesi ile gerekse de özellikle komşu ülkelerde görülen politik sorunlar nedeniyle göçmen akınına uğramıştır.

Bir metropol kent olma özelliğinde olan İstanbul'un nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı iç göçün olmadığı 1950 yılına dek %5 civarında iken, bu tarihten sonra iç göçün başlamasıyla yoğun demografik hareketlere maruz kalan kentin, 2000 yılı itibariyle Türkiye nüfusunun %15'ini barındırdığı görülmektedir.⁶⁷ Bu rakamdan da anlaşılacağı üzere, kentin baskısı altında olduğu nüfus yükü taşıması gerekenin oldukça üzerindedir.

İstanbul'un nüfusunun dramatik artışında, 1950'li yıllarda başlayan özel sektör sanayii yatırımları büyük etken olmuştur. Özel sektör yatırımlarının büyük kentlere yönelik olması nüfusu bu alanlara çekmiştir. Esasen Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'li yıllara dek sanayii yatırımları devlet eli ile ülke çapında bir politika dâhilinde planlı olarak yürütülmüş ve İstanbul'a hemen hiçbir kamu iktisadi teşebbüsü yatırımı yapılmamıştır.⁶⁸

İç göç ise halen durdurulamamış ve azalarak da olsa sürmektedir. 1950'de nüfusun ¼'ü kentlerde yaşarken bu oran günümüzde ¾'e yükselmiştir. Görüleceği üzere son altmış yılda görülen bu hızlı nüfus hareketini emebilecek bir kentsel altyapı oluşturulması imkânsız bir hal almış, gerçekten de kentlerin etrafını bir örümcek ağı gibi saran, her türlü kentsel donanım ve fiziki altyapıdan yoksun, kentlilik kültürünün nüfuz edemediği gecekondu bölgeleri veya gettoların oluşmasına yol açmıştır. Bu durumda "Plansız ve çarpık şehirleşme sonucu oluşan mahallelerde yaşayanlar arasında ümitsizlik ve yalnızlık duygusu gelişir ve bu da

⁶⁶ Halis Başel, "Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İçgöçün Nedenleri" **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 53, Yıl 2007, İ.Ü.İ.F. Yay., İstanbul, 2007, s. 517 (Çevrimiçi) <http://iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/1720> , 10 Mart 2011.

⁶⁷ Murat, "Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler" , s.132.

⁶⁸ A.e., s.133.

şiddete zemin hazırlar.”⁶⁹ Sonuçta göç sonucu kentli sosyal ve kültürel değerleri benimseyemeyip kentlileşemeyen göçmenler kendilerini dışlanmış olarak hissetmektedirler.

1.2.5.2.7.4. Kentleşme ve İstihdam

Moderniteye bağlı kentleşmede, bireylerin göç kararı almasında, kentlerde işgücü talebinin olup olmadığının bir önemi olmayıp temel gaye kırsal yaşamın zorluklarından kurtulmaktır. Bu durumda sağlıklı bir kentleşmeden bahsetmek mümkün değildir. 1950’li yıllarda başlayan sanayileşme, başlarda kırsaldan göç edenleri istihdam edebilmiş böylece ekonomi literatüründeki üç sektör yasasına uygun bir nüfus akışı gözlemlenmiştir. Lakin durum kısa sürede kontrolden çıkmış ve iç göç, sanayii talebinden bağımsız bir şekilde hızlanarak sürmüştür ve bu durumu kontrole yönelik politikalar işe yaramaz hale gelerek iç göçe, alt yapı ve üst donanım açısından hazır olmayan kentleri adeta köyleştirmiştir. Böylelikle büyük nüfusa sahip lakin gerekli modern altyapı ve kentsel üst donanımı barındırmayan köy kentler doğmuştur.

1995’li yıllarla birlikte iç göçün hedefi metropol kentler olmuştur. “Kentlerin merkezi yerleri, enformel iş olanaklarının varlığı ile bu göç dalgasının yığıldığı yerler oldu. Bir başka yığılma ise gecekondu mahalleleri ile kentin çeperlerinde, topografyanın sınırlarında görüldü.”⁷⁰ Böylelikle, İstanbul gibi metropollerde; sanayinin doğal sınırlarına ulaşılması ve kentsel fiziki imkânların sanayiinin yoğun baskısını kaldıramamasının yanında ekonomik gelişmenin diğer kentlere yayılarak bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik politikaların bir sonucu olarak, metropollerini sanayisizleştirme politikası güdülmeye başlanmıştır.

Kentlileşme kültürel bir değişime de yol açmakta, aile yapıları çekirdek aile yapısına dönüşerek küçülmekte, bireysellik grup aidiyetinin önüne geçmekte, doğum

⁶⁹Turgut Göksu, Veysel K. Bilgiç, “Kentleşme ve Göçün Teröre Etkisi”, Polis Akademisi Yay., Ankara, 2010, s.172 (Çevrimiçi) <http://www.utsam.org/Sayfa.aspx?pid=73&cid=0&lang=TR> 12 Mayıs 2011.

⁷⁰Besime Şen, “Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 44, İstanbul, Mart 2011, s.3.

oranları hızla düşmekte, eğitim düzey ve süreleri artmakta, ücretli çalışanların sayısı artarken kendi hesabına çalışanların sayısı azalmaktadır. “Kentli olmak bir bakıma kentte oturmak ikamet etmek değil kentli değerleri benimseyerek yaşam tarzını yeniden belirlemek kentsel değerleri ve kentlilik kültürünü benimsemek kent ve kentliyle sadece ekonomik bir bağ kurmanın ötesinde sosyokültürel bir gelişme göstermek demektir yani bir bakıma kentli olmak görgülü, kibar, ince olmak demektir.”⁷¹ Böylelikle sağlık, eğitim, çevre, kültür, spor, sosyal faaliyetler birer temel ihtiyaç haline gelmektedir. İşgücünün tarım dışı sektörlerle kayması, iş bölümü ve uzmanlaşmanın yaygınlığı yanında gittikçe karmaşık olması homojen değil heterojen bir toplum yapısına sahip olması gibi özellikler kentin kırdan farkını ifade eder.⁷²

1.2.5.2.7.5. Gecekondulaşma ve Gettolaşma

Gecekonduyu; bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak, gerçek ya da tüzel, kamusal veya özel kişilerin toprakları üzerine, toprak malikinin istek ve bilgisi dışında onamsız olarak yapılan, barınma gereksinimleri devletçe ve kent yönetimlerince karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü⁷³ olarak tanımlamak mümkündür. Türkiye, özellikle 1950’lerden sonra yaşadığı yoğun iç göç nedeniyle gecekondulaşmaya maruz kalmış, büyük kentlerde kronikleşip kangrenleşen bu sorun yapılan imar aflarıyla çözülmeye çalışılmış, birbiri ardına gelen bu aflarsa sorunu yasallaştırmaktan öteye geçiremeyip günümüze taşımıştır. Ülkemizde, kentleşme imar planları yoluyla düzenlenip yönetilmeye çalışılmış, lakin düzenlenen kent imar planlarının, çoğu zaman kentin tarihi, doğal, sosyal ve ekonomik durumlarına uygun olmadığı ve bu yüzden sıklıkla değişikliğe uğradığı, bu değişikliklerde ise maddi çıkarlar güdüldüğü görülmektedir.⁷⁴

⁷¹ Göksu, Bilgiç, **a.g.e**, s.170.

⁷² Birsen Gökçe, **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996, s.69.

⁷³ Ruşen Keleş, “Gecekondu Maddesi”, **Kent Bilim Terimleri Sözlüğü**, 2.bs., İmge Yay., Ankara, 1998.

⁷⁴ Ayten Çetiner, “Kent Bilimci Gözüyle Çevre” **İnsan Çevre ve Toplum**, ed. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 1992, s.102.

Son yıllarda sorun, başarılı bir metot olarak görülen kentsel dönüşüm programlarıyla, Belediyeler ve TOKİ aracılığıyla yaptırılan toplu konut projeleriyle çözülmeye çalışılmıştır. Gerçekten de konut yapımını liberal bir yaklaşımla sadece bireylerin ya da özel sektörün kendi imkânlarıyla çözmeye çalışmasının büyük bir yanlış olduğu görülmüş, kentsel planlama açısından konut üretiminin devlet tarafından destek ve yönlendirmesinin kentsel planlama açısından önemi anlaşılmıştır. Devletin konut ve arsa üretimine müdahil olması, gerek nitelikli konutların gerekse otoparklı, sağlıklı, yeşil alanlı, eğitim binalı düzenli yaşam alanlarının da ortaya çıkmasına imkân vermiştir.

Artan gecekondulaşma ve çarpık yapılaşma sonucu, imar affi vaatleri her dönem hükümetlerin en popüler seçim sloganı haline gelmiştir. Öyleki 2002 yılı verilerine göre gecekondulu sayısı 2.2 milyona, gecekondularda oturanların sayıları 11 milyona ulaşmıştır.⁷⁵ Köyden kente gelenler yanlarında köylülük kültürünü de taşımışlar, köylüler kentleşeceğine kentler köylüleşmiştir. Göç eden kesimler içinse retorik bir ifadeyle gecekondulu, bir zorunluluğun bir umutsuzluğun bazen de bir umudun yerleşme düzenine yansımaları şeklinde kendini göstermiştir.⁷⁶

Kentleşme sonucunda su, hava ve toprağın kirletilmesi sebebiyle çevre ve insan arasındaki uyum bozulmuştur. Bu uyum bozukluğu sonucu, insanlar açısından kişilerin fiziki ve ruhi sağlıkları bozulmakta, çevre açısından ise, bitki alanı daralmakta, ormanlar gerilemekte, bazı hayvan türleri büyük zarar görmektedir.⁷⁷ Bu açıdan bir yerleşkede emilemeyen hızlı nüfus artışı sağlıksız bir ortam yaratarak gerek kentleşmeye gerekse çevreye önemli zararlar vermekte bu yapıdan da gelecek nesillerde etkilenmektedir. Diğer yandan yoğun göçe maruz kalarak büyüyen kentler kültürel mirasını koruyamamakta, bunun sonucu nesilden nesile uygarlık aktarımı yok olmaktadır.

⁷⁵ Keleş, Kentleşme Politikası, s.557.

⁷⁶ Zeynep Gökçe Akgür, **Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997, s.85.

⁷⁷ Sulhi Dönmezer, **Sosyoloji**, Beta Yayınları, İstanbul, 1990, s.95-96.

1.2.5.2.8. Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkileri

İktisat bilimin kuramsal kurucusu Adam Smith; kapitalist sistemde, ekonomik gelişmenin gelir dağılımını bozarak, zenginlerin daha zengin olmasına yol açtığını ifade eder “zengin olmak özgürlüğün ve ilerlemenin vazgeçilmez koşuludur. Ekonomik ilerleme özgürlüğü ve adaletsizliği doğurur. Özgürlük eşitsizliğin kaynağıdır”⁷⁸ Dolayısıyla bireysel bazda zenginleşme bireyi gittikçe özgürleştirirken, toplumsal bazda ekonomik gelişme zamanla yoksuldan zengine bir gelir transferi yaratarak toplumsal tabakalaşmayı da arttırmaktadır.

Milli gelirin adil dağılmaması, toplumda servetin azınlık, elit bir kitlede birikmesine yol açarken, geniş kitleleri de aynı oranda yoksullaştırarak sosyal tabakalaşmayı derinleştirir. Bu açıdan gelir dağılımındaki adaletsizlik, sosyal çatışmaların ve ülke içi kaosların en önemli dinamiklerinden birini oluşturur. Her ne kadar kentleşme moderniteye dair terminoloji içerse de günümüzde giderek artan neoliberalizm sosyal kesimler arasındaki gelir dağılımını gittikçe bozmakta, kişiler arası refah farkını açarak bir tür sosyal kutuplaşma yaratmaktadır.

Türkiye’de gelir dağılımı kuruluşundan bu yana her zaman bozuk olup 1960 ve 1970’li yıllarda kısmi iyileşme görülse de 1980 sonrası dönemde ciddi bir şekilde bozulmuştur.⁷⁹ Sanayileşme dönemi ile başlayan sosyal politika uygulamaları bu amaçla toplumda oluşan gelir dağılımını yeniden dağıtarak olası sosyal çatışmaları önlemeyi, zengin ile yoksul arasındaki uçurumu bu yolla daraltmayı hedefler. Sosyal politika esasen zengin ile yoksul arasında mutlak bir gelir eşitliğinin sağlanmasını amaçlamaz sadece, toplumun en yoksul kesimine hayatını idame ettirebilecek bir gelir sağlamayı hedefler.

21. asra hâkim olan sanayi toplumunun bir sonucu olarak doğan modernite kavramı;⁸⁰ kırsaldan kentlere göçü gerektirmiş, klasik iş ve uğraşlar yerine modern

⁷⁸ Hülya Kesici, “Adam Smith ve Ahlak teorisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 58. Kitap, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 605, İstanbul, 2010, s.94.

⁷⁹ Aysen Tokol, **Sosyal Politika**, VİPAŞ Yay., Bursa, 2000, s.126.

⁸⁰ Bkz. Modernite hakkında daha ayrıntılı bilgi için Elif Karakurt, “Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, **Erciyes Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak – Haziran 2006, s. 1-25 (Çevrimiçi) <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/ekarakurt.pdf> 15 Nisan 2010.

alt meslek kategorilerini getirmiş, köy toplumunun geleneksel kültürel değerleri ve hiyerarşik yapısını değiştirmiş, geniş aile ve akrabalık ilişkilerine dayalı ekonomik ve sosyal dayanışma önemini kaybederek yerini bireysel gelişim ve memnuniyetin ön planda olduğu, aile ve akrabalık ilişkilerinin önemini yitirdiği, sosyal dayanışmanın yerine liberal ve ekonomik bağımsızlık temelinde şekillenen yeni kültürel değerleri getirmiştir. Modern kent yaşamında birey kuşkusuz köy yaşamına göre daha özgür ve bencilken, aile ve akrabalık ilişkilerinin getirdiği enformel sosyal korunmadan ve buna bağlı etik, kültürel değerlerden bir o kadar uzaktır.

1.2.5.2.8.1. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

İktisadi açıdan bir toplumda milli gelirin o toplumdaki fertler arasında ne kadar adil dağıldığını gösteren ve gelir eşitsizliğini belirlemede en çok kullanılan iki temel gösterge var olup bunlar Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı olarak bilinirler.⁸¹ Öte yandan literatürde gelir dağılımındaki eşitsizliğe değinen ilk kişi olan V. Pareto, gelir dağılımındaki eşitsizliğin değişmez doğal bir yasa olduğunu ileri sürmüştür.⁸² Gerçi Elitisyen teoriyi savunan Pareto'ya göre, istisnai zamanlar hariç, toplumları her zaman elitler denen bir kitle yönetir.⁸³ Seçkin bir azınlık olarak gücü elinde bulunduran ve hiyerarşik olarak toplumun üstünde bulunan bu elit kitleyi günümüzün gelişmiş ülkelerine benzetmek mümkündür.

Hemen her toplumda Lorenz Eğrisi olması gereken 45 derecelik açıda diagonal bir doğru şeklinde değildir. Ya da diğer bir deyişle Gini Katsayısı'nın sıfır olduğu ideal bir toplum ancak Thomas More'un Ütopya'sında yer alır. Lakin toplumların ekonomik ve demokratik gelişmişlik düzeyleri ile Gini Katsayısı arasında negatif bir ilişki vardır. Günümüzde hiçbir ülkede oluşan milli gelir o ülkede yaşayan fertler arasında eşit dağılmamıştır. Ekonomik ve demokratik teamüller açısından gelişmiş ülkelerde bu eşitsizlik, gelişmekte olan veya azgelişmiş ülkelere kıyasla daha düşüktür. Dolayısıyla ekonomik büyüme yoksulluğu azaltmasına

⁸¹ Recep Seymen, **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, Der Yay., İstanbul, 2004, s.10.

⁸² Ömer A. Aksu, **Gelir ve Servet Dağılımı**, İ.Ü.İ.F yay., Yayın No: 539, İstanbul,1993, s.26.

⁸³ Mustafa Delican, "Elite Theories of Pareto, Mosca and Michels", s.323, (Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/13423/12646> 10 Şubat 2012.

rağmen tamamen bitirmeyecektir, çünkü büyümenin meyvelerini paylaşmak istemeyenlerin sayısı oldukça çoktur.⁸⁴

Yoksulluk çeşitli nedenlere dayandırılarak izah edilebilse de ya bir toplumun yeterince üretim yapamamasından ya da üretileni adil şekilde paylaşamamasından kaynaklanır. İktisadi terminolojiye uygun terimlere dönüştürürsek yurt içinde üretilen gayri safi milli hasılanın nüfusa adil bir biçimde dağıtılamamasından kaynaklanır. Öte yandan çok çeşitli teknikler önerilse de yoksullukla kalıcı bir mücadele için en etkili araç istihdam yaratmaktır.⁸⁵ Yoksulluk teknik olarak bir gelir dağılımı sorunu olup az gelişmiş ya da gelişmemiş ülkelerin karşı karşıya kaldığı ciddi bir problemdir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, çoğu zaman sosyal çatışmaların ateşleyicisidir. Türkiye için 2006 yılı Gini Katsayısı 0.38 olarak verilmektedir.⁸⁶ Bu rakamın yüksekliği dikkat çekici olup, ülkemizdeki gelir dağılımı bozukluğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

Ekonomik açıdan kalkınmanın başındaki toplumlarda gelir dağılımındaki adaletsizliğin körüklemesiyle gelişen ekonomik hak ve eşitlik talebi, sosyal dışlanma için vazgeçilmez bir söylem oluşturur. İç göç sonucu kırsal kesimden kente gelen geleneksel yapıdaki insanın, kent değerlerine intibakını sağlayacak ne bir kurum ne de bu insanlara rehberlik edecek bir kişi yoktur.

Nisan 2012 verilerine göre hükümetin ülkemizde, gelirinin asgari ücretin altında olduğunu tahmin ettiği kişi sayısı 11 milyon olup teknik tabirle bu, sosyal güvenlik uygulamaları kapsamında genel sağlık sigortasından ücretsiz olarak faydalanabilecek tahmini kişi sayısıdır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu amaçla 11 milyon kişiyi, gelir testine tabii tutarak durumlarını sorgulamaya davet etmektedir.⁸⁷ Bu rakamı bir bakıma ülkede yaşayan yoksul kitlenin sayısal değeri olarak alırsak, toplumun %15'i gibi oldukça büyük bir kesiminin mutlak yoksul

⁸⁴ Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner, vd., **Economics**, Harper&Row Publihers, 9. Ed., 1990, p. 415.

⁸⁵ Kemal Biçerli, "Yoksullukla Mücadelenin Ana Güzergahı İşsizlikle Mücadeleden Geçer", **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 389, Ankara, 2010/3, s.42.

⁸⁶ Dansuk, Özmen, Erdoğan, **a.g.e.**, s.38.

⁸⁷ "Yoksulun Primi Devletten", **Posta Gazetesi**, 22 Nisan 2012, s.9.

olarak nitelendirilmesi gerekir ki bu rakamın yüksekliği sosyoekonomik çatışmalara zemin hazırlayacak derecede yüksektir.

Yoksulluk, “Kişinin (ve ailesinin) yaşadıkları toplum içinde insan haysiyetine yaraşır bir hayat standardına sahip olabilmeleri için temel ihtiyaçlarını (beslenme, barınma, sağlık vb.) asgari seviyede karşılayacak gelir ve geçim imkânlarından mahrum olma durumu”⁸⁸ olarak tanımlanmaktadır. Göreceli ve mekâna bağlı tanımlamalar içermekle birlikte kişinin ve ona bağlı olarak ailesinin içinde buldukları toplumsal şartlara uygun ve insan onuruna yakışır bir hayat sürmeye yetecek bir gelire sahip olmaları anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri arasında en yüksek yoksulluk oranı %25 ile Türkiye’ye aittir.⁸⁹

Önceleri dar kapsamlı bir sosyal politika sorunu olarak görülen yoksulluk, günümüzde Birleşmiş Milletlerin gündem başlıklarından biri haline gelmiştir. Yoksulluk, küreselleşme ve dünyada hâkim olan neoliberal ekonomi politikaları ile IMF ve Dünya Bankasının ekonomik politikaları sonucunda giderek artmış ve kronikleşip derinleşerek tüm ülkelerin ortak bir sorunu haline gelmiştir. Halen ülkemizde, toplam nüfusun yaklaşık olarak ¼’ünün yoksulluktan etkilendiğini söylemek mümkündür.⁹⁰

1.2.5.2.8.2. İç Göç ve Kentlerde Sosyal Tabakalaşma

Türkiye Cumhuriyeti’nin meri 1982 tarihli anayasasının ikinci maddesinde Cumhuriyetin nitelikleri düzenlenmiştir. Bu maddeye göre “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” diyerek devletin niteliklerini tayin etmiştir.

⁸⁸ Yusuf Alper, Rabihan Y. Arabacı, “Yoksullukla Mücadele, Vatandaşlık Geliri Ve Aile Ödenekleri Sigortası”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 389, Ankara, 2010/3, s.44.

⁸⁹ Dansuk, Özmen, Erdoğan, **a.g.e.**, s.22.

⁹⁰ Alper, Arabacı, **a.g.e.**, s.45.

Türk toplumunda aristokrasi ve genetik tabakalaşma dini teamüllerin etkisiyle esasen hiçbir zaman olmamış, bu bağlamda batıdaki gibi asiller ya da soylular sınıfı oluşmamıştır. Lakin 1980 sonrası dışa açılımcı ve liberal ekonomik politikaların uygulanması ile daha da kapitalistleşen ekonomik sistem sonucu değer yargıları değişerek, toplum tarafından parasal gücün temel belirleyici unsur olarak algılanması ile toplumda zenginler, yoksullar ve orta direk denilen üçlü bir sosyal tabakalaşma meydana gelmiştir.

Artarak süren iç göç, 1980'lerin ortalarından itibaren zengin elit sınıf ile yoksul avam arasındaki farkın açılmasına ve sosyal tabakalaşmanın derinleşmesine yol açmıştır. Her ne kadar zengin elit kesimler servetlerini yasal yollarla sistem içerisinde kazansalar dahi bu yoksul kesimin aleyhine olmuş servet giderek azınlık bir grubun elinde toplanmaya başlamış, geniş halk kitleleri ise bozulan gelir ve servet dağılımından ötürü giderek yoksullaşmışlardır.

Türkiye'de mevcut sosyal tabakalaşmayı tespite yönelik DİE 2004 verilerine dayalı yapılan bir çalışmada; milli gelirden en yüksek payı alan ilk beş meslek grubu sırasıyla; işveren, yüksek nitelikli işçi, profesyoneller, büyük esnaf ve büyük çiftçi olarak belirlenmiş, yoksulluğun temel nedeni olarak aktif işgücünün tarım kesiminde yer alması gösterilmiştir.⁹¹ Nisan 2012 döneminde ülkemizde gelir düzeyi asgari ücretin altında olan ve sağlık güvencesi olmayan 11 milyon kişi olduğu tahmin edilmektedir. Hükümetin belirlediği, brüt asgari ücretin üçte biri olarak tanımlanan mutlak yoksulluk rakamı olan 295.5 TL'nin altında aylık gelire sahip olduğunu beyan edenlerin sayısı 5.5 milyon kişidir. Anılan rakamlar iç göçün kentlerde ortaya çıkarıp görünür kıldığı yoksulluğun, ülkemizde giderek derinleşip kökleştiğini ve kronik bir hale geldiğini göstermesi açısından oldukça anlamlıdır.

Göç, işsizlik, yoksulluk ve belli yörelerde kümeleşmenin sosyal dışlanmayı doğuran bir kısır döngü olduğu aşikârdır. Bu açıdan, yoksul insanların kendilerini dışlanmış olarak hissedip tanımladıkları görülmüştür.⁹² Yoksul kişilerin belli

⁹¹ Dansuk, Özmen, Erdoğan, **a.g.e.**, s.28.

⁹² Fikret Adaman vd, "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", s.7 (Çevrimiçi) http://www.hic-mena.org/documents/study_turkey_tr.pdf 10 Eylül 2011.

bölgelerde toplanmaları, aynı zamanda ortak bir hissiyata sahip olmaları ve böylelikle kendilerini kentten ve kentli yaşamdan dışlanmış olarak hissetmeleri, kentlerde çöküntü bölgelerinin oluşmasına yol açmaktadır.

İç göç sonucu gettolaşma kentlerde adeta ikili bir yapı geliştirerek sosyal tabakalaşmanın fiziki tezahürünü ortaya koymuştur. Bir tarafta, Şişli, Levent gibi kentsel yaşam imkânlarının son derece nitelikli olarak sürdürdüğü, kaos yerine düzenin hâkim olduğu, kentin fiziki imkânlarının yerleşimcilerin tüm ihtiyaçlarına cevap verdiği, yaşayanların kentlileşip kent değerlerini tamamen benimsediği yüksek nitelikli bölgeler, diğer tarafta ise nitelikli kentsel alanların etrafında, gecekondu mahalleleri ve gettoların oluşturduğu, kentin sağladığı fiziki imkânlardan yoksun, kırsal değerlere nispeten bağlı ama kentsel kültür ve değerleri benimsememiş yoksul kırsal kitlelerin toplandığı Gazi Mahallesi ve Sultanbeyli gibi bölgeler.

Sosyal tabakalaşma ve yoksulluğun dağılımını tespitiye yönelik olarak yapılan bir çalışmada; sosyal tabakalar arasında yoksulluğun en fazla %46.59 ile topraksız / az topraklı köylüler olduğu tespit edilirken, yoksulluğun en yüksek olduğu ilin %82.37 ile Mardin olduğu, bunu sırasıyla Şanlıurfa %64.33, Van %57.77 ve Ağrı'nın %47.31'lik bir oranla takip ettiği bulunmuştur. Bununla birlikte yine aynı çalışmada; yoksulluğun en düşük olduğu il %5.28 ile İstanbul olurken, bunu Antalya %7.40 ve Ankara %10.23 ile takip etmiştir.⁹³ TÜRK-İŞ Şubat 2012 rakamlarına göre dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 974 TL olarak belirlenmişken, yine dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı ise 3.171 TL olarak tespit edilmiştir.⁹⁴ Bu rakamların tespitinde kullanılan alt parametrelerin miktar, fiyat ve tutar hesaplamaları her ne kadar tartışmaya açık olsada üzerinde uzlaşma sağlanamayacak bir rakam değildir.

1.2.5.2.8.3. İç Göç ve Kentsel Sosyal Dışlanma

Kentlerin fiziki imkânlarını sunup gelişebilmesi; barınma, eğitim, altyapı, sosyal alan, düzenli çevre gibi taleplere karşılık verebilmeleri ancak kentte

⁹³ Dansuk, Özmen, Erdoğan, **a.g.e.**, s.33.

⁹⁴ Enis Bağdadlıoğlu, "Milyonlarca Çalışanın Geliri Sağlıklı Beslenmek İçin Yetersiz", **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 396, Ankara, Ocak-Şubat 2012, s.130.

yaşayanların verdikleri vergilerle mümkün olmaktadır. Oysa iç göç sonucu gelen büyük bir kitle, kentin sağladığı fiziki imkânlarla hiçbir finansal katkı bulunmadan sırf vatandaşlık hakkına dayanarak yararlanmak istemektedir. Bu durum yerleşik ve düzene riayet edip vergilerini ödeyen, kente ve kentsel donanımına sahip çıkma, yapılan işlere katkı payında bulunma, kentsel yönetime gerek direkt gerekse sivil toplum örgütleri vasıtasıyla endirekt olarak katılan kentliler, açısından bir hak gaspı olarak düşünülmektedir. “Kente gidenler yeterince kentlileşememekte, kentin sunduğu bilgi, sermaye, teknoloji ve rekabet yoğun kültürün uzağında kalarak kimliklerini kaybetmeme çabası ile kent yaşamına uyum sağlayamamaktadırlar”⁹⁵

Nitelikli bölgelerdeki kentsel imkânlarla, tiyatro, konser, vitrinlere, lokanta, eğlence ve alışveriş merkezlerine dokunacak kadar yakın lakin bu imkânları kullanacak ne ekonomik ne sosyal ne de eğitim donanımına sahip olmadığı için bir o kadar uzak olan kitlenin, hayal kırıklığı sonucunda kente ve kentlilere karşı hırs, hınç, kompleks duyması normaldir.

Kentlerde, kırsala göre daha iyi bir refah düzeyinin sunduğu ekonomik ve sosyal bir ortamda yaşayanlar, mevcut durumlarıyla yetinmeyip daha da iyisini arzularken, buna özlem duyarak kente göç eden ve ulaşamayıp hayal kırıklığına uğrayanların bir kısmı, kendi içinde buldukları durumun sorumlusu olarak gördükleri sosyal ve siyasal rejimi sorgulamaktadırlar.

Kentlerin gecekondü ve yoksul mahalleleri sosyal dışlanmaya en yüksek düzeyde maruz kalan bölgelerini oluşturmuşlar ve böylelikle gettolaşmışlardır. Kent yaşamından dışlananların oluşturduğu bu grup gettolarda bir arada yaşayarak adeta kentlerde birer çöküntü alanı oluşturmaktadırlar. “Sosyal dışlanma sonucu oluşan çöküntü bölgelerinde yaşayanlar, ekonomik açıdan yoksun toplumsal açıdan etiketlenmiş bireyler olarak suç işlemeye yatkın hale getirilmektedirler”⁹⁶ “Çöküntü bölgeleri yoksulluğun, işsizliğin ve eğitimsizliğin kentsel mekânda yoğunlaştığı bölgeler olarak gelişmekte, bu süreç içerisinde düzenli bir çalışma ve aile hayatı konusunda rol sembolü olabilecek ve yeni iş fırsatları hakkında bilgi verebilecek kişiler bu bölgeleri terk

⁹⁵ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yay., Ankara, 1995, s.172.

⁹⁶ Gökhan Gökulu, “Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt. XXIV, Sayı 1, Erzurum, 2010, s.223.

etmektedir. Buna bağılı olarak bu tür bölgelerde ortak bir dışlanma ve aşağılık duygusu gelişmektedir. Toplumun ve kamu otoritelerinin mekânsal damgalanmaya bağılı olarak gelişen ayrımcı tavırları bu tür bölgelerdeki sorunları daha da pekiştirmektedir.”⁹⁷ Bu açıdan bakıldığında sanayileşmenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak kentleşme, nihai evrimini tamamlayana kadar sosyal dışlanmışlık olgusunun yükselmesine maruz kalmaktadır.

Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi için, 2005 yılında yapılan bir çalışmada Türkiye’de yoksulluk ve sosyal dışlanma olgusu detaylı bir şekilde irdelenmiştir.⁹⁸ Bu çalışmada sosyal dışlanmayı yansıtabilmek adına, yoğun olarak iç göçe maruz kalan altı büyük ildeki (Adana, Ankara, Diyarbakır, Gaziantep, İstanbul ve İzmir) gecekondu ve yoksul bölgeleri detaylı bir şekilde incelenmiş, çalışma ayrıca yapılan yüz yüze görüşme ve geniş katılımlı anketlerle desteklenmiştir.

Anılan rapora göre sosyal dışlanma kişilerin; ekonomik, kültürel, mekânsal ayrımcılık gibi nedenlerle toplumla bütünleşememesi ve böylelikle belli bir kesimin toplum dışına itilerek belli bölgelerde kümelenip, gettolaşarak ayrık bir grup oluşturmaları şeklinde tanımlanmıştır. Grup psikolojisi ile benzer durumda olanlar, bir arada bulunmalarından dolayı bir bölgede yoğunlaşarak toplanmaktadırlar. Dışlanma olgusu; iktisadi gerekçelerden, temel eğitim ve beceri yoksunluğundan ya da siyasi ve kültürel ayrımcılıktan kaynaklanabilmektedir.⁹⁹

Sosyal dışlanmayı; belli bir grubun ekonomik temelli yoksulluk, eğitimsizlik, etnisite, din, kültür değerlerindeki farklılıklara bağılı olarak sosyal toplum ile yeterli bağı kuramamaları, dışlanmaları ve bunun sonucu olarak gerek istihdam piyasasında gerekse iş ve toplum hayatında yeterli kabulü görememeleri neticesinde kentsel ve sosyal imkânlardan yararlanamamaları şeklinde tanımlamak mümkündür. Sosyal olarak dışlanmanın boyutları ekonomik, kültürel, mekânsal ve politik şekilde tezahür edebilir. Kimi zaman tek bir boyutu görülürken, genelde birden fazla boyut sosyal

⁹⁷ Serkan Gölbaşı, **Kentleşme ve Suç**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.112.

⁹⁸ Adaman vd., **a.g.e.**, s.16-27.

⁹⁹ **A.e.**, s.3-7(III-XII).

dışlanmada bir arada bulunmaktadır ki bu da sorunun çözümünün çok boyutlu olmasını gerektirmekte, bir bakıma çözümünü zorlaştırmaktadır.

1.2.5.2.8.4. Sosyal Politika Açısından Sosyal Dışlanmanın Önemi

Anayasamızın 5. Maddesi ise devletin temel amaç ve görevlerini düzenleyerek “...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.” diyerek devletin temel amaç ve görevleri arasında, toplumu oluşturan bireylerin; refah içinde müreffeh bir şekilde mutlu, huzurlu yaşamalarını sağlamayı, sosyal hukuk devleti olarak kişilerin temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını engelleyen sınırlandıran siyasi ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmayı ve önemlisi kişinin maddi ve manevi gelişimi için gerekli ortamı hazırlamayı devletin temel ödevi bireyin ise temel hakkı olarak tanımıştır.

Bu madde kapsamında işsizlik ve yoksulluğu kişinin maddi ve manevi gelişimini engelleyici, kişisel hak ve hürriyetlerini kullanmasını ekonomik ve sosyal açıdan engelleyici olarak tanımlamak gerekir. Yeterli maddi geliri olmayan birinin ne maddi anlamda sağlığını koruması ne de manevi anlamda kültürel etkinliklerde rol alarak toplumsal yaşamdaki sosyal aktivitelere katılması beklenebilir. Öte yandan yoksulluk ve işsizlik bireyler üzerinde dışlanma hissi yaratarak, devletin bölünmez bütünlüğünün temini için gereken ve anayasamızın ikinci maddesinde bahsedilen toplumsal dayanışmayı da olumsuz yönde etkilemektedir.

Toplumun bir ferdi olarak üretip istediğince tüketemeyen işsiz kişinin, toplumun sunduğu imkânlardan adil olarak yararlanması beklenemez, hal böyle olunca sosyal dayanışmaya dayalı toplumun da işsiz bireye karşı olan sorumluluğunu yerine getirdiğinden bahsedilemez. İş bu durumda işsiz kişiden topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmesini ısrarla beklemek kişileri topluma karşı küskünlüğe, reaksiyona ve hatta isyana yöneltir. İş bu meyanda toplumun bireye

karşı sorumluluğu, çalışma imkânı sunmadığı bireyin kendisine yaşama imkânı vermektir.¹⁰⁰

Göç sonucunda gelişmiş ülkelerde kırsal alandan ve dışarıdan alınan göçler sonucunda aşırı kalabalıklaşan kent merkezleri, yoksulların yaşadığı mekânlar için iş merkezlerine dönüşürken, yüksek gelirli kesimler evlerini kentlerin çevrelerine ya da kent civarına taşımışlardır.¹⁰¹ Bu durumsa kent merkezlerine yakın fakat kentten ve çevreden izole bölgelerin doğmasını sağlayarak var olan sosyal tabakalaşmayı derinleştirmiştir.

Diğer yandan kentler adeta kırsal göçmenlere terk edilerek gettolaştırılmıştır. Kentleşmeyi sadece kentin fiziki imkânlarında, uğranılan göç sonrasında kalınan maddi yetersizlik olarak algılamamak gerekir. Kentleşme, ilişkilerde ve değer hükümlerinde ve yaşam tarzında önemli bir dönüşümdür.¹⁰² Gerçekten de göç; kentin fiziki imkânlarını yetersiz kılmakta altyapı, ortak kamu alanları, ikamet edilecek daire, sağlık ve okul gibi fiziki donanımlarını alt üst etmekte ve kentleri adeta birer çile kapısına dönüştürmektedir.

Lakin diğer yandan göç edenler insani, sosyal, kültürel, geleneksel değerlerini, tutum ve önyargılarını da yanlarında getirmektedirler. Köyden kente olan demografik hareketlilik, kent dediğimiz fiziki mekânın oluşmasını sağlasa bile; bu hareketliliğin öznesi olan insan, eğer kentli yaşam şekline yabancı kalırsa, köylü kimliğini sadece kente taşımış olmaktadır.¹⁰³ Böylelikle göç eden bireylerin zihin yapıları da göçle birlikte aktarılmaktadır. Bu durumsa öncelikle kentlilik kültürüyle bir çatışmaya, uyumsuzluğa sonrasındaysa dışlanmanın sonucu olan varoş kültürünün doğmasına sebebiyet vermektedir.

Kentlerde özellikle İstanbul'da bugün yaşananlar, geleneksel köy kültürü ile modern kent kültürünün bir sentezi olan arabesk bir kültürün doğmasına yol

¹⁰⁰ Faruk Andaç, **İşsizlik Sigortası**, Yayın No: 66, TÜHİS 2.bs., Ankara, Nisan 2010, s.49.

¹⁰¹ Oya Köymen, "Bazı İç Göç Verileri", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s.261.

¹⁰² Mustafa Erkal, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu, "Şehirleşme Maddesi", **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yay., İstanbul, 1997.

¹⁰³ İhsan Sezal, **Şehirleşme**, Ağaç Yay., İstanbul, 1992, s.23.

açmıştır.¹⁰⁴ Sosyal dışlanma var olan sosyal tabakalaşmayı derinleştirmekte, tabakalar arası dikey mobilitiyi azaltmaktadır. Artan sosyal dışlanma aynı gruptan insanların şehrin içinde ya da çevresinde getto denen ortak mahallerde yaşamaya itmektedir. Aynı ortak kültürel, epidemik kökeni ve aynı kaderi paylaşanların, ihtiyaç ve mecburiyetten kaynaklanan dayanışması ise ortaya varoş denen yeni bir sınıfın doğmasına yol açmaktadır. Kente uyum sağlayamayan, sosyal olarak dışlanan, gelir ve eğitim düzeyi nispeten düşük bu yeni grup, kendine hızlı bir şekilde yer açabilmek için her türlü maddi kazanımı bir hak olarak görmüştür.

Türkiye’de sürekli işsizliğin, 2001 ekonomik krizi sonrasında yoksulluğa dönüşerek kalıcı bir hal aldığı görülmektedir.¹⁰⁵ Türkiye’de görülen gayri safi milli hasıladaki artışın işsizlik sorununu çözemediğini görmek mümkündür. Velez ki yüzde 50’yi bulan kayıt dışı ekonomi ve yüksek tarımsal istihdam oranları halen önemli bir kitlenin, gerekli sosyal korunmadan muhtaç olduğunu, çalışma mevzuatının ve sosyal güvenlik uygulamalarının koruyucu hükümlerinden faydalanmadığını dolayısıyla bu önemli kitlenin arkasında hala, devletin gözetici ve koruyucu gücünü hissetmediğini göstermektedir. Bu bireyler açısından devlet adeta, ekonomik açıdan güçlü olanın yanında görülmekte bir bakıma kendilerini ezilmiş ve dışlanmış kişiler olarak görmektedir. Böylelikle ülkede kendini sosyal olarak dışlanmış gören önemli bir kitlenin varlığından söz etmek mümkündür.

Devletin uyguladığı sosyal koruma ve istihdam politikalarının yoksulluğu ve sosyal dışlanmayı önlemede önemli ölçüde yetersiz kaldığı aşikârdır. Bu durumun oluşmasında; uygulanan politikaların yeterli bir organizasyona ve fonlama imkânına sahip olmamasının, güdülen politika ve uygulamaların dağınık ve düzensiz olmasının yanında istikrara da sahip olmaması sayılabilir.

Uygulamada valiliklere bağlı olarak çalışan, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Destekleme Vakıfların’ca (SYDDV) yönetilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Destekleme Fonu’nun (SYDDTF) ya da bilinen adıyla fakir fukara

¹⁰⁴ Adem Korkmaz, Adnan Mahiroğulları, **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları - Türkiye ve AB ülkeleri**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007, s.42.

¹⁰⁵ Güngör Turan, Hüseyin Çiçek, “Türkiye’de İşsizliğin İzmir’e Özgü Nitelikleri ve Çözüm Önerisi Olarak Yerel İş Kuluçkaları”, **Çimento İşveren**, Cilt. XXI, Sayı 5, Eylül 2007, s.26.

fonunun; kullanım ve uygulamasının büyük oranda keyfiyet ve takdire dayanması, açık tanımlar ve rakamlar yerine üstü kapalı ve yoruma açık muğlak terminolojisi nedeniyle söz konusu fonun, kapsamı ve amacı hatta uygulaması her zaman tartışma konusu olmuştur.

2004 tarihli 3294 sayılı Sosyal Dayanışmayı Destekleme ve Teşvik Fonu ile yoksullara yönelik aşağıda sıralanan başlıklarda mağduriyet süresince periyodik mali yardımlarda bulunmaktadır. Devlet tarafından sosyal politika uygulamaları neticesinde yoksullara yönelik yapılan tüm yardımlar şu başlıklar altında sıralanabilir:

- Sağlık yardımları
- Eğitim materyali, eğitim bursu, taşınmalı sistem ve öğle yemeği, özürli öğrencilerin taşınmasına dair yardımlar
- Aile yardımları, gıda yardımı, yakacak yardımı, barınma yardımı, aşevleri
- Proje destekleri, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP), gelir getirici projeler, istihdam amaçlı eğitim projeleri, sosyal hizmet projeleri, geçici istihdam projeleri, toplum kalkınma projeleri¹⁰⁶

Yoksulluk ve sosyal tabakalaşma birbirleriyle iç-içelik ilişkisinde olan kavramlardır. Türkiye’de 1980 sonrasında gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk oranları düşme eğilimine girmişse de eşitsizlik ve yoksulluk nicel anlamda azalırken, nitel anlamda artmış, sosyal tabakalar arasındaki uçurum büyüyerek daha da derinleşmiştir.¹⁰⁷

1.2.5.2.8.5. Sosyal Dışlanma ve Gettolaşma

Bir gecede inşa edilmesinden dolayı gece kondu olarak adlandırılan bu kaçak barınaklar, daha sonraki gecelerde gelişimine devam ederek birer ev halini almışlardır. Burada iki noktaya dikkat çekmek gerekir; ilki gecekondular başlarda ayırım gözetmeksizin kentin etrafındaki tüm boş arazilere inşa edilmişler, bu

¹⁰⁶ Aziz Yıldırım, “Ülkemizde Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardım Uygulamaları”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 381, Ankara, 2008/3, s.41-43.

¹⁰⁷ Dansuk, Özmen, Erdoğan, **a.g.e.**, s.22.

meyanda gerek kamu arazilerine gerekse özel arazilerde konumlanmışlardır. İkincisi gecekondular inşa edilirken hemşerilik ön plana çıkmış ilerde Samsunlular, Ordulular, Sivaslılar gibi mahalle ve yöre adları ile anılacak şekilde bir araya toplanmışlardır. Bu da sosyal dışlanma açısından homojen nitelikte benzer kültürel eğilimlere sahip bireylerin bir araya toplanmalarını sağlamış ve bu grupların politize edilmesini kolaylaştırmıştır. Gerçi bu iç göç dalgaları, sanayi için gerekli ucuz emeği sağlamakla bir bakıma kalkınma ekonomisinin realitesine uygun davranmışlarsa da, öngörülebilir bu süreç yeterince iyi planlanıp yönetilememiştir.

Hükümetlerce uygulanan kısa vadeli ve popülist seçim ekonomileri sonucu çıkarılan imar aflarıyla, gecekondular sorunu çözülmeye çalışılmış lakin, sorun çözülmek yerine kronikleşerek daha da büyümüştür. 1966 yılında çıkan gecekondular kanunu imar affı getirerek, kamu arazilerine yapılan kaçak konutlara belediye hizmetlerinin sağlanmasına imkân tanımış adeta kaçak yapılaşmaya göz yumularak davetiye çıkarılmıştır. Böylelikle kentler için gerekli orman, park, okul, hastane, spor ve kültür tesisi için ayrılan alanlar feda edilmiş, kentler adeta sosyal konutların olduğu ev kümeleri haline dönüşmüşlerdir.

Durum 1980'lerde trajikleşerek derinleşmiştir. Artan iç göç ve buna bağlı olarak artan konut talebi karşısında, tek katlı gecekondular yıkılarak yerlerini gecekondular apartmanlara bırakmışlardır. Böylelikle bu durum; hukuki açıdan arsasız olmayan, hukuken var olmayan lakin fiziken mevcut binalar doğmasına yol açmış, gayri resmi terminolojide gecekondular sahipleri ve gecekondular kiracıları gibi terimlere yer açmıştır. Bu durum mevzuatımızda, hukuken olmayan lakin fiziken olan taşınmazın ki bu arada arsasının mülkiyetine haiz olmayan bir binanın sahibi olmak ya da kiracısı olmak gibi bir garabetin doğmasına yol açmıştır.

1990'lı yıllarda ise gecekondulaşma, ülkedeki sosyal siyasal ve ekonomik düzeni direkt olarak etkileyebilecek bir güç haline gelmiştir. Öyle ki ülkemizdeki büyük kentlerdeki gecekondulaşma oranları; Ankara için %70, İstanbul için %55 ve İzmir için %50 olarak gerçekleşmiştir ¹⁰⁸

¹⁰⁸ Keleş, **Kentleşme Politikası**, s.359.

1.2.5.2.8.6. Kentsel İşsizlik, Gettolaşma ve Enformel Sektör

Gecekondu bölgelerinde yaşayan kitle; genellikle tali işlerde, kayıt dışı olarak çalışmakta, düzensiz bir gelire sahipken, önemli bir kısmının geliri asgari yaşam standartlarının altında olan ve yoksullukla mücadele eden kitledir. Bir kısmı ise, kendilerine illegal işlerde yer bulmakta, bu bakımdan konusu suç olan eylemlerden gelir elde etmeye çalışmaktadır. Lakin bu kitle çalışmasına ve düzensiz de olsa bir gelir elde etmesine rağmen yoksulluktan kurtulamamış olup, çalışanlar arasında yoksulluk oranı %23 olarak tespit edilmiştir ki bu oran Avrupa Birliği ortalamasının üç katıdır.¹⁰⁹

Göç, işsizlik, yoksulluk ve belli mahallerde kümeleşmenin sosyal dışlanmayı doğuran bir kısır döngü olduğu aşikârdır. Bu açıdan, yoksul insanların kendilerini dışlanmış olarak hissedip tanımladıkları görülmüştür.¹¹⁰ İşsizliğin ya da düşük ücretlerle geçici marjinal işlere dayalı gelirlerin bir sonucu olan yoksulluk, kentlerde sosyal ayrışmanın belirleyici bir kriteri olarak sosyal tabakalaşmaya yol açmaktadır.

Sosyolojide nüfus hareketleri diğer bir tabirle demografik hareketlilik sosyal değişmeyi etkileyerek toplumsal ve kültürel yapıda yeni sorunlar yaratırlar.¹¹¹ İç göçlerin hemşeri bazlı yapılması belli bölgelerde, belli yöre insanın ve belli bir kültürün kümelenmesine sebebiyet vermektedir. Ordulular, Sivaslılar Mahallesi gibi yöresel ayrışmalar oldukça sık görülmekte olup hatta bu durumu yansıtmak adına, kentlerde kurulan sosyal dayanışma ve yardımlaşma amaçlı yöresel derneklerin sayısının yüksekliliği göze çarpmaktadır.

Sosyal siyasetin amacı hiç kimseyi mutlak yoksul bırakmamaktadır.¹¹² Sosyal koruma tedbirlerinin kapsamı ve desteği doğası gereği her zaman için sınırlıdır. Bu amaçla uygulanacak asgari ücretin; kişileri çalışmaktan, iş aramaktan vazgeçirmeyecek kadar düşük, yaşamını idame ettirebilecek derecede yüksek bir

¹⁰⁹ Adaman vd, **a.g.e.**, s.8.

¹¹⁰ **A.e.**, s.7.

¹¹¹ Doğan, **a.g.e.**, s.667.

¹¹² Seymen, **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, s.1.

rakamda olması gerekir. Oysa günümüzde uygulanan asgari ücretin dahi asgari geçim standartlarının çok altında olduğundan kabul etmek gerekir. Diğer yandan asgari ücretin %70'ini geçmeyen işsizlik maaşı ve yoksulluk aylığı gibi sosyal politika önlemlerinin, tabakalar arası toplumsal çatışmayı ve ötekileşerek dışlanmayı engelleyecek düzey ve nitelikte olmadığı açıkça görülmektedir.

2007 yılında yayınlanan istatistiki verilere dayalı bir ekonometrik çalışmada; yeşil kart kullananların yoksul ve işsiz kişiler oldukları hipotezinden hareketle suç oranlarına bakılmış ve yeşil kart sahipliği ile suç oranları arasında tersine bir ilişki bulunmuştur. Bu durum bir sosyal politika uygulamasının yoksul kitle üzerindeki olumlu bir sonucu olarak yorumlanmıştır.¹¹³ Bu bakımdan özenli ve yeterli dikkatle düzenlenmiş sosyal politika önlemlerinin, yoksulluğu önlemese dahi, bu kitlelerin suça yönelmelerini engelleyebileceğini söylemek mümkündür.

Yine aynı çalışmada; suç oranını belirleyen sosyoekonomik parametreler, Türkiye bazında 2000 yılı verileri kullanılarak incelenmiş ve sosyoekonomik değerlerin suç oranları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduklarını belirlenmiştir. Anılan bu çalışmada, “İşsizlik oranının, kişi başına göç oranının, kişi başına gelirin, gelişmişlik indeksinin, şehirleşme oranının, demografik unsurların ve illerin büyüklüğünün suç oranını pozitif olarak etkilediği görülmüştür. Ayrıca yoksulluk göstergesi olarak alınan yeşil kartlı kişi oranının ise, suç miktarını negatif olarak etkilediği tespit edilmiştir. Kişi başına güvenlik elemanı sayısının ise, suç oranını belirlemede etkili olmadığı görülmüştür.”¹¹⁴

Göç, işsizlik, yoksulluk ve suç arasında sebep sonuç eksenli, pozitif bir korelasyonun varlığı istatistik verilerle de desteklenmiş bir yargıyken aynı zamanda toplum düzeni açısından mutlak kırılması gereken bir kısır döngüye de işaret eder. Gerçekten de günümüzde insan sermayesi açısından niteliksiz kırsal kesimin kitlesel iç göçü ki ister zorunlu ister ekonomik özellikli olsun kentlerde genellikle işsizlikle karşılık bulmakta, işsizlik yoksulluğu, yoksulluk ise suç oranlarında artışı getirmekte olup dolayısıyla göç ve suç arasında direk bir bağıntı görülmektedir. Türkiye

¹¹³ Nemciye Cömertler, Muhsin Kar, Türkiye’de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi, **A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2007, Cilt. LXII, Sayı 2, Nisan-Haziran, s.40 (Çevrimiçi) <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/7288/> 10 Şubat 2011.

¹¹⁴ Cömertler, Kar, **A.e.**, s.14.

genelinde yapılan, istatistik verilerden hareketle ekonometrik modellemeye dayalı bir çalışmada; işsizlik oranı ile suç oranı arasında pozitif bir bağlantı ve korelasyon olduğu ve işsizlik seviyesinin suç oranlarını artırmada önemli bir veri, değişken olduğu kanaatine varılmıştır.¹¹⁵

Bu bağlamda ücretler ve suç oranı arasında direkt bir bağlantı kuran Grogger'e göre suç miktarındaki artışın temel nedeni; vasıfsız ve niteliksiz işgücünün reel ücretlerinin düşmesidir.¹¹⁶ Öte yandan Fisher'e göreyse iç göçün; kırsaldan kente göç sonucu, kırsal tarım kökenli nüfusun kentsel alanda sanayide istihdamında, insan kaynağının niteliksizliğinden ötürü büyük oranda kentlerde işsizlik doğuracağını, ve böylelikle tarım kesiminden göçenlerin fazlalığı karşısında, kentlerde sanayide istihdam edilemeyeceğini, bunun ise suçları artıran bir unsur olduğunu belirtmiştir.¹¹⁷ Öte yandan eğitimin düzeyi ile elde edilen gelir arasında ücretler bakımından pozitif bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle eğitim düzeyi arttıkça elde edilen ücretler de doğrusal olarak artmaktadır.

“Türkiye’de 1970’lerin sonundan itibaren kentleşme, göç, suç ve terör kavramları sıkça birlikte kullanılmaya başlamıştır.”¹¹⁸ Aslında birbirini tetikleyen bir kısır döngünün bileşenleri olduğu açıkça görülen bu döngüde terör ve buna bağlı iç göç, kentleşme ve istihdam sorunlarına yol açarken, artan işsizlik oranları suç oranlarını da beraberinde arttırmıştır. Açıkçası suçlu ve işsizliğin el ele yürüdüklerini söylemek isabetli bir argümandır.¹¹⁹

Shaw ve Mc Kay kentte kiraların düşük olduğu gettoları kentlerin suç merkezleri olarak kabul etmişlerdir.¹²⁰ Bu açıdan iç göçe dayalı hızlı kentleşmenin

¹¹⁵ Cömertler, Kar, **A.e.**, s.10.

¹¹⁶ Enver Alper Güvel, **Suç ve Ceza Ekonomisi**, Roma Yay., Ankara, 2004, s.25.

¹¹⁷ Tülin Günşen İçli, **Türkiye’de Suçlular, Sosyo Kültürel ve Ekonomik Özellikleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Yay no: 71, Ankara, 1993, s. 40.

¹¹⁸ Göksu, Bilgiç, **a.g.e.**, s.170.

¹¹⁹ Signe Hald Andersen, **Unemployment and Crime: Experimental Evidence of The Causal Effects of Intensified Alms on Crime Rates Among Unemployed Individuals**, The Rockwool Foundation Research Unit, Study Paper No. 38, January 2012, P.6, (Çevrimiçi) http://www.rff.dk/files/RFF-site/Publikations%20upload/Arbejdsrapporter/Unemployment%20and%20crime_38.pdf 10 Mart 2012.

¹²⁰ İçli, **a.g.e.**, s.37.

kentsel suç oranlarını artırdığı ve kentlerin etrafını saran gecekondu bölgelerinin yani gettoların, kentsel suç odakları olduğu literatürde geniş yer bulmuş genel bir kanaattir. İş bu hususta; Kenneth Tardif ve Richard McCrahey'in yaptıkları bir çalışmada, kentlerde bazı bölgelerde göreceli olarak istihdamın yetersiz ve gelir düzeyinin düşük olmasının suç oranlarını yükselttiği sonucuna ulaşmışlardır.¹²¹ Türkiye'de suç faktörlerini belirlemeye yönelik kıyaslamalı olarak ve zaman serilerine dayalı yapılan istatistiki bir çalışmada; suç oranlarının boşanma, kentleşme gibi sosyal ve demografik faktörlerden ziyade işsizlik ve gelir gibi ekonomik faktörlerle daha çok ilintili olduğu sonucuna varılmıştır.¹²²

1.2.5. Türkiye'de İç Göçün Tarihi Seyri

Türkiye, 1950'li yıllarda artan sanayileşme ve kentleşme nedeniyle iç göç olgusuyla tanışmıştır. Bu yıllardan itibaren ülkemizin ekonomik yapısı; artan liberalizasyon ve Marshall yardımları ile birlikte gelişen dışa açılma politikalarının bir sonucu olarak hızlı bir sanayileşme dönemine girmiş, karayolu ağı önemli ölçüde genişlemiş, bu durumsa köylerden kentlere geniş çapta nüfus hareketine yol açmıştır.

İş bu nüfus dalgalanması sadece kırdan kente değil bölgelerarasında da yaşanmıştır. Bu yıllarda uygulanan ekonomik politikalar ve tarımda mekanizasyona gidilmesi, tarımsal alanda kullanılan işgücü talebini azaltmış ve aynı yıllarda izlenen nüfus artışını teşvik eden politikalar nedeniyle gerçekleşen yüksek doğum oranları sonucu ortaya çıkan nüfus artışı, istihdam sorunlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca kentlerdeki istihdam, sağlık, eğitim ve sosyal şartların sunduğu imkânların yüksekliğinin, kentleri yaşamak için cazibe merkezi haline getirmesi de kırsaldan kente yönelik iç göç üzerinde etkin olmuştur.

Tarih boyunca siyasi nedenler ve savaşlarla toplu göçlere hedef olan Anadolu yarımadası, Cumhuriyet döneminde mübadelelere sahne olduktan sonra asıl manada iç göç olgusu ile 1950'li yıllarda tanışmıştır. Bu açıdan iç göç olgusu süreç olarak

¹²¹ A.e., s.38.

¹²² Ferda Halıcıoğlu, "Temporal Causality and the Dynamics of Crime in Turkey", International Journal of Social Economics, Vol. 39 Iss: 9 (Çevrimiçi) [http:// www. emeraldinsight. com/journals. htm? articleid=17031194&show=abstract](http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=17031194&show=abstract) 10 Nisan 2012.

dört dönemde ayrımlanabilir. Dönemlere göre iç göçün nitelik ve sebepleri değişse de temel klişe göçün gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olan yönüdür.

1.2.6.1. İç Göçte I. Dönem

İlk göç dalgası Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'ye kadar olan dönemdir. Bu dönemde iç göçlerin oranı önemsiz sayılacak düzeyde olup nüfus büyük oranda köylerde yaşamakta, adeta köylü bir ülke görünümünü sergilemektedir. 1975-1990 döneminde ülkede gerçekleşen toplam nüfus artışı %45 düzeyinde olup nüfus yıllık olarak ortalama %2.4 oranında artış göstermiştir. Bu rakam göreceli olarak bakıldığında oldukça yüksektir. İç göçler sonucunda kırsal alanlardan kentsel alanlara gelenler, kentsel ortamlar tarafından emilebilmiştir. 1927 yılında kentli nüfusun oranı %24.2 iken 1950 yılında %25 olmuştur. Bu yönden iç göçlerin çok düşük olduğu gayet açıktır. Bununla birlikte dönem sonlarından itibaren kitle ulaşım araçları ve iletişim araçları da gelişmeye başlamıştır.¹²³

Aşağıdaki sunulan Tablo: 3 incelendiğinde, yukarıda bahsettiğimiz üzere kentlerde yaşayan nüfusun sayımın başladığı ve Cumhuriyetin kurulması sonrası ilk sayım olan 1927 yılı sayımından 1950 yılı sayımına dek kayda değer bir artış olmadığını gözlemlemek mümkündür. Anılan dönemde kentsel nüfustaki dalgalanmalar %1'in altında olup nüfusun değişmediğini söylemek mümkündür. Lakin takip eden ilk sayım yılı olan 1955 yılında ise nüfusun kentleşme oranının %3.75 oranında arttığını görmek mümkündür. Bu artışı, ileride katlanarak artacak ve arttıkça beraberinde uzun yıllar sürecek kronik bir sorunlar yumağının kentleşmemenin, diğer bir tabirle Türkiye'de kentleşmenin ilk kıvılcımı olarak almak gerekecektir.

¹²³ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75. Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya BAYDAR, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s.251.

Tablo 3: Türkiye'de Nüfusun Yapısal Değişimi

YILLAR	NÜFUS	ART. HIZ (bin)	ERKEK	KADIN	KENT NÜFUSU		KÖY NÜFUSU	
20.10.1927	13.648.270	-	6.563.879	7.084.391	3.305.879	24.22	10.342.391	75.78
20.10.1935	16.158.018	21.10	7.936.770	8.221.248	3.802.642	23.53	12.355.376	76.47
20.10.1940	17.820.950	19.59	8.898.912	8.922.038	4.346.249	24.39	13.474.701	75.61
21.10.1945	18.790.174	10.59	9.446.580	9.343.594	4.687.102	24.94	14.103.072	75.06
22.10.1950	20.947.188	21.73	10.572.557	10.374.631	5.244.337	25.04	15.702.851	74.96
23.10.1955	24.064.763	27.75	12.233.421	11.831.342	6.927.343	28.79	17.137.420	71.21
23.10.1960	27.754.820	28.53	14.163.888	13.590.932	8.859.731	33.69	18.895.089	68.08
24.10.1965	31.391.421	24.63	15.996.964	15.394.457	10.805.817	34.42	20.585.604	65.58
25.10.1970	35.605.176	25.19	18.006.986	17.598.190	13.691.101	38.45	21.914.075	61.55
26.10.1975	40.347.719	25.01	20.744.730	19.602.989	16.869.068	41.81	23.478.651	58.19
12.10.1980	44.736.957	20.65	22.695.362	22.041.595	19.645.007	43.91	25.091.950	56.09
20.10.1985	50.664.458	24.88	25.671.975	24.992.483	26.865.757	53.03	23.798.701	46.97
21.10.1990	56.473.035	21.71	28.607.047	27.865.988	33.326.351	59.01	23.146.684	40.99
30.11.1997	62.865.574	15.08			40.882.357	65.00	21.983.217	35.00
22.10.2000	67.803.927	18.28			44.006.274	64.90	23.797.653	35.10

Kaynak: Türkiye'de Nüfus Sayımları, (Çevrimiçi) <http://www.muhteva.com/turkiyede-nufus-sayımlari-t7032.html> 14 Ocak 2012.

Türkiye'de ilk nüfus sayımı Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılmış olup bunu müteakip yapılan ikinci nüfus sayımı ise sekiz yıllık bir aradan sonra 1935 yılında yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda her beş yılda bir yapılmaya başlamış ve bu uygulama 1990 yılına dek sürmüştür. Bu tarihten sonra 23 Şubat 1990 tarih ve 403 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile genel nüfus sayımlarının sonu "0" ile biten yıllarda, dolayısıyla 10 yılda bir yapılması hükmüne bağlanmıştır. Böylelikle 14 kez genel nüfus sayımı uygulanmıştır.¹²⁴

1.2.6. 2. İç Göçte II. Dönem

İkinci göç dalgası 1950–1960 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde İstanbul haricindeki kentler kırsal çevrelerinden göçe maruz kalırken, İstanbul uzak çevrelerden de göçe maruz kalmıştır. Bu dönem aynı zamanda günümüz metropol kentlerinin temellerinin atıldığı dönemdir. Kırsal alanların itici yaşam şartları, toprak verimsizliği ve yetersizliği, Marshall yardımları, tarımda makineleşme gibi gelişmeler sonucunda insanlar kentsel alanlara yığılmışlardır. Tablo:3 incelendiğinde Dönem başında %25.04 olan kentsel alan nüfusunun 1960 yılına gelindiğinde %33.69'a yükseldiği görülmektedir.

Ülkemizdeki iç göçlerin aslında 1950'li yıllardan sonra başladığını söylemek bu açıdan doğrudur. Bu ilk dalgada, nüfusun demografik yapısının oransal ağırlığı değişmemekle birlikte, göçlerin, bekâr erkek göçü şeklinde olduğu ve göç edenlerin kentlileştiği varsayılmaktadır.¹²⁵ Geleneksel iç göç teorilerine ve sanayileşme literatürüne uygun bu gelişme; teoride kırsaldan kente ilk göç edenlerin, kırsal kesim işgücünün elit tabakasını oluşturdukları hipotezi ile uygun bir eğilim göstermiştir. Gerçekten de göçe ilk katılanlar; bekâr, yaş olarak genç, eğitim düzeyi nispeten yüksek, vasıflı ve erkek ağırlıklı bir kitleden oluşmaktadır. Bekâr genç erkeklerin daha fazla risk almaya eğilimli olmaları ve sanayi sektörü tarafından daha fazla tercih edilmeleri, bu kişileri insan sermayesi açısından daha değerli hale getirmektedir.

¹²⁴ A.y.

¹²⁵ Murat, a.g.e., s.95.

Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin sonucu olarak doğan kentleşmeyi meydana getiren iç göç olgusunun, ülkemiz açısından geçerli olduğunu düşük sanayileşme katsayıları yüzünden söylemek mümkün değildir. Bu dönem başka bir açıdan bakıldığında köyden ve köylülüğten hızla kopma dönemidir.¹²⁶ Tarım kesiminden sanayi kesimine işgücü aktarımı beklenen bir olgu olmakla beraber, köylünün tarımdan vazgeçerek kente yönelmesi sanayileşmeyle başlamışsa da gelişmesini moderniteye bağlı iç göçe borçludur.

Tarımsal istihdamın azalmasının üç önemli nedeni ise; tarımda artan mekanizasyon, toprak mülkiyetindeki kutuplaşmalar, miras sonucu tarıma konu olan arazilerin ölçek olarak küçülmeleri ile entansif tarım uygulamalarının gelişmesine bağlı yapısal değişimdir. Esasen geleneksel olarak tarım sektörü her zaman için gizli işsizliğin barındığı bir konumdayken, gelişen teknoloji ve kentsel yaşamın çekiciliğiyle birlikte gizli işsizlik kentlere taşınarak, karşımıza açık işsizlik olarak çıkmaktadır. Böylelikle kırsalda tarımsal istihdam içinde görülen gizli işsizlik kentsel alanlarda görünür hale gelmektedir.

1.2.6.3. İç Göçte III. Dönem

Üçüncü göç dönemi 1960-1980 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde, İstanbul ve yakın yöresi en fazla göç alan bölgeler olup iç göçler sonucu demografik yapı önemli derecede değişmiştir. Bu dönemde, kadınlar da iç göçe katılarak eşlerinin yanına göç ettiklerinden, bu durumu ailesel göçlerin başladığı dönem olarak betimlemek mümkündür.¹²⁷ Göçün ilk evrelerinde bekâr erkeklerin tek başına göçe katılmaları söz konusuydu, ikinci evrede ise erkeklerin ailelerini geride bırakarak bir tür öncü olarak göç ettikleri, kentte barınma ve istihdam sorunlarını çözdükten sonra ailelerini yanına getirdikleri görülmektedir. Lakin üçüncü dönemde ise göçler aile ile birlikte yapılmaya başlamıştır. Bu dönem kentsel alanların kendi yapılarının ve

¹²⁶ İçduygu, Sirkeci, **a.g.e.**, s.251.

¹²⁷ Murat, **a.g.e.**, s.96.

yapılardaki dönüşümlerin ve iç göçe damgasını vurduğu dönemdir.¹²⁸ Bu dönem, göç edenlerin fazlalığının gözle görülebilir kentsel sorunlar yaşattığı dönemdir.

Kentler maruz kalan göçü hazmedememiş ve günümüze kadar süren gecekondulaşma bu dönemde ortaya çıkmıştır. Kentleşme oranı %45 gibi yüksek bir orana yaklaşmıştır. Öte yandan 1960-1970 döneminde kırsaldan – kente yönelik göç temel eğilimken, 1970'lerin sonundan itibaren kentten – kente göç başlıca göç türü olmaya başlamıştır.¹²⁹ Bu dönemle birlikte, kırsaldan göç alan küçük kentler yüklerini İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük şehirlere, metropollere vermeye başlamışlardır. Bu durumsa, zaten yoğun göçe maruz kalan ve çarpık kentleşmeyle mücadele eden metropol kentlerin sorunlarının içinden çıkılmaz hale gelmesine yol açacaktır.

1.2.6.4. İç Göçte IV. Dönem

Dördüncü ve son göç dönemi ise 1980 sonrası dönemdir. Bu dönemde göçün şekli değişmiş, kırsaldan kente yönelik göç artık kentlerden metropollere yönelmiştir. Ekonomik olarak izlenen liberalizasyon ve serbest piyasa politikaları kapsamında kamu kesiminin özelleştirilmesi uygulamaları ve verimsiz kamu iktisadi teşebbüslerinin tasfiyesi, kırsalda zaten sınırlı olan istihdam imkânlarını hepten yok ederek, kırsal kesimde işsizler ordusunun oluşmasına katkıda bulunmuş ve kırsaldan kente göçü tetiklemeye devam etmiştir. Tüm bunlar, hızı farklı olmak üzere sosyal tabakalar arasında dikey mobilitiyi de doğurmuştur. Dikey mobilitiyeye yatay mobilitiyeyi de desteklemiştir.

Türkiye’de iç göç hareketliliğinin ne denli yüksek olduğunu Tablo: 4’den sayısal bir rakam ile göstermek gerekirse, iç göçün yoğun olarak yaşandığı 1965 ile 2000 yılları arasındaki 35 yıllık sürede 25 milyon kişinin iller arası göç ettiğini söylemek yeterlidir. Bununla birlikte 1985-2000 döneminde yaklaşık 12 milyon kişi

¹²⁸ İçduygu, Sirkeci, **a.g.e.**, s.252.

¹²⁹ **a.y.**,

iç göçe katılmıştır.¹³⁰ Öte yandan 1984 yılında başlayan terör eylemleri sonucu 16 yıllık dönem içinde güvenlik kaygısı nedeniyle, doğu ve güneydoğudan yaklaşık bir milyon kişinin iç göçe katıldığı hesaplanmaktadır.¹³¹ Bu açıdan terör aynı zamanda işsizliği arttıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü terör yüzünden yatırımcılar bu çatışmalı bölgelere yatırım yapmamaktadırlar.¹³²

Özel sektörün terör nedeniyle yatırım yapmaktan imtina etmesi zaten yüksek olan işsizliği adeta bir ümitsizliğe dönüştürmekte, artan ümitsizliğinsene terörist örgüt için insan kaynağı yaratarak terörü beslediği görülmektedir. Terörün kentsel işsizlik üzerindeki etkisini göstermek adına Diyarbakır'a bakıldığında, 1985 yılında %18.1 olan işsizlik oranı 2000 yılında %30.3'e yükselmiştir. Oysa anılan yıllarda ülke ortalaması %11.5 seviyelerindedir.¹³³

Anılan rakamlar gerçekten de Türkiye'de kentleşmenin bir anda yapıldığını, Avrupa'daki gibi birkaç yüzyıla yayılmadığını, dolayısıyla kentleşme, istihdam ve sosyal sorunların adeta bir çığ gibi kümelenerek bir planlama yapılmasına dahi fırsat vermediğini göstermektedir. Eğer ülkemiz gerekli sosyal reformları yaparak Avrupa'yla aynı çağda sanayileşmeyi yakalayabilmiş olsaydı benzer bir süreçten geçerek iç göç ve kentleşmeyi aynı uzun süreye yayacak, böylece daha dengeli ve nitelikli bir kentsel gelişmeye sahne olacaktı.

¹³⁰ M. Murat Yüceşahin, E.Murat Özgür, "Türkiye'nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Olusu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü", **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 4 (2), 2006, s.19, (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/3730/> 10 Haziran 2011.

¹³¹ Yüceşahin, Özgür, **a.g.e.**, s.24-26.

¹³²Turgut Göksu, Veysel K. Bilgiç, Kentleşme ve Göçün Teröre Etkisi, s.182 (Çevrimiçi) <http://www.utsam.org/Sayfa.aspx?pid=73&cid=0&lang=TR> 12 Mayıs 2011.

¹³³ Yüceşahin, Özgür, **a.g.e.**, s.30.

Tablo 4: Türkiye'de İç Göçler (1965 – 2000)

DÖNEMLER	5 yaş ve üzeri nüfus	Toplam göç eden nüfus	Göç oranı (binde)	İl içinde göç Eden nüfus	İl içi göç oranı
1965 - 1970	30.350.040	3.224.724	106	-	-
1970 - 1975	34.646.470	3.421.025	99	-	-
1975 - 1980	38.776.334	2.700.977	70	883.444	23
1980 - 1985	44.587.257	2.885.873	65	934.037	21
1985 - 1990	50.518.291	4.065.173	81	1.337.517	27
1995 - 2000	60.752.995	4.788.193	79	1.904.070	31

Kaynak: M. Murat Yüceşahin, E.Murat Özgür: “Türkiye’nin Güneydoğu’sunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 2006, 4 (2), s.20 (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/3730> 10 Haziran 2011.

1.2.6.5. Sekonder Göç, İç Göçte Yeni Evre

Kitlelerin çıkarlarının peşinde koşarak göç etmeleri kapitalist doktrine uygun bir hareket tarzıdır. Adam Smith, zengin olma isteğini; başkasının sahip olduklarına sahip olma amacına dayandırır, öte yandan bu istek toplumun da genel çıkarlarına uygundur.¹³⁴ Diğer bir ifadeyle zenginlik başkalarının sahip olduklarına sahip olma güdüsü iken bu talep toplum çıkarlarına ters değildir. Çünkü Smith’e göre bireylerin zenginliğindeki ferdi artışlar toplumdaki bireylerin toplam zenginliğinden oluşan ülke refahını da artırır.

Diğer bir rakam ise, göçün zaman içindeki evrimi hakkında fikir vermesi ve yeni bir aşamaya geçişini temsil etmesi açısından önemlidir. TÜİK verilerine göre

¹³⁴ Kesici, a.g.e., s.93.

1975-1980 döneminde kentten kente göç edenlerin oranı %48.9 iken bu oran 1995-2000 döneminde %57.8'ye yükselmiştir.¹³⁵ Diğer bir deyişle yirmi yıllık bir dönemde kentten kente göç oranının yaklaşık %10'luk bir artış göstermesi, göçün yönünün değiştiğinin belirteci olmuştur.

Bu rakamlardan hareketle, kırdan kente göçün hakeza iç göçün ilk evresinin tamamlandığını ve son otuz yıl içinde iç göçte belirleyici olmaktan çıktığını göstermektedir. Artık ikinci evre iç göç açısından belirleyici kıstas olmuş, küçük ölçekli kentlerden metropol kentlere yönelim başlamıştır. Dolayısıyla iç göçün; nispeten az gelişmiş bölgeler olan Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kentlerden gelişmiş Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerindeki metropol kentlere; İstanbul, İzmir ve Adana illerine yöneldiği görülmektedir.

1.2.6.6. Türkiye’de İç Göçün Dönemsel Bazda İşgücü Piyasasına Etkileri

Türkiye’de iç göçün işgücü piyasasına etkilerini üç ara dönemde incelemek mümkündür. Birinci aşama 1940–1960 dönemidir. Bu dönemin temel özelliği tek bir işgücü piyasasının var olmasıdır. Bu dönemde göç edenler doğrudan formel piyasaya entegre olabilirken, kentleşme ve sanayileşme temel devlet politikası halini almıştır. İkinci aşama ise 1960–1980 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde işgücü piyasasında çifte pazar oluşmuştur. Sanayileşmeyi takip etmeyen kentleşme ve göç ikincil pazarı oluşturmuş, ikincil pazar göç edenlere istihdam alanı sağlarken, birincil pazara da işçi sevk etmiştir. Bu dönemde kentlerde; ikincil pazarı besleyen göçmenlerin varlığı, tüm sektörler için ucuz işgücü sağlamak ve iç talebin sürekli artırılması fonksiyonlarını görmüştür.

Üçüncü aşama ise 1980’li yıllarda başlamıştır. 1975–1985 yıllarındaki dönemde; kır-kent göçünde, iç ticaret hadlerindeki gelişmelerin birincil rol oynadığı

¹³⁵ Ozan Bahar, Fehime Korkmaz Bingöl, “Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri”, **SDÜ İİBF Dergisi**, C. XV, Sayı 2, Yıl 2010, s.58.

belirlenmiştir.¹³⁶ Bu dönemde işgücü piyasası gittikçe parçalanmaya başlamıştır. Kır–kent göçlerinin yerini kent–kent göçlerinin alması, yeni göç dalgasına katılanların ilk dönemlerdeki göç edenlerden daha nitelikli olması, pazarlık güçlerini de beraberinde getirmiş, ikinci dönem göç edenler gibi ikincil piyasaya değil birincil piyasaya yönelmelerine neden olmuştur. Bu durum, yerleşik çalışanlar üzerinde göç edenleri yedek işgücü deposu olarak bir baskı unsuru haline getirmiştir. Lakin günümüzde bu konuda yapılan son çalışmalarda bu baskının sanıldığı kadar çok olmadığı regresyon analizleri ile gösterilmekle birlikte gerek işgücündeki artışın gerekse mesleki eğitim okullarının sayısındaki artışın işsizliği önlemede önemli bir etkisi olmadığını da göstermektedir.¹³⁷

1980 sonrası kentsel alanlarda artan işsizlik kendisine bir çıkış yolu bularak literatürde yeni bir sektörün yer almasına yol açacaktır. Türedi işler olarak adlandırılan ve işsiz kesimin kendi mali ve fiziki imkânlarıyla kendi işini yaratma çabası olarak tanımlayabileceğimiz bu sektör, katma değer ve marjinal verimliliğinin son derece düşük olmasıyla göze çarpmaktadır.

Türedi işlerin temel nosyonları ise; küçük ölçekli, kurumsal olmayan, esnek emek ilişkileri ve giriş çıkışın çokluğu şeklindedir. Anılan dönemde artan liberalizasyona bağlı olarak istihdam üzerinde de koruma kalkanları daraltılmıştır. Bu amaçla kentsel istihdam piyasalarında taşeronluk uygulaması getirilmiş buna bağlı olarak iş gücünde işçilik ücretleri açısından bir devinim meydana gelmiştir. Öte yandan eve iş vermek gibi fasonculuk, sözleşmeli, mevsimlik işçi gibi uygulamalarında devreye girmesiyle kentsel emek piyasalarında reel ücretler düşmüştür. Bu durum kırsaldan kente yeni göç eden kitlenin enformel sektöre kaymasını daha da hızlandırmıştır. “1980 sonrası dönemde büyük kentlerde hal ve pazar yeri ticareti, kent içi seyyar satıcılık, kent içi ulaşım göç eden gruplar tarafından

¹³⁶ Fatih Çelik, “Türkiye’de İç Göçler: 1980–2000”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22, Yıl 2007/1, 2007, s.93 (Çevrimiçi) [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20\(87-109.%20syf.\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20(87-109.%20syf.).pdf) 10 Ağustos 2011.

¹³⁷ Xi Cheng, “Does Wage Affect Unemployment in Urban Areas in China?”, M.P.P. Thesis, Georgetown University Library, Date Issued : 2012, (Çevrimiçi) [https:// repository. library. georgetown.edu/handle/10822/553685](https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/553685) 15 Mart 2012.

denetlenmeye başlamıştır.”¹³⁸ İç göçün başlarında eğitim düzeyi düşük ve vasıfsız emeğin yöneldiği piyasa olan enformel sektörün, artık günümüzde eğitilmiş lakin işsiz kesimi de barındırdığı ve boyutları itibarıyla formel sektörden daha büyük bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Göç sonucunda, göçe maruz kalan yerlerde istihdam piyasaları ikili bir yapıya ayrılmış, enformel piyasalarsa önceleri yöreselleşmiş, sonraları ise etnikleşmiştir. Böylelikle göç sonucunda Türkiye ikili yapıda bir işgücü piyasasına sahip olmakla kalmamış, piyasalar etnik segregasyon ve iş bölümüne dayalı bir ayrıma da maruz kalmıştır. Göç nedeniyle kentin bazı semtlerinde etnik kümelenme olmaktadır, bazı iş kolları da benzer şekilde belli etnisitenin elinde toplanmaktadır.¹³⁹ Göçün hemşerilik temelli dayanışma şeklinde oluşu kentin belli bölgelerinde, belli yöre göçmeninin toplanmasına yol açtığı gibi kente ilk göç edenlerin tutundukları işlerde yakınlarını ve hemşerilerinin istihdamını sağlamaları, belli meslek ve işlerin belli bir etnik veya yöresel gruba geçmesini sağlayarak, adeta bu alanlara dışardan girişi engelleyen bir sosyal subap görevini görmüştür.

Türkiye’de istihdam piyasasına makroskopik açıdan bakıldığında çok katmanlı bir yapı göze çarpmaktadır. Tarım kesiminin toplam istihdamdaki payı halen çok yüksektir. Kentsel istihdamda ise kamu ve özel kesimin formel piyasalardaki rolü hâkimken, enformel kesim küçük işletmeler tarafından oluşturulmaktadır. Formel istihdam piyasaları açısından özel sektör işletmelerinin büyük çoğunluğunu (%95) küçük ve orta boyutlu işletmeler (KOBİ)’ler oluşturmaktadır. Bu açıdan istihdamda esnekliğin yüksek olduğu, diğer bir deyişle ekonomik şartlara bağlı olarak işe giriş çıkışların yüksek bir esnekliğe sahip olduğu söylenebilir. Çalışan sayısının on kişiden az olduğu işletmeleri enformel işletmeler olarak tanımlamak literatürde yaygın kanaattir. Bu tip işletmelerin sayısının yüksekliği Türkiye’de enformel sektör oranı hakkında fikir verebilir. Bu tip

¹³⁸ Mehmet Yılmaz, İsmail Göktürk, Dündar Kök, “Kahramanmaraş’ta 1980 Sonrası Tarım ve Sanayi Politikalarının İç göç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı 12, Yıl 9, Haziran 2007, s. 328 (Çevrimiçi) <http://iibfdergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2007/25.pdf> 10 Nisan 2011.

¹³⁹ Halis Başel, İç göçün İşgücüne Etkileri, s.307.

işletmelerin çeşitli teşviklerle kayıt altına alınmaya çalışılması enformel sektörün daraltılması için önemli bir politika olabilir.

2. TÜRKİYE'DE KENTSEL İŞSİZLİK ve ENFORMEL SEKTÖR

Çalışmanın konusu gereği bu bölümünde iç göçün, kentsel işsizlik ve kentsel istihdam piyasalarına olan etkileri başta olmak üzere kentsel işsizlik olgusu ele alınıp tarihi gelişimi ve karşılıklı etkileşimleri incelenmiştir. Daha sonra, kentsel istihdamın bir tezahürü olan enformel sektör kavramı ele alınıp enformel sektörün gelişimi, boyutları, özellikleri, sektörel yapısı detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

2.1. KENTSEL İŞSİZLİK

Küreselleşme süreci ile neoklasik iktisat düzeni yeniden tüm dünyada hâkim politika haline gelmiş, makroekonomik uygulamalarda liberalizasyon öne çıkmış, Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) 2000 yılında uygulamaya konulan gümrük vergileri üzerindeki ortak tarife uygulaması (GATT) ile birlikte ticaretin önündeki ülkesel sınırlar kaldırılarak küresel baza taşınmıştır. Öte yandan ekonomide görülen liberalizasyon uygulamalarına bağlı olarak devletler üretimden çekilmiş, özelleştirme uygulamaları tüm dünyada hakim olmuş, emek salt bir üretim faktörü olarak görülüp insaniliğini kaybetmiş ve emek piyasaları esnekleşme adı altında kuralsızlaştırılmıştır.

Küresel rekabette insan kaynağı anahtar rol oynar hale gelmiş nicelik yanında niteliği de önem kazanmıştır. “İşgücünün niteliğinin gelişmesinde ise daha çok mevcut örgün ve yaygın eğitim sistemleri etkili olmaktadır.”¹⁴⁰ Yapısal işsizlik sorununun çözümünde etkili bir yöntem olan mevcut işgücünün niteliğini arttırmaya yönelik mesleki eğitim programları, son yıllarda da ülkemizde işsizlikle mücadelede en önemli başvuru kaynağı olarak İŞKUR tarafından yürütülmektedir.

¹⁴⁰ Sedat Murat, “İşgücümüzün Yapısal Özellikleri ve Kavramsal Yaklaşım”, **İş'te Çalışanlar**, Sayı 2, Nisan / Mayıs 2010, s.16.

Global rekabette öne geçebilmenin anahtar kelimeleri ise verimlilik artışı, teknolojik üstünlük, esneklik, yenilikçilik, büyüklük olmuştur. OECD ülkeleri arasında rekabet gücünü ölçen bir nedensellik çalışmasında; ülkeler arasında rekabet avantajı yaratan en önemli faktörlerin, işgücü birim maliyeti ile işgücü verimliliği olduğunu ortaya koymuştur.¹⁴¹ Dünya sistem yaklaşımı teorisinde; merkez ülkeler adı da verilen gelişmiş ülke firmaları markalaşma ve uluslararası örgütlenme rekabetindeyken, çevre ülkeler olarak adlandırılan az gelişmiş ülkelere üretim faaliyetini paylaşma rekabetindedirler. Bu rekabette kaybedenlerse diğer ülkeler olup bu ülkeler küresel piyasalardan dışlananların oluşturduğu kaybedenler kulübünün üyeleridir.¹⁴²

Üçüncü dünya ülkelerindeki gelişmeden kasıt aslında bağımlılığın gelişmesidir. Çok uluslu şirketler ve gelişmiş ekonomilerin üretim sürecinde ilerlemesi, bir bakıma gelişmemiş ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlılığının gelişmesi anlamına gelmektedir. Gelişmiş ülkeler, gelişmemiş üçüncü dünya ülkelerini yaptıkları yatırımlar ve uluslararası organizasyonlar aracılığıyla baskı altına alarak, gelişmemiş ülkelerin bağımsızca gelişmesini engellemektedirler.¹⁴³

Küreselleşme ile az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin taşeronu halini almışlardır. Yeni küresel düzende gelişmiş ülkeler üretim ve sanayiden çekilmiş global ölçekte marka ve pazarlamaya, ürün geliştirmeye, ARGE faaliyetlerine yönelmişlerdir. Üretim faaliyetlerininse az gelişmiş ülkelerdeki yerel şirketlerce yapılması ise bu ülkeleri, küresel markalara fason üretim yapan taşeronculara dönüştürmüştür. Böylelikle eskiden hammadde ve yarı mamul üreten az gelişmiş ülkeler artık üretimin tamamını yapar hale gelmişlerdir.¹⁴⁴ Küresel şirketlerse üretim taleplerini en düşük fiyata çalışan taşeronu yönlendirmektedirler, bu durumsa giderek

¹⁴¹ Mustafa Akal, Seyit Muharrem Gökmenoğlu, “OECD Ülkelerinde Rekabet Gücünün Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz”, **TiSK Akademi**, C. VII, Sayı 13, 2012/1, s.103.

¹⁴² Ahmet Alpay Dikmen, “Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi”, **Toplum ve Bilim**, Güz 86, 2000, s. 297-300.

¹⁴³ Mustafa Delican, “The Web of Global Capitalism Increased Dependency of Third World Countries”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2012, s.351, (Çevrimiçi) [http:// www. iudergi. com/ tr /index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/13426/12649](http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/13426/12649) 15 Mart 2012.

¹⁴⁴ Dikmen, **a.g.e.**, s.281 vd.

emek ücretlerinin bir tür sömürüye dönüşmesine yol açmakta, taşeronları gittikçe enformel sektöre yönlendirmektedir

2.1.1. Artan Emek Arzı, İşsizlik ve Nüfus

Türkiye’de 1927 yılı nüfus sayımında toplam nüfus 13.6 milyon kişi olarak tespit edilmişken, 2000 yılında yapılan nüfus sayımında yaklaşık beş katlık bir artışla 68 milyona ulaşmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, en önemli hedef olan sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için nüfus artışını teşvik eden bir politika güdülmüş; 1960’lı yıllardan sonra ise bunun tam tersi bir politika uygulanmaya çalışılmıştır.¹⁴⁵

Emek arzının uzun vadede kısıtlamaya yönelik nüfus kontrol politikaları amacına ulaşmamış, bir nebze düşüş yaşansa da ne nüfus artış hızında önemli bir düşme yaşanmış ne de emek arzının niteliğinde kayda değer bir iyileşme görülmüştür. Devlet Planlama Teşkilatı’nın yaptığı Beş Yıllık Kalkınma Planları’nda işsizlik; emek arzı ve talebi arasındaki uyumsuzluk olarak görülmüş, ilk planlarda kısa vadeli tedbirler alınmak yerine sorunun uzun vadede arz talep dengesi yoluyla çözülmesi öngörülmüştür

¹⁴⁵ Sedat MURAT, “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Karşılaştırmalı Nüfus Yapısı”, **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkisi**, Ed. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak, İstanbul, Elif Kitabevi, 2002, s.61.

Tablo 5: Seçilmiş Yıllar İtibariyle 12+ Yaş Grubu Nüfusun İşsizlik Oranı (1923-1988)

<i>YILLAR</i>	<i>İşsizlik oranı %</i>
1923	9.1
1933	3.9
1940	2.4
1945	3.1
1950	1.5
1955	3.1
1960	3.1
1965	3.7
1970	6.4
1975	7.6
1978	10.1
1980	8.3
1985	7.3
1988	8.7

Kaynak: Tuncay Güloğlu, “Türkiye’de Kayıt dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış, The Reality Of Informal Employment İn Turkey”, Cornell University ILR School, 1.1.2005, s.11 (Çevrimiçi) <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>, 10 Haziran 2011.

Türkiye’de işsizliğin genel seyri, Güloğlu’nun, Tuncer Bulutay’ın hesaplamalarına dayanarak verdiği yukarıda sunulan Tablo: 5’de izlendiğinde; Cumhuriyetin kuruluşunda ülkede işsizlik oranının % 9.1 olduğu lakin bu oran, yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte ülkenin yeniden inşası sürecinde, on yıl sonra %3.9’a düştüğü görülmektedir. Bu oranın gerek İkinci Dünya Savaşı yılları gerekse sonrasında düşmeye devam ettiğini görmekle birlikte tek partili dönemin sonu olan 1950 yılında, diğer bir deyişle sanayileşmenin başladığı dönemde %1.5’lara gerilediği görülmektedir.

Yine Tablo: 5’den izlediğimiz üzere 1950 yılındaki bu oran, tüm Cumhuriyet tarihinin en düşük işsizlik oranını oluşturmaktadır. Bu durumu; İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm Avrupa’nın yeniden inşası nedeniyle artan ihracata, ülkede tek partili sistemden vazgeçilip ilk çok partili seçimlerin yapılarak demokratikleşme sürecinin ekonomide yarattığı olumlu gelişmelere, iktidara gelen Demokrat Partinin yol, baraj, köprü gibi alt yapı yatırımlarına yönelmesine, ülkenin hızlı bir sanayileşme sürecine girmesine bağlamak mümkündür.

1955-1965 yılları arasında durağan bir seyir izleyen işsizlik, 1970 yılından itibaren hızlı bir şekilde yükselmeye başlamış, ihtilali getiren çalkantılı dönemde 1978 yılında zirve noktasına ulaşmıştır. Bu durumu açıklamak için; 1973 petrol krizi, ülkede uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikası, korumacı dönemle birlikte ülkede artan döviz ihtiyacına bağlı ekonomik sorunlarla birlikte döneme hâkim olan iç çatışma ortamının varlığı sayılabilir. 12 Eylül 1980 darbesini müteakip işsizlik bir nebze azalmış lakin sonraki dönemde ciddi bir düşüş göstermemiştir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında, tarım kesiminden kaynaklı kentlere yönelik kırsal kaynaklı göçün kentlerde işsizlik yaratması ve bu vasıfsız kitlenin kentsel alanlarda yeniden istihdamı, ekonomik bir konu olmaktan öte önemli bir sosyal politika sorunu halini alması, günümüzün en gelişmiş sanayii ülkelerinden biri olan Çin’de bile halen en önemli argümandır.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Ge Guohua, “Research on Current Situation and Countermeasures of Urban Unemployed Peoples Re-Employment” Advanced Material Researches, Volume: 403-408, 2011, pp.5284-5287, (Çevrimiçi) <http://www.scientific.net/AMR.403-408.5284>, 10 Aralık 2011.

2.1.2. İç Göçün Kentsel İstihdam Piyasalarına Etkileri

Türkiye’de yaşanan iç göçlerin istihdam piyasasına olan yansımaları, yapısal açıdan iç göç dönemlerine bağlı olarak farklı evrelerde izlenebilir. Bu evreleri şöyle sıralamak mümkündür;

1940’ların ikinci yarısından 1960’lara kadar olan evre, ilk evredir. Belirgin özelliği istihdam piyasasının bölünmemiş tek bir piyasa halinde olmasıdır. Bu evrede tali piyasalar oluşmamış, işgücü piyasası bölünmemiş bütünsel bir yapı arz etmektedir. Göçler kalıcılık niteliği taşımamakta olup, daha ziyade mevsimlik ve geçici göçler şeklindedir. Bu evrede göç edenler kentsel istihdam piyasalarına direkt olarak girebilmekteyken, kentleşme ve sanayileşme konuları ise temel devlet politikası halini almıştır.¹⁴⁷

1960–1980 dönemi, kentsel istihdam piyasaları açısından ikinci evredir. Bu evrenin temel özelliği istihdam piyasasının tekli bütüncül yapısının bölünerek ikili hale gelmesidir. Böylelikle tali, ikincil veya diğer adıyla sekonder istihdam piyasaları oluşmuştur. Artan iç göçe bağlı olarak kentleşme sorunları da büyümeye başlamış gecekondular kronikleşerek birer yapısal sorun halini almıştır.

Diğer yandan bu evrede, kentlerdeki istihdam piyasaları göçmenleri ememeyerek işsizlik doğurmuştur. Artan iç göç ve işsizlik olgusunun sonucu olarak, istihdam piyasaları açısından marjinal ve enformel sektörler bu evrede kalıcı hale gelerek kurumsallaşmaya başlamıştır. İkincil istihdam piyasasını besleyen iç göçler; istihdam piyasasına ucuz işgücü arz etmek, jenerik üretim gibi yollarla arz açığını kapatmak yanında, seyyar satıcılık, kapıdan satış yöntemiyle dağıtım kanalları oluşturmak, iç talebin arttırılması ve kırdan oluşan birikimini kente aktarmak gibi fonksiyonları görmüştür.¹⁴⁸

Bu evrede gözlemlenen bir başka olguda, göç edenler zamanla tali piyasalardan birincil piyasalara geçebilmişlerdir. Göçmenler için asıl hedef; tali istihdam piyasasından zamanla örgütlü formel piyasaya geçebilmek, daha yalın bir

¹⁴⁷ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, İsmail Aydıngün, “Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **Türkiye’de İçgöç**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s. 234.

¹⁴⁸ **A.e.**, s. 234-235.

anlatımla sürekli ve sosyal güvencesi olan formel bir iş bulabilmektir. Ayrıca bu evrede tali piyasalarda etnisiteye dayalı alt kültürel grupların oluşumu görülmektedir.

Yine bu dönemde, şirketlerin vergi öncesi faaliyet dışı karlarının bilançolarında önemli oranda artmasının doğruladığı ve 1990'ların sonuna dek giderek artarak sürecek yeni bir trend ortaya çıkararak rantıye adını almıştır. Üreterek kazanmak yerine kısa vadede finansal yöntemlerle para kazanmanın ön plana çıktığı spekülâtif bir kazanç kapısı, iş adamları tarafından uzun vadeli ve reel sabit sermaye yatırımlarına yeğlenmiştir.¹⁴⁹ Bu durum üretim yerine faize yönelen iş adamlarının ve yatırımlarının sonucu olarak işsizliğin derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

1980 sonrası evre ise istihdam piyasası açısından iç göçün baskısıyla bir başka sürecin başlangıcı olmuştur. İstihdam piyasası bu evrede gittikçe parçalı bir hal almıştır. Kırsaldan kente olan göç kentlerden metropol kentlere şeklinde yön değiştirerek sürmeye devam etmiştir. Göçmenlerin nitelik düzeyleri artmış artık beyaz yakalıların göçleri önem arzeder hale gelmiştir.

Son evrede göç edenler daha nitelikli daha eğitimli daha mobilitesi yüksek bir kesim olup iş fırsatlarını daha iyi takip etmektedirler. Bunlara ek olarak bu yeni göçmen kesim, iş piyasasında daha yüksek bir pazarlık gücüne sahiptir. Bu kesimin istihdam piyasasındaki hedefi doğrudan formel, birincil piyasalar olup bu açıdan tali piyasalar üzerinde bir baskı yaratmamışlardır. Bu durum istihdamın kuramsal yapısı ile uyumludur.

Gelişen teknolojiye bağlı olarak üretim için daha eğitimli ve nitelikli elemanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir deyişle istihdam piyasasındaki emek talebi gittikçe daha fazla nitelikli personele ihtiyaç duymaktadır. Bu sorun, işgücünün eğitim kalitesini arttırmak için verilen mesleki eğitim kursları ile giderilmeye çalışılmaktadır. Genel manada eğitim ve yetişkinlerin eğitiminde yerel yönetimlerin gelişmiş ülkelerde daha geniş bir sorumluluğu varken, gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlerin katkıları oldukça sınırlıdır.¹⁵⁰ gelişmekte olan ülkelerde

¹⁴⁹ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.155-157.

¹⁵⁰ Halis Yunus Ersöz “Yerel Yönetimlerin Yetişkin Eğitimi Alanındaki Etkinlikleri” **Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri**, İSMEK Yay., 5 Mayıs 2007, s.45.

bu hususta, belediyeler ve il özel idareleri gibi yerel yönetimlerden ziyade merkezi idarenin daha etkin olması, işsizliğin, yerel nitelik ve niceliklerinin dikkate alınmasını engellemektedir.

Günümüzde sürekli gelişen teknoloji, eğitimi ve kişisel gelişimi hayat boyu sürecek bir nitelik haline getirmiştir. Bu evrede görülen bir başka eğilim ise daha önceki evrelerde kademeli ve dönüşümlü olarak gerçekleşen iç göçlerin, bu evrede doğrudan ve kademesiz bir şekilde gerçekleşmeye başlamasıdır. Önceleri aileden bir ferdin göç ederek kentte iş bulup tutunması, ardından ailenin kalanının göçe katılması şeklinde, kademeli olarak yapılan göçün, bu evreden itibaren direkt olarak yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu durumda Türk aile yapısında görülen çekirdek aileye yöneliminde etkin olduğunu gözlemlemek mümkündür. Öte yandan ilk başta kırsaldan yakın kente sonrasında metropol kente yapılan göçlerin, bu evreden itibaren direkt olarak metropol kentlere yapıldığı görülmektedir.

2008 yılı TÜİK verilerine göre yapılan bir çalışmada; ekonomik gayelerle yapılan göçün önemini yitirmekle birlikte işgücü mobilitesinin bitip, istihdam piyasasını terk süreci evresine geçiş yaşandığı tespit edilmiştir.¹⁵¹ Bunun en önemli nedeni var olan yüksek işsizlik oranlarıdır. “İşsizlik oranları alt bölgeler ve iller düzeyinde yükseldikçe, göç eğilimi azalmakta ve insanlar yerlerinde kalarak veya işgücünden çıkarak bu duruma çaresizlik içinde uyum sağlamaktadır.”¹⁵²

Batıdaki kentleşme iktisat literatüründeki üç sektör kanununa uygun olarak gelişmiş, bu meyanda Batı Avrupa’da kentleşme sanayileşmenin bir sonucu ve gereği olarak tarımdan sanayi sektörüne bir işgücü kayması şeklinde yaşanmıştır. Lakin İkinci Dünya Savaşından sonra bölgesel gelişmişlik ve işsizlik oranları önemli ölçüde bozulmuş böylelikle kır kent dengesi önemli ölçüde kaybedilmiştir.

¹⁵¹ Yüceol, **a.g.e.**, s.46.

¹⁵² **A.e.**, s.47.

2.1.3. İç Göç ve Kentsel İşsizlik

Sanayi devrimi tüm ülkelerde doğası gereği talep ettiği ucuz emek arzını iç göçler yoluyla karşılamıştır. Dolayısıyla tüm gelişmiş kentler kırsaldan, tarım kesiminden iç göçe maruz kalmışlardır. Bu demografik harekete ilk katılanlar ise kırsal kesimin üretim faktörü olarak kreması denilebilecek genç, erkek ve aktif işgücü olmuştur. İç göçler sonucu kentlerde emek arzı artmış işçilik fiyatları düşerken yeni sanayi yatırımları için bir işgücü deposu oluşmuştur.

Endüstri ilişkileri açısından bakıldığında göç sonucunda çalışanların aynı yöreden olmaları iş barışı açısından olumlu sonuçlar yaratmaktadır. Öyle ki ortak bir kültür kökenine sahip işçilerin aynı işyerinde toplanmasının sonucu olarak, çalışanlar arasında iç çatışma ortamı doğmamakta, grup aidiyeti dayanışmasının bir sonucu olarak iş barışı rahatlıkla temin edilebilmektedir. Keza bu durumun iş verimliliğini artıracaklarını öngörmek doğru bir tespit olur. Diğer yandan işverenler açısından bu durum bir yedek işçi deposuna sahip olmak anlamına da gelir. Zira kırsaldan kente göç edenler öncelikle daha önce göç etmiş akraba ve tanıdıklarından iş bulma konusunda yardım almaktadırlar. İlk işin bulunmasında genelde enformel yöntemlere başvurulmaktadır.¹⁵³

İç göçün istihdam üzerindeki asıl etkisi makroskopik açıdan kentlerde işgücü arzının aniden artması böylelikle işgücü piyasasında bir haksız rekabet oluşturarak gerek ikincil piyasalara gerekse kayıt dışı çalışmaya icazet vermesi ve ücretleri kentli çalışanlar aleyhine düşürmesidir. Göç sonrası kentlerde biriken ve ne pahasına olursa olsun çalışmaya istekli bir işgücünün varlığının baskısı kentli çalışanlar aleyhine haksız bir rekabet doğurarak; İşçi devinimi artmakta, çalışma koşulları çalışanlar aleyhine bozulmakta ve ücretler genel düzeyi düşmektedir.

Makroekonomik açıdan bakıldığında literatürde Okan yasası olarak bilinen ve 1962 yılında ABD’de ortaya atılan iktisadi kurama göre, gayri safi yurt içi hâsıla ile doğal işsizlik arasında negatif bir ilişki vardır. Bu teoriye göre gayri safi milli hasıladaki %2-3’lük bir küçülme doğal işsizliği %1 oranında artırmakta diğer bir

¹⁵³ Ayata, a.g.e., s.328.

deyişle ekonomik büyüme işsizliğı daha küçük bir oranda da olsa azaltmaktadır.¹⁵⁴ Lakin küreselleşmenin de etkisiyle Okan yasasının günümüzde aynı oranda işlediğini söylemek mümkün değildir. Yapılan araştırmalar GSYH'deki büyümenin işsizlik üzerindeki küçültücü etkisinin çok daha düşük olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan işsizliğin tamamen ortadan kaldırılması ne mümkün ne de istenen bir şey değildir. İşsizlik doğası gereği tamamen ortadan kaldırılamayacağı gibi azaltılması dahi oldukça maliyetlidir.¹⁵⁵ 1960'ların sonlarında Türkiye'de işsizlik oranları %3.5 civarındayken bu tarihten sonra yükselme trendine girerek 1976 yılında %9 gibi dönem için rekor denebilecek seviyelere çıkmıştır.¹⁵⁶

Mikroekonomik açıdan bakıldığında, işgücünün coğrafi hareketliliği aynı zamanda mesleki mobiliteye de yol açmaktadır. Bu mesleki mobilité, işgücünün hem mesleki konumuna hem işkolunun yapısına hem de mesleklerine etki yapmaktadır. Böylelikle işçi sınıfı genişlemekte, var olan işgücü yapısı bozulmaktadır. Göç sonucunda kırsal aile bireyleri kentte farklı istihdam statülerine kavuşmaktadır.

Göç öncesi kırsal kesimde kendi hesabına çalışan erkek kentte işçi statüsüne geçmekte ve bir tür hiyerarşik değişim yaşamaktadır. Yine benzer şekilde göç öncesi kırsalda ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışan kadın ise göç sonrası kentte ev kadınlığına geçerek çalışma yaşamından soyutlanmaktadır. Bu atalet bilinçli bir tercih olup göçmenlerin kente, sosyal ve kültürel olarak intibak edememelerinden kaynaklanan bir aileyi koruma dürtüsünden doğmaktadır. Kadınların bir kısmı ise eve iş verme tarzındaki işlerde çalışmaktadır. Özellikle tekstil sektöründe görülen bu uygulamada sosyal güvenceden yoksun bu kayıt dışı çalışmada kadın emeğini sömüren diğer bir yöntem olarak göze çarpmaktadır.

Diğer yandan kırsalda yine ücretsiz aile işçisi olan çocuk ise kentte çocuk işçiliğı, emeğı şekline bürünmekte esasında ağırlaşan çalışma şartlarından başka pek bir değişikliğe uğramamaktadır. Çocuk işçileri çalışmaya iten sebepler arasında

¹⁵⁴ Hakan Yetkiner, **Sorularla Makro iktisat**, Efil Yayınevi, Ankara, Şubat 2010, s.197.

¹⁵⁵ Lipsey vd., **a.g.e.**, s.758.

¹⁵⁶ Levent Şahin, "Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İ.Ü.İ.F., Sayı 53, Yıl 2007, s. 562 (Çevrimiçi) [http:// www. iudergi. com/ tr/ index. php/sosyalsiyaset/article/view/1721](http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/1721) , 10 Nisan 2011.

sayılan yoksulluğun, tek başına sorunun nedeni olmamakla birlikte hâkim etmen olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte önümüzdeki yıllarda artması beklenen kırsal yoksullukla birlikte iç göçün devam edeceği öngörülmekte ve buna bağlı olarak barınma, istihdam, suç oranları ve çocuk işçiliğinde artışlar yaşanacağı düşünülmektedir.¹⁵⁷ Çocuklar göçle birlikte, sosyal güvenceden mahrum ve düşük ücretle sömürülmeye bu kez çırak sıfatı altında devam etmektedir. Kayıt dışı çalışmayı artıran bu yöntemler, her tür sosyal korumadan yoksun olarak kadın ve çocuk açısından tam bir emek sömürüsüne dönüşmektedir.

Göçe katılanların büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturması ve bu kesiminse gerek eğitimsiz gerekse önceki iş deneyimlerinin olmayışı, kentte işe ilk girişte bir bariyer olarak karşılına çıkmaktadır. İşverenler deneyimli personeli istihdam etmek istemekteyken, kırsaldan göçenlerin genç ve deneyimsiz olmalarıysa kentte işsiz kalmaları anlamına gelmektedir.

Makro açıdan bakıldığında ise ülkemiz nüfus artış hızının göreceli olarak yüksek olması ve genç bir nüfus yapısına sahip olması sorunu giderek derinleştirmektedir. TÜİK verilerine göre 1990 yılında binde 19.9 olan nüfus artış hızında 2005 yılında binde 12.6'ya düşmesine rağmen, nüfus yapısının gençlerden teşekkül etmesinden dolayı çalışma çağındaki işgücü miktarı artmıştır.¹⁵⁸ Bu durum, yeterli iş imkânı yaratamayan ekonomi ile birleşince kentlerde işsizlik oranlarının yükselip kronikleşmesine yol açmıştır. Öyle ki 1980 yılından 2004 yılına dek olan dönemde çalışma çağındaki nüfus 23 milyon kişi artarken sadece 6 milyon yeni iş imkânı yaratılabildiği.¹⁵⁹

Sanayileşmeye bağlı olmayan bir kentleşmenin sonucu olarak kendine formel piyasalarda istihdam imkânı bulamayan göçmen kitlesi kendini; öncelikle kentlerde kayıt dışı çalışmaya icazet veren enformel kesimde, sonrasında ise marjinal ve illegal işlerde göstermeye başlamıştır. Böylelikle kırsaldan gelenlerin kent nizamına aykırı işlerde çalışmaları hem sosyal olarak etiketlenmelerini doğurmuş hem de suç

¹⁵⁷ Serhat Karatekin, "Türkiye'de Çocuk İşçiliği", **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, s.84.

¹⁵⁸ Turan, Çiçek, **a.g.e.**,s.26.

¹⁵⁹ **A.e.**, s.27.

işlemeye olan yatkınlığı artırmıştır. Bu bakımdan göç, kayıt dışı ekonominin büyüyerek gelişmesinde gerekli insan kaynağı ihtiyacını gidermiştir.

İşverenlerin kentsel formel istihdam ücretlerinin yüksekliği nedeniyle emek yoğun üretim şeklinden teknoloji yoğun üretime geçmesi de kayıt dışı istihdamın artmasına yol açmıştır. Enformel sektör ve marjinal işlerde çalışanlar kentlerin istenmeyen çocukları olmuş, bu tip çalışma önlenmeye çalışılmışsa da; göçün sürekliliği, ekonomik krizler, sanayide giderek artan teknoloji kullanımı, kayıt dışı ekonominin giderek gelişmesi ve hızlı nüfus artışı sayesinde kalıcı bir hale almıştır. Firmalar arasında haksız rekabete yol açan kayıt dışı çalışmayı azaltıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. İşsizlik sigortası uygulaması bu yönden ele alındığında işsizlik sigortasından faydalanabilmek için İŞKUR'a kayıtlı olunmasını gerektirmesi açısından kayıt dışılığı önleme adına olumlu bir etki yaratmıştır.¹⁶⁰

2.1.4. Kentsel İşsizliğin Kökenleri

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı döneminden aldığı ekonomik miras sanılanın aksine oldukça önemli boyuttadır. Uzun dönem baz alındığında istikrarlı ve yüksek bir reel ekonomik büyüme gerçekleştirilememiş olup 1907-1950 dönemi için GSYİH oranı yıllık %1.7 olarak gerçekleşirken fert başına GSYİH oranı ise %0.9 olmuştur. 1950–2003 döneminde ise reel GSYİH artış oranı yıllık %3.6 ve fert başına GSYİH ise %1.4 olmuştur. Eğer iki dönemin ortalamasını alır ve 1907–2003 arasındaki yaklaşık bir asırlık dönemi baz alırsak aynı oranların sırasıyla %2.7 ve %1.2 olduğu görülebilir. Anılan bu oranlar aynı dönemde İngiltere ve Fransa'da gerçekleşen oranların çok altında olup¹⁶¹ buradan hareketle, ekonominin; yeterli bir büyüme gerçekleştirmediği, hatta son derece başarısız bir performans sergilediği, dolayısıyla işgücü için yeterli iş imkânı yaratamadığı ve işsizlik sarmalının doğmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

¹⁶⁰ Abdullah Keskin, Hüseyin Şen, “Beveridge Eğrisi, Teori ve Türkiye Uygulaması”, **TİSK Akademi**, 2010/2, C.V, Sayı 10, s.217.

¹⁶¹ Murat Çiftçi, Mustafa Tekin, “Türkiye'nin Referans Ülkelerle Karşılaştırmalı Uzun Dönemli Reel Ekonomik Büyüme Performansı: Bir İktisadi Kalkınma Sorunsalının Anatomisi (1907-2003)”, İ.Ü. İ.F. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, **Prof. Dr. Şerafettin Aksoy'a Armağan**, 52. Seri, MAM Yayın No: 96, Yıl 2009, s.75-76.

Diğer yandan ülkede nerdeyse her on yılda bir yaşanan ekonomik krizler işsizliğin kronikleşmesini sağlamıştır. Türkiye’de ekonomik krizlerin işsizlik üzerindeki temel etkileri; işsiz sayısının yükselmesi, istihdamın sektörel dağılımının değişmesi, buna bağlı olarak sanayinin yoğun biçimde etkilenmesi ile ümidi kırılmış işsiz sayısının artışı olarak ifade edilebilir.¹⁶² Yine benzer bir şekilde 2007 küresel krizinden sonra Türkiye, Ocak 2009 döneminde, %15.5 oranıyla işsizlikte dünya ikincisi olmuştur. Bu oranın bu denli yüksek olması kriz öncesi dönemde var olan yapısal ve mevsimsel işsizlikten kaynaklanmaktadır.¹⁶³ Örneğin 2001 ekonomik krizinde bir milyon kişi işsiz kalmışken 2008 krizini müteakip 2009 yılında 1,4 milyon kişi işsiz kalmıştır.¹⁶⁴ Uluslararası literatürde enformel ekonominin, enflasyona bağlı talep daralması şoklarında bir tampon görevi gördüğü belirtilmekle birlikte faiz oranlarındaki değişmeden enflasyondaki değişmeye nazaran daha çok etkilendiği de görülmektedir.¹⁶⁵

2.1.5. Kentsel İşsizliğin Gelişimi

Esas itibariyle sanayileşme sonrası dönemin bir ürünü olan işsizlik günümüzde hemen hemen tüm ülkelerin ortak bir sorunu olup, bu sorunu tamamen çözebilmiş bir ülke yoktur. İlk ciddi ölçekli işsizlik furyası, Amerika’da yaşanan 1929 Büyük Buhranından sonra ortaya çıkmış ve özellikle işsizlik açısından yarattığı sonuçlarla İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasına katkıda bulunmuştur.

1930’ların başında İngiltere’de işgücünün ¼ ünden fazlası işsizdi.¹⁶⁶ İkinci dünya savaşı sonrası 1973 petrol krizine kadarki yaklaşık otuz yıllık dönemde

¹⁶² Halis Yunus Ersöz, “Küresel Kriz Dönemi İstihdam Politikası”, **İş’te Çalışanlar**, Sayı 2, Nisan / Mayıs 2010, s.13.

¹⁶³ Arif Yavuz, “Küresel Kriz Ve İstihdama Etkisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 605, 58. Kitap, İstanbul, 2010, s.32.

¹⁶⁴ Ümit Özlale, “Ekonomik Krizin Sektörel Düzeyde Analizi”, Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları II. Sempozyum - 2010, Kocaeli Üniversitesi / Kocaeli Barosu, 2010, s.150.

¹⁶⁵ Paul Castillo, Carlos Montoro, **Inflation Dynamics in the Presence of Informal Labour Markets**, February 1, 2012, BIS Working Paper No. 372, (Çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2010494 10 Nisan 2012.

¹⁶⁶ David Begg, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, **Economics**, 4. Edition, Mc Graw-Hill Book co. 1994, s.469.

uygulanan, ekonomideki talep yetersizliğine bağlı resesyon dönemlerinde, devletin ekonomiye aktif müdahalesiyle canlandırması esasına dayalı Keynes'yen politikalar sayesinde, gelişmiş batılı ülkeler bir altın çağ yaşamış ve tam istihdam düzeyine ulaşmışlardır.

Lakin bu durum uzun sürmemiş 1980'li yıllardan itibaren işsizlik, ister gelişmiş ister gelişmekte olsun tüm ülkelerde görülmeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren dünya ekonomilerinde liberalizasyon popüler hale gelecek ve bir yandan korumacı sosyal politika uygulamalarından vazgeçilirken, diğer yandan artan uluslararası ticaret sayesinde, küreselleşme adını verdiğimiz ve ister katılsın ister dışında kalsın etkilerini tüm ülkeler nezdinde gösterecek, yeni bir düzenin temellerinin atıldığı dönemdir.

Günümüz uluslararası ticaret kuralları, WTO dünya ticaret örgütünün yaptığı düzenlemeler nezdinde yürütülmekte olup, kapitalist liberal bir mantıkla hareket etmektedir. Bu düzenlemelerin, WTO'da etkinliğe sahip zengin ve gelişmiş batılı ülkelerin istekleri yönünde şekillendiği görülmektedir. Lakin günümüzde işsizlik ve yoksulluk meseleleri, bu ülkelerde dâhil olmak üzere tüm dünyanın ortak sorunu haline almıştır¹⁶⁷ Gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerinde son otuz yıl içinde işsizlik yükselmiştir. Günümüz Avrupa'sında yaşanan işsizlik sorununun çeyrek asırlık bir geçmişi vardır. Öyle ki, 1973 yılından 1994 yılına dek tüm Batı Avrupa'da net olarak bir tek yeni iş dahi yaratılamamıştır.¹⁶⁸ Öte yandan 1970'li yıllardan itibaren refah düzeyinde %85 artış sağlanırken, yeni iş yaratma oranı %11'de kalmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda iyi bilinen nedenlerden dolayı sanayileşmenin geç başlaması, bir bakıma toplumsal gelişme ve kalkınma açısından Türkiye'de sanayileşme evresinin kaçırılmasına yol açmış sanayi sektörü, teorik bazda olması gerektiği kadar büyüyememiş ve bu açıdan istihdamda yaratması beklenen işgücü talebini gerçekleştirememiştir. Diğer yandan Osmanlı'da devletin işçi işveren

¹⁶⁷Meryem Koray, **Sosyal Politika**, İmge Yayınevi, Ankara, 2005, s. 217-219.

¹⁶⁸ Tekin Akgeyik, "Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam Politikaları", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, s.7 (Çevrimiçi) <http://iudergi.com/tr/index.php/iktisatmecmua/article/viewFile/7213/6727> 10 Eylül 2011.

ilişkilerine müdahalesinin II. Meşrutiyet'le birlikte başladığı ve Tatil-i Eşgal Kanunu ile şekillendiği görülmektedir.¹⁶⁹

Son elli yılda yaratılan iş imkânlarında ise hızla büyüyen hizmetler sektörünün önemi büyüktür. Bu açıdan asıl istihdam Türkiye'de hizmetler sektöründe yaratılmıştır. Oysa hizmetler sektörü doğası gereği sanayii sektörüne oranla daha nitelikli bir işçilik kalifikasyonu talep etmektedir. Kırsaldan göç eden eğitim düzeyi ve genel kalifikasyonu düşük kitlenin bu talebe yanıt vermesi ise son derece zordur.

Öte yandan 21. asırda hızla değişip gelişen teknoloji, sanayi kesiminde bir yandan iş imkânlarını daraltırken diğer yandan talep ettiği işçilikte ise nitelikleri yükseltmiş, bu durumsa sanayi kesimini gelişen teknolojiye uyum sağlayabilecek yüksek niteliğe sahip işçileri talep eder hale getirmiştir. Lakin kırsaldan kentlere yapılan göçte, sanayinin talep ettiği niteliklere haiz emek arzına rastlanmamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, göçmen kitlenin niteliği itibarıyla işsiz kalmaya gebe olduğunu ve kırsal göçün kentlerde kentsel işsizlik rakamlarını arttırmaktan öteye gidemediğini söylemek mümkündür.

Nüfusun yaş ortalamasını betimlemesi açısından 1935 yılında kadınlarda 23.4 erkeklerde 19.1 toplamda 21.2 olan medyan yaş, 2009 yılında kadınlarda 29.3 erkeklerde 28.2 ve toplamda ise 28.7'ye yükselmiş, bir bakıma insan sermayesi açısından nüfus yaşlanmıştır. Medyan yaşlar açısından kırılmanın izlendiği yılı ise 22.1 olarak 1990 yılında görmek mümkündür.¹⁷⁰ Bu tarihten sonra nüfusun medyan yaşı sürekli yükselmiş ve nüfus yaşlanmaya başlamıştır. Bu durumdan; Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'ların sonuna kadar izlenen nüfus artışını teşvik eden politikalarından vazgeçilmesiyle göreceli olarak düşen nüfus artış hızı, artan refah ve gelişen ekonomik aktivitenin bir sonucu olarak çocuk sahibi olma yaşının ve sayısının azalması, evlilik yaşının daha ileri yaşlara kayması, kadınların çalışma yaşamına girmesi sorumlu tutulabilir.

¹⁶⁹ Aziz Çelik, **AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s.165.

¹⁷⁰ TÜİK, **İstatistik Göstergeler 1923 -2010**, s.15.

İstanbul ilinde yapılan, yoksul kentli nüfusun istihdam yapısını analiz etmeye yönelik ankete dayalı bir çalışmada; yoksulların yaşadığı getto bölgelerinde yaşayanların; düşük ücret ve yüksek işsizlik kısılcacında olmaktan ötürü halet-i ruhiyelerinin kötü ve karamsar olduğu, genel itibariyle kişisel gelişim sağlayamadıkları, geçici ve kayıt dışı işlerde çalıştıkları, düzenli bir gelire sahip olmadıkları, harcamalarında gelirlerinin azlığından ötürü rasyonel davranmadıkları, hızlı bir işgücü devinimi olduğu, kendilerini toplumdan dışlanmış hissettikleri, ekonomik açıdan bağımlı olmalarından dolayı kendilerini aşağılık ve çaresiz hissettikleri, gelecek beklentilerinde kötümserliğin hâkim olup kendilerini tevekküle bırakma ve günü kurtarma hissiyatında oldukları, ülkenin en önemli sorunu olarak %63.2'lik gibi açık ara yüksek bir oranda işsizliği ilk sırada, %13.5 ile terörü ikinci sırada gördükleri tespit edilmiştir.¹⁷¹

Yine aynı çalışmada, katılımcıların %75'inin bulunduğu yere göç yoluyla geldiği gösterilmiş olup, bu durum büyük şehirlerde yaşayan kentli yoksulların büyük bölümünün iç göçler sonucu oluştuğu savını doğrulamaktadır. Öte yandan göçmen kitlenin %36'sının 1990 ve sonrası yıllarda göç ettiği ve daha önceki dönemlerde göç edenlerden görece daha yoksul olduğu tespit edilmiştir. Buna gerekçe olaraksa 1990 öncesi göç edenlerin barınma sorunlarını çözmüş olmaları gösterilmiştir. Göçmenlerin içinde en fazla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göç edenler yer tutmuş olup, göç etme nedenleri arasında yoksulluk ve iş bulma ümidinin dışında terör olaylarının etkili olduğu görülmüştür. Lakin tüm olumsuz şartlara rağmen göçmenlerin yarıya yakınının geriye dönmeyi düşünmedikleri ve göçle birlikte refahlarını arttırdıkları da görülmüştür.¹⁷²

2.1.6. Asgari Ücret ve Kentsel İşsizlik İlişkisi; Harris ve Todaro Kuramı

Kır kent göçü ve kentsel işsizlik yazınında Harris ve Todaro'nun 1970 yılında yaptıkları çalışma ekonomi literatürü açısından önemlidir. Bu çalışmayla;

¹⁷¹ Özlem Durgun, Demet Çak, "Yoksul Kent Nüfusunun İstihdam Yapısı ve Geçinme Biçimleri: İstanbul Örneği" **KOÜ SBE Dergisi**, Sayı 20, Yıl 2010/2, s.41-42.

¹⁷² **A.e.**, s. 50-52.

göçmenlerin göç kararı alırken bir tür fayda maliyet analizi yaptıkları, göçün getireceği maliyetlere karşı elde etmeyi umdukları gelirin düşük olması durumunda göç kararı aldıkları tespit edilmiştir. Kentlerde aşırı göç sonucu oluşan işsizliğe rağmen göçün sürmesini ise kurumsal bir asgari ücretin varlığı ile açıklamışlardır.¹⁷³ Bu çalışmaya göre; asgari ücretin varlığı arz talep yasasını bozmakta, böylelikle istihdamda dengenin oluşmasına mani olmakta, dolayısıyla iç göçün sürmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda eklemek gerekir ki ülkemizde uygulanan ülke çapında geçerli tek bir asgari ücretin bölgesel işsizlik ve gelişmişlik oranlarını yansıtmadığı, dolayısıyla iç göç şeklinde bir işçi transferinin önlenmesi açısından, bölgesel asgari ücret belirlenmesine geçilmesi gerektiğini savunan yazarlarda mevcuttur.¹⁷⁴ Bu yazarlara göre bölgesel düzeyde belirlenecek asgari ücret, ülke çapında belirlenen asgari ücretin yüksekliğinin cazibesini engelleyerek yatırımları yönlendirecek ve istenmeyen işgücü hareketinin önüne geçilmesini sağlayacaktır.

Harris ve Todaro, bölgesel işgücü hareketliliği ya da işgücünün iç göçünü belirleyen faktörleri aşağıdaki gibi sıralamışlardır;

- Göreceli ücretler düzeyi: bir bölgede göreceli olarak ücret düzeyinin yüksek olması, o bölgeyi işgücünün göçü açısından cazip kılar. Eğer anılan ücret yeterince yüksekse iç göç için çekim cazibesi bölgede var olan işsizliğe rağmen sürmeye devam edecektir.

- Göreceli istihdam beklentileri: eğer bir bölgede iş bulma imkânı yüksek dolayısıyla işsizlik oranları nispeten düşükse, o bölge işgücü transferi açısından potansiyel bir çekim merkezi, cazibe kaynağı olacaktır.

- Konut fiyatları: iç göçte, göç edilen yerde barınma için esas olan konut olup konut fiyatlarının düşük olması o bölgeyi göç açısından cazip hale getirmektedir

¹⁷³ Todaro ve Harris (1970)'den aktaran Yüceol, **a.g.e.**, s.33.

¹⁷⁴ Tekin Akgeyik, **Asgari Ücrette Esnek Modelleme Bölgesel Asgari Ücret Yaklaşımı**, İTO Yay. 2007.

- Diğer maliyetler: daha ziyade manevi maliyetler olup, arkadaş, çevre ve aileden ayrı kalmak gibi maliyetlerdir.¹⁷⁵

Bu çalışmaya bakarak, bölgesel istihdam oranları ve ücret düzeylerindeki göreceli farkların ülke içinde bir işgücü hareketine yol açtığını söylemek mümkündür. Bölgesel ücret farklılıklarını belirleyen faktör ise bölgelerin farklı gelişmişlik oranları olup nispeten gelişmiş bölgelerdeki ücret düzeyleri daha yüksektir. Öte yandan işsizliğin bölgesel iş gücü transferi üzerinde etkilerini şöyle sıralamak mümkündür;

- İşçilerin istihdam edilme durumu işgücü transferini etkiler, işsiz kişinin istihdam altında olana göre mobilitesi daha yüksektir.

- Bölgelerarası istihdam imkânları da işgücü mobilitesini etkiler. Bir bölgede işsizlik oranlarının diğerine göre daha düşük olması ya da istihdam imkânlarının fazlalığı işgücü transferini etkiler

- Ülke düzeyinde daha yüksek işsizlik oranlarının bulunması da mobilitayı etkiler¹⁷⁶

Türkiye bu açıdan kırdan kente hızlı bir transfer sağlamış olup durum Tablo 3'e bakıldığında rahatlıkla görülebilir. Buna göre; 1927 yılında toplam nüfusun sadece %24.22'sini oluşturan kentli nüfus, 2000 yılında %64.9'luk bir orana yükselmiştir. Öte yandan yine 1927 yılında %75.78 olan kırsal nüfusun oranı 2000 yılında %35.1'lik bir orana gerilemiştir. Görüleceği üzere yaklaşık yetmiş yılda nüfusun neredeyse yarısı iç göçe katılmış, kentlere yığılmıştır. Bu kadar kısa sürede bu derecede büyük bir göçü, ne kentlerin emmesi beklenebilir ne de kentlerde yaratılan istihdam olanaklarının emebilmesi beklenmelidir.

Günümüzde, kentsel bazda işsizliğin ülke coğrafyasındaki dağılımına baktığımızda, 2010 yılı itibariyle işsizliğin en yüksek olduğu on ilin sırasıyla; Adana, Diyarbakır, Hakkâri, Osmaniye, Kırıkkale, Hatay, Tunceli, Adıyaman, Bingöl,

¹⁷⁵ Todaro ve Harris (1970)'den aktaran Yüceol, **a.g.e.**, s.33.

¹⁷⁶ **a.e.**,s.34.

Yalova olduğu gör÷lmektedir.¹⁷⁷ Bu illerin önemli bir bölümünün, 1984 sonrası teröre bağlı iç göçe yoğun oranda maruz kalan iller olduğu gör÷lmektedir.

2.1.7. Kentsel İşsizliğin Özelliği

AB ÷lkelerinde işsizlikte mücadelede uygulanan tüm aktif ve pasif işgücü piyasası politikası uygulamalarına rağmen işsizlik oranı istenilen düzeye indirilememiştir. İşin ilginç yanı işsiz sayısının fazlalığına karşın canlı bir emek talebi bulunmasıdır. Bunun nedeni yeni ekonomik düzenin gerektirdiği nitelikte emek arzının yetersizliği olup diğer bir ifadeyle yüksek işsizlikle birlikte işgücü sıkıntısı yaşanmaktadır.¹⁷⁸

İngiltere, Fransa, Almanya gibi gelişmiş batılı ÷lkelerdeki işsizlik bazı belirgin özelliklere sahiptir bunlar:

- Yüksek düzeyde yapısal nitelikli işsizlik gör÷lmektedir. İşsizlik kronik bir hal almıştır.
- Genç nüfus işsizlik açısından diğer yaş gruplarına göre en yüksek düzeydedir.
- İşsizlik uzun dönemli bir hal almakta, kısa sürede iş bulma imkânı bulunmamaktadır.
- Kadın işsizlik oranları da yüksektir.¹⁷⁹

Gelişen ÷lkelerde işsizlik oranları kronikleşerek yükselmekteyken, işsizlik karşımıza enformel istihdam şeklinde çıkmaktadır. Esasen enformel sektörün büyüklüğü, 1990'lı yıllarda yaşanan küresel ekonomik krizler nedeniyle belirgin bir

¹⁷⁷ TTSİS, **Tekstil İşveren Dergisi**, Sayı 365, Ağustos 2010, İstanbul, s.28.

¹⁷⁸ Ziya Erdem, "Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi", İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, **Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı**, 49. Kitap, 2005, s. 560-561.

¹⁷⁹ Süleyman Özdemir, Halis Yunus Ersöz, İbrahim Sarıoğlu, **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ'lerin Desteklenmesi**, İTO Yay., İstanbul, 2006, s.86-91.

artış sergilemekte olup durumu tespitiye yönelik çeşitli çalışmalarda, kentsel işgücünün yarısının enformel işlerde çalıştığı tespit edilmiştir.¹⁸⁰

Gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik yapısal olarak birbirinden farklılık göstermektedir. Her iki ülke kategorisinde de son çeyrek asırdır yoğun işsizlik bulunmasına rağmen, gelişmiş ülkelerde işsizlerin belirgin özelliğini, üretken bir sektörde formel piyasalarda örgütlü bir şekilde çalışan lakin gelişen teknoloji ya da ekonomik nedenler nedeniyle işsiz kalanlar oluşturmaktadır. Yapısal işsizlik, hızla gelişen teknolojik ve bilimsel gelişmeler nedeniyle ekonomide ve sosyal hayatta değişikliklere yol açmış, meslekler kendilerini yenilemek zorunda kalmış böylelikle dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir.

Gelişen teknoloji yeni meslekler yaratırken var olanları işsiz bırakmış böylelikle işgücünün sürekli eğitimi gündeme gelmiştir. Bu yüzden mesleki ya da örgün eğitimle elde edilen bilgilerin yaşam boyu yenilenmesi gerekmektedir. “sosyal, ekonomik, teknolojik ve kültürel alandaki değişiklikler karşısında her yönden kendilerini yenilemek isteyen yetişkinler, hayatın her döneminde yetişkin eğitim programlarına ihtiyaç duymaktadırlar.”¹⁸¹ Günümüzün küreselleşen dünyasında sürekli gelişen teknoloji aynı hızda yayılmakta ve eğitilmiş bir mesleğe haiz vasıflı bireyleri dahi bir süre sonra işsiz ve nitel olarak yetersiz kılabilmekte, öğrenim artık ömür boyu hale gelerek sürekli bir yenilenme süreci olmaktadır.

Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlerin belirgin özelliği, kentleşmeyle birlikte formel, örgütlü ve modern istihdam piyasalarında hiçbir zaman iş bulamamış kişilerden oluşmaktadır.¹⁸² İlk tipteki istihdam milli gelir açısından katma değer yaratırken, ikinci tip istihdam katma değer yaratmaktan uzak olup daha ziyade yaratılan gelirin bölüştürücü niteliktedir. Diğer bir deyişle topluma milli gelir yaratmadan milli gelirden pay almak şeklindedir. İlk tip istihdam şekli milli geliri

¹⁸⁰ Akgeyik, Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Politikaları, s.9.

¹⁸¹ Sedat Murat, “ Yerel Yetişkinlerin Yetişkin Eğitiminde Karşılaştıkları Temel Sorunlar ve Yetişkin Eğitimi Programlarını Tamamlayanların İstihdamları” **Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri**, İSMEK Yay., İstanbul, 5 Mayıs 2007, s. 214.

¹⁸² Nusret Ekin, Türkiye’de Katlanan İşsizlik: “Yapısal-Geleneksel Yoksullar” ve “Konjonktürel-Modern İşsizler” **İ.Ü.İ.F. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 45, Yıl 2003, s.128 (Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/search/titles?searchPage=11>, 10 Aralık 2010.

arttırarak toplumsal refaha katkıda bulunduğundan istenilen tip çalışma şekliyen, ikinci tip istihdam toplumda üretilen milli gelirden üretken olmayan nüfus ve çalışana istenmeyen bir gelir transferidir ve topluma bir tür ek maliyettir.

Diğer bir çelişki ise gelişmiş ülkelerde süregelen kronik ve giderek artan işsizlik oranlarına rağmen işgücü talebinin olmasıdır. Endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçen gelişmiş ülkeler giderek gelişen teknoloji sayesinde bilgi toplumunun gerektirdiği daha farklı ve yüksek niteliklere sahip işgücüne ihtiyaç duymaktadırlar. Böylelikle sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişle işini kaybeden sanayi işçisi, bilgi toplumunun işçisi dönüşümüne ayak uyduramamış ve işsiz kalmıştır.

Diğer yandan gelişen ülkeler, bu bilgi işçisi açığını kısa vadede kapatmanın bir yolu olarak nitelikli bilgi işçilerini dış göç şeklinde kabul etmektedirler. Sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak açısından Türkiye'nin insan kaynağı potansiyeli oldukça geride kalmaktadır. Nitekim Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi IMD'nin 2004 yılı verilerine göre insan kaynağı olarak ara eleman arzı açısından Türkiye, 60 ülke arasında 37. sıradadır.¹⁸³ Bu durumun oluşmasında, mesleki eğitimin gerek nicelik gerekse nitelik olarak yetersiz olması gösterilebilir.

Türkiye'de ise işsizlik yapısal niteliktedir. Gelişmekte olan ülkeler kentsel işsizliği önlemek için ya hızla sanayileşip yeni iş imkânları yaratacaklar ki bu küreselleşen günümüz ekonomilerinde oldukça güçtür, ya da kırsal kesimdeki gizli işsizliğe göz yumup, yüksek tarımsal istihdam oranlarını koruyucu politikalarını sürdüreceklerdir. Bunun içinse, tarımsal üretimi destekleyen ve zamanla giderek büyümesi gereken sübvansiyonları göz önüne almaları gerekecektir. Türkiye'de mevcut yüksek doğum hızı nedeniyle her yıl bir milyon kişi istihdam piyasasına girerek iş aramakta olup bu durum mevcut işsizliği giderek kronikleştirerek derinleştirmektedir.

¹⁸³ Kürşad Zorlu, "Türkiye'de Ara Eleman İhtiyacına Yönelik Tespitler ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma" **TİSK Akademi**, 2012/1, C. VII, Sayı 13, s.54.

Türkiye’de uzun yıllardır kronikleşerek süren işsizlik acilen çözüm gerektiren bir mesele halini almıştır. Rakamlarda alenen görünen işsizliğe kısmen, part-time istihdam edilenlerle gizli istihdam edilenler ve ev kadınları olarak nitelenen gruplarda eklendiğinde, işsizlik meselesinin boyutu daha da büyümektedir. Öte yandan resmi işsizlik rakamları ümidini kaybederek iş aramaktan vazgeçen işsiz kesimi de dışarıda tutmakta böylelikle işsizliğe dair verinin boyutunu maskeleyerek, görelî olarak bir düzelme göstermektedir, lakin bu rakamsal gerileme gerçek bir işsizlik düşüşü değildir.¹⁸⁴

Tarım kesiminde gizli işsizlik doğası gereği vardır. Kırsaldan kente yönelik iç göç sonucu, gizli işsizlik açık işsizliğe dönüşerek ortaya çıkmaktadır. Daha önce istatistiksel olarak tarım işçisi olarak görünen kişiler, kente göç ettiklerinde işsiz statüsüne geçmekte, bir bakıma istatistiksel olarak görünür olmakta ya da diğer bir deyişle var olan gizli işsizlik, kentlerde işsizlik olarak açığa çıkmaktadır. 1998-2008 dönemine bakıldığında tarım kesiminin toplam istihdam içindeki payı %41’den %26.3’e gerilemiş, yine aynı dönemde kırdaki istihdamda tarımın payı %78.8’den %65.7’ye düşmüş ve kırsal işsizlik oranları ise %3.5’den %7’ye yükselmiştir.¹⁸⁵ Bu rakamlardan da net bir şekilde anlaşılacağı üzere tarım kesiminden kentlere doğru hızlı bir iş gücü transferinin olduğu açıktır.

Kırsal alanlarda nüfus artışıyla birlikte tarım kesimindeki fazla işgücü sanayi alanlarına çekilmezse gizli işsizlik ortaya çıkacaktır. Bu durumda emek seyyalîyeti mevcut olmazsa işsiz adacıkları oluşacaktır.¹⁸⁶ Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrası Marshall yardımlarıyla artan hızlı sanayileşme, kırsaldan kente iç göç hareketi doğururken, sanayileşme için gerekli olan işgücünün de teminini sağlamıştır. 2001 yılında tarımda yaşanan dönüşüm sonrası tarımsal işgücündeki çözülme, Türkiye’de yapısal bir işsizliğe sebep olarak önemli bir işgücü kitlesinin kentlere kaymasına yol açmış, bu durumsa tarım dışı işsizlik oranlarını önemli derecede yükseltmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ a.e.,s.12.

¹⁸⁵ Erol H. Çakmak, “Küresel Kriz Ortamında Türk Tarım Sektörünün Güncel Sorunları ve Geleceği”, **İşveren Dergisi**, Cilt. XLVII, Sayı 7, Nisan 2009, s.44.

¹⁸⁶ Zaim, a.g.e., s.42–43.

¹⁸⁷ Osman Aydoğmuş, “Tarımdaki Çözülmenin İşsizlik Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **İşveren Dergisi**, Cilt. XLVII, Sayı 7, Nisan 2009, s.46.

Çalışma Bakanlığı'nın 2010 yılı verilerine dayalı çalışma hayatı istatistiklerine göre toplam istihdamda hizmetler kesiminin payı %48.6 olup son beş yıl içerisinde yatay bir seyir izleyerek kayda değer bir değişme göstermemiştir. Sanayi kesiminin toplam istihdam içindeki payı %25.2 olup aynı şekilde son beş yıl içerisinde sadece yarım puanlık bir düşüş sergilediği izlenmektedir. Tarım kesiminin istihdam içerisindeki payı %26.2 olarak gerçekleşmiş olup son beş yıl içerisinde yatay bir seyir izleyip durağan bir hale girmiştir. Bu rakamlara bakıldığında Türkiye'de son beş yıl içerisinde, istihdamın sektörel bazda dağılımında önemli bir değişme görülmeyip durağan bir hal aldığını söylemek mümkündür.¹⁸⁸

Türkiye'de işsizliğin kronikleşerek sorunun derinleşmesi çözümünü de güçleştirmektedir. 2001 ekonomik krizinden sonra IMF destekli ekonomik programlarla sağlanan yüksek GSYH rakamlarının aynı oranda işsizlik rakamlarına yansımaması, uygulanan ekonomi politikalarının işsizlikle mücadele açısından son derece başarısız olduğunu göstermiştir. Anılan dönemde uygulanan düşük kur ve yüksek faiz eksenli politikalar; tarım kesiminde istihdamı daraltmış bunun sonucunda iç göç, işsizlik oranlarının daha da yükselmesine neden olmuştur.¹⁸⁹

2.1.8. Kronikleşen Genç İşsizliği

15-24 yaş arası kuşak BM, ILO gibi kuruluşlarca genç olarak tanımlanmakta olup küreselleşmeden önemli ölçüde etkilenen bu yaş grubunda işsizlik artmaktadır. Bu sorunun, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle 1970 sonrası yaşanan ekonomik resesyona müteakiben ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁹⁰ Sorunun gidişatında 1980-1983 döneminde kısmi bir iyileşme görülmüştür.¹⁹¹ Genç nüfustaki işsizlik sorununu anlayabilmek için; OECD 20-24 yaş arası atalet oranlarına (ne çalışan ne de eğitime devam edenlerin çağ nüfusuna oranı) bakıldığında, 2009 yılında Türkiye

¹⁸⁸ ÇSGB, **2010 Yılı Çalışma Hayatı İstatistikleri**, Genel Yayın no: 167, Ankara, Aralık 2011, s.18.

¹⁸⁹ Yüceol, **a.g.e.**, s.49.

¹⁹⁰ Emel Çetinkaya, "Genç İşsizliğin Teorik Açıklamaları", **Sosyal Siyaset Konferansları**, İ.Ü.İ.F. 58. Kitap, İ.F. Yay. No: 605, İstanbul, 2009, s.46-47.

¹⁹¹ Sedat Murat, "Gelişmiş Ülkelerde Gençlerin İşsizliği", s.190 (Çevrimiçi) [Http:// iudergi. com/ tr/ index .php/iktisatnecmua/article/view/7738/7240](http://iudergi.com/tr/index.php/iktisatnecmua/article/view/7738/7240), 10 Ocak 2011.

için bu oran %46.1 olarak hesaplanmışken bu rakamın, aynı dönemde %17.7'lik OECD ortalamasının neredeyse üç katı olduğu görülmektedir. Bu oran aynı zamanda OECD ülkeleri arasında en yüksek oran olup en yakın takipçisi %37.5 ile İsrail'dir.¹⁹² Bu veriler, genç işsizliğini ülkeler nezdinde göreceli olarak göstermesi açısından kıyaslamaya imkân vermektedir. Buradan hareketle; ülkemizde genç nüfusun önemli bir bölümünün işsizlik neticesinde atıl halde bulunduğunu, üretken bireyler yerine tüketen bireyler olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de son on yılın TÜİK iş gücü katılım oranları incelendiğinde, işgücüne katılma oranları gerek kentlerde gerekse kırsalda düşme eğilimindedir. Yine aynı veri demetinden hareketle, erkeklerin kadınlara nazaran daha yüksek bir oranda çalışma hayatında yer aldıkları gözlemlenmektedir. Öte yandan kadınların, kentten ziyade kırsalda çalışma hayatına katıldıkları görülmekteyken, bu durumu tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olmalarına bağlamak gerekir. Bununla birlikte kadınların kırsalda iş gücüne katılım oranları sürekli bir düşme trendi de sergilemekte olup¹⁹³ bunu, kadınların gelişen ekonomi ve değişen sosyal normlara bağlı olarak aktif çalışma hayatına atılmalarına ve ücretli işlere yönelmelerine bağlamak gerekir. İş gücüne katılım oranlarının sürekli olarak düşmesi aynı zamanda bağımlılık oranlarının da yükselmesine neden olmaktadır.

Ekonomik gelişmeyle birlikte istihdam, tarım kesiminden öncelikle sanayi kesimine kayar. Sanayii kesimi gelişimini tamamladığında ise istihdam hizmetler kesimine yönelir. Bu durum ekonomi literatüründe üç sektör kanunu diye adlandırılır.¹⁹⁴ Türkiye'de istihdamın yapısına 2006 yılı itibariyle bakıldığında; istihdamda tarım kesiminin ağırlığı halen %24 gibi yüksek bir oranla devam etmekte olup, bu rakam gelişmiş Avrupa Birliği ülkelerindeki %5'lik orana kıyasla hayli yüksektir. Aynı yıl itibariyle sanayinin payı %26.8'ken, hizmetler kesimi en büyük paya sahip olup oranı %49.2'dir.¹⁹⁵

¹⁹² OECD, **Factbook 2011**, (Çevrimiçi) [http://www.oecd.org/docserver/download/fulltext/3011041ec067.pdf?expire=15 Mayıs 2012](http://www.oecd.org/docserver/download/fulltext/3011041ec067.pdf?expire=15%20Mayıs%202012).

¹⁹³ TÜİK, **1923-2010 İstatistik Göstergeler**, s.131-134.

¹⁹⁴ Zaim, **a.g.e.**, s.147.

¹⁹⁵ ÇSGB, **a.g.e.**, s.18.

2.1.9. Kentsel İşsizlik ve Tarım Kesiminin Rolü

Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de tarım kesiminde çalışanlarının istihdamdaki payının, halen %5 olan gelişmiş dünya ülkeleri ile kıyaslandığında çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu da demektir ki tarım kesiminin hala potansiyel olarak bir işsizler ordusunu barındırdığıdır. Gizli işsizlik adını da verdiğimiz bu kesim zamanla kentlere göç etmeye devam edecek buna karşı ülkede, daha yüksek oranlarda iş imkânı yaratılamazsa işsizlik olgusu da yükselmeye devam edecektir. Uluslararası literatürde, kırsal alanlarda modern tarımın devletçe teşvikinin sonucu sermayenin tarım sektörüne girmesiyle, geleneksel tarımdan kaynaklı kırsaldan kente göçün önlenebileceğine dair çalışmalar görülmektedir.¹⁹⁶ Bu bakımdan tarım ürünlerinin küresel bazda artan önemi de göz önüne alınarak, sermayenin kırsal alanda modern tarım yöntemleriyle işsizliğini sağlamak, tarım kaynaklı iç göçün önlenmesinde önemli bir araç olabilir.

İşsizlik olgusunun açık ve gizli işsizlik olarak ikiye ayrıldığı düşünülürse, Türkiye’de esasen çalışanlar arasında da emek arzı fazlalığına dayalı bir gizli işsizlik olduğunu da kabullenmek gerekir. Bu açıdan işsizlik rakamlarını belirlemek ve çalışan - işsiz ayrımını yapmakta görüldüğü kadar kolay değildir.

Tarım kesiminde var olan gizli işsizliğin kente göçle birlikte açık işsizlik halini alması, kentsel işsizliğin daha da yükseleceğini göstermektedir. Çünkü tarım kesiminde görünen istihdam oranları olması gerekenin çok üstünde olup bu da halen büyük bir oranda işsizliğin gizlendiğini, maskelendiğini göstermektedir. Zamanla bu kesim kente göç ederek eriyecek lakin kentte açık işsizlik oranlarını da yükseltmeye devam edecektir. Çalışanlar arasındaki gizli işsizliği yansıtarak toplam reel işsizlik oranlarını elde etmek gayesiyle yapılan bir çalışmada, reel işsizliğin sanılanın çok üstünde olduğu sonucuna varılmıştır. Güloğlu’nun 1989-2001 dönemi için DİE verilerinden hareketle çıkarsadığı rakamlara göre, neredeyse işsizlik rakamlarına

¹⁹⁶ Xiaochun Li, Qin Shen, “A Study On Urban Private Capital and The Transfer of Labor in The Modern Agriculture Sector”, **Journal of Economic Policy Reform**, first Article, pp. 1-18, 2012. (Çevrimiçi) <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17487870.2012.672833#preview> 10 Mayıs 2012.

denk bir eksik istihdam varlığından söz edilmektedir. Bu verilere göre işsizlik rakamlarının gerçeği yansıtabilmesi için iki ile çarpılması gerekir.¹⁹⁷

Kentleşme; sanayileşmenin bir sonucu olarak ucuz işgücünün kırsaldan kentlere çekilmesi sonucu doğan sağlıklı bir sürecinin dinamosu olabileceği gibi, kırsalda tarım alanlarının mevcut işgücünü barındıramamasının doğurduğu yoksulluk sonucunda zorunlu bir yönelim olarak da doğabilir.

Zamanla, mirasa bağlı artan taksimler sonucu giderek küçülen tarımsal toprakların işletmecilerine yeter bir yaşam düzeyi sunamamaları ya da artan tarımsal mekanizasyona ve modernleşen tarımsal üretime bağlı azalan işgücü talebi neticesinde, kırsal alanlardaki nüfus, işsizlik ve bunun doğal sonucu yoksullukla karşı karşıya kalabilir

Tarımdaki artan mekanizasyonun yarattığı işsizliğe örnek olarak traktör kullanımına bakmak doğru bir fikir verebilir. 1950'lere kadar tarımda traktör kullanımı mevcut traktör sayısı açısından oldukça sınırlıyken bu tarihten sonra Marshall yardımları sayesinde traktör sayısında ciddi bir artış görülmüş bu da tarımsal emeğe olan ihtiyacı önemli ölçüde azaltmıştır. "1940 yılında 1.066 adet olan traktör sayısı, 1950'de 16.585'e, 1960'da 42.136'ya, 1970'de 105.865'e, 1973'de 156.139'a, 1977'de 325.225'e çıkar."¹⁹⁸ Buna ilaveten; kırsalda hızlı nüfus artışına mukabil tarımsal ekilebilir alanların nihai sınırına ulaşılması, tarımsal işletmelerin görece küçük ve çok parçalı olması, tarımsal veriminin düşük olmasına yol açmış bu da tarım kesiminin yeterli istihdam yaratamamasına yol açmıştır.

Bu dönemin temel belirleyicileri olaraksa; 1946 yılında tek parti iktidarından vazgeçilmiş, Cumhuriyet ekonomik anlamda korumacı politikadan tavizler vererek dışa açılma politikaları izlemeye başlamış ve demokrat partinin tarım reformlarına sahne olmuştur. Cumhuriyetle birlikte başlayan, tarımda mekanizasyon uygulamaları

¹⁹⁷ Tuncay Güloğlu, "Türkiye'de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış, The Reality of Informal Employment in Turkey", Cornell University ILR School, 1.1.2005, s.12 (Çevrimiçi) <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>, 10 Haziran 2011.

¹⁹⁸ İhsan Keleş, "Türkiye'de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci", Gazi Ü. H.F. yayınları, Cilt. I, Sayı 2, 1997, s. 172(205) (Çevrimiçi) http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/1_2_11.pdf 12 Haziran 2011.

ilk sonuçlarını vermeye başlamış bu da tarım kesiminde işçi arz fazlasına yol açarken, kentlerde başlayan sanayileşme ise işçi talebine gereksinim duymuştur.

Türkiye’de yaşanan kentleşmeyle, gelişmiş ülkelerde yaşanan kentleşme yapısal açıdan temel farklılıklar içermektedir. Öncelikle gelişmiş batı ülkelerinde iç göç gelişen sanayinin bir talebi olarak göç etmiş sanayide bu göçe yeterli istihdamı arz etmiştir. Oysa Türkiye’de iç göç, sanayinin talebinden daha ziyade tarım kesiminin anılan sorunları nedeniyle işgücünü itmesiyle adeta bir tür safra atmasıyla başlamıştır. Diğer bir özellik gelişmiş batı ülkelerinde kentler sanayi merkezlerinden ziyade ticaret merkezi olarak gelişmişlerdir. Üçüncü olarak, kentleşen toplulukta gözlemlenen kent kültürüne uyumsuzluktur.¹⁹⁹ Gelişmiş ülkelerde göç eden köylüler kentlileşirken, ülkemizde iç göç sonucunda kentler köyleşmiştir.

2.1.10. Kalkınma Politikaları ve İşsizlik Üzerine Etkileri

Makroekonomik açıdan bakıldığında ülkelerin uygulayabileceği dört tip kalkınma stratejisi vardır. Emek piyasası da bu farklı tip kalkınma stratejilerinden etkilenmekte olup bunları emek piyasası ile birlikte değerlendirmek gerekir.

- Tarımsal İhracata Dayalı Kalkınma Stratejisinde; ülke içinde ihracata yönelik üretilen tarım ürünleri ihraç edilerek, sanayi için gerekli fon birikimi temin edilmeye çalışılır. Bu stratejide, istihdam piyasasında kentsel ücretli kesimin payı son derece düşük olup kamu yatırımları kentlerde toplanmaktadır. Emek tarım kesiminde toplanmakta olup ücretler oldukça düşük ve tarım ekonomisi gereği, hem tabiat şartlarına hem de uluslararası piyasalardaki arz talep durumuna göre dalgalanmaktadır.

- Kırsal Popülist Otonomi Stratejisinde; üretim ve dağıtımın toplu olarak devlet eli ile düzenlenip, kalkınmanın sağlanması amaçlanır. İstihdam kırsalda toplanırken, kentsel alanda yeterli iş imkânı bulunmamaktadır.

- İthal İkameci Kalkınma Stratejisinde; sanayi ekipmanlarının yurt dışından ithal edilerek üretimin zamanla yurt içinde yapılması şeklindedir.

¹⁹⁹ A.e., s. 184(217).

Sanayileşmeye dayalı bu strateji için kentlerde ucuz bir işgücünün oluşturulması gereklidir. Yüksek kentsel işsizlik ve bölümlenmiş istihdam piyasası kaçınılmaz bir sonuçtur.

- İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisinde ise; ithal ikameci sanayileşmenin devamı olarak ulusal piyasalar küresel rekabete açılmakta, verimlilik artışının yanında düşük ücretlerle, rekabette avantaj sağlanarak büyümeye çalışılmaktadır.²⁰⁰

Türkiye’de ekonomik politikalar 1980 Ocak kararları ile liberal ve dışa açık bir boyuta taşınmış, yıllarca uygulanan korumacı ve ithal ikameci, içe dönük sanayileşme politikaları terkedilmiştir. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası tarafından yönlendirilen ve koordine edilen ekonomi politikaları; bütçede büyük cari açıklara neden olan sosyal güvenlik ve sosyal politika uygulamalarının daraltılmasını, sanayi üretimine ağırlık verilerek sübvansiyonlarla önemli bir yük haline gelen tarımsal üretimin terkinin, işgücü piyasaları açısından ise daha liberal daha esnek ve daha az korumacı bir çalışma mevzuatını öngörüyordu. Bu meyanda korumacı ekonomik politikadan vazgeçiliyor, döviz kuru dış piyasalara entegre edilmek adına dalgalanmaya bırakılıyor, sermaye transferlerine izin verilirken, ithalat üzerindeki engeller daraltılarak sanayi dış rekabete açılıyordu.

İstihdam üzerindeki devlet korumasının daraltılması gayesiyle sendikal özgürlüklerin sınırlandırılması ise liberalizasyonun önemli ayaklarından. Öte yandan giderek artan bütçe açıklarının müsebbibi olarak görülen sosyal güvenlik sisteminin ıslahı içinse emeklilik yaşının yükseltilmesi, emekli ve malullük maaşlarına zam yapılmaması, sigorta primlerinin yükseltilmesi hedeflenmiştir. Yine aynı dönemde tarım sektörüne liberalizasyonun yansıması ise, üretime yönelik sübvansiyonların kaldırılarak, üretim yerine üreticiye direk gelir desteğinde bulunulması şeklinde olmuştur. İş bu meyanda tarımda üretime yönelik sübvansiyonların kaldırılması ile üretim daralmış bu da itici bir faktör oluşturarak kentlere yönelik iç göçün artmasını sağlamıştır.

²⁰⁰ Mehmet Yılmaz, “Yapısal Uyum Programlarının İç Göç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Kahramanmaraş Örneği”, **Doktora Tezi**, A.Ü. SBE, Ankara, 2008, s.10. (Çevrimiçi) acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/3557/4445.pdf 10 Aralık 2011.

Öte yandan 1990'ların başlarından itibaren uygulanan ihracata dayalı büyüme politikaları ise sanayileşmeyi artırmış, ulaşım ve pazarlara yakınlık gibi ekonomik avantajlardan dolayı kentsel alanlarda konumlanan fabrikalarsa bir nevi çekici faktör işlevini görerek tarımdan kaynaklı iç göçün hedefi olmuşlardır. Lakin formel istihdam talebinin çok üzerinde olan bu işgücü arzı kentlerde emilememiş, böylelikle istihdam piyasalarında enformel sektörlerin derinleşmesine yol açmıştır. Öte yandan daha önce kırsalda istatistiklere yansımayan, literatürde gizli işsizlik olarak tanımlanan olgu, kentlerde işsizlik olarak görülmeye başlamıştır.

2.1.11. İşsizlikle Mücadele Politikaları

Üç sektör kanunu diye adlandırılan iktisadi teoriye uygun olarak işgücü, öncelikle tarımdan sanayiye kaymış ve sanayinin gerektirdiği ucuz ve bol işgücünü sağlamıştır. Sanayileşme sonrasında ise işgücü kendini hizmet sektörüne yoğunlaştırmıştır. İç göçlerin bir kontrol dâhilinde yapılması kentsel ve bölgesel planlamanın yapılıp işletilmesine imkân tanırken birçok ülkede iç göç genellikle kitlesel ve kontrolsüzce gerçekleşmiştir. Bu durum kentsel istihdamın yeterli işgücü arz edememesi sonucu işsizlik problemini doğurmuştur.

Sosyal politika yazınında işsizlikle mücadele için aktif ve pasif istihdam politikaları olmak üzere iki ana grup tedbirler demeti önerilmektedir. Lakin bu politikaların hedeflerine ulaşılabilirliğinin oldukça sınırlı olduğu, gerek Türkiye gerekse Batı Avrupa'daki uygulama örnekleriyle sabittir. Bu iki grup politikanın titizlikle ve optimum araç seçimiyle, işsizlik oranlarını azaltabilmesi mümkünken tamamen ortadan kaldırması söz konusu değildir.

Anayasamızın 49. maddesi çalışma hakkı ve ödevi olarak düzenlenmiştir. Bu maddeye göre çalışmak, her vatandaşın topluma karşı hem ödevi hem de hakkıdır. Çalışma bir hak olarak uluslararası mevzuatta da düzenlenmiş bir olgu olup herkesin, insan onuruna yakışır bir şekilde hayatını idame ettirebilmesi için çalışması bir hak olarak görülmüş ve çalışma hakkı koruma altına almıştır.

Lakin ekonomik sistemde, istihdam piyasasında çalışma istek ve hevesinde olan herkes iş bulamamaktadır. İşsizlik adını verdiğimiz bu olgu kişinin hem manevi

hayatını hem de maddi hayatını önemli ölçüde sekteye uğratmakta, maddi sorunların ötesinde kişide özgüven kaybı, değersizlik hissi, özsaygı kaybı, depresyon gibi sorunlara yol açarken topluma da ek külfetler getirmektedir. Yaşamını yasal yollarla idame ettiremeyen kişi, ya yakınlarına ya devletin sosyal yardımları vasıtasıyla hazinesine ya da suç işleyerek topluma yük oluşturmaktadır.

İŞKUR krizin işsizlik üzerindeki etkilerini giderebilmek adına 2009 yılında 10.113 kurs açarak 213.852 kişiye mesleki eğitim kursu vermiş ve 300 milyon TL'lik bir maliyet yaratmıştır. Bu meyanda kurslara katılımları arttırabilmek adına kursiyer işsizlere günlük 15 TL ödenmesi uygulaması başarılı sonuçlar vermiş ve kursiyerlerin %19'unun kurslar neticesinde işe yerleştirilmesi sağlanmıştır.²⁰¹ İŞKUR bu amaçla, işsizlikle mücadelede pasif istihdam politikaları uygulayıp yürüten özellikle yapısal işsizlikle mücadele eden en önemli kurum haline gelmiştir.

İşsizliği önlemeden ziyade sonuçlarının, gerek işsiz kişi gerekse toplum açısından daha katlanılabilir hale getirilmesine yönelik tedbir ve uygulamalara pasif istihdam politikaları adı verilmektedir. Bu meyanda, işsizlik sigortası ve işsizlik süresince verilen ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanma yardımları sayılabilir. Öte yandan direkt olarak işsizlik rakamını azaltmaya yönelik tedbirlere ise aktif istihdam politikaları adı verilmektedir. Bu bağlamda ise; işsiz kişinin iş bulabilmesi için verilen mesleki eğitim ve kurslar, ek işçi alımında işverenlere yapılan ücret ve istihdam sübvansiyonları, kamu istihdamı, ücretsiz kariyer danışmanlığı ve kendi işini kuracak kişilere yönelik teşvik ve tedbirler sayılabilir.²⁰²

İşsizlikle mücadelede eğer işsizliğin, ekonomide var olan bir resesyondan ya da talep yetersizliğinden doğduğu düşünülüyorsa, kamunun aktif olarak piyasaya girip talep yaratması mümkündür. Bu durumda kamu adına devlet, harcamalarını arttırarak ekonomide bir talep genişlemesi yaratıp işsizliği azaltabilir. Örneğin karayolu ve alt yapı işleri hem önemli miktarda istihdam yaratması açısından hem de ekonomide çarpan etkisi yaratması açısından önemli bir uygulamadır. Yine bir başka

²⁰¹ Hüseyin Tatlıdil, Barış Özgürlük, "İŞKUR İl Müdürlüklerinin İşe Yerleştirme ve Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Performans Değerlendirmesi: Ampirik Bir Analiz" **TİSK Akademi**, C. VII, Sayı 3 2012/1, s. 78.

²⁰² M. Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yay., 4. Bs, Eylül 2007, s.483-505.

şekilde devlet maliye politikası araçlarıyla vergileri arttırıp azaltarak ya da piyasaya para sürüp yarattığı emisyon neticesinde ekonomide bir canlanma yaratıp arz talep dengesinin genişlemesini sağlayabilir.

İstihdam ve ona bağlı olarak işsizlik günümüzde sadece Türkiye'nin sorunu olmayıp gerek az gelişmiş gerekse gelişmiş ülkelerde başlıca mesele haline gelmiş bir olgudur. Hemen tüm ülkeler uyguladıkları gerek aktif gerekse pasif istihdam politikaları ile işsizlikle mücadele etmeye çalışmalarına rağmen, sorunu tamamen çözebilen bir ülke yoktur. Özellikle 1973 petrol krizi sonrası başlayarak kronikleşip derinlik kazanan işsizlik, hemen tüm dünyanın başlıca problemi haline gelmiştir. İşsizlikle mücadelede; gelişmiş batılı ülkeler piyasa talebini arttırıcı politikalar güderlerken, gelişmekte olan ülkeler temel mali ve ekonomik politikaları izlemektedirler.²⁰³

Görüleceği üzere gelişmiş ülkelerde, yüksek olan tasarruf oranları ve nispeten düşük olan tüketim eğilimi canlandırılıp, ekonomik aktivite arttırılmaya çalışılmakta bu amaçla; faiz oranlarını düşürmek, katma değer vergisi (KDV, VAT) oranlarını indirmek gibi tüketimi kamçılayan politikalar güdülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminin düşük, harcama eğiliminin yüksek olmasından hareketle üretim yönüne odaklanılıp; yapısal işsizliği çözmeye yönelik mesleki eğitimler, sanayii yatırım teşvikleri, ilave işçi alımına sübvansiyon gibi uygulaması daha güç olup uzun vadede sonuçlar veren politikaları takip etmek zorunda kalmaktadırlar.

1963 yılından itibaren Devlet Planlama Teşkilatı'nın yaptığı beşer yıllık planlarla Türk devleti, ekonomik büyümesini kontrollü, öngörülebilir hedeflerle yönetmeyi deneyen bir sürece girmiştir. Bu planlarla öngörülen atı beş yıllık dönem için güdülecek; eğitim, sağlık, çalışma, sanayi, ulaştırma, enerji, nüfus ve ekonomiye dair makroskopik politikalar prospektif olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, mevcut durum tespit edilerek var olan sorunlar analiz edilip çözüm yolları gösterilmiş ve bu çözümler için izlenecek politikalar sıralanarak, dönem sonunda ulaşılması umulan

²⁰³ Hatice Erol, Abdullah Özdemir, Elif Meryem Yurdakul, "Türkiye'de İşsizliğin Yol Açtığı Olumsuz Sonuçların Giderilmesinde 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun İşlevi" **TİSK Akademi**, 2011/2, C. V, Sayı 10, s.7.

hedefler birer resmi politika beyanı olarak ilan edilmiştir. Bu planların tümünde istihdam politikaları yer almıştır.

Tüm planlarda istihdamın artırılması için çeşitli politikalar güdülmesi hükümetlere salık verilmekle birlikte işsizliğin temel olarak işgücü arz ve talebinin örtüşmemesinden kaynaklandığı belirtilmiş, emek arzının kısıtlanmasına ve sanayinin teşvikine dair çeşitli önlemler öngörülmüştür. Gerçekten de 1980-2006 yıllarına bakıldığında çalışma çağındaki nüfus ve işgücünün istihdam miktarından daha fazla arttığı görülmüştür. “Kırsal kesimde barınan ve gizli işsiz durumunda olan işgücü fazlası, kentlere kayarak açık işsiz haline dönüşmüş, hizmetler kesiminin şişmesine neden olmuş veya marjinal işlere yerleşerek yeni bir gizli işsizlik şekli ortaya çıkarmıştır.”²⁰⁴

Retrospektif bir bakış açısıyla bakıldığında, bahsedilen işbu politikaların ve alınan önlemlerin işsizliği azaltacağı yerde artırdığını görmek mümkündür. Devlet Planlama Teşkilatı’nın beş yıllık hemen tüm planları, istihdamın arz yönü ile ilgili olup önerilen temel politika, hızlı nüfus artışının önlenmesidir. Bu amaçla; doğum kontrolü, aile planlaması, nüfus planlaması gibi adlarla zikredilen ve uzun vadeli görünen çeşitli politikalarla nüfus artışının frenlenmesi amaçlanmıştır.

Diğer yandan emek arz fazlasını eritmek adına yurt dışına işçi göçü teşvik edilmiş, özellikle 1960’larda İkinci Dünya Savaşı sırasında yıkıma uğrayan ve yeniden yapılanmaya çalışan Almanya, Fransa, Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerinden gelen işçi talepleri teşvik edilmiştir. Daha sonraları, 1973 petrol krizini takiben Türk işgücü önce Ortadoğu’ya yönelmiş, ardından SSCB’nin dağılmasıyla yönünü bağımsız devletler topluluğu ülkelerine doğru çevirmiştir. İş bu bağlamda yurt dışına işgücü göçü; tamamen dış politika ve ekonomik ilişkilerden kaynaklanmış olup bunu planlı bir süreç ya da politika unsuru olarak görmemek gerekir. Lakin bu hareketliliğin, işgücü arzını dönemsel olarak azalttığını söylemek mümkündür.

İstihdam artırıcı pasif politikalar, 20. asrın ilk çeyreğinden itibaren uygulanmaya başlanırken, aktif emek politikalarının uygulamasına 1980 sonrası²⁰⁵

²⁰⁴ Sedat Murat, **Dünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı**, İTO Yay., Yayın No: 2006-49, İstanbul, 2006, s.213.

²⁰⁵ Korkmaz, Mahiroğulları, **a.g.e.**, s.86

Avrupa'sında başlanmış ve giderek yaygınlaşarak günümüzde hemen tüm ülkelerin ortak sosyal politika uygulamalarından biri haline gelmiştir. İstihdam artırıcı önlemler olarak; ücret üzerindeki sübvansiyonları, niteliksiz emek kesiminin eğitimi, girişimi teşvik için mevzuatın geliştirilmesi ve üretim artırıcı uygulamalar sayılabilir. Bu meyanda belirtmek gerekir ki ülkemizde bu gayeyle 1959 yılında başlayan işsizlik sigortası çalışmaları nihayetinde 4447 sayılı Kanun ile devam etmektedir.²⁰⁶ İşsizlikle mücadele açısından pasif istihdam politikaları arasında sayılan işsizlik sigortasıyla, işsiz kalan kişiye bu süre içinde bir gelir yaratarak hayatını idame ettirmeye devam etmesi bir bakıma ani bir yoksulluğa düşmesinin engellenmesi amaçlanır.

Emek arzını daraltmak için niteliksiz işgücüne eğitim verilmesi düşünülmüş bu amaçla eğitim süreleri uzatılmış, ek kurslar düzenlenmiştir. Böylelikle hem sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün teminine çalışılmış hem de genç nüfusun iş hayatına atılması geciktirilerek geçici bir arz daralması sağlanmıştır. Özellikle 1950'lerden sonra kırsaldan kente doğru artan iç göçün kentlerde yarattığı işgücü arz fazlasının önüne geçebilmek için; verimli alanların tarıma açılması ve tarım dışı çalışma alanlarının yaratılmasının yanında köy yaşamının çekici hale getirilmesi için imar ve altyapı çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Emek talebini arttırmak tüm planlarda yer almış, bu gayeyle planlarda, emek yoğun sektörlerin teşviki önerilmiştir. İnşaat, yol, baraj imali gibi alt yapı yatırımları, yüksek miktarda niteliksiz işgücünü istihdam ederek, hem işsizliği azaltmakta hem de kentleşme sonucu gereken konut ve altyapı ihtiyacını karşılamaktadır. Lakin inşaat ve alt yapı harcamalarının iktisaden geri dönüşü kısa ve orta vadeli olmayıp uzun vadeli yatırımlardır. Bu bakımdan cari dönem bütçesine getirdiği ek yükler nedeniyle hükümetlerce tercih edilmemektedir.

²⁰⁶ Erol, Özdemir, Yurdakul, **a.g.e.**, s.8

2.2. ENFORMEL SEKTÖR

Türkiye’de hızlı kentleşme sanayileşme sonucu olmaktan ziyade moderniteye bağlı olarak başlamıştır. Yoğun iç göç karşısında kentlerde sanayinin yeteri kadar iş üretememesi, göçmenlerin kayıt dışı ve marjinal işlere yönelmesine yol açmıştır. Böylelikle süren iç göç kayıt dışı ekonomiyi ve enformel sektörü besleyerek büyümesine yol açmıştır. Bu durum hem kayıt içi çalışan işletmeler hem de bu işletmelerde çalışanlar için, iş gücü piyasasında haksız bir rekabete ve ücretler üzerinde istenmeyen bir baskının oluşmasına yol açmıştır.

Literatürde gelişen teknolojinin gerek enformel gerekse formel kesimde ücretlerin düşmesine yol açacağına dair neredeyse bir görüş birliği varken, son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda; emek tasarrufu sağlayan teknolojik gelişmelerin; formel ve sendikalı kesimde ortalama ücretlerin düşmesine yol açarken, enformel kesimde ortalama ücretlerin artmasına yol açtığı gösterilmiş ve teknolojik ilerlemenin enformel kesimin yararına olduğu sonucuna varılmıştır.²⁰⁷

2.2.1. Enformel Sektör Kavramı

Enformel sektör kavramı literatüre ilk kez uluslararası çalışma örgütünün 1972 yılında yayınladığı Kenya raporuyla girmiştir. Raporda bu terim; kırdan kente göç edenlerin formel istihdam piyasalarında iş imkânı bulamadığında, yaşamlarını idame ettirmek adına yürüttüğü iktisadi etkinlikleri ifade etmektedir.²⁰⁸ Enformel sektörü dolayısıyla kayıt dışı istihdamı tanımlamak gerekirse “İstihdam faaliyetlerinin (üretim ve hizmet) resmi belgelere dayandırılmaması ve böylece resmi kayıtlara girmemesi, bunun sonucunda vergisel ve zorunlu sosyal yükümlülükler de dâhil olmak üzere tüm yükümlülüklerin, mali ve sosyal güvenlik kurumlarının denetim alanı dışına çıkarılması”²⁰⁹ şeklinde ifade etmek mümkündür.

²⁰⁷ Hamid Beladi, Lynda De la Vina, Sugata Marjit, “Technological Progress with Segmented Labor Markets”, **Review of Development Economics**, Volume 16, Issue 1, pages 148–151, February 2012 (Çevrimiçi) <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9361.2011.00651.x/full> 10 Mart 2012.

²⁰⁸ Gülay Toksöz, Şerife Türcan Özşuca, “Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri”, **İktisat Dergisi**, Sayı 430, s.1 (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/86/> 15 Mayıs 2012.

²⁰⁹ Tuncay Güloğlu, **a.g.e.**, s.2.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere işverence yapılan istihdam faaliyeti; devletin bilgi ve denetimi dışında, işçiyi koruyucu ve çalışmayı düzenleyici her türlü yasal mevzuattan kaçınarak emeğin maliyetini düşürmek yoluyla, ek kazanç elde etme amacıyla yapılmaktadır. Bu durumsa enformel kesimdeki işletmelere; formel kesim işletmelerine göre haksız bir rekabet avantajı yaratırken, formel kesim çalışanı ve işvereni içinde bir tehdit oluşturmaktadır.

Devlet açısından uğranılan zarar, vergi kayıpları ve artan sosyal güvenlik harcamaları olup, kamu açısından bakıldığında ise emeğin korunması ilkesinin sömürülerek çalışanın, maddi ve manevi varlık ve gelişimini korumaya yönelik çalışma mevzuatının elimine edilmesiyle zarara uğratılmasıdır. Sosyal politika açısından bakıldığında tüm bu olumsuzluklar toplumda sosyal barışa zarar vermekte, gruplar arasında çatışmalara yol açmakta ve çalışma barışını bozmaktadır.

Genelde geçici gündelik işler olarak tanımlayabileceğimiz marjinal işlerle iştigal eden işsizler, işsizliğin uzamasıyla bu işlerde süreklilik arz eder hale gelmişler, içlerinden bazılarıysa gündelik işlerden zamanla kendi işlerini kurarak, birer küçük esnaf haline gelmişlerdir. Seyyar satıcılık, pazarcılık, simitçilik vb. isimlerle ortaya çıkan marjinal işler birebir kişiye bağlı, katma değeri düşük, her türlü sosyal korumadan uzak, sigortasız ve kayıt dışı işlerdir. Bazı işsizlerse, iş bulma süreleri uzadığında; çeşitli atölyelerde haftalıkla veya aylıklı olarak çalışmaya başlamışlar lakin bu işler, hem kayıt dışı hem sosyal sigortalardan yoksun hem de aşırı çalışma saatleri ve kötü çalışma koşullarıyla bir tür emek sömürüsü sergilemektedir. Bununla birlikte enformel sektör, tarımsal kesimin toplam istihdam içindeki payının yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde önemli bir büyüklüğe sahiptir.

İşgücü piyasası; formel ve enformel tipte ikiye ayrılırken, enformel sektör de marjinal işler ve kayıt dışı sektör olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. Enformel sektör, artan iç göç sonucu kentlerde oluşan yüksek işgücü baskısı ile orantılı olarak büyümektedir. Bununla birlikte ekonomik kriz dönemlerinde ve konjonktürel dalgalanmalara bağlı olarak artan işsizliğin önlenmesinde, enformel sektörün bir tür subap görevi gördüğünü ileri süren görüşler de literatürde görülmektedir. Bu tür dönemlerde kayıt dışı ve marjinal çalışmanın arttığı görülmektedir.

Bu açıdan enformel sektör genellikle, çalışanlarının kayıt dışı olması sebebiyle ekonomideki değişikliklere son derece duyarlı olup, ekonomik durgunluklarda ve talep yetersizliğinde kolayca işçileri çıkarabilmekteyken, ekonomik canlanma ve talep artışı durumlarında ise kolayca işe alabilmektedir. Enformel sektör pratikte tarım dışı alanlarda görülmekte olup sanayi, ticaret ve hizmetler sektörü enformel sektörün yoğun olarak görüldüğü alanlardır.

Öte yandan toplum tarafından istenmeyen, milli gelire hiçbir katkısı olmayan marjinal işler, süregelen yoğun iç göç karşısında işsizlerin başvurduğu bir yöntem halini almıştır. Küçük ölçekli, tek kişilik, örgütsüz, verimsiz ve geçici nitelikteki işleri ifade eden marjinal sektöre²¹⁰ dair; işportacılık, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, falcılık gibi işler zamanla kalıcı hale gelmiştir. Marjinal sektörde yer alan işlere giriş için gerekli sermaye miktarının çok az olması, kendi nam ve hesabına çalışılması ve giriş-çıkışların kolay olması bu tür uğraşları cazip hale getirmektedir. Vasıfsız olan bu kitle aynı zamanda sürekli olarak iş arama eğilimindedir.

2.2.2. Enformel Sektörün Yükselişi

Başlarda kapitalist teori gereği zamanla istihdamda arz talebin dengeleneceği dolayısıyla işsizliğin ve ücret düşüşlerinin zaman içinde ortadan kalkacağı düşünülmekteydi. Çünkü enformel sektör, formel sektöre giriş sırasında yaşanan geçici bir bekleme durağıydı. Lakin zaman bu önermeyi geçersiz kılmış, enformel sektör kronikleşip derinleşerek kalıcı bir hale gelmiş ve çalışma ekonomistlerinin önemli bir uğraş alanı haline gelmiştir.

Gelişen ülkelerde işsizlik oranları kronikleşerek yükselmekteyken, işsizlik karşımıza enformel istihdam şeklinde çıkmaktadır. Esasen enformel sektörün büyüklüğü, 1990'lı yıllarda yaşanan küresel ekonomik krizler nedeniyle belirgin bir artış sergilemekte olup durumu tespiti yönelik çeşitli çalışmalarda, kentsel işgücünün yarısının enformel işlerde çalıştığı tespit edilmiştir.²¹¹

²¹⁰ Rüstem Erkan, **Kentleşme ve Sosyal Değişme**, Bilimadamı Yay., 2. bs., Ankara, 2004, s.147.

²¹¹ Akgeyik, **Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam Politikaları**, s.9.

Özü itibariyle kayıt dışı istihdam anlamına gelen enformel istihdam terimi, Uluslararası Çalışma Örgütü'nce ilk kez 1970 yılında yayınlanan Kenya raporunda kullanılmıştır. Enformel sektördeki örgütlenme, sosyokültürel bir yapıya sahip olup formel sektördeki gibi mesleki ya da sendikal bir örgütlenme değildir. Genellikle küçük işletmelerden oluşan sektör talebe bağlı olarak istihdam yaratmakta, talep azaldığında ise çıkarmaktadır.

Kayıt dışı istihdamın Türkiye'de çok yüksek olmasının nedeni olarak ücretler üzerindeki vergilerin yüksekliği de gösterilmektedir. Türkiye 2001 yılından beri OECD ülkeleri arasında istihdam vergilerinin yüksekliği açısından %42.1'lik oranla birinci sıradadır.²¹² İstihdam üzerindeki zorunlu mali yükümlülüklerin yüksekliğinin, işverenleri kayıt dışı istihdama ya da enformel çalışmaya zorlamakta olduğuna dair yaygın bir kanaat hâkimdir. Ücret üzerindeki kıdem tazminatı, sosyal güvenlik sigortaları primleri, vergi ve fonların toplamı, nerdeyse işçiye ödenen ücrete denk bir haldedir. Ayrıca işin düzenlenmesi ve işten çıkarmadaki detaylı yasal düzenlemeler ve koruyucu hükümler işverenin yeni işçi istihdamına uzak durmasına neden olmakta dolayısıyla kayıt dışılığı adeta teşvik etmektedir.

İhracata yönelik büyüme politikalarının bir diğer doğal sonucu, uluslararası büyük markalara fason üretim yapan KOBİ adını verdiğimiz küçük ve orta boy işletmelerinin sayısının artmasıdır. Uluslararası büyük firmalar küresel rekabette öne geçebilmek için, yerel küçük işletmeleri fasoncu olarak kullanarak emeğin maliyetini en düşük seviyeye çekmeye, bir bakıma enformel çalışmaya yönleltmeye çalışmaktadırlar.

Kayıt dışına çıkmaları mümkün olmayan büyük firmalar üretimlerini fasoncu küçük işletmelere dağıtarak enformel kesimden faydalanmaktadır.²¹³ Günümüzde oldukça yaygın olan bu durum özellikle tekstil ve konfeksiyon sektöründe yoğun olarak görülmektedir. Bir bakış açısıyla küreselleşen dünyanın fabrikası olduğu

²¹² Mustafa Uysal, **İşveren**, C. XLIV, Sayı 6, Mart 2006, Ankara, 2006, s.27.

²¹³ Şerife Türcan Özsuca, Toksöz Gülay, **Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, A.Ü. SBF Yayınları, No: 591, Ankara, 2003, s. 29-35 (Çevrimiçi) <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=21> 10 Eylül 2011.

söylemiyle övünen Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer bir bakış açısıyla dünyanın en büyük fasoncusu olduğunu söylemekte mümkündür.

Enformel piyasalar ise, ekonomilerde artan liberalizasyon uygulamalarına bağlı olarak derinleşmekte, kendi içinde de alt segmentlere bölünmektedir. Bahsedilen bu makroekonomik politikalar, iç göçü artırmakta, kadın ve çocukları kayıt dışılığa yönlendirip enformel istihdamı teşvik etmekte, reel ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. “sermaye için küreselleşme giderek küresel çapta bir güç kazanma anlamına gelirken, emek için anlamı kazandığı haklardan bazı ödümler vermeye zorlanmak ve geri adımlar atmak olmaktadır.”²¹⁴

İç göçün ve dolayısıyla kentsel işsizliğin kaynağı olan tarım sektörü ile ilgili bir başka sorunsal, Türkiye'nin yıllardır girmeye çalıştığı Avrupa Birliği ile ilgilidir. Yapılan bir çalışmada; ileriye yönelik arz talep analizleri, Türkiye'nin AB'ye kabulü halinde tarım ürünleri üretimi ve ihracatı alanında bölgesel bir süper güç olacağını bu durumun ise birliğin finansal olarak desteklediği ortak pazar tarife ve politikalarını önemli derecede etkileyeceğini, kısacası Türkiye'nin AB'ye katılımının önündeki asıl engelin mali olduğu belirtilmektedir.²¹⁵ Bu da demektir ki; yakın gelecekte Türkiye'nin, Avrupa Birliği'nin tarım sübvansiyonlarından yararlanarak kırsal istihdam oranlarını arttırması mümkün görülmemektedir. Küreselleşme öncesi piyasalarda, sosyal politika düzenlemelerini serbestçe yapabilen devlet erki, küreselleşme sonucu özelleştirme ve liberalizasyon uygulamaları ile özel sektörde görülen yabancılaşma eğilimi sonucunda, piyasalara müdahale imkânını önemli derecede kaybetmiş, erkini küresel sermayeye terk etmiştir. Sosyal devlet olmanın sorumluluklarını ifa için koruyucu ve kollayıcı düzenleme yapmak zorunda olan devlet, bu sayede sosyal devlet niteliğini kaybetmiştir. Çünkü devletin yapacağı sosyal harcamalar direkt olarak küresel sermayenin istismar matrahını daraltmaktadır.²¹⁶

²¹⁴ Meryem Koray, “Türkiye'nin Dinamikleri”, İktisat Dergisi, Sayı 380, Haziran/Temmuz 1998, İFMC Yay., İstanbul, 1998, s.75.

²¹⁵ James Mc Clure, Erdoğan Kumcu, “The Common Agricultural Policy V. Turkish Admission To The EU” **İ.Ü.İ.F Dergisi**, C. XXXIX, Sayı 2, Kasım 2010, s.209.

²¹⁶ Münir Kutluata, “Sosyal Devlet Anayasal Niteliğimizdir”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, s.37.

Küreselleşmenin sonucu olarak tüm dünyada gelişen liberal kapitalist ekonomi politikalarının bir gereği olarak, korumacı tipteki ithal ikameci sanayileşme politikaları terkedilmiştir. Bunun yerine benimsenen ihracata dayalı sanayileşme politikalarıysa, uluslararası rekabete dayalı olup adından da anlaşılacağı üzere ülkelerin tüm maliyetlerini minimize ederek rakip ülkeler nezdinde fiyat avantajı sağlaması esası üzerine kuruludur. Az gelişmiş ülkelerin küreselleşmede rekabet edebileceği iki faktör var olup bunlar; ucuz işgücü ve doğal kaynak zenginliğidir.²¹⁷ Oysaki uzun vadede sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için vazgeçilmez iki unsur yüksek ihracat ve düşük işsizlik oranları olup konuya bu açıdan bakıldığında, durumun Türkiye için endişe verici boyutlarda olduğu görülmektedir.²¹⁸

İhracata yönelik kalkınma stratejisi uygulayan on dört ülkeyi kapsayan bir çalışmada; sadece dört ülkenin on yıllık süreler boyunca sürekli büyüme gösterdiği, bazı ülkelerdeyse emeğin vasıf düzeyinin arttığı lakin Türkiye’de vasıfsız emeğin ve kayıt dışı istihdamın arttığı tespit edilmiştir. Öte yandan gelir dağılımında eşitsizliğin ve yoksulluğun bu ülkelerin çoğunda yükseldiği belirlenmiştir.²¹⁹ Küreselleşme sonucu entegre bir hal alan dünya ekonomileri artık kürenin herhangi bir yerindeki krizden ülke bazında korunamamakta olup dolayısıyla ekonomik krizlerden adeta bir bulaşıcı virüse maruz kalır gibi etkilenmektedirler. Bu bakımdan entegrasyonunun anlamı, bir ya da bir grup ülkedeki ekonomik sorununun; uluslararası ticaret, dış yatırımlar ve diğer aktarım mekanizmalarıyla öteki ülkelere aktarılması anlamına gelmektedir.²²⁰

Neoliberalist ekonomi politikalarına bağlı olarak yapılan özelleştirme uygulamaları; ya küresel sermayenin önündeki rekabet engelini bertaraf etmek gayesi

²¹⁷ Güven Murat, “Küreselleşen Ekonomide İstihdam”, **Prof. Dr. Metin Kutal’a Armağan**, TÜHİS Yay., Ankara, 1998, s.487.

²¹⁸ Ümit Özlale, “Ekonomik Krizin Sektörel Düzeyde Analizi”, **Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları II. Sempozyum-2010**, Kocaeli Üniversitesi / Kocaeli Barosu, 2010, s.150.

²¹⁹ Lance Taylor, “Dış Liberalleşme: Yakın Dönemden Dersler”, (çev.) Erhan Uçer, (Der.) Ahmet. H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav’a Armağan**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s. 49-72.

²²⁰ Sarah Cook, Wing Lam, “China’s Response To Crisis: What Role For Social Policy”, **Social Policy In Challenging Times Economic Crisis and Welfare Systems**, (Eds.) Kevin Farnsworth, Zoe Irwing, pp.139-158, The Policy Press 2011, (Çevrimiçi) [http:// books .google. com. tr/ books/ about/ Social_Policy_in_Challenging_Times.html?id=UK9SYgEACAAJ&redir_esc=y](http://books.google.com.tr/books/about/Social_Policy_in_Challenging_Times.html?id=UK9SYgEACAAJ&redir_esc=y) 20 Mart 2012.

ile ya da kalkınmada lokomotif kuruluşların küresel sermayeye ele geçirilerek iç piyasalarda hâkimiyet sağlaması amacıyla yapılmıştır.²²¹ Mikro açıdan yaklaşıldığında ise emeğin karşılığı olan ücret; sosyal politika aracı olarak sürekli korunurken, artan küreselleşmenin getirdiği liberal ekonomik politikalar yüzünden yasal korumalarında erozyona uğramakla kalmamakta, gelişen atipik ve esnek çalışma şekilleri sayesinde ücret gelirlerinde de kayba uğramaktadır.

1980'lere kadar hakim olan standart tipte kitle üretimin yerini nerdeyse kişiye özel üretime bırakması; ürün çeşitliliğini doğurmakla birlikte, küresel rekabetin hızlanması sonucu inovasyonu ve arge çalışmalarını ön plana çıkarmış buda ürünlerin sürekli yenilenmesini gerektirmiştir. Kitle üretimi yerini, kısa raf ömürlü ama çok çeşitli kişiye özel ürün anlayışına dayalı esnek üretim şekillerine bırakmıştır. "Yeni küresel üretim düzeni içinde üretim süreçleri parçalanarak her bir aşaması farklı bölgelerde gerçekleştirilebilmektedir."²²² Emek açısından bu durumun yansıması ise sürekli yenilenen ve gelişen teknoloji sonucu üretimde kullanılan direkt emek miktarı azalmış bu da kısa vadede işsizliğe yol açmıştır. Lakin uzun vadede gelişen teknoloji yeni meslek alanları yaratmış böylece istihdama yol açmıştır. Bu durum yeni teknolojiyi kullanabilecek nitelikli eleman talebi doğururken, niteliksiz emeğin işsizliğini derinleştirmiştir. Bu bakımdan teknolojik yenilenme işgücünün bir kez değil sürekli eğitimini gerektirmiştir.

Öte yandan yükselen neoliberal ekonomi politikalarıyla birlikte "küreselleşme süreci sosyal devlete karşı oluşturulan ideolojik ve politik saldırının en önemli gerekçelerinden birisi haline gelmiştir."²²³ Böylelikle sosyal devletin emek üzerindeki kapitalist düzene karşı koruyucu ve kollamacı düzenlemeleri, küresel piyasalara üretim için esnek istihdam adı altında eroze edilmiş, sosyal devletin kazanımları bir bakıma terkedilmiştir. Küreselleşme toplumsal yapıda ve örgütlenmede birçok yenilikler getirmiş, gerek üretimde gerekse sosyoekonomik yapıda verimlilik anahtar kelime halini almıştır. "sosyal değişimin aynı zamanda

²²¹ Vedat Bilgin, "Sosyal Devletin Geleceği", **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, s.42.

²²² Mesut Saygılı, Hülya Saygılı, "Türkiye'de İhracatın Yapısal Dönüşümü" **Küresel kriz Çerçevesinde Türkiye'nin Cari Açık Sorunsalı**, ed.Turan Subaşat, Hakan Yetkiner, Efil Yayınevi, Şubat 2010, s.70.

²²³ Bilgin, a.g.e., s.42.

toplumsal örgütlenme değişimi olduğu, sosyal verimliliğin toplumun kendisini örgütleyen organizasyon anlayışına bağlı olarak değiştiği....” İfade edilmektedir.²²⁴ Gelişen küreselleşme ile değişen organizasyonel yapılar gerek toplumsal bazda gerekse işletmeler nezdinde verimlilik artışını temel amaç haline getirmiştir. Ekonomik gelişmede lokomotif faktörün verimlilik olduğu günümüzde ortak kabul görmektedir.²²⁵

Küreselleşmenin şirketler nezdindeki etkisi ise stratejik ittifaklar ve birleşmeler yoluyla tekelleşmenin piyasalara hakim olmasıdır. Global pazarlarda hiç bir şirket tek başına var olup gelişemez. Bu bakımdan şirketlerin küresel piyasalardaki başarıları stratejik ittifaklar oluşturmalarına bağlanmış, şirketlerin çıkarlarını küresel bazda korumak ve gözetmek uluslararası ekonomide milli devletlerin uğraşı haline gelmiştir. Küresel ortaklıklar; gerek endüstrinin dev şirketleri gerekse piyasaya yeni giren şirketler için rekabetçi global piyasalarda başarı kazanmak için birer gereklilik halini almıştır.²²⁶ Bu açıdan küresel dev firmalar yerel küçük firmalarla ortaklıklar ya da satın almalar yoluyla ittifaklar kurmuş ve global bazda örgütlenerek milli ekonomilerden büyük birer ekonomik güç halini almış ve tekel oluşturmuşlardır.

Türkiye'nin OECD ülkeleri ile kıyaslandığında küresel rekabette istihdam ve işsizlik açısından konumunu daha iyi anlamak mümkündür. 2010 yılı itibariyle çalışma çağındaki nüfus içinde işgücüne katılım oranı açısından, %46.3 ile en düşük orana sahip ülke konumunda olup durum kadın ve erkek olarak ayrımlandığında da değişmemektedir. Aynı sonuculuk 55-64 yaş arasındaki %29.6 istihdam oranı ile sürmektedir. Yine aynı rapora göre Türkiye, çalışan başına yıllık 1877 saatlik çalışmayla, en çok çalışılan 7. Ülkedir. Öte yandan, OECD ülkelerinde ortalama olarak işsizlik oranı %8.6 iken Türkiye'de %10.6 olup, en yüz güldürücü veridir.²²⁷

²²⁴ Recep Seymen, “Personel Yönetiminden İnsan Kaynağı Yönetimine”, **Prof. Dr. Metin Kutsal'a Armağan**, TÜHİS Yay., Ankara, 1998, s.589.

²²⁵ Ömer A. Aksu, **Ücretler ve Verimlilik**, İ.Ü.İ.F Yay., Yay. No:538, İstanbul, 1993, s.7.

²²⁶ Yves L. Doz, Gary Hamel, **Şirket İttifakları Global Pazarlarda Başarının Anahtarı**, Sabah Kitapları, İstanbul, Aralık 1998, s.5.

²²⁷ OECD, **Factbook 2011-2012: Economic, Environmental and Social Statistics**, (Çevrimiçi) <http://www.oecd-ilibrary.org> , 10 Şubat 2012.

Rakamlardan da görüldüğü üzere Türkiye; küresel rekabette, istihdam bağlamında son derece kötü bir tablo sergilemektedir.

2.2.3. Enformel Sektör İşgücünün Özellikleri

Enformel sektörü tanımlarken, formel sektör kapsamı dışında kalanlar ifadesini doğrulayacak kadar geniş bir istihdam yelpazesinden bahsetmek mümkündür. Bu açıdan; gerek sosyal güvenlik kurumu gerekse maliye açısından hiçbir kayıt altında olmaksızın çalışanları, ücretsiz aile içi çalışanları, yasal ücret bordrolarında gerçeği yansıtmayıp daha düşük gösterilenleri, yaptıkları işlerin nitelikleri gereği enformel olanları ve hatta formel işinin kazancıyla yetinmeyip ek gelir gayesiyle kayıtsız çalışanları da saymak gerekir. Lakin hemen tüm bu gruplarda esas olan unsur çalışmanın kısmen veya tamamen kayıt dışı yapılmış olmasıdır.

Enformel sektör küçük ölçekli örgütsüz ama kayıtlı çalışmayı da kapsarken, kayıt dışı istihdam çalışmanın tümüyle kayıt dışı olmasını ifade eder ve bu iki kavram bu meyanda birbirinden ayrılır.²²⁸ Bu kadar geniş bir istihdam yelpazesini kapsayan enformel kesimin boyutlarını ve büyüklüğünü ölçmek için çeşitli kriterler baz alınarak farklı hesaplama ve sonuçlara ulaşılmaktadır. Literatürde kimi yazarlar niteliğinde kayıt dışı olmasından ötürü enformel kesimin tayininde; sosyal güvenlik sistemi kaçaklarını baz almayı, kimileriye vergi kaçaklarından hareketle katma değer vergisi üzerindeki kayıplara bakarak tespiti çalışmışlardır.

Enformel kesim işgücünün, formel kesimden farklı olarak kendine has bazı özellikleri vardır. Genellikle küçük işletmelerle yürütülen faaliyetlerde, sektöre giriş ve çıkış kolaydır. Ücretli olarak iş bulmak ve çıkmak enformel sektörde formel sektöre göre çok daha kolaydır. Çünkü enformel kesim genellikle eğitim düzeyi düşük ve vasıfsız işgücünü talep etmektedir. Dolayısıyla enformel kesimde istihdam edilenler açısından, bir işte tecrübe ve deneyim sahibi olmak hakeza uzmanlaşmak gibi bir beklenti yoktur, bundan dolayı çalışma hayatına ilk kez atılanlar ile kadınlar yoğunlukla enformel kesimi tercih etmektedirler.

²²⁸ TÜSİAD, *Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik*, Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004, s.197.

Çalışanlarını vasıfsız ve belli sosyokültürel gruplardan seçmekte olup kimi zaman akrabalarını, arkadaşlarını kimi zamansa hemşerilerini çalışan kitlesi olarak seçmektedirler. İstihdamın formel olmayışı karşılıklı güven duygusunu ön plana çıkarmakta, böylelikle genelde yakın ve dar bir çevre hedef işgücü kitlesi olarak ele alınmaktadır. Böylece sosyal ilişkilerin güven temeli yaratarak, ekonomik bir örgütlenmeye yol açtığını söylemek doğru bir ifade olur. Öte yandan enformel kesim çalışanı da işin geçici nitelikte ve kayıt dışı olduğunu bilmekte ve formel piyasada iş aramaya da devam etmektedir.

Ceteris paribus kaydıyla, kadının emeği erkekten, çocuğun emeği ise kadının emeğinden daha ucuz bir fiyatlamaya sahiptir.²²⁹ Bununla birlikte kadınların ve çocukların emek yoğun işlerde istihdam edildikleri görülmektedir. Kadın emeğinin nispeten ucuz olması, emek yoğun ve basit teknoloji gerektiren işlerde özellikle tercih edilmekte olup, az gelişmiş ülkelerde atıl olan ve bir tür yedek işgücü deposu oluşturan kadınların aynı zamanda işe giriş çıkışlarda gösterdiği yüksek esneklikten ötürü enformel piyasaları canlandırdığını söylemek mümkündür.

Türkiye’de ekonominin liberalizasyonu ve ticaretin dışa açılmasıyla birlikte ihracatın yapısında büyük değişiklikler olmuştur. 1980 öncesi dönemde ihracatta mamul malların oranı, toplamın ¼’üne karşılık gelirken aynı oran 1990’ların sonunda 3/4 oranına yükselmiştir. Lakin bunun %40’ı emek yoğun mallardan olan tekstil ürünlerinden oluşmaktadır.²³⁰ Bu sektörler ise nispeten ücretin düşük olduğu ve kadın istihdamının yoğun olarak görüldüğü alanlardır.

Enformel kesime işgücü arzedan bir başka grup ise ek gelir elde etme gayesiyle çalışanlardır. Bu tip çalışanlar; formel kesimde düzenli bir işe sahipken elde ettikleri geliri az bularak, ilave bir işte çalışmalarını yasak oldukları halde, mesai saatleri haricinde ve yıllık ücretli izin tatilleri gibi boşluklarında enformel kesime başvurumaktadırlar. Bu açıdan örneklemek gerekirse, bu tip çalışanlar genellikle kamu çalışanları olup, mesai saatleri sonrasında; taksicilik, rehberlik, özel ders öğretmenliği gibi işleri tercih ettikleri görülmektedir. Aynı şekilde ek gelir gayesiyle

²²⁹ Begg, Fischer, Dornbusch, a.g.e., s.198.

²³⁰ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2. bs., İstanbul, 2004, s. 156-160.

enformel kesime işgücü arzeden bir başka grup ise; sosyal güvenlik kurumlarından özürlü maaşı, dul ve yetim maaşı ile malulen ya da yaş haddi gibi çeşitli sebeplerle emekli aylığına sahip kişilerdir. Bu kesimde formel olarak çalıştığında, emekli aylıklarının kaybetme riskinden dolayı enformel kesimi tercih etmektedir.

Son yıllarda göze çarpan bir grup ise boşanmış kadınlar olup, aldıkları nafakaları kaybetmemek adına çalışmalarını kayıt dışı sürdürmek istedikleri görülmektedir. Geçimlik nafakası da denilen ve boşanma sonrası genellikle kadınlara eski kocalarınınca ödenen aylık ücret, kadının formel bir işte çalıştığının, eski kocası tarafından belgeye dayalı ispatlı talebi halinde kaldırılabilir. Bu duruma düşmek istemeyen boşanmış kadınlar da, çalışmalarının kayda girmesini istememektedirler. Öğrencilerinse, özellikle yüksek öğrenimleri süresince enformel kesime başvurdukları görülmektedir. Enformel kesime emek arzeden bir başka grup ise; valiliklere bağlı sosyal dayanışmayı destekleme fonundan, yoksulluk maaşı alanlar olup bu kişilerde, yoksulluk maaşının kesileceği korkusuyla kayıtdışı çalışmayı tercih etmektedirler. Tüm bunlara ilaveten, enformel kesimde kendi nam ve hesabına girişimde bulunmakta aynı şekilde kolaydır. İş kurmak için gerekli sermaye ya yoktur ya da aile içinde denkleştirilebilecek oranda olup son derece düşüktür.

Enformel sektördeki işletmeler heterojen yapıda olup genellikle kayıt dışı çalışmaktadırlar. Bu bakımdan enformel sektördeki işletmeleri sınıflandırmada iki ölçüt kullanılmakta olup bunlar; İşletme ölçeğinin küçüklüğü ve resmi düzenlemelerden ne ölçüde kaçındığıdır.²³¹ İşletme küçüklüğünden kasıt çalışan sayısı olup kimi zaman 3 kimi zaman 15 kişi olabilmektedir. Resmi düzenlemelerden kaçınma seviyesi ise işletmenin ticari faaliyetlerinin ne kadarını resmi kayıt içinde olduğuyula alakalıdır. Çalışmanın Konusu açısından önemli olan, istihdam edilenlerden kaçının resmi kayıtlı olarak diğer bir deyişle sigortalı olarak çalıştığının tespitidir.

Enformel sektör, Uluslararası Çalışma Örgütü ILO'nun tanımına göre; Genellikle sermaye ve emek arasında ayrımın olmadığı ya da çok az olduğu,

²³¹ Toksöz, Özsuca, **a.g.e.**, s1.

aktivitelerini çok küçük bir ölçekte sürdüren küçük organizasyonlar olup kendi hesabına çalışanlar ya da yanında yardımcı olarak bir ücretsiz aile işçisinin olduğu ya da birkaç çalışan veya çırağın istihdam edildiği birimlerdir. Bu açıdan Türk ticaret hukukundaki esnaf tanımıyla örtüşen bir terminolojiye sahip olup, kanunda; kendi nam veya hesabına çalışan, sermayesinden ziyade emeğiyle geçinip yanında bir ücretsiz aile çalışanı ya da çirak çalıştıran ve en çok üç kişiden oluşan işletme birimleri olarak tanımlanmıştır.

Her türlü kayıt dışı çalışmayı enformel sektör kapsamında değerlendirmek mümkündür. Bir başka deyişle kayıt dışı çalışmaya enformel çalışma demek yanlış olmaz. Dolayısıyla kayıt dışı istihdamı “devletin egemenlik alanı dışında istihdam faaliyeti” olarak tanımlamak yerinde bir ifade olur.²³² Enformel sektörde işletme sahiplerinin büyük çoğunluğunu ise erkekler oluşturmaktadır.

Öte yandan ücretli ev işçilerine, cinsiyet açısından bakıldığında büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Kadın emeğinin erkeğinkine göre nispeten ucuz olması talep edilirliliğini arttırmaktadır. Kadınların, enformel sektördeki çalışma biçimleri arasından, en çok evden çalışma şeklini tercih ettikleri görülmektedir. Bunun nedeni, bu tür çalışma şeklinde kadınların aynı anda hem kendi ev işlerini yaparak ev kadını rollerini ifa edebilmeleri, hem de üretim sürecine katılarak ailelerine ek gelir getirebilmeleridir. Bu açıdan bu tip bir çalışma, ailedeki erkekler açısından da tasvip görmekte olup işyerinin aile konutu olmasından dolayı kırsal etik değerlerle de çatışmamaktadır.

Göç ile birlikte, ailenin kadınlar hariç tüm fertleri çalışma hayatına girmektedirler. Bu durumda belki de en fazla eleştiri gören husus, çocuk işçiliğinde görülen artış olup, çocuk emeğinin sömürülmesi konusudur.

Çocukların çalıştırılması illegal olduğundan, kayıt dışı ve enformel sektörde yaptırılan bu istihdamdan gerek çocuklar, gerekse çocuk işçiliği nedeniyle istihdam açısından haksız rekabete uğrayarak iş imkânları daralan yetişkinler zarar görmektedir. Çocuklar istihdam edildiklerinde, eğitimlerine ara vermek ya da terk etmek zorunda kalmakta, böylelikle maddi ve manevi gelişimlerini

²³² Güloğlu, a.g.e, s.2.

tamamlayamamaktadırlar. Öte yandan çocuk işçiliği, genellikle son derece kötü ve sağlıksız bir çalışma ortamında ve ağır şartlarda yaptırılırken, ödenen ücretler ise son derece düşüktür. Bir ülkenin geleceğini tayin eden çocukların kişisel maddi ve manevi gelişimlerini temin ise devlet açısından, gerek uluslararası mevzuat gerekse milli mevzuat tarafından korunan son derece önemli bir yükümlülüktür.

Diğer yandan göçle birlikte kadınlar çalışma hayatından çekilerek ev kadınlığı statüsüne geçmektedirler. Kırsalda ücretsiz tarım işçisi olan kadınlar, kentte dini, sosyal, ananevi gerekçelerle ev içine hapsolmakta böylelikle aktif olarak çalışma hayatına girişleri engellenmektedir. İstatistiki açıdan bakıldığında tarımsal kesimde %90'larda olan iş gücüne katılma oranları, kentsel kesimdeki iş gücüne katılma oranlarına göre hayli yüksektir.

2.2.4. Enformel Sektörün Boyutları

Enformel sektörü sınıflandırmada çeşitli kriterlere bakılmakla birlikte uluslararası yazında genel bir kanaat bulunmaktadır. “Squire ve Suthiwat-Narueput (1997), enformel istihdamın büyüklüğünü belirleyen dört faktörden söz etmektedir. Bunlar: işyerinin büyüklüğü, kayıtlı sektör işgücü maliyetinin kayıt dışı sektör işgücü maliyetine oranı, işyerinin devletin kurumları tarafından denetlenme olasılığı ve son olarak uygulanacak cezanın büyüklüğüdür.”²³³

Türkiye, yasal mevzuat açısından her alanda olduğu gibi yeterli düzenlemeye sahipken, uygulama açısından yeterli denetim elemanın olmaması, enformel sektörü engelleyici mevcut yasal düzenlemeleri kadük hale getirmektedir. Gerek sosyal güvenlik kanununda gerek çalışma bakanlığının işçi sağlığı ve iş güvenliği düzenlemelerinde gerek borçlar kanununda gerekse iş kanununda, sigortasız işçi çalıştırmayla ilgili onlarca cezai yaptırım varken kayıt dışı enformel sektörün bu denli büyümesinin nedeni, çalışma bakanlığının yeterli iş müfettişine sahip olmamasına bağlanabilir.

Kentlerde enformel sektöre dair bilgiler, en tutarlı şekilde gecekondü bölgelerini kapsayan araştırmalardan elde edilmektedir. Gecekondü bölgelerinde

²³³ Squire ve Suthiwat-Narueput (1997)'dan aktaran Toksöz, Özşuca, a.g.e., s.2.

ikamet edenlerin ortalama olarak dörtte birinin uzun süre marjinal sektörde işgal ettiği görülmektedir.²³⁴

Kayıt dışı çalışmanın sonucu olarak iş garantisi; iş yasaının koruyucu ve kollayıcı hükümlerine değil, sosyal ve kişisel ilişkilerden kaynaklı bağlara dayanmaktadır. Enformel sektörde ücretler düşük olup gerek sosyal güvenlik gerekse işçi sağlığı ve iş güvenliği sunulmadığı gibi ücretlerde formel sektöre göre düşük olup emeğin marjinal verimliliği de; bilimsel metotların kullanılmaması, teknolojik yoksunluk ve çalışma şartlarının ağırlığından ötürü düşüktür. Öte yandan “Çalışma saatleri formel kesimde günlük 8 saat sınırını aşmazken enformel kesimde ve özellikle aile işletmelerinde ve tarım işçiliğinde 12-14 saati bulabilmektedir. Aile işletmelerine zaman zaman çocuk ve kadınlar da dâhil olabilmektedir.”²³⁵ Kimi zaman formel sektörde çalışan lakin elde ettiği gelirden memnun olmayan kişiler de ek gelir gayesi ile enformel sektörde çalışmaktadırlar.

Dünya genelinde, enformel sektörün tarım dışı istihdamdaki payı %43-%75 arasında değişmektedir.²³⁶ Durum Türkiye açısından ele alındığında; yapılan istatistiki çalışmalar ankete dayandığından, sağlıklı bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte çalışanların yaklaşık yarısının kayıt dışı çalıştığı tahmin edilmektedir.

Modern gelişmiş toplumlarda istihdamın büyük kısmı ücretli çalışanlardan oluşup, kendi nam ve hesabına çalışanların sayısı oldukça düşüktür. Türkiye’de çalışanların ancak yarısı ücretli çalışanlardır. Öte yandan yine gelişmiş ülkelerde hiç görülmeyen ücretsiz aile işçiliği Türkiye’de halen istihdam içinde önemli bir paya sahip olup %20’ler düzeyindedir.

Enformel sektörde kayıt dışı çalışmadan ötürü, sosyal sigortalar ve iş hukukunun sunduğu korumadan yoksun olan çalışanlar; emeklilik, maluliyet, sağlık, kıdem ve ihbar tazminatı, iş güvencesi, sendika gibi haklardan tamamen mahrum

²³⁴ Muharrem Es, Hamza Ateş,” Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 48, Yıl 2004, s.220 (Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/218> 10 Mart 2011

²³⁵ Yılmaz, Göktürk, Kök , **a.g.e.**, s.331.

²³⁶ Toksöz, Özsuca, **a.g.e.**, s.3

kalmaktadırlar. Enformel sektörün bu denli büyük olmasının önemli bir sebebi olarak bürüt ve asgari ücret arasındaki marjın yüksekliği gösterilmektedir. Ücret üzerindeki yasal yükler ülkemizde %40 gibi bir rakamla oldukça yüksek olup bir bakıma kayıt dışı çalışmayı desteklemekte ve enformel kesimi beslemektedir.

Öte yandan, bazen çalışanlar kayıt içinde kayıt dışı kalabiliyorlar. Bu durumda çalışanların ücretleri gerçek değer yerine asgari ücret üzerinden bordrolanarak, işveren açısından ücret üzerinden ödenen stopaj vergi ve sosyal sigorta primlerinde maliyet minimizasyonuna gidilmektedir. Bu durumda ise çalışanlar; ücretin düşük beyanına bağlı olarak düşük prim yatırılmasından dolayı ileriki dönemlerde; emeklilik, kıdem, ihbar ve işsizlik ödeneklerinde önemli derecede hak kaybına uğramaktadırlar.

Bununla birlikte devlet ise hem ücretler üzerinden aldığı gelir vergisi açısından, hem de sosyal sigorta kurumu primleri açısından önemli bir kayba uğramaktadır. Bu bakımdan acilen meslek kodu uygulamasına geçilmesi gereklidir. Meri uygulamada bulaşıkçı ile mühendis açısından bir fark gözetilmemekte, mesleki alt ayrımlara yer verilmemektedir. Bu açıdan meslek kodu uygulaması ile mesleklerin sınıflandırılarak asgari prim değerleri oluşturulması kurumca öngörülmektedir.

Enformel kesim çalışanları içinde yoksulluk oranı önemli boyutlara varmıştır diğer bir deyişle çalışıyor olmak, yeterli bir ücretin elde edilemediği durumlarda yoksulluğu önlemeye yetmemektedir. TÜİK 2008 yoksulluk çalışmasının verilerine göre yoksulluk oranı; yevmiyeli çalışanlarda %28.56 ücretsiz aile işçilerinde %32 ve tarım sektörü çalışanlarında ise maksimum oran olan %37.97'dir. Bununla birlikte iş arayan fertlerde yoksulluk oranı ise %17.78 olarak görülmektedir.²³⁷ Rakamların yüksekliği oldukça dikkat çekicidir bu açıdan yoksulluk sadece işsizlerin değil, çalışanlarında önemli bir sorunu olarak görülmektedir.

Öte yandan enformel çalışmanın kayıt dışı ekonomiyi büyüttüğü, bunun da kayıtlı çalışan gerek firmalar gerekse formel çalışanlar açısından haksız rekabete yol açtığı aşikârdır. Öte yandan kentlerdeki açık işsizliğin kronikleşmiş baskısına karşı

²³⁷ Biçerli, "Yoksullukla Mücadelenin...", s.43.

bir nefes sunarak toplumsal subap görmesi sosyal çatışmanın önlenmesi açısından önemlidir. Unutulmamalıdır ki düşük de olsa işsiz kişinin, hayatını idame ettirecek bir gelire sahip olması, hiç olmamasına ya da suça kaymasına yeğlenmelidir. Kriminolojik istatistikler açıkça göstermektedir ki mala karşı işlenen suçlar ve mali suçların faillerinin büyük bölümünü, kentlerde yaşayan köyün geleneksel sosyal baskısından uzak, eğitim düzeyi düşük, işsiz kimselerden oluşmaktadır.

Türkiye’de enformel sektörün büyüklüğünün ülke genelinde tespitine yönelik olarak yapılan bir ekonometrik çalışmada; en geniş kapsamda, tarım dışı istihdam içerisinde enformel sektörün büyüklüğünün: 1990 yılında %37.4 iken 1999 yılı için %34.5 olarak değiştiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde Türkiye’de enformel sektörün büyüklüğünün, tarım dışı istihdam şeklinde alındığında, kentsel bazda 1990 yılı için %34.3’den %32.5’e gerilediği görülmektedir.²³⁸ Görüldüğü üzere 1990 yılından 1999 yılına kadarki dönemde tarım kesimi hariç tutulduğunda toplam istihdam içerisinde enformel sektörün payı hem ülke bazında hem kentsel bazda yaklaşık %10’luk bir düşme göstermiştir. Bu durumu küçük esnaf işletmelerinin küreselleşme ve gelişen teknolojiye bağlı olarak rekabet dışı kalmalarına bağlamak gerekir.

2.2.5. Enformel Kesimin Sektörel Dağılımı

Aşağıda sunulan Tablo 6’da, Türkiye’de toplam istihdamın yüzde bazında; tarım, enformel, formel ve kamu sektörü ayrımı, 1995-2000 dönemini baz alınarak yapılmıştır. Bu beş yıllık dönemde tarım kesiminin istihdamdaki payının %47.8’den %35.6’ya düştüğü görülmekte olup lakin halen bu rakamın Batı Avrupa ülkelerine kıyasla çok yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Tarım kesiminin toplam istihdamdaki payının azalmasına karşı, enformel sektörün toplam istihdamdaki payı %18.2’den %22’ye yükselmiştir. Diğer yandan formel sektörün toplam istihdamdaki payı %21.6’dan %28’e yükselirken aynı şekilde kamu sektörünün toplam istihdamdaki payı da %9.6’dan %13.9’a yükselmiştir. Tarım kesiminin istihdamdaki payı azalırken enformel, formel ve kamu sektörlerinin payları artmıştır.

²³⁸ Tuncer Bulutay, Enver Taştı, **İnformal sector in Turkish labour market**, Turkish Economic Association Discussion Paper 2004/22, Nov. 2004, s. 9 (Çevrimiçi) http://www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_Turkey.pdf 10 Ekim 2011.

Tablo 6: Türkiye’de, Toplam İstihdamda Enformel –Formel Sektörlerin Payları

<i>YILLAR</i>	<i>%</i>	<i>TARIMSAL İSTİHDAM</i>	<i>ENFORMEL SEKTÖR</i>	<i>FORMEL SEKTÖR</i>	<i>KAMU SEKTÖRÜ</i>
1995	100	47.8	18.2	21.6	9.6
1996	100	45.8	18.6	22.3	10.8
1997	100	42.4	19.0	25.3	10.8
1998	100	43.0	18.5	25.2	10.9
1999	100	45.8	18.4	22.9	10.6
2000	100	35.6	22.0	28.5	13.9

Kaynak: Tuncer Bulutay, Enver Taştı, “İnformal Sector İn Turkish Labour Market”, **Turkish Economic Association Discussion Paper**, 2004/22, Nov.2004, s.11’den çıkarsanmıştır. (Çevrimiçi) [http:// www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf](http://www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf) 10 Ekim 2011.

2.2.6. Çalışma Statülerine Göre Enformel Sektör Payları

Aşağıda sunulan Tablo 7’deki 1995 – 2000 yıllarını gösteren verilere bakıldığında, 15 yaş üstü toplam nüfusun, iş hayatındaki statülerine göre, istihdam piyasasında aldıkları paylar, ilgili yıllar nezdinde verilmektedir.

Bu verilere bakarak, enformel sektöre taban oluşturan kendi nam ve hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranları yıllara göre dalgalanmakla birlikte; 1995 yılında %58.1’lik orandan 2000 yılında %48.7’lik bir orana gerilediği görülmektedir. Enformel kesime taban oluşturması bakımından bu oranın düşmesi önemlidir. Bu açıdan artan sanayileşmeye bağlı olarak ekonominin gelişmesi ve yaşanan küreselleşme gereği, toplam istihdam içerisinde bağımlı çalışanların oranının artması, kendi nam ve hesabına çalışanların sayısının azalması çalışma yaşamının genel eğilimlerine uygundur.

Tablo: 7 15 Yaş Üstü Nüfusun Statülerine Göre İstihdam Payları (%)

Yıllar	Dönem	Düzenli ve Bağımlı çalışanlar	Kendi hesabına çalışanlar ve işverenler	Ücretsiz aile işçisi
1995	Nisan	41.9	29.8	28.3
	Ekim	42.0	31.0	27.0
1996	Nisan	43.4	28.9	27.7
	Ekim	43.3	29.5	27.2
1997	Nisan	42.7	30.0	27.3
	Ekim	47.7	30.4	21.9
1998	Nisan	45.0	30.3	24.8
	Ekim	45.3	29.5	25.2
1999	Nisan	43.7	28.0	28.3
	Ekim	45.0	30.3	24.7
2000	Nisan	49.5	30.9	19.6
	Ekim	51.3	29.7	19.0

Kaynak: Tuncer Bulutay, Enver Taştı, “İnformal Sector İn Turkish Labour Market”, **Turkish Economic Association Discussion Paper**, 2004/22, Nov.2004, s.13’den çıkarsanmıştır. (Çevrimiçi) [http:// www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf](http://www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf) 10 Ekim 2011.

Tablo 7 incelendiğinde veriler bunu destekler nitelikte olup 1995 yılında %41.9 olan bağımlı çalışanların oranı, 2000 yılında yaklaşık olarak %20’lik bir artışla %51.3 oranına yükselmiştir. Yine aynı şekilde düşmesi beklenen ücretsiz aile işçilerinin oranı da 1995 yılında %28.3 iken önemli bir düşüş sergileyerek %19 gibi bir orana gerilemiştir. Bu veriler gelişen bir ekonominin istihdam yapısındaki genel eğilime uygun olup bu tür bir değişimin artarak sürmesi beklenen bir olgudur.

2.2.7. Kentsel İstihdam ve Enformel Kesim

1980 sonrası dönemde türedi işlerde çalışanların oranı; hem vasıf ve eğitimlerine göre iş imkânı olmadığı, hem de iş imkânlarının teknoloji yoğun yatırımlara doğru kaydığı için, kendilerine göre iş bulamamışlar ve işsizlik önemli oranda artmıştır.²³⁹ 2000 yılına gelindiğinde kentleşme oranı %60 olarak gerçekleşmiştir.

Son yıllarda dünya ekonomilerinde görülen sürekli büyüme rakamlarına rağmen buna tezat olarak tüm dünyada enformel kesimin toplam istihdam içindeki payı ile kentsel yoksulluk rakamları da yükselmiştir. Kentsel yoksulluk kırsal yoksulluğun önüne geçmiş, kentsel yoksullar arasında sürekli işsizlik oranının yüksek olduğu ve ekonomide yaşanan konjonktürel gelişmelerden etkilenmedikleri gözlenmiştir.²⁴⁰ Diğer bir deyişle, ekonomilerde yaşanan gayri safi milli hâsıla artışları, işsizlik oranlarına aynı düzeyde yansımamış, ekonomik büyümenin istihdam artışı yaratması beklentisi boşa çıkmıştır. Giderek artan ve derinleşen kentsel yoksulluğun sebebi olan işsizliğin artıp kronik bir hal almasında; kırsaldan kente ya da kentlerden metropollere yönelik iç göçün yanı sıra, küreselleşme sonucu artan uluslararası rekabet ile gelişen teknolojinin istihdam üzerine getirdiği olumsuz etkiler de sebep olmaktadır.

Kadınların işgücüne katılım oranlarına son elli yılda artmasına rağmen beklenin tersine, kadınların yoksulluk oranları erkeklerin yoksulluk oranlarına

²³⁹ Mümtaz Peker, “Türkiye’de İç Göçün Değişen Yapısı” 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s.296.

²⁴⁰ Durgun, Çak, **a.g.e.**, s.32.

kıyasla artmıştır. Bu durum, kadın emeğinin daha değersiz olarak görülüp genellikle ikincil piyasalarda değerlendirilmesiyle, küreselleşme sonucu uygulanan neoliberal ekonomi politikalarına bağlı gelişen özelleştirme, esnek istihdam, kurlsızlaştırma uygulamalarıyla açıklanmaya çalışılmaktadır.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı literatürde ilk kez Dianne Pearce tarafından 1978 yılında kullanılmıştır. Bu kavramla dönemin A.B.D’inde kadınların işgücüne katılım oranlarının giderek artmasına rağmen yoksulluk oranlarının da yükselmesine dikkat çekmek için kullanılmıştır. Yoksulluk cinsiyet açısından ayrımlandığında, kadınlar dezavantajlı bir konumda olup dünyada istihdamın %40’ını oluşturmalarına rağmen çalışan yoksulların %60’ı kadınlardan oluşmaktadır.²⁴¹

1990’ların ortalarından itibaren sıkça duyduğumuz yoksulluğun kadınlaşması olgusunun anahtar elemanları ise; dünyada yoksulların çoğunu kadınların oluşturması ile birlikte bu oranının erkeklere nazaran giderek büyümesidir. Öte yandan ev işlerinde çalışan kadın sayısı erkeklere nazaran daha yüksek olup bu tür işlere de kentlerde daha yoğun rastlanması, kentleşme ve yoksulluğun kadınlaşması arasında direk bir ilinti olduğu anlamına gelmektedir.²⁴² Bu durum kadınlar lehine çalışma hayatında pozitif ayrımcılık uygulamalarının tüm dünyada geliştirilip uygulanmasına sebep olmuştur.

İşsizlerin yaklaşık olarak 1/3’ü bir yıldan uzun süredir iş aramaktadır. Bu durum ise Türkiye’de işsizliğin kronikleştiğini göstermektedir. Ülkemizin nüfusu Avrupa Birliği’ne oranla oldukça genç ve dinamik bir yapıdadır. Türkiye’de nüfusun 1/3’ü 15 yaşın altında olup bu oran AB ortalamasının iki katıdır. Bunun yanı sıra halen istihdam edilenlerin %60’ı lise ve altı eğitimlilere ait olup istihdam edilenler içinde yükseköğrenime sahip olanların oranı %14’te kalmaktadır. Buda toplam işgücümüzün yapısal olarak büyük bölümünün, düşük bir eğitim seviyesine sahip

²⁴¹ Çağla Ünlütürk Ulutaş, “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, **Çalışma ve Toplum**, Kitap 21, Sayı 2009/2, Birleşik Metal İş Yay., s.25-27.

²⁴² Tacoli, Cecilia: **Urbanization, Gender and Urban Poverty: Paid Work and Unpaid Carework In The City**, IIED and Population and Development Branch United Nations Population Fund (UNFPA), p.30, March 2012, (Çevrimiçi) <http://unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2012/UEPI%207%20Tacoli%20Mar%202012.pdf> 10 Mayıs 2012.

olduğunu göstermektedir. Çoğunluğu ev kadını statüsündeki eğitim ve vasıf düzeyleri düşük kadınların, özellikle kentlerde hizmetler sektöründe ve enformel kesimde örgütsüz işlerde istihdam edildiği görülmekte olup bu durum çalışan yoksullar arasında kadın oranının yüksekliğini de izah etmektedir.²⁴³

1990-2008 dönemi TÜİK verileri²⁴⁴ göz önüne alınarak mercek altına alındığında tarım kesiminde toplam istihdamın 3.7 milyon azalarak, 8.7 milyondan 5 milyon kişiye düştüğü görülmektedir. Tarım kesiminde kaynaklanan bu istihdam azalmasını kırsaldan kente göç olarak görmek gerekir. İşgücüne katılma oranlarına 2000 yılı itibariyle bakıldığında; ilden ile göç edenlerin işgücüne katılım oranı %50.7 köyden ile göç edenlerin işgücüne katılım oranı ise %48.6'dır. Oysaki aynı yılda kırsal işgücü katılım oranı %40.5'dir.

Bu bakımdan göç sonucu iş gücüne katılım oranları göç edenler açısından yükselmektedir. İlden ile ve köyden ile göç eden kadınların iş gücüne katılım oranları da (%25 ve %18.5) kentte yaşayan kadınların işgücüne katılım oranlarından yüksektir. Bu durum göç eden kadınların işgücüne katılım oranlarının ülke ortalamasının (%16.6) üstünde olduğunu göstermektedir. Lakin göreceli olarak bakıldığında ilden ile göç eden kadınların iş gücüne katılım oranı, kentsel kadın işgücüne katılım oranının oldukça üstündedir. Bu durumda; eğitimsiz, insan sermayesi bakımından yetersiz köyde ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadının, kente göçle iş piyasasına giremediğini, köydeki ataletini sürdürdüğünü, kentsel istihdam üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını söylemek isabetlidir. Benzer durumu erkekler açısından söylemek istatistiki olarak yine aynı verilerden hareketle mümkündür.

Nüfus artışına paralel olarak 1988 yılında %63.3 olan, 15 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı 2009 yılında %73.3'e ulaşırken, işgücüne katılım oranları aynı dönemde %57.5'den %7.9'a düşmüştür. Bu verilere bakarak; son 21 yılda ülke nüfusunun ekonominin iş gücü yaratma talebinden hızlı arttığını, diğer bir deyişle hızla artan nüfusa aynı oranda iş yaratılmadığını söylemek mümkündür.

²⁴³ Sinem Yıldırım, "Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar ve Sendikal Örgütlenme" **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 396, Ocak – Şubat 2012, s.45.

²⁴⁴ TÜİK, **1923-2010 İstatistik Göstergeler**, 130-150.

Gerçektende nüfus anılan dönemde %10'luk bir artış gösterirken, işgücüne katılma oranı %10'luk bir azalma göstermiş aradaki makas %20'leri bulmuştur. Bu durumu aynı tabloda işsizlik oranlarına bakarak da izlemek mümkündür.

Anılan dönemde 1988 yılında %8.4 olan toplam işsizlik oranı, 2009 yılında %14'e yükselmiştir. Alt detay açısından işgücüne katılma oranlarına kadın-erkek bazında bakıldığında, ilgili dönemde erkeklerde %81.2'den %70.5'e düşerken kadınlarda bu oran %34.3'den %26'ya düşmüştür.²⁴⁵ Göreceli olarak bakıldığında kadınlarda iş gücüne katılma oranındaki düşüş, erkeklere nazaran daha az küçülme göstermiştir. Bu durumu kadınların iş hayatına ekonomik kaygılarla ve yükselen eğitim oranlarıyla bağlantılı olarak iş hayatına katılımlarına bağlamakla ya da kadınların daha ziyade kamu sektöründe ve formel piyasalarda işe katılımları ile açıklamak mümkündür.

Bu yargıyı benzer şekilde anılan dönem işsizlik değerlerine bakarak desteklemek de mümkündür. Anılan dönem başında kadınlarda işsizlik oranı %10.6 iken dönem 21 yıllık sonunda bu oran %14.3'e yükselirken, erkeklerde bu oran %7.5'dan %13.9'a yükselmiştir.²⁴⁶ Görüleceği üzere kadınlardaki işsizlik oranı, erkeklere kıyasla daha az bir artış sergilemiştir. Bu durumun müsebbibi olarak; anılan dönemde izlenen istihdam politikalarının yeterli güçlülükte olmaması, izlenen makroekonomik politikaların sanayi üzerinde yeterli teşvik etkisi yaratmaması ve anılan dönemin fenomeni olan küreselleşme gösterilebilir.

1988-2009 dönemini kentsel istihdam açısından analiz etmek, çalışma için önemli bir bakış açısı sağlayacaktır. İlgili dönemde kentsel nüfus, kadın erkek toplamda %84.4'lük bir artışla 26.4 milyondan 48.7 milyona yükselmiş, çalışma çağında kabul edilen 15 yaş üstü nüfus oranı ise yine toplamda %65.1'den %74.3'e yükselmiştir. 15 yaş üstü nüfus oranının kentsel nüfus artış oranına nazaran daha düşük olmasını, hızlı nüfus artışına bağlı olarak 15 yaş altı kesim olarak ifade edilen çocuk nüfusundaki artışa bağlamak mümkündür. Anılan dönemde işgücüne katılma oranı, kentsel toplamda dönem başında %8.3 iken %45.8'e düşmüştür.²⁴⁷ Kentsel

²⁴⁵ A.e., s.133.

²⁴⁶ A.e., s.131.

²⁴⁷ A.e., s.132.

nüfus artış hızına bağlı olarak sağlıklı bir ekonomide yükselmesi gereken istihdamın bir göstergesi olan işgücüne katılım oranı, tam tersine düşüş göstermiştir.

Alt segmentler açısından bakıldığında, kentsel nüfus erkek bazında %80.5'lük bir artışla 13.4 milyondan 24.2 milyona yükselirken işgücüne katılma oranları %78.1'den %69.9'a düşmüştür. Erkek kentli nüfusun işsizlik oranları aynı dönemde %5.6'lık bir artışla %9.7'den %15.3'e yükselmiştir. Kadınlar da aynı dönemde ise ilgili verilere bakıldığında; nüfusun %87'lik bir artışla 13 milyondan 24.4 milyona yükseldiği, işgücüne katılma oranının ise erkeklerdeki düşüşün tersine %17.7'den %22.3'e yükseldiği görülmektedir. İşsizlik oranları ise dönem başında %12.7 iken dönem sonunda %17.7 olarak gerçekleşmiştir.²⁴⁸

Her iki kesim içinde işsizlik oranları açısından dönem bazında ciddi bir farklılık bulunmamaktadır. Bu verilerden hareketle; kentli kadınların anılan dönemde gelişen ekonomi ve değişen sosyal yapı sayesinde, iş hayatına atılmalarına bağlı olarak işgücüne katılım oranlarında, erkeklere nazaran %13.2 oranında önemli bir fark yarattıklarını dolayısıyla erkek işgücünün istihdamı üstünde ciddi bir baskı oluşturduklarını söylemek mümkündür. Sonuç olarak; ülkemizin son yirmi yılında, kentlerdeki kadınların kırsaldaki kadınların aksine aktif olarak çalışma hayatında yer almalarının sonucu erkek istihdamını baskılatıp, erkek aleyhine bir işsizlik doğurduğu söylenebilir.

2009 yılı itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumunun hane halkı işgücü araştırması yıllık sonuçlarına göre işgücüne katılma oranı Türkiye genelinde %47.9 olup işgücüne katılma oranının en yüksek olduğu iller sırasıyla; Rize (%65.8), Artvin (%64) ve Gümüşhane (%62.4) İşgücüne katılım oranının en düşük olduğu iller ise sırasıyla; Mardin (%32.3), Şırnak (%30.7) ve Siirt (%30.4)'tir. Diğer yandan aynı çalışmada ülke bazında genel işsizlik oranı %14 olup, işsizliğin en yüksek olduğu iller sırasıyla; Adana(%26.5), Diyarbakır (%20.6) ve Hakkâri (%19.7) iken en düşük işsizlik oranına sahip iller ise sırasıyla; Bayburt (%4.5), Gümüşhane (%4.4) ve Ardahan (%4.2) olarak belirlenmiştir.²⁴⁹

²⁴⁸ A.y.

²⁴⁹ TÜİK, **Haber Bülteni**, Sayı 112, 24 Haziran 2010, s.2 (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6275> 20 Nisan 2011.

Aşağıda sunulan 2009 yılı TÜİK verilerine göre Tablo 8’de derlenen bölgeler bazında işsizlik oranlarına bakıldığında; kadın-erkek toplam bazda işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu bölge %60.7 ile Doğu Karadeniz olup ülke genelindeki %47.9’luk oranın hayli üstündedir. Toplamda işgücü katılım oranının en düşük olduğu bölge ise %36.3 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Toplamda işsizliğin en düşük olduğu bölge işgücüne katılım oranına benzer şekilde %6 ile doğu Karadeniz olup bu oran ülke genelindeki % 14’lük oranın neredeyse yarısıdır.

Toplamda işsizliğin en yüksek olduğu bölge ise %17.5 ile Akdeniz ve %17.4 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Kadın erkek alt ayrımına girdiğimizde ise erkeklerde işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu bölge %74.3 ile Kuzeydoğu Anadolu olup en düşük olduğu bölge ise %64.2 ile Güneydoğu Anadolu bölgesi olup ülke genelindeki %70.5’lik oranın altındadır. Erkeklerde işsizliğin en düşük olduğu bölge %6.9 ile Doğu Karadeniz olup ülke genelindeki erkek işsizlik oranı olan %13.9’luk rakamın yarısı iken en yüksek olduğu bölge %18.4 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Bu oran ülke genelinde %13.9 olan erkek işsizlik oranının oldukça üstündedir.

Kadınlar baz alındığında işgücüne katılım oranının en yüksek olduğu bölge %48 ile Doğu Karadeniz bölgesi olup ülke bazında ki kadın işgücüne katılım oranı olan %26’nın neredeyse iki katıdır. Kadınlarda en düşük işgücüne katılım oranı ise %9.7 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Bu oran ülke genelinin neredeyse 1/3’üne denk gelmektedir. Kadın işsizlik oranları incelendiğinde en yüksek kadın işsizlik oranının %19.9 ile İstanbul olduğu görülmektedir. Bu oran ülke bazındaki kadın işsizlik oranı olan %14.3’lük rakamın oldukça üstündedir.

Tablo 8: Kurumsal Olmayan 15+ Yaş Nüfusun, 2009 Yılı İtibariyle Bölgeler Bazında İşgücüne Katılım ve İşsizlik Oranları (%)

	<i>Toplam</i> <i>İKÖ</i>	<i>Toplam</i> <i>İşsizlik</i>	<i>Erkek</i> <i>İKÖ</i>	<i>Erkek</i> <i>İşsizlik</i>	<i>Kadın</i> <i>İKÖ</i>	<i>Kadın</i> <i>İşsizlik</i>
Toplam	47.9	14.0	70.5	13.9	26.0	14.3
İstanbul	46.7	16.8	70.9	15.8	22.6	19.9
Batı Marmara	51.1	10.8	71.0	9.3	31.8	13.9
Ege	48.4	14.1	69.5	13.3	28.4	16.0
Doğu Marmara	48.8	14.4	71.8	13.5	26.2	17.0
Batı Anadolu	47.4	12.4	69.9	11.6	25.7	14.5
Akdeniz	51.3	17.5	74.3	17.0	29.0	18.9
Orta Anadolu	42.0	13.9	67.5	14.5	17.7	11.8
Batı Karadeniz	54.8	7.4	71.2	7.9	39.6	6.6
Doğu Karadeniz	60.7	6.0	74.0	6.9	48.0	4.7
Kuzeydoğu Anadolu	51.7	8.5	73.4	11.0	31.3	3.0
Ortadoğu Anadolu	43.9	16.6	70.3	17.8	18.5	12.3
Güneydoğu Anadolu	36.3	17.4	64.2	18.4	9.7	10.5

Kaynak: TÜİK, Veri Tabanı, Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllar ve Cinsiyete Göre İşgücü Durumu İstatistiklerinden Yararlanılarak Oluşturulmuştur. (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=25&ust_id=8 22 Nisan 2011.

Genel olarak tablo 8'e bakıldığında; erkeklerin iş gücüne katılım oranı kadınların iş gücüne katılım oranlarından, hem ülke toplamında hem bölgeler bazında

2.5 – 3 kat yüksek olduğu görülmekteyken, işsizlik oranları erkeklere oranla daha yüksek çıkmaktadır. Kadınların işgücüne katılımlarını engelleyen nedenleri sırf ekonomik olarak görmek eksik bir bakış açısı olup kadın işgücünün evlilik, sosyal baskılar, fiziksel güç noksanlığı, ev kadınlığı gibi kendine has nitelikleri yüzünden fark bu denli yüksek çıkmaktadır.

İşgücüne katılım oranının sürekli olarak düşmesi, üretime katılan kişilerin giderek daha fazla kişiyi geçindirmek zorunda kalması ve elde edilen gelirin giderek daha fazla kişiyle paylaşılması sonucunu doğurmaktadır. Bağımlılık oranı adını da verdiğimiz bu olgu, gelir dağılımında adaletsizliği arttırdığı gibi aynı zamanda yoksullaşmaya da neden olmaktadır.

2010 Haziran dönemi kapsayan TÜİK ve ÇSGB verilerinin derlenerek verildiği aşağıda sunulan Tablo 9'a bakıldığında, Türkiye'de kurumsal olmayan nüfus 2009 yılına kıyasla 802 bin kişilik bir yükselme göstererek 71 milyon 307 bin kişiye ulaşmıştır. Öte yandan işgücü piyasası açısından önem taşıyan bir veri olarak, Türkiye'de kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus, geçen yılın aynı dönemine göre 859 bin kişi gibi yüksek bir rakamda artış göstererek Türkiye toplamında 52 milyon 503 bin kişiye ulaşmıştır. Bu rakamın yüksekliği işsizliğin gelecek yıllarda da süreceğini göstermektedir.

Bu dönemde Türkiye genelinde işgücüne katılım oranı, bir önceki yıla göre %1.2'lik bir artış göstererek %50 olarak gerçekleşmiştir. Anılan dönemde erkeklerde işgücüne katılma oranı Türkiye genelinde %0.5 artış göstererek %71.6 olurken, kadın çalışanlarda %1.7'lik bir artış göstererek %29.1 olarak gerçekleşmiştir. Görüleceği üzere kadınlardaki işgücüne katılım oranındaki artış erkeklere kıyasla daha fazladır. Toplam işgücününün %17.6'sını 15-24 yaş grubundakiler oluşturmaktadır. Lise altı eğitimlilerde işgücüne katılma oranı; erkekler için %70.3, kadınlar için %25.6'dır. Yükseköğretim mezunu erkeklerde %83.8 olan işgücüne katılma oranı, kadınlarda %70'dir.

Tablo 9: 2009 – 2010 Yılları Mevsim Etkilerinden Arındırılmamış Temel İşgücü Göstergeleri

TÜRKİYE GENELİ	TOPLAM		KENT	KENT	KIR	KIR
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Kurumsal olmayan nüfus	70505	71307	48728	49153	21776	22153
15+ nüfus	51644	52503	36171	36563	15473	15940
İşgücü (000)	25216	26239	16627	17251	8589	8988
İstihdam (000)	21947	23488	13961	14993	7986	8496
İşsiz (000)	3269	2751	2666	2258	603	493
İşgücüne katılım oranı %	48.8	50.0	46.0	47.2	55.5	56.6
İstihdam oranı %	42.5	44.7	38.6	41.0	51.6	53.3
Genel işsizlik oranı %	13.0	10.5	16.0	13.1	7.0	5.5
Tarım dışı işsizlik oranı %	16.4	13.4	16.5	13.6	16.1	12.9
Genç nüfusta işsizlik oranı % (15- 24 yaş grubu)	23.7	19.1	28.1	23.1	14.6	11.2
İş gücüne dahil olmayanlar %	26428	26264	19544	19312	6.884	6951

Kaynak: ÇSGB, **Çalışma Hayatı İstatistikleri - 2010**, Genel Yayın No: 167, Aralık 2011, s.15-16 (Çevrimiçi) www.cs.gb.gov.tr. 28 Aralık 2011.

TÜİK, Haziran 2010 Dönemi Dinamik Sorgulama, (Çevrimiçi) [http:// tuikapp. tuik. gov.tr/ Dagitim_uyg/?kn=72&locale=tr](http://tuikapp.tuik.gov.tr/Dagitim_uyg/?kn=72&locale=tr) 28 Aralık 2011.

TÜİK, Haber Bülteni, Sayı 160, 15 Eylül 2010, s.1 (Çevrimiçi) [http:// www. tuik. gov. tr/](http://www.tuik.gov.tr/) Önceki HB Arama. do 30 Aralık 2011.

Yukarıdaki tabloya göre 2010 yılı Haziran döneminde istihdam edilenlerin sayısı, geçen yılın aynı dönemine göre 1 milyon 541 bin kişi artarak, 23 milyon 488 bin kişiye yükselmiştir. Bu dönemde, tarım sektöründe çalışan sayısı 446 bin kişi, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı 1 milyon 95 bin kişi artmıştır. Haziran 2010 döneminde istihdam edilenlerin %26.6'sı tarım, %19.3'ü sanayi, %6.7'si inşaat, %47.4'ü ise hizmetler sektöründedir. Önceki yılın aynı dönemi ile karşılaştırıldığında, tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payının 0.2 puan, sanayi sektörünün payının 1.2 puan, inşaat sektörünün payının 0.1 puan arttığı, buna karşılık hizmetler sektörünün payının 1.6 puan azaldığı görülmektedir.

Yine 2010 Haziran dönemi TÜİK verilerine göre istihdamın arz ettiği yapısal görünüme bakıldığında, bu dönemde istihdam edilenlerin; %70.7'si erkek popülasyona sahip olup %60.3'ü lise altı eğitime sahiptir. %60.1'i ücretli, maaşlı veya yevmiyeli, %25'i kendi hesabına çalışan veya işveren olup, %14.9'u ise ücretsiz aile işçisidir. Öte yandan %60'ı, 10 kişiden az çalışanı olan işyerlerinde çalışmaktadır. %3'ünün ek bir işi vardır. %3.1'i mevcut işini değiştirmek için veya mevcut işine ek olarak bir iş aramaktadır. Ücretli olarak çalışanların %86.8'i sürekli bir işte çalışmaktadır.²⁵⁰

İstihdama işsizlik penceresinden bakıldığında, TÜİK verilerine göre Haziran 2010 döneminde, Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 518 bin kişi azalarak 2 milyon 751 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise 2.5 puanlık azalış ile %10.5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 2.9 puanlık azalışla %13.1, kırsal yerlerde ise 1.5 puanlık azalışla %5.5 olmuştur. Bu dönemde; İşsizler sıklıkla (%30.9) "Eş-Dost" vasıtasıyla iş aramaktadır.

İşsizlerin %88.4'ü (2.431.000 kişi) daha önce bir işte çalışmıştır. Daha önce bir işte çalışmış olan işsizlerin %52.4'ü "hizmetler", %23.1'i "sanayi %15.8'i "inşaat", %6.1'i "tarım" sektöründe çalışmış, %2.6'sı ise 8 yıldan önce işinden ayrılmıştır. İşsizlerin; %26.3'ünü çalıştığı iş geçici olup işi sona erenler, %17.6'sını işten çıkarılanlar, %17.3'ünü kendi isteğiyle işten ayrılanlar, %8.5'ini işyerini

²⁵⁰ TÜİK, **Haber Bülteni**, Sayı 112, 24 Haziran 2010, s.2 (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6275> 20 Nisan 2011.

kapatan/iflas edenler, %8.8'ini ev işleriyle meşgul olanlar, %10.6'sını öğrenimine devam eden veya yeni mezun olanlar, %10.9'unu ise diğer nedenler oluşturmaktadır.

2.2.8. Kentsel Enformel Sektörün İstihdam Yapısı

Bulutay ve Taştı'nın anılan çalışmasında 2000 yılı TÜİK verilerinden hareketle kentsel enformel sektörün istihdam yapısı da analiz edilmiştir.²⁵¹ Buna göre kentsel enformel istihdamın cinsiyet açısından %88.8'ini erkekler oluşturmaktadır. Bu açıdan kadınlar kentlerde; enformel sektördeki istihdamın %12.2 gibi bir oranla son derece düşük bir seviyesini oluşturmaktadır. Ticaret, sanayi ve hizmet sektörleri ayrımı baz alındığında, en yüksek oranda %58.4 ile ticaret kesiminde çalışmakta olup %56.1'ini ilkökul mezunları oluşturmaktadır. Öte yandan çalışanlar işteki statülerine göre; Kendi hesabına çalışanlar, işçiler ve ücretsiz aile işçileri diye sınıflandırıldığında, en büyük kesimin %73.7 oranında kendi nam ve hesabına çalışanlardan oluştuğu görülmektedir.

Kentsel enformel istihdamı analize kentli kadın erkek ayrımında devam edersek; erkeklerin %61.7 oranında ticaret sektöründe ve %62.9 oranında kendi hesabına çalıştıkları ortaya çıkmaktadır. Kadınlarda ise durum değişmekte olup çoğunlukla %44.2 oranında sanayi sektöründe %56.3 oranında kendi hesabına çalıştıkları görülmekle birlikte %53.6'sı ilkökul mezunudur. Bu açıdan kentsel enformel istihdamda yer bulan erkeklerin çoğunlukla kendi hesabına ve ticaretle uğraştıkları ve yarıdan fazlasının ilkökul mezunu olduğu, kadınların ise basit imalat işlerinde kendi hesabına çalıştıkları ve yarısının ilkökul mezunu olduğu görülmektedir. Kadınların çoğunlukla evden çalışma dedikleri basit dikim, trikotaj gibi tekstil işlerinde çalıştıkları görülmektedir.

Bu açılardan enformel sektöre dair saha çalışmalarını yansıtan bu veri demeti enformel istihdam yapısının kuramsal çerçevesiyle uyumlu olup çalışanların büyük oranda kendi hesabına çalışanlardan oluşup genellikle ticaretle iştigal ettiklerini, eğitim düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Kırsal alandan kentsel alana

²⁵¹ Bulutay, Taştı, **a.g.e.**, s.18-20.

istihdam ve gelir gayesi ile göçen insan sermayesi açısından düşük nitelikli çalışanların kentsel alanda iş bulamayarak işsizlik sorununun kronikleşmesinde rol oynadıkları ve Türkiye’de işsizliğin büyük oranda yapısal nitelik taşıdığı savıyla örtüşmektedir.

Kırsaldan kente göç edenlerin istihdam edildiği alanlar iş piyasası açısından genelde enformel sektördür. Kırsalda gizli işsizlik olarak düşük verimlilikle izah edilen işsizlik kentte açık işsizliğe dönüşmektedir. Bu durum tarım dışı işsizlik oranlarını arttırmaktayken, kırsalda tarım işçiliği yapan kadınların kentte ev kadınlığına yönelmekte olup bu durum kadınların kentlerdeki iş gücüne katılım oranlarının düşüklüğünden de izlenebilmektedir.²⁵² Formel sektöre göre esnaf ve küçük işletmelerde kayıt dışı ve düşük ücretle çalışmanın betimlediği enformel sektörün işlevi, köyden kente göçün yarattığı açık işsizlik rakamını düşürmesidir.²⁵³ Nüfus fazlalığı, çalışma alanlarının darlığı ve iş bulma imkânları nedeniyle göç eden kırsal kesimin çoğunlukla enformel sektörde istihdam edildiği görülmektedir.²⁵⁴

Aşağıdaki Tablo 10’da 2000 sonrası dönemde yoğun iç göçe maruz kalan Kahramanmaraş ilinde kentsel işsizliği tespiti yönelik yapılan bir çalışmada, iç göçler dönemler itibariyle irdelenerek kentte, enformel kesimde göçmenlerin göç dönemlerine göre hangi işlerde çalıştıkları gösterilmiştir.²⁵⁵ Bu tablo incelendiğinde; birinci kuşak kırsal göçmenlerin erkek ve kadınlarının kentte, inşaat, hamallık, gündelikçilik gibi bedensel güç gerektiren işlerde çalıştığını, çocuk işçiliğinin ise simitçilik ve boyacılık işlerinde tezahür ettiği görülmektedir.

Böylelikle göçe katılan ilk jenerasyonun kentsel piyasalarda enformel kesimde istihdam bulunduğunu bu işlerin tamamının fiziki güç gerektiren vasıfsız işler olduğu ve ailenin tüm fertlerinin çalışmakta olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu jenerasyon ağır çalışma saatlerine haiz olup çalışma süreleri yasal 7.5 saatlik sürenin oldukça üzerinde olup 10-12 saatlik bir ortalamadadır. Göçe katılan ikinci kuşakta ise durum değişmiş, gerek erkek gerekse kadınların formel piyasalara girmeye

²⁵² Keskin, Şen, **a.g.e.**, s.216.

²⁵³ Kemal Biçerli, **a.g.e.**, s.159.

²⁵⁴ Bulutay, Taştı, **a.g.e.**, s.16.

²⁵⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s.232.

başladığı ve fabrika işçiliğinin her iki kesimde de yaygınlaştığı görülmektedir. Öte yandan erkeklerde göze çarpan mesleklerse hizmetler sektöründe yer alan esnaf müesseseleri olup lokantacılık, berberlik gibi işlerdir.

Kadınlarda ise, aynı jenerasyonda yine basit esnaf müesseseleri ile birlikte kasiyerlik, tezgâhtarlık, kuaförlük gibi işler göze çarpmaktadır. Ekonomik amaçlardan ziyade eğitim amaçlı yapılan göçlerde ise erkeklerin formel piyasalarda çalıştığı ve genellikle memurluk, öğretmenlik gibi işlerde iştiğal ettiği görülmektedir. Esas itibariyle bu göçmen grubunun genel itibariyle eğitim düzeyi yüksek olduğundan daha ziyade formel piyasalara giriş yaptıkları ve yasal çalışma sürelerine yakın bir mesai içinde oldukları gözlenmektedir. Bu tablonun geneli itibariyle şu çıkarsamayı yapmak mümkündür. Ekonomik gayeyle kente yapılan iç göç genellikle enformel piyasalarda vasıfsız işlerde son bulurken, eğitim amaçlı göçün formel piyasada istihdam ile son bulduğunu ve vasıflı işgücünü barındırdığını görmek mümkündür.

Tablo 10: Göç Tipine Göre Çalışma ve Günlük Emek Kullanımı

Göç Tipi	Göç Zamanı	Cinsiyete ve Hane Fertlerine Göre Çalışılan İşler	Günlük Çalışma Süresi
Birinci nesil	1950-1980	Erkekler: inşaat, tarım, hamallık, yevmiyecilik, marjinal işler Kadınlar: tarım işçiliği, gündelikçilik Çocuklar: simitçilik, boyacılık	10-12 saat
İkinci nesil	1980-2000 ve 2000 sonrası	Erkekler: Fabrika işçiliği, hizmetler (lokantacılık, terzilik, berberlik, kasiyerlik, vb.) el zanaatları (marangozluk, kuyumculuk, dondurmacılık vb.), işportacılık Kadınlar: Fabrika işçiliği (özellikle 1990 sonrasında artıyor), hizmetler (kasiyerlik, kuaförlük, mağaza hizmetleri) Çocuklar: çıraklık (el zanaatları ve bilişim hiz)	8 saat, (fabrika işçiliği) 11-14saat diğer

Eğitim amaçlı göç	1950-80; lise mezunu	(Sadece erkekler) Küçük memurluk, kamu işçiliği, fabrika (kamu) işçiliği	8 saat + hafta sonları köyde çalışma
	1980-2000; ünv. mezunu	Kadın ve erkekler: Memurluk, öğretmenlik, Uzmanlıklar (kamu)	8 saat + 3 saat ek is (kurs vb.)
	2000 sonrası; lise ve ünv. Mezunu	Kadın ve erkekler: Özel sektör büro isleri, kamu sektörü büro isleri ve uzmanlıkları, fabrika işçiliği (EML mezunları), bilişim hizmetleri	8 saat (kamu ve fabrika) 11-12 saat (özel sektör büro isleri) 12-14 saat (kendi isi ya da aile büro isi)
	Tüm dönemler Başarısız (orta terk veya ünv. Kazanmamış)	Kadın ve erkekler: Fabrika işçiliği Hizmetler (kasiyerlik, komilik, bilişim vb.) El zanaatları (çocukluktan itibaren çalışıyor ise)	8 saat (fabrika) 10-12 saat(hizmetler) 10-14 saat (kendi/aile isinde)

Kaynak: Mehmet Yılmaz, “Yapısal Uyum Programlarının İç Göç Ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Kahramanmaraş Örneği”, s.232, **Doktora Tezi**, A.Ü. SBE, Ankara, 2008 (Çevrimiçi) acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/3557/4445.pdf, 10 Aralık 2011.

Kayıt dışı çalışma oranlarında son yıllarda iyileşme görülmekte olmasına rağmen rakamın halen çok yüksek olduğunu belirtmekte fayda vardır. Türkiye genelinde Haziran 2010 dönemi itibariyle sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı, önceki yılın aynı dönemine göre 0.9 puanlık azalışla %44.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, geçen yılın aynı dönemine göre tarım sektöründe sosyal güvenlikten yoksun çalışanların oranı %86.7'den %86.1'e, tarım dışı sektörlerde %31'den %29.9'a düşmüştür.²⁵⁶

2.2.9. Enformel Sektör ve Yüksek Nüfus Artış Hızı

Türkiye'de enformel sektörün hızlı büyümesinin nedenlerine bakmak gerekirse, temelde yatan en büyük sorunun hızlı nüfus artışı ve bu artış hızına yeterli iş imkânının üretilmemesi yatmaktadır. Gerçekten de ülkemizdeki ortalama %2'lik nüfus artışı gelişmiş batılı ülkelere kıyasla yüksektir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında uzun savaş yılları boyunca azalan nüfusu arttırmaya yönelik, nüfus artışını teşvik eden politikalar uygulanmıştır. Lakin sanayileşme ve bunu müteakip başlayan iç göç sonucu görülen sorunlar üzerine, 1963'de başlayan devlet planlama teşkilatının 5 yıllık kalkınma planları ile işsizliğe önlemek için nüfus artışının azaltılması öngörülmüş ve böylelikle 1965 yılında 557 sayılı nüfus planlaması kanununu çıkarılmıştır. Bu kanun kürtaja tıbbi zaruriyet hali olmaksızın izin vermemiş diğer bir deyişle isteğe bağlı kürtaj yasaklanmıştır.

Yıllar sonra nüfus artış hızında istenilen düzeyde bir düşme görülemediği gibi isteğe bağlı kürtajın kanunen yasaklanmış olması kişileri ya uygunsuz son derece tehlikeli yöntem ve girişimlere bırakmış ya da kürtaj uygulamalarını illegal platforma yöneltmiştir. Uygulamada görülen bu olumsuzluklardan sonra 557 sayılı kanun yerini, 10 haftaya kadar olan gebeliklerde isteğe bağlı kürtaj işlemine izin veren 1983 tarihli 2827 sayılı yeni bir kanuna bırakmıştır.

²⁵⁶ TÜİK, Haber Bülteni- Sayı 160, s.1.

2.2.10. Enformel Sektörün Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Enformel kesimin ülke ekonomisine ve istihdam yapısına yönelik olumsuz yanlarını özet başlıklar halinde saymak gerekirse;

- Vergi gelirlerinin azalmasına yol açar.
- Toplumdaki vergi adaletini ortadan kaldırmaktadır.
- Ekonomideki kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Formel kesim aleyhine haksız bir rekabet yaratmaktadır.
- Ekonomik verilerin doğru olarak toplanmasını engellemektedir.
- Verimliliği azaltır.
- Çocuk emeğinin sömürülmesini sebebiyet vermektedir.
- Sosyal güvenlik sisteminin finansal yapısını olumsuz şekilde etkiler.²⁵⁷

Enformel sektörde yaratılan gelirin kişiler arası dağılımına bakıldığında, enformel sektörün kalıcı hale gelmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Öncelikle tali sektörde çalışan işletmeler, resmi düzenlemelerden kaçındıkları ve kayıt dışı çalıştıklarından formel sektördeki işletmelere göre daha yüksek bir karlılığa sahiptir. Vergi ya hiç ödemezler ya da ödedikleri vergi çok daha düşüktür, sigorta primleri ya yoktur ya çok düşüktür, iş güvenliği ve çalışma kurallarına riayet etmediklerinden ek maliyetlere de katlanmazlar. Öte yandan işçilik maliyetleri de çok daha düşüktür. Çünkü çalıştırdıkları işçilere asgari ücretin altında ücret ödeyip, çalışma sürelerinin üstünde çalıştırdıklarından ve çalışanlarını kayıt altına almadıklarından ötürü sigorta pirim ödemeleri de yoktur. Bu yüzden birim işçilik maliyetleri rakip formel işletmelere göre oldukça düşüktür.

Formel istihdam piyasası ile enformel istihdam piyasası arasında derinlik açısından tersine bir ilişki vardır. Uluslararası yazında, rekabetçi bir bakış açısıyla bakıldığında; enformel istihdam piyasasının ancak formel istihdam piyasasında daha düşük üretim teknolojileri, düşük verimlilik ve yüksek giriş maliyetleri olduğunda avantajlı konuma geçebildiği gösterilmektedir. Bu yönde yapılan bir çalışmada artan

²⁵⁷ Güloğlu, a.g.e., s.6-7.

verimlilik ve üretimde ileri teknoloji kullanımının uzun dönemde enformel sektörü küçülttüğü gösterilmiştir.²⁵⁸

Bununla birlikte enformel kesimin ekonomideki konjonktürel dalgalanmalardan minimum etkilenerek maksimum çıkarı elde ettiği görülmektedir. Kayıt dışı olmanın getirdiği yukarıda bahsettiğimiz avantajlardan ötürü enformel kesim formel kesime göre daha esnek bir üretim yapısına sahip olup piyasadaki arz ve talep dalgalanmalarına karşı daha yüksek bir esnekliğe sahiptir.

Enformel işletmeler; genel ekonomideki konjonktürden ya da fiyat, ürün, tasarım gibi unsurlardan kaynaklanan talep dalgalanmalarına, kolaylıkla işçi çıkarıp ya da işe alarak cevap verebilmektedirler, bu bakımdan üretim fonksiyonu açısından yüksek esnekliğe haizdirler. Bir bakıma enformel işletmelerin; özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ek istihdam yaratarak işsizliği önlemede faydalı olduklarını ve kamu otoritelerince bu yüzden bilinçli bir göz yummaya uğradıklarını söylemek mümkündür. Gerçekten de istihdam açısından büyük sayılarda çalışan barından formel işletmeler; işçi çıkarmayı önleyici kıdem ve ihbar tazminatı, haksız nedenle iş akdinin feshi tazminatı gibi yasal yükümlülüklerden ve sendikal sorunlar yaşayıp iş barışının bozulmasını önlemek gayesiyle kolaylıkla işçi çıkaramamaktadırlar. Hakeza üretimde maliyet düşürücü prodüktivite ve planlama faaliyetleri nedeniyle talebin süreklilik arz edeceğine dair kuvvetli beklentiler olmaksızın ek istihdamdan kaçınılmaktadırlar.

Bu açıdan formel kesim işletmelerinin ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar ile arz ve talep de meydana gelen değişimlere karşı esnek bir tutum sergileyememektedirler. Enformel işletmelerin, sayılan bu durumların formel sektör işletmeleri ve çalışanları aleyhine haksız bir rekabete yol açtığı görülmektedir. Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere enformel sektör işletmeleri benzer rakip formel işletmelere göre daha yüksek karlılığa sahipken durum çalışanları açısından tam tersinedir.

²⁵⁸ Hideaki Goto, Yukichi Mano, "Labor Market Competitiveness and The Size of The Informal Sector", **Journal of Population Economics**, Volume: 25, Number: 2, 2012, pp.495-509 (Çevrimiçi) <http://www.springerlink.com/content/f884000517mg6514/> 10 Nisan 2012.

Enformel sektörde çalışanlar daha kötü şartlarda, asgari ücretinde altında daha ucuza ve kayıt dışı olarak çalışmaktadırlar. Bu açıdan enformel işveren olmak karlı olup bu sektörde üretilen katma değerden aslan payını almaktadır. Bu gelir işverenden kendi adına çalışana, ücretli çalışana ve ev işçisine doğru azalmaktadır. Böylelikle enformel sektörde istihdam kendi içinde ayrılmakta, çocuklar ve kadınlar ücretsiz aile işçisi veya düşük ücretli konumlarıyla gelir dağılımının en sonunda yer almakta, diğer bir deyişle en az kazanımı olmaktadır.²⁵⁹ Bu açıdan bakıldığında enformel sektörde, kadınların ve çocukların emek piyasası açısından en fazla sömürülen kesim olduğunu söylemek doğrudur.

Hiç şüphesiz sendikal yoğunluk her ülkede sektörel bakımdan da farklılıklar göstermektedir. Hizmetler, sanayiye göre her zaman sendikalaşma oranının düşük olduğu sektördür.²⁶⁰ Bu bağlamda hizmetler sektöründe enformel çalışmanın yaygın olarak görülmesini sendikalaşma oranlarının düşük olmasını açıklayabilir.

Türkiye’de istihdamın yapısına genel olarak bakıldığında toplumun %70’e yakın bir kesiminin; kırsal kesim köylüleri, kentli esnaf, kendi nam ve hesabına çalışanlardan oluştuğu görülmektedir. Bu açıdan istihdamın; üretkenliği düşük, üretimden ziyade gelir dağıtım fonksiyonu yüksek bir yapıda olduğunu görülmektedir. Buradan hareketle Türkiye’deki işsizliğin ve istihdam sorunlarının belirleyici unsurlarını; kırsal eksik istihdamla, kentsel yoksulluk, iş aramayan işsizler ve kayıt dışı istihdam olarak saymak mümkündür.²⁶¹ 2010 yılı itibariyle toplamda kayıt dışı istihdam %43.3’ken, alt bazda ayrıma inildiğinde ücretlilerde kayıt dışı istihdamın %25.7, tarım dışı sektörlerdeyse %29.1 olduğu görülmektedir.²⁶²

Ülkemize legal ya da illegal yollarla giren göçmenlerin çalışma izni almadan çalışabilecekleri yerlerin, kayıt dışı uygulamaları barındıran enformel kesimin hâkim olduğu uğraşlar olacağı aşikârdır. Bu açıdan yabancı göçmenlerin ülkemizde enformel kesimde istihdam edildiğini söylemek akla yatkındır. Yabancı göçmenler

²⁵⁹ Toksöz, Özşuca, **a.g.e.**, s.1.

²⁶⁰ Faruk Sapançalı, Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Sendikal Örgütlenme, Sorunlar ve Yeni Stratejiler, **Çimento İşveren Dergisi**, Eylül 2007, s.12.

²⁶¹ Nusret Ekin, **a.g.e.**, s.132.

²⁶² Çsgb , **a.g.e.**, s.21.

illegal giriş ya da çalışma iznine sahip olmadıklarından kayıt dışı olarak çalıştırılabilmektedir. Bu durumsa enformel sektör işverenleri için bir cazibe oluşturmakta, eğitim düzeyi ve vasfı nispeten daha yüksek göçmenleri göreceli olarak çok daha düşük ücretler ve ağır şartlarda çalıştırabilme imkânı doğurmaktadır. Göçmenlerin daha ziyade sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Tarım sektöründe göçmen işçi kullanımı seyrek de olsa görülmekte olup bunlarında Doğu Karadeniz’de çay ve fındık toplama ile Trakya’da çobanlık işinde istihdam edildiği görülmektedir. Bu bakımdan yabancıların en çok metal, tekstil, inşaat ve hizmet sektörlerinde küçük ölçekli işletmelerde istihdam edildiği tahmin edilmektedir.²⁶³

Yabancıların ülkemizde istihdamında en sık rastlanılan meslek ev hizmetleri ve çocuk bakımı işleri olup enformel kesime ait uğraşlardır. Bir yabancı ortalama olarak 250-300 ABD dolarına çalıştırılabilmekte olup bu rakam bir Türk çalışanla kıyaslandığında %50-60 daha düşük olmasının ötesinde kayıt dışı olmasından kaynaklanan vergi ve sosyal güvenlik primlerinden, kıdem ve ihbar tazminatı gibi iş kanununun hükümlerinden de arı olması ile daha da cazip hale gelmektedir. Üstelik yabancı çalışanın görece daha yüksek eğitime sahip olması ve yabancı dil bilmesi cazibesini daha da arttırmaktadır.²⁶⁴

²⁶³ Lordoğlu, Kıroğlu, Tanyılmaz, **a.g.e.**, s.39-40.

²⁶⁴ **a.e.**,s.46-47.

3. KOCAELİ ÖRNEĞİNDE: İÇ GÖÇÜN KENTSEL İŞSİZLİK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ VE ÖRÜNTÜLERİ – SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

İç göç halen ülkemizin maruz kaldığı en önemli olgulardan biridir. Ülkemizde 1950’li yıllarda başlayan iç göç bir türlü kontrol altına alınamamış, adeta bir çığ gibi büyüyerek günümüzde, kentsel alanlarda içinden çıkılmaz bir hal alan sosyal ve ekonomik sorunların temelini oluşturmuştur. İç göç birçok sebeple yapılabilmekle birlikte, uygulamada bölgesel gelişmişlik farklarının bir sonucu olarak geçim sıkıntısına bağlı ekonomik gayelerle yapıldığı görülmektedir.

Bu açıdan iç göçün değişen ve gelişen niteliklerinin tespitinin, politika yapıcılar açısından önemli bir veri seti oluşturacağı düşünülmüştür. Gerçekten de göçe dair yapılan çalışmalar yıllar içinde göçün şeklinin, yönünün, profiline ve nedenlerinin değişime uğradığını ve niteliklerinin sürekli bir gelişim içinde olduğunu göstermektedir. Bu açıdan güncel bir veri demeti, göçün yapısal özelliklerindeki bu değişimlerin izlenmesi ve göçe yönelik politikaların tespiti açısından önem arz etmektedir.

Bu bölümde, en çok göç alan illerden biri olan Kocaeli örneğinden hareketle iç göçün kentsel emek piyasalarındaki tezahürü, kümelenmesi, kentleşmeyle birlikte istihdam ve işsizliğin şekli ve yönü, ankete dayalı görüşmeler yoluyla tespit edilmiştir. Dolayısıyla 2011-2012 döneminde Kocaeli’ne yapılan iç göç hareketine katılan kitle araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular dikkatle incelenerek literatürdeki bilgilerle kıyaslanmış ve göçteki yeni eğilimler ortaya konmuştur. Bu açıdan çalışmanın, gerek göç öncesi gerek göç sonrası oluşturulacak politikalar açısından, karar vericilere etkili bir veri seti sunarak fayda sağlanması amaçlanmıştır.

3.1.1. Araştırmanın Kısıtları

Çalışmada, iç göçün kentsel işsizliğe etkisi ve örüntüleri Kocaeli örneğinde irdelenmiştir. Bu bakımdan, örneklemin tek bir ili temsil etmesi nedeniyle, ülke genelindeki eğilimi yansıtmaya açısından yeterliliği kısıtlıdır.

3.1.2. Araştırmanın Metodolojisi

Tezin bu bölümünde ankete dayalı olarak yapılan bir saha araştırması ile elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Böylelikle özel bazda, mikro alanda kurgulanan bir örneklemin, teorik verilerle ne denli örtüştüğü ve önemlisi tez hipotezini ne ölçüde desteklediği araştırılmış ve böylece hipotezin geçerliliği sınanmıştır. Bu bakımdan çalışma yöntem olarak bir tümevarım çalışmasıdır.

Bu amaçla; bir soru formu oluşturulmuş, çalışmanın amacına uygun örneklem rassal metotla tespit edilmiştir. Daha sonra yeter süreli çapraz sorularla denekleri sıklamaya özen gösterilerek yapılan mülakatlar silsilesiyle bir veri seti oluşturulmuştur. Böylelikle edilen veriler işlenerek, istatistiki değerlere dönüştürülmüş ve araştırmanın bulgularını oluşturmuştur. Daha sonra bu bulgular yorumlanarak kanaatler oluşturulmuş ve durumun sağaltılması amacıyla politika yapıcı ve karar alıcılara önermelerde bulunulmuştur.

Hazırlanan anketin, hedef örneklem üzerindeki işlevselliğinin tespiti amacıyla, genel uygulamaya geçilmeden önce, kolayda örnekleme yöntemi ile 37 denek üzerinde bir pilot uygulama yapılmıştır. Bu pilot çalışma deneklerle birebir karşılıklı görüşme şeklinde yapılarak deneklerin; anketin bütününe yönelik eleştirileri değerlendirilmiştir. Böylelikle anket sorularının; kapsamı, anlaşılabilirliği, uzunluğu ve değinilen konuların katılımcılar nezdindeki görüşleri elde edilmiştir. Elde edilen bu bulgular neticesinde anket soruları üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak anket formuna nihai netice verilmiş ve esas örneklem üzerinde genel uygulamaya geçilmiştir.

Bu bağlamda Kocaeli ili bir sanayi kenti olmak ve yoğun iç göçe maruz kalmasından dolayı seçilmiştir. İl içinde farklı bölgelerde çeşitli deneklerle anket

bazında yüz yüze görüşmeler yapılarak veriler toplanmış ve elde edilen bulgular yoruma dayalı olarak verilmiştir.

3.1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi “İşsizliğe bağlı yapılan iç göç, kentlerde istihdam imkânı bulamamaktadır. Bu bağlamda iç göç, mevcut işsizliğin ülke içinde transferinden ibaret olup ilave bir işsizlik yaratmamaktadır” Şeklinde belirlenmiştir. Bunun yanında aşağıdaki alt hipotezler de irdelenmektedir.

- Göç edilecek hedef kentin seçiminde birincil etken diğer bir ifadeyle temel belirleyici faktör iş imkânlarının fazlalığıdır. Bu bağlamda akrabalık bağlarının varlığı birincil etken değildir.
- İç göç günümüzde kentsel alanlarda belli bölgelerde etnisiteye dayalı sosyal kümelenmeye yol açmamaktadır.
- İç göç kentlerde, göçmen kitlede sosyal dışlanmışlık ve ayrımcılık hissine yol açmaktadır.

3.1.4. Araştırmanın Yöntem ve Modeli

Bilimsel araştırmalar deneme ve tarama araştırmaları şeklinde sınıflandırılırlar. Bu sınıflandırmada belirleyici olan, araştırma konusunun karşılıklı sebep sonuç bağıntılarını gözetmesi veya vakıanın ne olduğu ya da nasıl olduğunun gözetilmesidir. Tarama modelleri geçmiş ya da mevcut bir olgunun var olduğu şekilde ortaya konulmasıdır.²⁶⁵ Tarama modellerinde verilerin direkt olarak araştırmacı tarafından yapılan gözlem ve anketlerle elde edilmesi, birincil kaynaklara dayalı veri analizi olarak adlandırılmaktadır. Bu açıdan çalışma, birincil veri analizine dayalı tarama modelidir.²⁶⁶

²⁶⁵ Niyazi Karasar, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara, Nobel Yay., 2000, s.77.

²⁶⁶ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Pegem Yay., 2008, s. 232-233.

Bu amaçla çalışmada, göçmen kitlenin eğilimlerini tespit edebilmek için "Geleneksel anket yöntemine"²⁶⁷ dayalı saha araştırması yapılmıştır. Çalışmada örneklemin belirlenmesi amacı ile 2012 yılı ile ilgili TÜİK göç verileri kullanılmıştır. "Liste soru" tekniğiyle oluşturulan anket formu yüz yüze görüşme tekniği ile önceden belirlenen bölgelerde randomize şekilde tespit edilen 327 kişiye uygulanmıştır. Uygulanan anketlerin kontrolleri yapıldıktan sonra IBM SPSS 20 programına veri girişleri yapılmıştır. Veri girişi sonrası hataların kontrolleri amacı ile minimum maksimum kontrolleri yapılmıştır. Değişkenlere ait frekans bilgileri ve tanımlayıcı istatistik bilgileri tablolanmış.

3.1.5. Evren ve Örnekleme

Araştırmanın hipotezini test etmek için sosyolojik evrende gerekli örneklem büyüklüğünün hesabı aşağıdaki şekilde hesaplanmış ve Kocaeli için 2011-2012 yılında aldığı göç TÜİK kayıtlarına göre 62.966 kişi olarak bulunmuş ve araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Öte yandan yan parametreler olarak net göç rakamı ise 11.405 kişi ve net göç hızı ise %7 olarak bulunmuştur. Son üç yılın TÜİK kayıtlarına bakıldığında ise net göç rakamının 2009-2010 yılında %9.7 olduğu görülürken 2010-2011 yılında %8.3 ve 2011-2012 yılında ise %7 olarak gerçekleştiği ve sürekli bir düşüş eğilimi gösterdiği gözlenmektedir.²⁶⁸ Bu rakamlardan hareketle, iç göç hareketinin azalarak da olsa halen devam ettiğini söylemek mümkündür.

Sosyometrik istatistiki çalışmalarda seçilen evreni temsil etmesi gereken örneklem büyüklüğünün hesaplanması için literatürde yaygın kabul gören analitik metotlara göre aşağıdaki şekilde bir formülasyon verilebilir.

“ N: Evren ünite sayısı, n: Örneklem büyüklüğü

P: Evrendeki X'in gözlenme oranı, Q (1-P): X'in gözlenmeme oranı

Z_{α} : $\alpha= 0.05, 0.01, 0.001$ için 1.96, 2.58 ve 3.28 değerleri

²⁶⁷ Bkz. Geleneksel Anket Yöntemi hakkında daha fazla bilgi için Remzi Altunışık vd., **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, 2010, S. 78-97.

²⁶⁸ TÜİK, "İllerin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2008-2011)", (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=38, 10 Şubat 2012.

d= Örneklem hatası

σ = Evren standart sapması

$t_{\alpha, sd}$ = sd serbestlik dereceli t dağılımı kritik değerleridir (sd=n-1). $t_{\alpha, sd}$ kritik değerleri sd= n-1 → 5000 olduğunda Z_{α} değerlerine eşit alınabilir

σ = Evren standart sapması

$t_{\alpha, sd}$ = sd serbestlik dereceli t dağılımı kritik değerleridir (sd=n-1). $t_{\alpha, sd}$ kritik değerleri sd= n-1 → 5000 olduğunda Z_{α} değerlerine eşit alınabilir.

1 Evren varyansı biliniyorsa ve sadece 1.tür hata dikkate alınarak örneklem büyüklüğü;

$$n = \frac{N \cdot \sigma^2 \cdot Z_{\alpha}^2}{(N-1) \cdot d^2}$$

²⁶⁹ şeklinde formüle edilebilir.

Tüm bu notasyonlardan hareketle benimsenen ve aşağıda sunulan formülasyona²⁷⁰ göre kabul edilebilir %5 hata payı baz olarak alındığında

$$F_x = ((1-0,5)*0,5*(2,5758/\$G\$8)^2)/(1+(1/\$G\$9)*((1-0,5)*0,5*(2,5758/\$G\$8)^2-1))+0,5;0)$$

Sosyometrik örneklem büyüklüğü: 327 Kişi olarak tespit edilmiştir.

Bu şekilde tespit edilen 327 kişilik örneklem büyüklüğü, istatistiki anlamda %95 güven seviyesinde hata payını %5 gibi oldukça yüksek bir doğruluğa ulaştırmıştır. Böylelikle ele alınan örneklem evreni temsil kabiliyeti son derece yüksek bir orana ulaşmış, alınan sonuçların, yapılan yorum ve yargıların oldukça sağlıklı bir veri tabanına dayanması sağlanmıştır. Daha sonra elde edilen veriler SPSS istatistik programı yardımıyla işlenerek irdelenmiş, çıkan rakamlar çalışma esnasında elde edilen daha önce yapılmış diğer çalışmalar ve istatistik verilerle kıyaslanarak yorumlanmıştır.

²⁶⁹ “Örneklem Seçimi ve Hesaplaması”, www.baskent.edu.tr (Çevrimiçi) www. Baskent .edu .tr /~matemel/courses/ornekleme_notlari, 10 Nisan 2011.

²⁷⁰ “Örneklem Büyüklüğü Hesaplama”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Çevrimiçi) sosbil.usak.edu.tr/dokuman/**ornekleme**.xls 10 Nisan 2011.

3.1.6. Verilerin Toplanması

Veriler toplanırken sanayi kenti olması nedeniyle yoğun iç göçe maruz kalan Kocaeli²⁷¹ İli baz olarak alınmış ve anket çalışmasının veri tabanını oluşturmak için; Kocaeli merkez, Derince, Kartepe, Gölcük, Karamürsel, Gebze, Kandıra bölgeleri hedef olarak seçilmiştir.

Bu amaçla, kentin farklı bölgelerinde ikamet eden 327 denek tespit edilmiş, Haziran-Temmuz 2012 döneminde karşılıklı görüşme bağlamında; göçmenlerin kentsel işsizlik tezahüründe konuları, gelir elde etme biçimleri, kente uyumları, sosyal tabakalaşma ve kentsel kümelenmelerine dair sosyoekonomik, sosyokültürel ve demografik verileri tespit edilmiştir.

Veriler toplanırken belirlenen bölgelere gidilerek yirmişer dakikalık kâfi ve yüz yüze görüşmelerle ailenin sosyoekonomik parametreleri samimi bir ortamda oldukça yalın ve çapraz sorularla mülakatlar yapılmış, deneklerin mümkün olduğunca samimi katılımını sağlamak adına kimliği deşifre edici sorulardan uzak durulmuştur. Bilindiği üzere kişiler gerek gelirlerinin miktarı ya da nasıl elde ettiklerine dair soruları çekinerek cevaplamakta verdikleri cevapların güvenilirliği ise elde edilen verilerin güvenilirliği sorununu getirmektedir. Bu yüzden deneklere katıldıkları bu anketin salt bilimsel amaçlarla kullanılacağı ve hiçbir şekilde başkaca bir amaca hasredilmeyeceği anlatılmış ve yeterli güven ortamı sağlandıktan sonra anket çalışmasına başlanmıştır. Anket formunun hazırlanmasında verilen cevapların güvenilirliğini test etmek için; sorular çapraz şekilde sıralanarak sorulmuş, bazı sorular ise çok seçenekli olarak sunulmuştur böylelikle deneklerin cevaplarından ki tutarsızlıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İş bu meyanda elde edilen toplam 372 anketin 45 tanesi tutarsız bulunarak değerlendirilmeye tabii tutulmamıştır.

²⁷¹ TÜİK, “ADNKS 2009 Verileri”, (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067

10 Kasım 2011.

3.1.7. Verilerin Yorumlanması

Elde edilen tüm bulgular istatistiki bir veri tabanı oluşturması açısından önemli olup, verilerin analizi için SPSS (Statistical Package for the Social Sciences, Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi) istatistik programından yararlanılmış, verilerin analizi için “Frekans dağılımı” ve “Yüzdesel dağılım” metotları kullanılmıştır. Birbiri ile etkileşim halindeki bulgular birlikte değerlendirilmeye tabi tutulmuş, böylelikle ilintili bulgular ortak başlıklar halinde derlenerek, birbirleriyle etkileşimleri ve sonuçları da ortaya konmuştur.

Müteakiben cevaplar karşılıklı mukayese edilerek yüzde bazına indirgenmiştir. SPSS bilgisayar programı; özellikle sosyal bilimlerde ve anket çalışmalarında başvuru alan, akademik kurumlarda dâhil birçok kurumda genel kabul görmüş, gelişmiş bir istatistiki veri analiz programıdır. Akabinde elde edilen bulgular bilimsel bir gözle sıralanıp, çalışmanın daha önceki kısımlarında elde edilen bilgilerden hareketle çıkarımlarda bulunulmuştur.

3.2. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmada elde edilen bulgular toplam sekiz başlık altında gruplanarak sunulmuş ve her başlık altında elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu başlıklar aşağıda sunulmuştur:

- Sosyodemografik Bulgular
- Göçe dair Bulgular
- Çalışma hayatı Bulguları
- Mali durum Bulguları
- Barınmaya Koşulları Bulguları
- Ekonomik Bulgular
- Sosyokültürel Bulgular
- Sosyal Tabakalaşma Bulguları

3.2.1. Sosyo Demografik Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan sosyo demografik parametreleri tablo haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Yaşları
- Cinsiyetleri
- Eğitim düzeyleri
- Medeni halleri
- Hane halkı büyüklükleri

3.2.1.1. Katılımcıların Yaş Durumu

Örneklemin yaşlarını gösteren ve aşağıda sunulan tablo 12'deki veriler değerlendirildiğinde, katılımcıların yaşları hakkında bilgiler edinilmektedir. Buna göre: katılımcıların %58.2'si 46 yaş ve üzerinde kişilerden oluşmakta olup örneklemin 2/3'lük çoğunluğu orta yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır. 35 yaş ve altı kişilerin örnekleme oranı %25.1 olarak gerçekleşmiş olup toplam örneklemin ¼'ünün orta yaş ve altı kişilerden oluştuğu görülmektedir. Orta yaşı temsil eden 35-46 yaş arasındaki kitlenin, toplam örneklemin %16.8'i olduğu tespit edilmektedir.

Tablo 12: Katılımcıların Yaş Dağılımı

Yaş	Sayı	%
25 yaş ve altı	28	8.6
26 - 35 yaş	54	16.5
36 - 45 yaş	55	16.8
46 - 55 yaş	95	29.1
56 yaş ve üstü	95	29.1

3.2.1.2. Katılımcıların Cinsiyet Durumu

Bu verilere göre; katılımcıların toplam sayısı 327 kişi olup %65.1'ini erkek deneklerden oluşmaktadır. Kadın deneklerin toplam örneklem içindeki payı %34.9 olarak bulunmuştur. Bu bakımdan, çalışmanın toplam örnekleminin 2/3'ünün erkek deneklerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 13: Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	114	34.9
Erkek	213	65.1

3.2.1.3. Katılımcıların Eğitim Düzeyi

Eğitim durumu açısından örnekleme bakıldığında; ortaokul ve altı tahsili olanların oranı %67.2'lik bir rakama ulaşarak katılımcıların 2/3'ünü oluşturmaktadır. Örneklem içerisinde marjinal kitlenin (eğitimsizler ile iyi eğitimlilerin oranı); eğitimsiz ve okuryazarlar için %6.7 ve üniversite mezunu olanlar içinse %3.7 olduğu görülmektedir. Bu bakımdan örneklem, genel itibariyle eğitim düzeyi düşük bir görünüme sahiptir.

Tablo 14: Katılımcıların Eğitim Düzeyleri Dağılımı

Eğitim Durumu	Sayı	%
Eğitimsiz	6	1.8
Okuryazar	16	4.9
İlkokul	119	36.3
Ortaokul	79	24.2
Meslek Lisesi	40	12.2

Lise	55	16.9
Ön Lisans	7	2.1
Lisans / L. Üstü	5	1.6

3.2.1.4. Katılımcıların Medeni Halleri

Katılımcılar, medeni durumları ve hane halkı açısından değerlendirildiğinde; örneklemin %63.9'u evli olup örneklem içinde en büyük kitleyi oluşturmaktadır. Örnekleme içerisinde bekar deneklerin büyüklüğü %23.9 olarak görülmekte olup toplam kitle içerisinde ¼'lük bir paya sahiptir.

Tablo 15: Katılımcıların Medeni Hal Dağılımı

Medeni Durum	Sayı	%
Bekar	78	23.9
Evli	209	63.9
Boşanmış	30	9.1
Dul	10	3.1

3.2.1.5. Katılımcıların Hane Halkı Büyüklükleri

Örnekleme, hane halkı büyüklüğü açısından sorgulandığında 2/3' lük kısmı 5 kişi ve üzeri büyüklüğe sahiptir. Bu rakam örneklemin kalabalık hanelerde yaşadığını, modern yaşamın gerektirdiği bireysel yaşamdan uzak olduğunu göstermekte olup ayrıca örneklem üzerinde bağımlılık oranlarının yüksek olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Katılımcılar arasında yalnız yaşayanların oranının; kadınlarda %0.8, Erkeklerde ise %1.4 olduğu görülmektedir. Bu oranın düşük olmasının sebebini tek başına yaşamının ekonomik maliyetlerinin yüksek olmasına bağlamak

gerekmektedir. Bununla birlikte, çocukların evlenmeden tek başına ayrı bir eve çıkmasına izin vermeyen Ülkemiz sosyo kültürel değerlerinin de dikkate alınması gereklidir.

Tablo 16: Deneklerin Hane Halkı Büyüklüklerine Göre Dağılımı

Hanede Yaşayan Sayısı	1 %	2 %	3 %	4 %	5+ %	G.T.
Kadın	1 0.8	6 5.2	11 9.6	21 18.4	75 65.7	114
Erkek	3 1.4	9 4.2	17 7.9	56 26.2	128 60.0	213
Genel Toplam	4 1.2	15 4.5	28 8.5	77 23.5	203 62.0	327

3.2.2. Göçe Dair Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan göç parametreleri tablo haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Katılımcıların göç ettikleri yer
- Doğum yerleri
- Göçteki süreleri
- Nereden göç edildiği
- Göç etme nedenleri
- Göç etmeye kimin karar verdiği
- Bu şehre yerleşme nedenleri

3.2.2.1. Katılımcıların Göç Ettikleri Yer

Katılımcıların göç ettikleri yer açısından bakıldığında ise en çok göçün sırasıyla; İstanbul (%24.2), Sakarya (%10.7) ve Van'dan (%3.4) yapıldığı görülmektedir. İş bu meyanda İstanbul ve Sakarya'nın komşu iller olmasına, İstanbul kaynaklı göçü ise; metropollerden çevre illere yönelik, hayat pahalılığı ve daralan

kentsel yaşam imkânlarından kaynaklı iç göçle açıklamak mümkünken,²⁷² Sakarya açısından durumu Kocaeli'nin sanayii kaynaklı iş imkânlarının çekiciliği ile izah etmek mümkündür. Araştırma sonuçlarına dair çalışmanın teorik kısmıyla örtüşen önemli bir bulguda; metropollerden çevre illere yönelik tersine göçün başladığı yönündeki bilginin²⁷³ desteklenmesidir. Öte yandan Van'dan kaynaklı göç ise; yaşanan deprem, güvenlik kaygısı ve iş olanaklarının cazibesıyla açıklanabilir. Anılan bu durumlar gerek TÜİK verilerine paralel olup hakeza aynı dönemde Kocaeli 'ye yapılan 62966 toplam göç içinde ilk iki sırayı İstanbul ve Sakarya almıştır.²⁷⁴

Örnekleme içerisinde, Kocaeli'nin en az göç aldığı iller ise: Kilis (%0.6), Burdur (%0.6) ve Karaman (%1.2) olarak bulunmuştur. Bu durum iç göçün göçün kademeli şekilde yapılması ile izah edilebilir.

Tablo 17: Nereden Göç Edildiğine Göre Dağılım

Nereden Göç Ettiniz?	Sayı	%
Kilis	2	0.6
Burdur	2	0.6
Karaman	4	1.2
Hakkâri	4	1.2
Tunceli	4	1.2
Siirt	1	0.3
Aksaray	3	0.9

²⁷² Murat, "Doğum yerlerine göre ...", s.106

²⁷³ Mustafa Öztürk, "Türkiye'de İç Göç Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 52, İÜ. İF. Yay., İstanbul, 2007, s.249 (Çevrimiçi) <http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/169>, 10 Ocak 2013.

²⁷⁴ TÜİK, ADNKS, (Çevrimiçi) <http://rapor.tuik.gov.tr/reports>, 10 Şubat 2013.

Kırşehir	2	0.6
Niğde	2	0.6
Nevşehir	1	0.3
Isparta	1	0.3
Bayburt	3	0.9
Elazığ	1	0.3
Bingöl	2	0.6
Batman	1	0.3
Denizli	1	0.3
Çorum	2	0.6
Bitlis	5	1.5
Kayseri	3	0.9
Erzincan	1	0.3
Bilecik	1	0.3
Çankırı	3	0.9
Edirne	3	0.9
Kırıkkale	1	0.3
Amasya	2	0.6
Mardin	5	1.5
Kahramanmaraş	5	1.5

Şanlıurfa	1	0.3
Yozgat	4	1.2
Kütahya	1	0.3
Malatya	2	0.6
Çanakkale	3	0.9
Ardahan	3	0.9
Rize	5	1.5
Muş	4	1.2
Sinop	2	0.6
Karabük	4	1.2
Manisa	1	0.3
Gaziantep	1	0.3
Kastamonu	6	1.8
Afyonkarahisar	3	0.9
Hatay	1	0.3
Artvin	5	1.5
Diyarbakır	5	1.5
Gümüşhane	6	1.8
Bolu	3	0.9
Muğla	1	0.3

Sivas	8	2.4
Tekirdağ	2	0.6
Adana	3	0.9
Eskişehir	2	0.6
Antalya	2	0.6
Konya	2	0.6
Kars	7	2.1
Balıkesir	1	0.3
Ağrı	3	0.9
Yalova	3	0.9
Samsun	1	0.3
Düzce	5	1.5
Giresun	4	1.2
Zonguldak	4	1.2
Ordu	7	2.1
Erzurum	7	2.1
Trabzon	7	2.1
İzmir	7	2.1
Bursa	7	2.1
Ankara	6	1.8

Van	11	3.4
Sakarya	35	1.7
İstanbul	79	24.2
Türkiye	327	100

3.2.2.2. Doğum Yerleri

Katılımcıların doğum yerleri sorgulandığında Kocaeli'ne en çok göç veren üç ilin sırasıyla: İstanbul (%20.5), Sakarya (%16.8) ve Van (%5.5) olduğu görülmektedir. Bu durum Koceli'ne göç edenlerin, göç ettikleri illere dair bulgularla uyumlu halde olduğu tespit edilmektedir. Öte yandan doğum yerleri açısından en az göç veren iller ise: Burdur (%0.3), Karaman (%0.9) ve Hakkari (%0.9) olarak bulunmuştur. Her üç ilde iç göç veren iller olup örneklem bulguları ile uyum göstermektedirler.

Tablo 18: Doğum Yerine Göre Dağılım

Doğum Yeriniz	Sayı	%
Burdur	1	0.3
Karaman	3	0.9
Hakkâri	3	0.9
Tunceli	2	0.6
Siirt	2	0.6
Aksaray	3	0.9
Kırşehir	2	0.6
Iğdır	1	0.3

Isparta	2	0.6
Bayburt	3	0.9
Elazığ	2	0.6
Bingöl	2	0.6
Batman	4	1.2
Bartın	1	0.3
Denizli	2	0.6
Çorum	2	0.6
Bitlis	0	0.0
Kayseri	4	1.2
Çankırı	1	0.3
Edirne	1	0.3
Kırkkale	1	0.3
Amasya	1	0.3
Mardin	1	0.3
Kahramanmaraş	2	0.6
Şanlıurfa	1	0.3
Yozgat	1	0.3
Kütahya	1	0.3
Ardahan	3	0.9

Rize	7	2.1
Muş	3	0.9
Sinop	1	0.3
Karabük	3	0.9
Manisa	2	0.6
Gaziantep	2	0.6
Kastamonu	4	1.2
Afyonkarahisar	2	0.6
Hatay	2	0.6
Artvin	5	1.5
Diyarbakır	3	0.9
Gümüşhane	2	0.6
Bolu	7	2.1
Muğla	1	0.3
Sivas	2	0.6
Tekirdağ	2	0.6
Adana	2	0.6
Eskişehir	4	1.2
Antalya	2	0.6
Konya	1	0.3

Kars	5	1.5
Balıkesir	2	0.6
Ağrı	1	0.3
Yalova	3	0.9
Tokat	1	0.3
Samsun	2	0.6
Düzce	2	0.6
Giresun	2	0.6
Zonguldak	5	1.5
Ordu	1	0.3
Erzurum	4	1.2
Trabzon	4	1.2
İzmir	11	3.4
Bursa	6	1.8
Ankara	17	5.2
Van	18	5.5
Sakarya	55	1.8
İstanbul	67	2.5
Türkiye	327	1.0

3.2.2.3. Göçteki Süreleri

Katılımcıların kaç yıl önce Kocaeli'ne göç ettikleri sorgulanmış elde edilen veriler aşağıda sunulan tablo 19' da gösterilmiştir. Bu bulgular değerlendirildiğinde; Deneklerin 2/3'ünün göçte 5-15 yıl aralığında olduğu görülürken, son 5 yıl içerisinde göç edenlerin oranı %16.2 olarak bulunmuştur. Bu açıdan bölgenin halen göç bakımından aktifliğini sürdürmekte olduğu ve iç göçe maruz kaldığı görülmektedir. TÜİK istatistikleri de Kocaeli'nin halen iç göçe maruz kaldığını göstermekte olup 2010-2011 döneminde net göç hızı 8.30 olarak gerçekleşmiştir.²⁷⁵

Tablo 19: Kaç Yıldır Kocaeli'nde Yaşadıklarına Göre Dağılım

Yıl	Sayı	%
1 yıldan fazla	42	12.9
5 yıldan fazla	53	16.2
10 yıldan fazla	68	20.7
15 yıldan fazla	67	20.4
20 yıldan fazla	70	21.5
25 yıldan fazla	27	8.3

²⁷⁵TÜİK, “ADNKS 2011 Verileri”, (Çevrimiçi) http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_adnks_net_goc.RDF&p_kod=2&p_il1=41&p_yil=2011&p_dil=1&desformat=html, 20 Ekim 2012.

3.2.2.4. Nereden Göç Edildiği

Örneklemin %18'lik kesimi köyden göç etmiş olup kitle içerisinde en küçük bölümü oluşturmaktadır. İlden göç edenlerin oranı ise %59.6 olup örneklem içinde en büyük kesim olarak görülmektedir. Bu durum literatüre uygun olup,²⁷⁶ iç göçte kentten kente göç evresine geçildiğini göstermektedir. Öte yandan ilçeden göç edenlerin oranı %22.3 olarak bulunmuştur.

Tablo 20: Kocaeli'ne Nereden Göç Ettiklerine Göre Dağılım

Daha Önce Yaşanan Yer	Sayı	%
İl	195	59.6
İlçe	73	22.3
Köy	59	18.0

3.2.2.5. Göç Etme Nedenleri

Katılımcıların göç nedenleri sorgulandığında aşağıda sunulan tablo 21'deki bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre denekler, göç nedenleri olarak ilk iki sırada ekonomik nedenlerden kaynaklanan geçim sıkıntısını (%45.5) ve bu kentte iş bulmayı (%38.2) göstermişlerdir. Bölgesel gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanan İşsizlik, geçim sıkıntısı ve gelir yetersizliği gibi nedenler literatürde, iç göç sebebi olarak en sık karşılaşılan faktörler olarak görülmektedir.²⁷⁷ Bununla birlikte, örneklem içerisinde göç nedenleri arasında en düşük paydayı %10.1 ile, çocuğunun eğitimi için göç ettiklerini beyan edenler oluşturmuştur.

²⁷⁶ TÜİK, Genel Nüfus Sayımı..., s.16.

²⁷⁷ Serpil Bülbül, Ali Köse, "Türkiye'de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi", İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C.XXXIX, Sayı/No:1, İstanbul 2010, s.79 (Çevrimiçi) <http://journals.istanbul.edu.tr/iuisletme/article/viewFile/1023013898/1023013112>, 20 Kasım 2012.

Tablo 21: Göç Etme Nedenlerine Göre Dağılım

Daha önce yaşadığınız yerden ayrılma nedeniniz		
	Sayı	%
Geçim sıkıntısı	149	45.5
İş bulunması	125	38.2
Çocuğumun eğitimi için	33	10.1
Ailevi sebeplerden	86	26.3
Güvenlik nedeni ile	53	16.2
Diğer	58	17.7

3.2.2.6. Göç Etmeye Kimin Karar Verdiği

Örnekleme içerisinde göç kararını tek başına aldıklarını belirtenlerin oranı %18'ken, aile büyüklerinin kararı olduğunu ifade edenlerin oranı %68.5 olmuştur. Bu açıdan göç kararının, ferdi bir karardan ziyade kolektif nitelikte olduğu ve aile kararına dayandığı görülmektedir.

Tablo 22: Göç Etme Kararını Kimin Verdiğine Göre Dağılım

Daha önce yaşadığınız yerden ayrılma kararını kim verdi?	Sayı	%
Aile büyükleri	224	68.5
Ben	59	18.0
Aile bireylerinin ortak kararı	185	56.6
Diğer	32	9.8

3.2.2.7. Bu Şehre Yerleşme Nedenine Göre Dağılım

Göç edilen şehrin seçiminde; en önemli faktör olarak %59.6 ile iş imkânlarının fazlalığı gösterilirken, en düşük öneme sahip faktör olarak %4.6 ile memlekete yakın olması gösterilmiştir. Buradan hareketle; göçte hedef ilin tespitinde, mesafelerden ziyade iş imkânlarının fazla oluşunun belirleyici faktör olduğu görülmektedir. Literatürde sıkça vurgulanan göç edilecek yerin tespitinde akrabalık ilişkilerinin öncelikli önem taşıdığı argümanı²⁷⁸ örneklem eğilimi ile örtüşmemektedir.

Tablo 23: Bu Şehre Yerleşme Nedenine Göre Dağılım

Neden buraya yerleştiniz?		
	Sayı	%
Burada iş olanakları daha fazla olduğu için	195	59.6
Burada iş bulduğum için	121	37.0
Zamanında aile büyüklerimiz burada iş bulduğu için	93	28.4
Akrabalar burada olduğu için	157	48.0
Memlekete yakın olduğu için	15	4.6
Diğer (eş durumu, güvenlik kaygısı, yanıt yok...)	86	26.3

²⁷⁸ Çiftçi, a.g.e., s.116.

3.2.3. Çalışma Hayatı Bulguları

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan çalışma hayatı parametreleri tablolar haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Katılımcıların mesleki durumları
- Çalışma durumları
- İşin nitelendirilme durumu
- İşyerindeki çalışan sayısı
- Çalışmayan kişilerin geçimini nasıl sağladıkları
- Aile bireyleri içinde başka çalışanın varlığı
- Göçten önce çalışılan iş
- Göçten önce aile bireylerinin çalışma durumu

3.2.3.1. Mesleki Durumları

Katılımcıların çalışma yaşantılarına dair sunulan müteakip tablodaki bulgular değerlendirildiğinde; en büyük kitle %21.6 oranıyla, kendi mesleğini, hizmet ve satış elemanı olarak gösterenlerden oluşmaktadır. Anılan mesleki statüler, tatbikatta enformel çalışmanın yoğun olarak görüldüğü işlerdendir.²⁷⁹ Bilvesile örnekleme teşkil eden kitlenin nispeten düşük nitelik gerektiren işlerde çalışanlardan oluştuğu söylenebilir.

Bu yargıyı destekler bir başka veri ise mesleğini, nitelik gerektirmeyen işlerde ve ev işlerinde çalışanlar olarak tanımlayanların oranının %13.9 olarak çıkmasıdır. Anılan sektörler uygulamada enformel çalışmanın yoğun olarak görüldüğü kesimlerdir.²⁸⁰ Bu bakımdan örneklemin önemli bir bölümü kendi nam ve hesabına ya da küçük ölçekli işyerlerinde çalışan, enformel kesim çalışanıdır.

²⁷⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s.232.

²⁸⁰ Bulutay, Taştı, **a.g.e.**,s.18-20.

Tablo 24: Mesleğe Göre Dağılım

Meslek	Sayı	%
Üst düzey yöneticiler ve müdürler	6	1.9
Profesyonel meslek mensupları	24	7.4
Yardımcı profesyonel meslek mensupları	20	6.2
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışanlar	22	6.8
Hizmet ve satış elemanları	70	2.6
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve Su ürünlerinde çalışanlar	2	0.6
Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	51	1.7
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	67	2.7
Nitelik gerektirmeyen işlerde ve ev işlerinde çalışanlar	48	13.9
Diğer	17	5.2

3.2.3.2. Çalışma Durumları

Katılımcılara halen çalışıyor musunuz sorusu yöneltildiğinde elde edilen bulgular müteakip tabloda sunulmuştur. Buna göre örneklemin %62.4'ü halen bir işte çalıştığını belirtmişken, %14.7'lik kesimi çalışmadığını ifade etmiştir. Bunun yanısıra sürekli bir işim yok diyenlerin oranı örneklemin %22.9'unu oluşturmaktadır. Böylelikle, örneklemin içerisinde sürekli bir işi olmayan ya da kendini işsiz olarak niteleyenlerin oranı %37.6'lık bir rakamı temsil etmektedir.

Tablo 25: Çalışma Durumuna Göre Dağılım

Çalışma Durumu	Sayı	%
Evet	204	62.4
Hayır	48	14.7
Sürekli Bir İşim Yok	75	22.9

3.2.3.3. İşin Nitelendirilme Durumu

Katılımcılar arasında, çalıştığınız işi nasıl nitelendirirsiniz sorusuna, düzenli (sürekli) ve sigortalı bir işte çalışıyorum diyenlerin oranı %30 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte çalıştığı işi geçici ve sigortasız olarak niteleyenlerin oranı %41.9 olup çalıştığı işi geçici fakat sigortalı olarak niteleyenler ise örneklem içerisinde %25.4' lük bir paydaya sahip olduğu görülmektedir. Denekler arasında çalışanların oranı %43.6 olup çalışmanın genelde enformel ve kayıt dışı işlerde gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 26: İşin Nitelendirilme Durumuna Göre Dağılım

Eğer bir işyerinde çalışıyorsanız, işinizi nasıl nitelersiniz?	Sayı	%
Düzenli (sürekli) ve sigortalı (SGK)	78	30
Düzenli (sürekli) ve sigortasız (kısmen veya tamamen)	7	2.7
Düzensiz (geçici) sigortalı	66	25.4
Düzensiz (geçici) sigortasız (kısmen veya tamamen)	109	41.9

3.2.3.4. İşyerindeki Çalışan Sayısı

Örnekleme işyerindeki çalışan sayısı sorgulandığında, halen çalıştıkları işyerinde 21 ve daha fazla çalışan bulunduğunu belirtenlerin oranı %27.4 olarak bulunmuştur. Deneklerin %65.2'si 10 kişi ve daha az çalışanın bulunduğu işyerlerinde çalışmakta olduğu görülmektedir. Bu bakımdan örneklemin atelye, esnaf, dükkan gibi küçük ve enformel çalışmanın yoğun olarak görüldüğü işyerlerinde çalıştığı anlaşılmaktadır.

Tablo 27: İşyerindeki Çalışan Sayısına Göre Dağılım

İşyerinizdeki Çalışan Sayısı	Sayı	%
0 - 5 kişi	107	50.8
6 - 10 kişi	30	14.2
11 – 20 kişi	16	7.6
21 - 49 kişi	36	17.0
50 kişi ve fazlası	22	10.4

3.2.3.5. Çalışmayan Kişilerin Geçimini Nasıl Sağladıkları

Katılımcılar arasında; hiçbir işte çalışmadığını ifade edenlere, eğer çalışmıyorsanız, geçiminizi nasıl temin ediyorsunuz sorusu yöneltmiş ve verilen yanıtlar içinde en düşük oranı, %11.4 ile memleketten tarla vb. gelirim var diyenler oluşturmuştur. Örneklemin %57.7'si geçimini emeklilik, yaşlılık ve malullük aylığı ile sağladığını belirtmiştir.

Tablo 28: Çalışmayan Kişilerin Geçimini Nasıl Sağladığına Göre Dağılım

Çalışmıyorsanız geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz?	Sayı	%
İş buldukça çalışıyorum	67	54.5
Boya-badana, Temizlik yapıyorum	64	52.0
Eşim çalışıyor	56	45.5
Babam çalışıyor	53	43.0
Çocuklar / kardeşim çalışıyor	31	25.2
Memleketten tarla vb. gelirim var	14	11.4
Kira gelirimiz var	30	24.4
Sosyal yardım kuruluşlarından destek alıyorum	52	42.2
Çevrenin yardımlarıyla geçiniyoruz	41	33.3
Dükkânımız/büfemiz vb. var onun geliriyle hepimiz geçiniyoruz	31	25.2
Emekli / yaşlılık, malullük vb. aylığı	71	57.7
Diğer	51	41.5

3.2.3.6. Aile Bireyleri içinde Başka Çalışanın Varlığı

Örnekleme, aile bireyleri arasında sizden başka çalışan var mı sorusu yönelttiğinde, %61.5'lük bir kesim evet yanıtını vermiştir. Deneklerin 2/3'ünün ailesinde ikinci bir kişinin çalıştığı görülmektedir. Böylelikle göçle birlikte aile bireylerinin daha yüksek oranda çalışma hayatına katıldıkları görülmektedir. Bu

durumu kentli yaşam tarzının bir sonucu olarak görmek gerekir. Ailemde benden başka çalışan yok diyenler ise %38.5 ile örnekleme düşük paydayı oluşturmaktadır.

Tablo 29: Aile Bireylerinde Başka Çalışan Olup Olmamasına Göre Dağılım

Aile Bireylerinde Sizden Başka Çalışan Var mı?	Sayı	%
Evet	201	61.5
Hayır	126	38.5

3.2.3.7. Göçten Önce Çalışılan İş

Örneklemin, göç etmeden evvel ne işle meşguldünüz sorusuna en yüksek oranda verdiği yanıt ise %40.4 ile işsizdim seçeneği olmuştur. Bu bulgu, Örneklemin göç sonrası çalışma durumlarını gösteren tablo 25 ile birlikte değerlendirildiğinde görülen, mevcut %37.6'lık işsizlik oranına bakarak, iç göçün işsizlik sorununu anlamlı bir şekilde çözdüğünü söylemek mümkün değildir. Öte yandan İnşaat işçiliği %21.7, kendi arazisinde tarım işçiliği yapanlar ise %18.3 olarak bulunmuştur. Örnekleme en düşük oranda göç öncesi çalışılan işe verilen yanıt %6.7 ile başkasının arazisinde tarım işçiliği yapmak olarak gösterilmiştir.

Tablo 30: Göçten Önce Ne İş Yapıldığına Göre Dağılım

Buraya taşınmadan önce ne iş yapıyordunuz?	Sayı	%
Kendi arazimizde tarım işçiliği	60	18.3
Başkasının arazisinde tarım işçiliği	22	6.7
Sigortalı bir işte çalışıyordum	34	10.4
İnşaat işçiliği/gündelikçilik yapıyordum	71	21.7

Devlet memuruydum	39	11.9
İşsizdim	132	40.4
Yazın tarlada, kışın başka yerlere gidip inşaat veya başka işlerde çalışıyordum	22	6.7
Diğer	17	5.2

3.2.3.8. Göç Öncesi Aile Bireylerinin Çalışma Durumu

Göç öncesi aile bireylerinin çalışma durumu sorgulandığında, en yüksek oran %39.7 ile babam seçeneği olmuştur. Bunu %25.6 ile eşim ve %20.2 ile kardeşim yanıtları takip ettiği görülmektedir.

Tablo 31: Göçten Önce Aile Bireylerinden Kimlerin Çalıştığına Göre Dağılım

Göç öncesi aile bireylerinden çalışanlar?	Sayı	%
Babam	130	39.7
Annem	56	17.1
Abim	64	19.5
Ablam	55	16.8
Kardeşim	66	20.2
Eşim	84	25.6
Diğer	43	13.1

3.2.4. Mali Durum Bulguları

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan çalışma hayatı parametreleri tablolar haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Aylık Ortalama Gelir
- Aylık Ortalama Gider
- Borçluluk Durumu
- Borç Düzeyi
- Borcun Cinsi

3.2.4.1. Aylık Ortalama Gelir

Örneklemin mali durumu sorgulandığında; genelde asgari ücrete yakın bir gelir ve ona bağlı gider yapısına sahip olduğu görülmektedir. Gerçekten de son on yılda artan küreselleşmeye bağlı olarak ücret düzeylerindeki düşme trendi, asgari ücreti adeta ücret piyasasında hâkim ücret haline getirmiştir. Kitle içerisinde aylık ortalama gelirini, 1000 TL'den az olarak belirtenlerin oranı %57.8 iken 2500 TL ve üstü olarak belirtenlerin oranı %3.9 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 32: Aylık Ortalama Gelir Dağılımı

Gelir	Sayı	%
1000 TL'den az	189	57.8
1001-1500 TL	83	25.4
1501-2000 TL	24	7.4
2001-2500 TL	18	5.5
2500 TL üstü	13	3.9

3.2.4.2. Aylık Ortalama Gider

Örnekleme aylık ortalama gideriniz nedir diye sorgulandığında, 1000 TL ve daha az diyenlerin oranının %61.7 olduğu görülmüş olup gelir ve giderler yönündeki beyanların birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir. Aylık giderleri 2501 TL'nin üzerinde bulunan kitle %1.2'lik payda ile en düşük dilime sahipken örneklem içerisinde ikinci büyük dilimi %27.1 ile, aylık giderleri 1001-1500 TL arasında olanlar oluşturmaktadır.

Bununla birlikte düzenli, sürekli bir gelirim yok diyen %37.6'lık bir kitlenin varlığını örneklem içinde borçlulukla ilişkilendirmek gerekir. Yaşamının idamesi için gider katılımcıların borçluluk durumları irdelendiğinde, büyük bir çoğunluğun borç sarmalında olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 33: Aylık Ortalama Gidere Göre Dağılım

Gider	Sayı	%
Toplam 1000 TL'den az	198	61.7
Toplam 1001-1500 TL arası	93	27.1
Toplam 1501-2000 TL arası	24	7.5
Toplam 2001-2500 TL arası	8	2.5
Toplam 2501 TL üstü	4	1.2

3.2.4.3. Borçluluk Durumu

Örneklemede, borçlu olup olmadığı sorusuna evet borçluyum diyenlerin oranı %92 olarak tespit edilmiştir. Denekler arasında borcum yok diyen kesimin oranının %8 olarak gerçekleştiği görülmekte olup örneklemin borç sarmalı içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Bu durumu deneklerin; düzenli, sürekli bir işe ve ona bağlı gelire sahip olmamasının yanı sıra formel bir işte çalışmanın dahi yoksulluğu önleyememesiyle açıklamak gerekmektedir.

Tablo 34: Kişinin ve Ailesinin Borcunun Olup Olmadığına Göre Dağılım

Borç Durumu	Sayı	%
Borcum/borcumuz yok	26	8.0
Borcum/borcumuz var	301	92.0

3.2.4.4. Borç Düzeyi

Borç miktarı sorgulandığında %52.7'lik kesimin borcunun 50.000 TL ve üzeri olduğu görülmüştür. Borç miktarı 15.000 TL den az olan kesimin büyüklüğü %7.3 olarak bulunmuştur. 15.000-50.000 TL aralığında borca sahip kitle toplam örneklemin %39.9'unu oluşturmaktadır.

Tablo 35: Borç Miktarına Göre Dağılım

Borç Miktarı	Sayı	%
3000 TL'den az	4	1.3
5000 TL'den az	4	1.3
10000 TL' den az	6	2.0
15000 TL'den az	8	2.7
20000 TL'den az	30	10.1
30000 TL'den az	38	11.7
50000 TL'den az	54	18.1
50000 TL'den fazla	157	52.7

3.2.4.5. Borcun Cinsi

Borcun kaynağını tespitine yönelik sorgulamada ilk üç alacaklının bankalara ve finansal kurumlara yönelik; kredi kartı, araba kredisi ve tüketici kredisi olduğu görülmektedir. Elden nakit para borcum var diyenlerin oranının %15.3'de kalması borçlanmanın kişisel ilişkilerden uzaklaşarak kurumsallaştığını ve bankacılık sektörüne yöneldiğini göstermektedir.

Tablo 36: Borcun Cinsine Göre Dağılım

Sizin veya aile bireylerinin borcu varsa, cinsi	Sayı	%
Bankaya tüketici kredisi borcu var	150	45.9
Bankaya araba kredisi borcu var	196	59.9
Kredi kartı borcu var	242	74.0
Elden nakit para borcu var	50	15.3
Altın borcu var	94	28.7
Döviz borcu var	137	41.9
Tefeciye borç var	19	5.8
Kooperatife borç var	23	7.0
Diğer	41	12.5

3.2.5. Barınma Koşulları Bulguları

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan çalışma hayatı parametreleri tablolar haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Konutun mülkiyeti
- Konut tipi
- Konut büyüklüğü
- Konut kira bedeli
- Konutun ısınma şekli
- Konuta dair mutlak ödemeler

3.2.5.1. Konutun Mülkiyeti

Örneklemin barınma koşulları sorgulandığında, en yüksek oran %40.9 ile kirada oturanlar olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte oturduğum ev kendime ait diyenlerin oranı ise %15.8 olarak bulunmuştur. Örneklem içinde %24.1'lik bir dilimin ikamet ettiği evin mülkiyeti aile bireylerinden birine aitken %11.5 büyüklüğünde bir kesimin, akrabalarının yanında geçici olarak ikamet ettiği görülmektedir.

Tablo 37: Yaşanılan Evin Mülkiyet Durumuna Göre Dağılım

Mülkiyet	Sayı	%
Kira	132	40.9
Aile bireylerinden birine ait	78	24.1
Bana ait	51	15.8
Evde yaşamıyorum işyerinde yatakhane kalıyorum	10	3.1
Akrabaların yanında geçici kalıyorum	37	11.5
Diğer	19	4.6

3.2.5.2. Konut Tipi

Katılımcılar arasında apartman dairesinde oturma oranı %40.5 olup en büyük dilimi oluşturmaktadır. Buna karşılık denekler %22.6 ile en düşük oranda, müstakil bir evde oturmaktadırlar. Gecekonuda oturanların oranı ise %29 olarak bulunmuştur.

Tablo 38: Konut Tipine Göre Dağılım

Ev Tipi	Sayı	%
Müstakil	74	22.6
Apartment dairesi	132	40.5
Gecekondu	95	29
Diğer	26	7.9

3.2.5.3. Konut Büyüklüğü

Denekler arasında, oturdukları evin büyüklüğünü 70-89 m² aralığında tanımlayanlar, toplam kitle içinde %29 ile en büyük orana sahiptir. 90 m² üzerinde büyüklüğe sahip konutların payı %42.8 olarak görülürken 90 m² altında konut büyüklüğüne sahip deneklerin oranı %57.2 olarak bulunmuştur. Örneklemin %71.8'lük büyük çoğunluğu 70 m² ve üstü konutlarda ikamet etmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 39: Oturulan Evin Büyüklüğüne Göre Dağılım

Evin Büyüklüğü	Sayı	%
50 m ² 'den küçük	40	12.2
50-69 m ²	52	16

70 -89 m²	95	29
90- 109 m²	73	22.3
110 m²ve üstü	67	20.5

3.2.5.4. Konut Kira Bedeli

Kirada oturanlar arasında ödedikleri kira bedeli sorgulandığında, 400-600 TL aralığında kira ödeyenler %55.3'lük kesimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda en düşük payda 250-300 TL aralığında kira ödeyenler olup %4.5 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte örneklem içerisinde oturdukları konuta 750 TL ve üzeri kira ödeyenlerin oranı ise %11.9 olarak tespit edilmiştir. 450-500 TL aralığında kira bedeli ödeyenler, katılımcılar arasında %19.4 ile en büyük dilimi oluşturmaktadırlar.

Tablo 40: Yaşadığı Yerin Kira Bedeline Göre Dağılım

Kira Bedeli	Sayı	%
250-300 TL arası	6	4.5
300-350 TL arası	13	9.7
350-400 TL arası	9	6.7
400-450 TL arası	23	17.2
450-500 TL arası	26	19.4
500-600 TL arası	25	18.7
600-750 TL arası	16	11.9
750 TL'den fazla	16	11.9

3.2.5.5. Konutun Isınma Şekli

Denekler arasında evinde ısıtma aracı olarak kömür/odun sobası kullananların oranı %28.3 olarak bulunurken merkezi ısınma sistemini kullananların oranı %23.7 olarak tespit edilmiştir. Isınmak için konutlarında elektrikli ısıtıcı kullananların oranı %11.4, gaz sobası ile ısınanların oranı ise %8.3 olarak bulunmuştur. Konutlarında kentli yaşamın getirisi olan kombi ile ısınanların oranı %22.8 olarak görülmektedir.

Tablo 41: Konutun Isınma Durumuna Göre Dağılım

Eviniz nasıl ısınıyor?	Sayı	%
Kömür / odun sobası	92	28.3
Elektrikli ısıtıcı	37	11.4
Gaz sobası	29	8.3
Klima	9	2.8
Kalorifer (kat kombili)	74	22.8
Kalorifer (merkezi ısınma)	77	23.7
Diğer	9	2.8

3.2.5.6. Konuta Dair Mutat Ödemeler

Örneklem içerisinde, oturduğumuz eve dair aidat ya da benzeri herhangi bir ödememiz yoktur diyenler %51.6 oranındadır. Temizlik ve merdivenci bedeli ödeyenlerin oranı %48.3 olup düzenli olarak aidat ödeyenlerin oranı %24.1 olarak görülmektedir. Kapıcı ücreti ödeyenlerin oranı ise %10.7 ile, oldukça düşük olarak gerçekleşmiştir. Bu verilerden hareketle örneklemin, kentli ve kollektif yaşam tarzını temsil eden apartmanlarda ikamet etmenin gereği olan ortak gider ödeme oranının halen düşük olduğu, dolayısıyla kentli yaşam tarzıyla bütünleşmesini tamamlamadığı görülmektedir.

Tablo 42: Konutun Ödemelerine Göre Dağılım

Yaşadığınız ev için diğer ödemeler	Sayı %	
	Sayı	%
Aidat ödüyoruz	79	24.1
Merkezi ısınma bedeli ödüyoruz	49	15.0
Kapıcı ücreti ödüyoruz	35	10.7
Güvenlik ücreti ödüyoruz	24	7.3
Herhangi bir diğer ödeme yok	169	51.6
Diğer (temizlik, merdivenci vb.)	158	48.3

3.2.6. Ekonomik Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan çalışma hayatı parametreleri tablolar haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Evde sabit telefon mevcudiyeti
- Cep telefonu sahipliği
- Aylık ortalama cep telefonu harcaması
- Evden internet ulaşımı
- İnternete ulaşım yöntemi
- Evde bilgisayar mevcudiyeti
- Evdeki bilgisayarın türü
- Beyaz eşya sahipliği
- Aylık ortalama elektrik harcaması
- Aylık ortalama su harcaması
- Aylık ortalama doğal gaz/tüp gaz harcaması
- Günlük ekmek tüketimi

3.2.6.1. Evde Sabit Telefon Mevcudiyeti

Katılımcılar arasında, evimde sabit hatlı telefon bulunmaktadır diyenlerin oranı %51 olarak bulunurken, evimde sabit telefon bulunmayanların oranı %49 olarak tespit edilmiştir. Göçle birlikte geride kalan akrabalarla artan iletişim isteği, telefonu zorunlu bir ihtiyaç haline getirmiştir.

Tablo 43: Evde sabit Telefon Mevcudiyetine Göre Dağılım

Evinizde sabit Telefon var mı?	Sayı	%
Var	167	51
Yok	160	49

3.2.6.2. Cep Telefonu Sahipliği

Örnekleme bakıldığına ailede birden fazla kişide cep telefonu sahipliğinin %97 oranında olduğu görülmektedir. Cep telefonunuz var mı yanıtına verilen yüksek evet oranı; iletişimin grup, aile iletişiminden gelişen moderniteye bağlı olarak bireyselleştiğini göstermektedir. Başlarda her hanede sabit hatlı bir telefon mevcut olup iletişim haneler arasında sürdürülmekteyken, gelişen teknoloji ve mobil telefonlar sayesinde iletişim bireyselleşmiştir. Cep telefonu yalnız bende var diyenlerin oranı ise son derece düşük olup %3 olarak gerçekleşmiştir. Göç eden kitlede iletişim ihtiyacının artması son derece doğal olup bu ihtiyaç gerek geride bıraktıkları akrabalarla iletişimden gerekse kentsel yaşamın güvenlik kaygılarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 44: Cep Telefonu Sahipliğine Göre Dağılım

Cep Telefonu	Sayı	%
Yalnız bende var	10	3
Birden fazla kişide var	317	97

3.2.6.3. Aylık Ortalama Cep Telefonu Harcaması

Örneklem içerisinde 61 TL ve üstü cep telefonu giderim var diyenler %10.9 ile en küçük dilimi oluştururken, 21-40 TL arası harcama yapanlar %45.5 ile en büyük dilimi oluşturmaktadır. Bu bakımdan deneklerin gelirleriyle kıyaslandığında iletişim giderlerinin yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 45: Aylık Ortalama Cep Telefonu Harcamasına Göre Dağılım

Cep Telefonu Faturası	Sayı	%
20 TL'den az	48	14.6
21 - 40 TL arası	149	45.5
41 – 60 TL arası	95	29
61 TL ve üstü	35	10.9

3.2.6.4. Evden İnternet Ulaşımı

Denekler arasında, evinizde sürekli bir internet bağlantısı var mı sorusu %51.1 oranında hayır yanıtı almıştır. Evlerinde sürekli bir internet bağlantısı olan kesimin örneklem içindeki oranı %48.9 olarak tespit edilmiştir. Kitlenin yarıya yakınının evinde internet bağlantısı olmasının nedeni olarak, çocukların eğitim hayatının bir parçası haline gelmesi ve telefona göre daha ucuza sunduğu iletişim olanaklarını göstermek mümkündür.

Tablo 46: Evdeki İnternet Durumuna Göre Dağılım

Evde internet bağlantısı var mı?	Sayı	%
Var	160	48.9
Yok	167	51.1

3.2.6.5. İnternete Ulaşım Yöntemi

Örneklemin, eğer internet kullanıyorsanız ve evinizde sürekli bir bağlantınız yoksa erişiminizi nasıl sağlıyorsunuz sorusuna, komşulardan bağlanıyorum diyenlerin oranı %29.3 olarak bulunmuştur. Diğer yandan, cep telefonunu kullanarak internete bağlananların oranı %26.9 olduğu görülmektedir.

Tablo 47: İnternete Bağlanma Yöntemlerine Göre Dağılım

İnternet Kullanımı	Sayı	%
Cep telefonundan internete giriyorum	88	26.9
Hem evde internet bağlantısı var hem cep telefonumdan giriyorum	65	19.9
Diğer (Komşulardan bağlanıyorum)	96	29.3
İnternet Kullanmayan	78	23.9

3.2.6.6. Evde Bilgisayar Mevcudiyeti

Günümüzde bilgiye erişim ihtiyacının artmasının yanında, bilgisayar ve internetin aynı zamanda interaktif bir iletişim platformu halini alması ve çocukların ödev ve derslerinde önemli bir araç haline gelmesiyle birlikte aileler için bilgisayar ve internet sahipliği zorunlu bir ihtiyaç halini almıştır. Örneklemin bilgisayar sahipliği sorgulandığında; evimde bilgisayar var diyenleri oranı %79.5 olup evinde bilgisayar olmayanların denekler arasındaki payı %20.5 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 48: Evde Bilgisayar Mevcudiyetine Göre Dağılım

Evde bilgisayar var mı?	Sayı	%
Var	260	79.5
Yok	67	20.5

3.2.6.7. Evdeki Bilgisayarın Türü

Örneklemin %40.1'i evinde masa üstü tipte bilgisayar bulunduğu görülürken, dizüstü bilgisayar sahip olanların oranı %59.9 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 49: Evdeki Bilgisayarın Tipine Göre Dağılım

Bilgisayar Çeşidi		
	Sayı	%
Masaüstü bilgisayar	131	40.1
Dizüstü bilgisayar/ tablet	196	59.9

3.2.6.8. Beyaz Eşya Sahipliği

Refah göstergeleri olarak bakıldığında örneklem içinde beyaz eşya sahipliği çamaşır kurutma makinesi haricinde oldukça yüksek olup bu durum göçe bağlı konformite artışı ile ilişkilendirilebilir. Hakeza konformite, kentsel yaşamı cazip kılan ve iç göçü tetikleyen nedenlerden biridir.

Tablo 50: Beyaz Eşya Sahipliğine Göre Dağılım

Evinizde hangi beyaz eşya var?	Evet		% Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Buzdolabı	301	92.0	26	8.0
Fırın	295	90.2	32	9.8
Otomatik çamaşır makinesi	269	82.3	58	17.7
Şanzımanlı çamaşır makinesi	20	6.1	307	93.9
Çamaşır kurutma makinesi	17	5.2	310	94.8
Bulaşık makinesi	138	42.2	189	57.8

3.2.6.9. Aylık Ortalama Elektrik Harcaması

Örneklemin %45'inin aylık elektrik harcaması 50-70 TL aralığındayken %52.6'sının elektrik harcaması 70 TL üzerindedir. Ortalama olarak elektrik harcaması 49 TL'den az olanların oranı ise %2.4 ile en düşük dilim olarak bulunmuştur.

Tablo 51: Aylık Ortalama Elektrik Harcamasına Göre Dağılım

Elektrik Faturası	Sayı	%
49 TL'den az	8	2.4
50 TL ve fazlası	147	45
70 TL'den fazla	172	52.6

3.2.6.11. Aylık Ortalama Doğalgaz/Tüp gaz Harcaması

Doğal Gaz/Tüp Gaz tüketimi açısından aylık 90 TL ve üstü harcaması olan denekler, örneklem içerisinde %19.6'lık dilime sahiptir. 50-90 TL aralığında gider sergileyen denekler, örneklem içerisinde %70.7 ile en büyük oranı oluşturmaktadır.

Tablo 53: Aylık Ortalama Doğal gaz / Tüp gaz Faturası Dağılımı

Doğalgaz/Tüp gaz Faturası	Sayı	%
49 TL'den az	32	9.7
50 TL ve fazlası	134	41
70 TL'den fazla	97	29.7
90 TL'den fazla	64	19.6

3.2.6.10. Aylık Ortalama Su Harcaması

Örneklemin aylık su harcamasına bakıldığında, 40-60 TL aralığında olanlar %40.7'sini oluşturmaktadır. Aylık su gideri 39 TL den az bulunan deneklerin, örneklem içindeki payı %24.1 olarak tespit edilmiştir. Deneklerin %35.2'sinin aylık ortalama su harcaması 60 TL üzerindedir.

Tablo 52: Aylık Ortalama Su Harcaması Dağılımı

Su Faturası	Sayı	%
39 TL'den az	79	24.1
40 TL ve fazlası	133	40.7
60 TL'den fazla	98	30
80 TL'den fazla	17	5.2

3.2.6.11. Aylık Ortalama Doğalgaz/Tüp Gaz Harcaması

Doğal Gaz/Tüp Gaz tüketimi açısından aylık 90 TL ve üstü harcaması olan denekler, örneklem içerisinde %19.6'lık dilime sahiptir. 50-90 TL aralığında gider sergileyen denekler, örneklem içerisinde %70.6 ile en büyük oranı oluşturmaktadır.

Tablo 53: Aylık Ortalama Doğal gaz / Tüp Gaz Faturası Dağılımı

Doğalgaz/Tüp gaz Faturası	Sayı	%
49 TL az	32	9.8
50 TL ve fazlası	144	44
70 TL'den fazla	87	26.6
90 TL'den fazla	64	19.6

3.2.6.12. Günlük Ekmek Tüketimi

Kitle içinde hane halkının günlük ekmek tüketimi bir adet olanların oranı en %3 ile düşük dilime sahiptir. Örneklemin %57.1'lik büyük bölümü günde 4 taneden fazla ekmek tüketmektedir. Bu rakamın yüksekliği örneklem hane halkı büyüklüğü ile açıklanabilir. Görüldüğü üzere ekmek halen, örneklem açısından önemli bir besin kaynağı vazifesini sürdürmektedir.

Tablo 54: Eve Günde Ortalama Kaç Ekmek Alındığına Göre Dağılım

Ekmek Sayısı	Sayı	%
1 Ekmek	10	3
2 Ekmek	68	20.7
3 Ekmek	62	18.9
4 Ekmek	92	28.1
5 Ekmek ve fazlası	95	29

3.2.7. Sosyokültürel Bulgular

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan çalışma hayatı parametreleri tablolar haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Kitap okuma alışkanlıkları
- Gazete, dergi okuma alışkanlıkları
- Televizyonda izlenen programlar
- Sinemaya gidilme sıklığı
- Tiyatroya gidilme sıklığı
- Dinlenen müzik türü
- Konsere gidilme sıklığı
- Resim sergisi ya da müzeye gidilme sıklığı
- Tatile gidilme sıklığı

- Sportif faaliyet durumu
- Sosyal etkinliklere katılım
- Sivil toplum faaliyetlerine katılım

3.2.7.1. Kitap Okuma alışkanlıkları

Katılımcıların sosyokültürel alışkanlıkları sorgulandığında, %87.1 gibi büyük bir oranda düzenli kitap okuru olmadığı görülmektedir. Örneklem içerisinde düzenli olarak kitap okuyanların oranı ise %12.9 olarak bulunmuştur.

Tablo 55: Kitap Okuma alışkanlığına göre Dağılım

Düzenli olarak kitap okurmusunuz?	Sayı	%
Evet	42	12.9
Hayır	285	87.1

3.2.7.2. Gazete, Dergi Okuma Alışkanlıkları

Örneklem içerisinde gazete okuma alışkanlıklarına bakıldığında; her gün evine gazete alanların oranı %22.6 olup kitle içinde gazeteyi promosyon gayesiyle kupon toplamak için alanların oranının ise %15 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte evine arada sırada gazete alan deneklerin oranı %25.7 iken bir yada daha fazla gazeteye aboneyiz diyenlerin oranı %8 olarak bulunmuştur.

Tablo 56: Gazete, Dergi Okuma Alışkanlığına Göre Dağılım

Gazete, dergi okuma alışkanlığı		
	Sayı	%
Eve her gün bir gazete alınır	74	22.6
Eve her gün birden fazla gazete alınır	20	6.1
Bir ya da daha fazla gazeteye aboneyiz	25	7.6
Bir ya da daha fazla dergiye aboneyiz	26	8.0
Eve arada sıradagazete alınır	84	25.7
Eve gazete alınmaz	71	21.7
Kupon biriktirmek için gazete alınır	49	15.0
Eve dergi alınmaz	291	89.0

3.2.7.3. Televizyonda İzlenen Programlar

Televizyonda en yüksek oranda izlenen programlar ise maç yayınları (%70) ve filmler (%78.3) olarak bulunmuşken en düşük izlenme oranı %6.1 ile kültür sanat programlarında bulunmuştur. Denekler arasında dini içerikli yayınların izlenme oranı %36.7 iken dizilerde bu oran %48.6'ya yükselmektedir. Öte yandan belgesellerin izlenme oranı %25.7 olup tartışma programlarında bu rakam %30.3 olarak bulunmuştur.

Tablo 57: Televizyonda İzlenen Programlara Göre Dağılım

Televizyonda izlemeyi tercih ettiğiniz programlar		
	Sayı	%
Haberler	148	45.3
Tartışma programları	99	30.3
Maç yayınları - spor programları	229	70.0
Diziler	159	48.6
Belgeseller	84	25.7
Dini içerikli programlar	120	36.7
Müzik yayınları	124	37.9
Kültür-sanat programları	20	6.1
Film	256	78.3
Diğer: sabah kuşağı vd.	67	20.5

3.2.7.4. Sinemaya Gidilme Sıklığı

Örneklemin sinemaya gitme sıklığına dair elde edilen veriler aşağıda sunulan tablo 58’de verilmiştir. Buna göre; deneklerin %29.6’si yılda 4 ya da 5 kez sinemaya giderken, yılda 1 ya da 2 kez sinemaya gidenlerin oranı %26.6 olarak bulunmuştur. Bu yaşına kadar sinemaya 1 ya da 2 kez gidenlerin örneklem içerisindeki oranı %19.8 iken ayda 1-2 kez sinemaya gidenlerin oranı ise %19.8 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 58: Sinemaya Gidilme Aralığına Göre Dağılım

Sinemaya gider misiniz?	Sayı	%
Senede 1 ya da 2 kez	87	26.6
Ayda 1 ya da 2 kez	65	19.8
Senede 4-5 kez	97	29.6
Bu yaşıma kadar 1 ya da 2 kere gittim	65	19.8
Hiç gitmedim	13	4.2

3.2.7.5. Tiyatroya Gidilme Sıklığı

Örneklem içerisinde tiyatroya gitme sıklığı sorgulandığında; yılda 1 ya da 2 kez tiyatroya gidenlerin oranı %13.4 olarak tespit edilirken, bu yaşına kadar tiyatroya 1 ya da 2 kez gittim diyenlerin oranı %49.7 ile, örnekleme en büyük dilimi oluşturmaktadır. Bununla birlikte şimdiye kadar tiyatroya hiç gitmediğini belirten %32.7'lik bir dilimde örneklem içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Örnekleme bakıldığında, sinemaya az giden tiyatro, resim sergisi, konser ve müzeye ise hiç gitmeyen ya da nadiren giden bir yapı görüntüsündedir. Bu durum kitlenin kentli kültürel değerleri benimseme açısından örneklemin kentlileşmediğini göstermektedir.

Tablo 59: Tiyatroya Gidilme Aralığına Göre Dağılım

Tiyatroya gider misiniz?	Sayı	%
Senede 1 ya da 2 kez	44	13.4
Senede 3 ya da daha fazla	14	4.2

Hiç gitmedim	107	32.7
Bu yaşıma kadar 1 ya da 2 kere gittim	162	49.7

3.2.7.6. Dinlenen müzik türü

Katılımcıların en çok dinledikleri müzik türü olarak, yerli pop %79.5 ile öne çıkmıştır. Bunu müzik türü ayırt etmeden hepsini dinlerim diyenler %49.8 ile takip ederken en az dinlenen müzik türü olarak %2.4 ile klasik batı müziği tespit edilmiştir. Müzikologlarca hakir görülen arabesk müziğin ise, örneklem içerisinde önemli bir oranda (%47.4) dinlendiği görülmektedir. Bununla birlikte katılımcılar arasında ilahi dinlemeyi tercih edenlerin oranı %7.6 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 60: Dinlenen Müziğe Göre Dağılım

Hangi tür müzikleri dinliyorsunuz?	Sayı	%
Türk Halk Müziği	144	44.0
Türk Sanat Müziği	143	43.7
Arabesk	155	47.4
Klasik Müzik	8	2.4
Yabancı Müzik	92	28.1
İlahi	25	7.6
Yerli pop	260	79.5
Hepsi	163	49.8

3.2.7.7. Konsere Gidilme Sıklığı

Katılımcılar arasında konsere gitmek istisnai bir faaliyet alanı olarak görülmektedir. Yılda 1 ya da 2 kez konsere gidenlerin, örneklem içindeki oranı %7.9 olup bu yaşına kadar konsere 1-2 kez gittim diyenlerin oranı ise %39.3 olarak izlenmektedir. Bununla birlikte şimdiye kadar konsere hiç gitmedim diyenlerin oranı %50.7 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 61: Konsere Gidilme Sıklığına Göre Dağılım

Konsere gider misiniz?	Sayı	%
Senede 1 ya da 2 kez	26	7.9
Senede 3 ya da daha fazla	7	2.1
Hiç gitmedim	166	50.7
Bu yaşına kadar 1 ya da 2 kere gittim	128	39.3

3.2.7.8. Resim Sergisi ya da Müzeye Gidilme Sıklığı

Örneklem içerisinde müze ya da resim sergisine gitme sıklığına bakıldığında; büyük oranda bir kesimin (%74.9) hiç gitmediği ve %20.8'lik bir kesimin ise bu yaşına kadar 1 ya da 2 kez gittiği görülmektedir. Senede 1-2 kez müze ya da resim sergisine gidenlerin oranı %2.4 olarak tespit edilmiştir. Tüm bunlara bakarak; resim sergisi ya da müze ziyaretlerinin örneklemin ilgi alanı dışında olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 62: Resim Sergisi ya da Müzeye Gidilme Sıklığına Göre Dağılım

Resim sergisi ya da müzeye gider misiniz?	Sayı	%
Senede 1 ya da 2 kez	8	2.4
Senede 3 ya da daha fazla	6	1.8
Hiç gitmedim	245	74.9
Bu yaşıma kadar 1 ya da 2 kere gittim	68	20.8

3.2.7.9. Tatile Gidilme Sıklığı

Örnekleme tatil alışkanlıkları açısından bakıldığında; tatili, memlekete tarla işleri için gitmek olarak niteleyenler kitle içinde %26.2'lik dilime sahiptir. Yılda bir kez tatile gittiklerini belirtenlerin oranı %32.7 olup şimdiye dek hiç tatile gitmedim diyenler ise % 12.5'lik bir paydayı oluşturmaktadır. Denekler arasında senede birden fazla tatile gitme sıklığı ancak %4.5 oranıyla temsil edilmektedir. Görüleceği üzere tatile gitme örneklem için memlekete gitmekle eş anlamlı olmaktadır.

Tablo 63: Tatile Gidilme Aralığına Göre Dağılım

Tatile gider misiniz?	Sayı	%
Senede bir	107	32.7
Senede birden fazla	15	4.5
Tatile hiç gitmedim	41	12.5
Memlekete tarla işleri için giderim	86	26.2
Diğer	78	24.1

3.2.7.10. Sportif Faaliyet Durumu

Katılımcılar arasında, geçmiş yaşamında ya da okuldayken sportif faaliyette bulduklarını belirtenlerin oranı %56.8 olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte %29.4'lük bir dilim halen sportif faaliyette bulunmaktadır. Şimdiye kadar sportif faaliyette bulunmayanların toplam örneklem içerisindeki payı %13.8 olarak elde edilmiştir. Görüleceği üzere sportif faaliyette bulunmak örneklem için önemli bir uğraş alanıdır.

Tablo 64: Spor Yapma Alışkanlığına Göre Dağılım

Spora gider misiniz?	Sayı	%
Evet	96	29.4
Eskiden yapardım	83	25.3
Okuldayken yapardım	103	31.5
Hayır	45	13.8

3.2.7.11. Sosyal Etkinliklere Katılım

Kitle açısından en önemli sosyal etkinliğin, %52.9 ile arkadaşlarla kahvede vakit geçirmek ve %50.8 ile ev ziyaretleri olduğu görülmektedir. Pikniğe gitmek neredeyse tüm örneklemin ilgi alanına gire bir faaliyet olarak tespit edilmiş olup yılda birkaç kez pikniğe gidenlerin oranı %80.1'dir. Öte yandan örneklemin %17.7'si balığa çıkmayı, %5.2'si ise avlanmayı sosyal faaliyet olarak göstermişlerdir.

Tablo 65: Sosyal Etkinliğe Göre Dağılım

Sosyal etkinlik türü	Sayı	%
Komşularla/akrabalarla ev ziyaretleri (haftada bir iki kez)	18	5.5
Komşularla/akrabalarla ev ziyaretleri (ayda bir iki kez)	139	42.5
Komşularla/akrabalarla ev ziyaretleri (iki üç ayda bir)	166	50.8
Arkadaşlarla kahvede/kafede zaman geçirme (haftada birkaç kez)	173	52.9
Arkadaşlarla kahvede/kafede zaman geçirme (ayda birkaç kez)	94	28.7
Arada bir balığa giderim	58	17.7
Arada bir ava giderim	17	5.2
Senede birkaç kez aile veya arkadaşlarla kır gezisine (pikniğe) giderim	262	80.1

3.2.7.12. Sivil Toplum Faaliyetlerine Katılım

Örnekleme içerisinde bir hemşeri derneğine üyelik, %40.7'lik oranla en rağbet gören sivil toplum faaliyetini oluşturmaktadır. Hemşeri dernekleri göçmen kitle için kentsel yaşamda, sosyal dayanışma mekanizması olarak önemli bir işlev görmektedir. Örneklemede de görüldüğü gibi, gelir düzeyi düşük göçmen kitlede; bir gruba ait olmak ve dayanışma içinde bulunmak, önemli bir unsurdur. Kendini ekonomik açıdan güçsüz bulan ve göç ettiği yere uyum sağlayıp sosyalleşemeyen kitle, hemşeri derneklerine üye olarak sosyal destek arayışına gittiği ve böylelikle kentlerde yeni bir patronaj kalıbına girdiği görülmektedir. Diğer yandan denekler arasında, bir siyasi partiye üye olanlar %22.3'lük bir dilimi oluştururken, herhangi bir sivil toplum örgütüne üye olanlar %8.3 olarak tespit edilmiştir. Sivil toplum faaliyetlerine katılmayan %66.7'lik bir kesimin varlığı örneklemin bu tür organizasyonlara karşı ilgisiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 66: Sivil Toplum Faaliyetlerine Katılma Durumuna Göre Dağılım

Sivil toplum faaliyetlerinde yer alma	Sayı	%
Bir hemşeri derneğine üyeyim	133	40.7
Tüketiciyi koruma derneğine üyeyim	13	4.0
Okul aile birliğinde aktif görev yapıyorum	18	5.5
Bir siyasi partiye üyeyim	73	22.3
Başka bir sivil toplum örgütüne üyeyim	27	8.3
Böyle şeylerle hiç ilgilenmem	218	66.7

3.2.8. Sosyal Tabakalaşma Bulguları

Bu bölümde, katılımcıların aşağıda sunulan çalışma hayatı parametreleri tablolar haline getirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde irdelenen parametreler şunlardır:

- Göç edilen kentten duyulan memnuniyet
- Çocuklarının geleceği için düşünceleri
- Ekonomik durumlarını nasıl değerlendiriyorlar
- Geçmişe dair temenniler
- Burası ile ilgili hissettikleri
- Geleceğe dair düşünceleri

3.2.8.1. Göç Edilen Kentten Duyulan Memnuniyet

Örnekleme içerisinde göç ettikleri kentten memnuniyet durumu irdelendiğinde; büyük bir bölümünün (%42.9) göçten memnun oldukları görülmektedir. Bununla birlikte pek memnun değilim diyenleri de bu kesime ilave edildiğinde duyulan memnuniyet oranı %67.2'e yükselmektedir. Öte yandan göçten memnun olmayanların oranı toplamda %32.6 olarak tespit edilmiş olup mümkün olsa

geri dönmeyi düşünenlerin oranı örneklem içinde sadece %17.7'dir. Dolayısıyla göçmen kitlenin göç kararından memnun olduğu görülmektedir.

Tablo 67: Göç Edilen Kentten Duyulan Memnuniyet Durumuna Göre Dağılım

Memnuniyet	Sayı	%
Genel olarak memnunum	88	26.9
Pek memnun değilim	59	18
Memnunum	73	22.3
Mümkün olsa memlekete dönmeyi isterim	58	17.7
Mümkün olsa başka bir yere gitmeyi isterim	49	14.9

3.2.8.2. Çocuklarının Geleceği İçin Düşünceleri

Katılımcılar arasında çocuklarının geleceğine yönelik tercihleri irdelendiğinde elde edilen sonuçlar tablo 68'de sunulmuştur. Deneklerin %40.7'lik bölümü ileride çocuklarının üniversiteye gidip iş sahibi olmasını dilemekteyken, %9.2'si çocuklarının çıraklık yaparak meslek sahibi olmasını istemektedir. Çocuklarının; meslek lisesine giderek iş sahibi olmasını isteyenlerin oranı %17.7 iken, kendi işlerini kurmalarını dileyenlerin oranı %13.5 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 68: Çocuklarının Gelecek Tercihleri Dağılımı

Sizece çocuğunuz için en uygunu hangisi?	Sayı	%
Meslek lisesine gidip iş sahibi olsunlar	58	17.7
Üniversiteye gidip iş sahibi olsunlar	133	40.7
Çıraklıktan meslek öğrensinler	30	9.2
Kendi işlerinin sahibi olsunlar	44	13.5

Diğer	62	18.9
--------------	----	------

3.2.8.3. Ekonomik Durumlarını Nasıl Değerlendiriyorlar

Çalışan-çalışmayan ayrımına yapılmaksızın tüm örnekleme bakıldığında kendini yoksul olarak niteleyenlerin oranı %64'tür. Bu açıdan bir işe sahip olup çalışmanın dahi kitleyi yoksulluktan kurtarmadığını literatüre paralel bir halde görülmektedir.²⁸¹ Filhakika örneklem içerisinde düzenli bir gelire sahip olanların %57.6'sı, aylık gelirini 1000 TL ve altı beyan etmişlerdir.

Tablo 69: Ekonomik Durumlarını Değerlendirmelerine Göre Dağılım

Ekonomik Durum	Sayı	%
Varlıklı	8	2.4
Orta halli	27	8.2
Yoksulla orta halli arası	83	25.4
Yoksul	209	64

3.2.8.4. Geçmişe Dair Temenniler

Deneklerin %29.1'lik kesiminin; eğer geçmişe dönme şansları olsa yüksek öğrenim görmek istedikleri, %21.7'lik bir bölümünün ise kendi işinin sahibi olmayı diledikleri görülmektedir. Diğer yandan göç etmeyip memleketinde kalmayı isteyenlerin oranı %14 iken, meslek lisesinde okumayı isteyenlerin oranı %15.3 olarak tespit edilmiştir. Günümüzde yeniden popüler hale gelen devlet memurluğuna girmeyi isteyenlerin oranı ise %15.6 olarak bulunurken, çıraklıktan meslek sahibi olarak kendi işinin patronu olmayı dileyenler örneklemin %7'sini oluşturmaktadır.

²⁸¹ Adaman vd., a.g.e., s.667.

Tablo 70: “Geçmişe Dönme Sansınız olsaydı ne yapmayı isterdiniz?”

Geçmişe dönme şansınız olsaydı ne yapmayı isterdiniz?		
	Sayı	%
Yüksek tahsil yapmayı	95	29.1
Çıraklıktan bir meslek sahibi olmayı ve sonra kendi işyerimi kurmayı	23	7.0
Meslek lisesinde okumayı	50	15.3
Bir devlet dairesinde işe girmeyi	51	15.6
Kendi işimin sahibi olmayı	71	21.7
Memleketimde kalmayı	14	4.3
Diğer	23	7.6

3.2.8.5. Burası ile ilgili hissettikleri

Katılımcılar arasında karnının doyduğu yer vatanındır (%67) ve buraya gelmekle iyi etmişiz diyenler (%61.5) örneklemin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Denekler arasında; burada istenmediğini hissedenlerin oranı %20.8 olup keşke memlekette kalsaydık diye pişmanlık duyanların oranı %23.5 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte %8.6’lık bir kesim kendini yabancı hissettiğini belirtirken, kendini ezilmiş hissedenlerin örneklemdaki payı %26 olarak tespit edilmiştir. Bu bulgulardan hareketle örneklemin büyük çoğunluğu göçle elde ettiği kazanımlardan memnuniyet duymaktadır.

Tablo 71: “Burası ile ilgili hissettikleriniz?” Sorusuna Verilen Yanıtlara Göre Dağılımlar

Burası ile ilgili hissettikleriniz		
	Sayı	%
Kendimi yabancı hissediyorum	28	8.6
Kendimi ezilmiş hissediyorum	85	26.0
Burada istenmediğimi hissediyorum	68	20.8
Karnının doyduğu yer vatanındır	219	67.0
İyi ki buraya gelmişiz keşke daha önce gelseydik	201	61.5
Keşke memlekette kalsaydık	77	23.5
Burada umduğumuzu bulamadık gene sıkıntılı yaşıyoruz	106	32.4
Diğer	21	6.4

3.2.8.6. Geleceğe Dair Düşünceler

“Fakirin ekmeği umuttur” deyişini doğrular tarzda bir görünüm sergileyen örneklemin, gelecekteki ekonomik refahlarına dair beklentileri genelde iyimser olup kitle içinde çocuklarımız daha iyi koşullarda yaşamayacak diyenlerin oranı sadece %17.5’dir. Geleceğe dair refah düzeylerinin daha kötü olacağını düşünenlerin oranı %8.3 ile oldukça düşük olup gelecek refah beklentileri bugünden daha iyi olacak diyenlerin oranı %18 olarak görülmektedir. Bu durumu örneklemin göçle birlikte artan refah kazanımlarına bağlamak gerekmektedir. Göçten memnuniyet duyan örneklemin geçmişe bakarak geleceği olumlu yorumlaması beklenti dahilindedir.

Tablo 72: Geleceğe Ait Düşüncelere Göre Dağılım

Geleceğe ait düşünceleriniz	Sayı	%
Bugünden daha iyi olacak	59	18
Pek farkı olmaz	28	8.5
Daha kötü olacak	27	8.3
Bizden geçti çocuklarımız daha iyi yaşasın diye uğraşıyoruz	108	33
Çocuklarımız bizden daha iyi koşullarda yaşayacak	48	14.7
Çocuklarımız bizden daha iyi koşullarda yaşamayacak	57	17.5

3.2.8.7. Ayrımcılık ya da Dışlanma Algısı

Örnekleme içerisinde %62.1 ile en büyük dilimi oluşturan kesimin kendine yönelik herhangi bir ayrımcılık ya da dışlanma hissetmediği görülmektedir. Öte yandan yoksulluğun kaynağı²⁸² olan gelir dağılımı bozukluğu açısından, en zengin kesimin en fakir kesime oranla sekiz kat farka sahip olmasına rağmen, kendisine yönelik ayrımcılık yapıldığını ya da sosyal dışlanma hissine sık sık kapıldığını belirtenlerin oranı %9.5 ile oldukça düşüktür. Bu durumu Ülkemizin dini ve kültürel değerleriyle açıklamak gerekir. Nitekim, 2010 yılında İstanbul’da yapılan benzer bir çalışmada elde edilen sonuçlar, çalışma bulgularıyla yakınlık göstermektedir.²⁸³

²⁸² Biçerli, “Yoksullukla mücadelenin...”, s.42.

²⁸³ Durgun, Çak, a.g.e., s.41-42.

Tablo 73: Ayrımcılık ya da Dışlanma Algısına Göre Dağılım

Size yönelik bir ayrımcılık ya da dışlanma olduğunu düşünüyor musunuz?	Sayı	%
Sık sık	31	9.5
Zaman zaman	56	17.1
Yalnız bana değil, güçsüz olan herkese yönelik bir ayrımcılık ya da dışlama var	37	11.3
Hayır düşünmüyorum	203	62.1

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ülkemizde iç göç hareketi; 1950’li yıllarda sanayileşmeyi müteakiben başlamışsa da sonraları sanayileşmeden bağımsız bir şekilde artan bir ivme kazanmış, işbu meyanda gelişmesi beklenen kentleşme olgusunu bir kaosa dönüştürmüştür. Her ne kadar iç göç kamu otoritelerince sonradan kontrol altına alınmaya çalışılmışsa da başarı sağlanamamıştır. Ülkemizde iç göç; ekonomik doktrine uygun olarak sanayinin işgücü talebine bağlı olarak başlamışsa da, sanayinin artan işgücü talebiyle paralel olarak artmamıştır. Bu yüzden ülkemizdeki iç göç hareketliliğini, sanayileşmeden ziyade “modernite”nin bir sonucu olarak izah etmek daha uygundur

İç göçün plansız ve kontrolsüz bir şekilde kentlere yönelmesi beraberinde birçok kentleşme problemini de beraberinde getirmiştir. Aşırı iç göçe fizik alt yapı itibariyle hazır olmayan kentler adeta köyleşmişler, modern kentler sunması gereken imkânları sunmaktan uzak, beton yığınlarına dönüşmüşlerdir. İç göç sonucu barınma ihtiyacı alelacele, genellikle kamu arazilerine yapılan gecekonduyla, kentlerin etrafında getto bölgeleri oluşturmuştur.

Kırsaldan kente yönelik iç göç, sadece fiziki bir yer değiştirmeden ibaret olmayıp, sosyokültürel bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirmektedir. Göçle birlikte kırsal kültürel değerler deformasyona uğramakta, göçmenler kentlileşme ve kentli değerleri benimseyememekte, kırsal sosyokültürel değerlerle de iç çatışmalara maruz kalmakta ve böylelikle kentlerde sosyal dışlanmaya uğramaktadırlar. Kentlerde gecekondu, varoş, dış çember ya da getto adını verdiğimiz ve kendilerini sosyokültürel ve sosyo ekonomik olarak dışlanan kesim olarak gören bu grup, kentin modern değerlerine ve kentliye karşı tepki duymaktadır.

İç göçün kentsel istihdam üzerindeki temel etkisi kırsalda tarım kesiminde var olan gizli işsizliğin, kentler de görünür hale gelip açık işsizlik olarak ortaya çıkmasıdır. Öte yandan aşırı iç göç, kentlerde sanayinin yeterince iş imkânı yaratamamasının sonucu olarak, formel piyasalarda iş imkânı bulamamış ve böylelikle kendini bir çıkış yolu olarak, enformel sektöre ve marjinal işlere yöneltmiştir. Formel sektöre geçinceye kadar, geçimini temin amacıyla başlarda

geçici bir durak olarak görülen enformel sektör, zamanla iş imkânlarının daralmasıyla kalıcı hale gelmiştir.

İlk başlarda iç göç kırsaldan kentlere yönelik yapılırken günümüzde kentlerden metropol kentlere yönelmiştir. İç göç aşamalı bir yapıda yapılmakta olup ilk başta kırsaldan bağlı il merkezine, sonrasında bölgesel metropole göç edilmektedir. Tarım sektöründe istihdam rakamlarına baktığımızda toplam istihdam içindeki payının halen yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumsa, ileriki yıllarda içgöçe katılacak önemli bir kitlenin varlığını göstermektedir. Dolayısıyla iç göçün önümüzdeki yıllarda da devam edeceğini öngörmek mümkündür.

Yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde müteakip kanaatlere ulaşılmıştır. Örneklemin 2/3'ü 26-55 yaş aralığında olup erkektir ve yarıdan fazlası evlidir. Eğitim durumu açısından bakıldığında tahsili ortaokul ve altı aralığında olanların oranı %67.2'ye ulaşmaktadır. Göç faktörleri arasında asıl unsurun %45.5 oranında ekonomik kaygılardan hareketle işsizliğe ve gelir düşüklüğüne bağlı geçim sıkıntısı olduğu görülmektedir. Öte yandan literatüre uygun olarak, göç kararının ferdi bir karardan ziyade kolektif nitelikte olup, aile kurumuna dayandığını göstermektedir.

Katılımcıların göç ettikleri yer ve doğum yerleri açısından bakıldığında ise en çok göçün sırasıyla; İstanbul, Sakarya ve Van'dan yapıldığı görülmektedir. Bu durumu; İstanbul ve Sakarya'nın komşu iller olmasına, İstanbul kaynaklı göçü metropollerden çevre illere yönelik, hayat pahalılığı ve daralan kentsel yaşam imkânlarından kaynaklanan göçle açıklamak mümkünken, Sakarya açısından durumu Kocaeli'nin sanayii kaynaklı iş imkânlarının çekiciliği ile izah etmek mümkündür.

Araştırma sonuçlarına dair, çalışmanın teorik kısmıyla örtüşen önemli bir bulgu da; metropollerden çevre illere yönelik tersine göçün başladığı yönündeki bilginin desteklenmesidir. Bu bulgulara dayanarak, iç göçün yeni bir evreye girerek tersine döndüğünü görülmekte olup bu durum, gerek TÜİK verilerine gerekse literatüre uygundur. Van'dan kaynaklı göç ise; yaşanan deprem, terör nedeniyle oluşan güvenlik kaygısı ve iş olanaklarının cazibesıyla açıklanabilir. Öte yandan Kocaeli halen aktif olarak kırsaldan ziyade kentlerden göçe maruz kalmaktadır.

Diğer yandan, örneklemin önemli bir bölümü; kendi nam ve hesabına ya da küçük ölçekli işyerlerinde çalışan, enformel kesim çalışandır. Bu bağlamda, deneklerin sadece 1/3'ü, formel bir işi olduğunu beyan etmiştir. Aynı örneklemin, göç etmeden evvel ne işle meşguldünüz sorusuna verdiği en yüksek yanıtı ise işsizdim seçeneği oluşturmuştur. Dolayısıyla iç göçün işsizlik sorununu anlamlı bir şekilde çözdüğünü söylemek mümkün değildir.

Göçle birlikte aile bireylerinin de daha yüksek oranda çalışma hayatına katıldıkları görülmektedir. Örneklemin içinde çalışmadığını belirtenlerin yaklaşık yarısı; geçimini emeklilik, yaşlılık ve malullük aylığı ile sağladığını belirtmiştir. Bu durum metropol kentlerden hayat pahalılığının daha düşük olduğu çevre kentlere yönelik iç göç hareketi ile ilişkilendirilebilir.

Örneklemin 2/3'ü 1000 TL'den daha az – asgari ücret düzeyinde - bir gelire sahipken 1/3'lük bir kesimin düzenli bir gelire sahip olmadığı görülmüştür. Bu rakamı yoksullukla ilişkilendirmek gerekir. Yaşamının idamesi için gider yapmak zorunda olan kitlenin sürekli bir akara, gelire sahip olmaması kişileri yoksulluğa ve borç sarmalına itmektir. Çalışan-çalışmayan ayrımı yapılmaksızın tüm örnekleme bakıldığında kendini yoksul olarak niteleyenlerin oranı 2/3'tür. Bu açıdan bir işe sahip olup çalışmanın dahi kitleyi yoksulluktan kurtarmadığını görülmektedir.

Katılımcıların borçluluk durumları irdelendiğinde, büyük bir çoğunluğun borç sarmalında olduğu göze çarpmaktadır. Üstelik bu borçların önemli bir bölümü; kredi kartı, araba kredisi, tüketici kredisi olarak finansal kurumlara yönelik olup borçlanmanın kişisel ilişkilerden uzaklaşarak kurumsallaştığını ve bankacılık sektörüne kaydığını göstermektedir.

Örneklemin 2/5'i kiracı olup ortalama olarak 400/600 TL kira ödemekte, yarıdan fazlası kentli yaşam tarzı olan apartmanda yaşamamakta, dolayısıyla ortak yaşam giderleri ödememektedir. Örneklemin refah düzeyi ele alındığında; çamaşır kurutma makinası hariç, hemen hemen tümü beyaz eşya donanımının tamamına sahiptir. %56.7'lik büyük çoğunluk ise ekmeğe yönelik tüketimi önleyici kamu spotlarına rağmen, günde dört ve üstü ekme tüketmektedir.

Katılımcıların $\frac{3}{4}$ 'ünün evinde bilgisayar bulunmakta olup, yarıya yakını ise bir şekilde internet kullanıcısıdır. Bu durumu bilgisayarın telefona alternatif önemli bir iletişim aracı halini almasına bağlamak mümkündür. İnternet ve bilgisayar, çocukların ödevlerinden interaktif uygulamalara kadar birçok mecrada hayatı kolaylaştırmanın yanı sıra haberleşmenin en ucuz halini de sunmaktadır. Katılımcıların telefon giderleri düşünüldüğünde internet önemli bir tasarruf kalemi haline gelmektedir.

Katılımcılar, sosyokültürel alışkanları açısından irdelendiğinde; kitap okumakta olup ancak küçük bir kesimi evine her gün gazete almaktadır. Televizyonda en yüksek oranda izlenen programlar ise maç yayınları ve filmler olarak bulunmuşken en düşük izlenme oranı ise kültür sanat programlarına aittir. Örnekleme; sinemaya az giden, tiyatro, resim sergisi, konser ve müzeye ise hiç gitmeyen ya da nadiren giden bir yapı görüntüsündedir. Bu durum kitlenin kentli kültürel değerleri benimseme açısından kentlileşemediğini göstermektedir.

Örneklemin en çok dinlediği müzik türü yerli pop müzik olup deneklerin yarısının, geçmişinde ya da okuldayken sportif faaliyette buldukları tespit edilmiştir. Kitle açısından en önemli sosyal etkinlik ise arkadaşlarla kahvede vakit geçirmek ve ev ziyaretlerinin olduğu görülürken, bir hemşeri derneğine üyelik en rağbet gören sivil toplum faaliyetini oluşturmaktadır. Tatil alışkanlıkları açısından bakıldığında tatili, memlekete tarla işleri için gitmek olarak niteleyenler kitle içinde dörtte birlik bir dilime sahiptir.

Geçim sıkıntısı çeken, kendini yoksul olarak nitelendirip formel bir işi olmadığını belirten örneklemin, beklenmedik bir şekilde göçten memnun olduğu görülmekte olup geri dönmeyi düşünmediği tespit edilmiştir. Bu durumu göçün, kentsel imkânların cazibesine dayalı “modernite”ye bağlı olarak yapıldığı savıyla açıklamak doğru olur. Örnekleme, çocuklarının üniversitede okumasını istemekte olup, gelecekteki ekonomik refah beklentileri açısından iyimserdir. Tüm olumsuzluklarına rağmen ayrımcılığa maruz kaldığını ya da sosyal olarak dışlandığını hissedenlerin oranının düşük olması şaşırtıcı olup ancak dini ve kültürel değerlerle açıklanabilir.

Literatürde sıkça vurgulanan göç edilecek yerin tespitinde akrabalık ilişkilerinin öncelikli önem taşıdığı argümanı örneklem eğilimi ile örtüşmemektedir. Örneklem, göçte hedef ilin seçiminde iş imkânlarının fazlalığını birincil etken olarak göstermiştir. Buna göre, örneklem için önemini korumakla birlikte, göç edilecek ile ve yerleşilecek bölgeye karar verirken, daha önce göç katılmış akrabalarının ya da hemşerilerinin buldukları illeri ve mahallere yerleşmeyi, ancak ikincil tercih olarak betimlemiştir. Bu sonuç; iç göçte hedef ilin tespitinde, akrabalık ilişkilerinin önemini, moderniteye bağlı olarak yitirmeye başladığını, ekonomik mantaliteye daha uygun hareket edilerek, bireysel göç kararları verdiklerini göstermektedir. Bu durumun bir sonucu olarak gelecekte iç göçten kaynaklanan, metropollerde belirli bölgelerde etnisiteye dayalı yerleşim odaklarının zamanla çözüleceğini, böylelikle kente taşınıp yaşatılan geleneksel kültürün sürmesini imkânsızlaştırarak, kentsel değerlerin benimsenmesini kolaylaştıracağını öngörmek mümkündür.

Çalışmanın Hipotezlerinin sınanması açısından bakıldığında, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- İşsizliğe bağlı olarak yapılan içgöç kentlerde istihdam imkânı bulmamakta olup mevcut işsizliğin ülke içinde transferinden ibarettir. Elde edilen bulgular temel hipotezi desteklemektedir. Örneklem içinde göç öncesi işsiz olduğunu belirtenlerin oranı %40.4'ken göç sonrası bu rakam %37.6 olarak bulunmuştur. Bu rakamlar, iş bulma gayesiyle yapılan göçün işsizlik sorununu çözmediğini göstermektedir. O halde, işsizlik ülke içinde bir yerden başka bir yere naklolmuştur.

- Göç edilecek kentin ve mahallin seçiminde birincil etken iş imkânlarının fazlalığıdır. Akrabalık bağları önemini korumakla birlikte birincil etkenliğini yitirmiştir. Bulgular alt hipotezi desteklemektedir.

- Buradan hareketle iç göç, kentsel alanlarda yöresel etnisiteye dayalı sosyal kümelenme oluşturmamaktadır. Örneklem içinde, toplam 70 farklı ilden katılımcının bulunması alt hipotezi desteklemektedir.

- İç göç kentlerde göçmen kitlede sosyal dışlanmışlık ve ayrımcılık hissine yol açmamaktadır. Bu alt hipotezi destekleyecek derecede güçlü bir orana ulaşamamıştır.

Anket esnasında yüz yüze görüşmelerde, kente göç ettikten sonra sürekli ve düzenli bir iş bulamadıklarını beyan eden kitle; kısa sürelerle hamallık, inşaatlarda amelelik gibi işlerde enformel kesimde sigortasız olarak çalıştıklarını daha sonrasında marjinal işlere yöneldiklerini belirtmişlerdir. Çok küçük bir bölümü bakkal, büfe, çay ocağı işletmek gibi kendi işlerini kurmuşlarsa da başarılı olamamışlardır. Bu bakımdan, aile reisleri kendilerini, göç ettikleri süreden beri kronik işsiz olarak tanımlamakta olup iş bulma ümitlerini kaybetmişlerdir. Tüm bu verilerden hareketle bu kitlenin işsizlik sorunsalının yapısal olduğunu, bu meyanda yaş, eğitim, mesleki vasıf gibi parametrelerindeki olumsuzluklardan ötürü zamanla formel piyasalarda iş bulma imkânının olmadığını, böylelikle işsizlik parametrelerinde ve yoksulluk çalışmalarında uzun yıllar bir tortu olarak gözükeceğini öngörmek mümkündür.

Bu verilere bakarak ailede çocukların ve eşlerin çalışma yaşamına gelir yaratmak adına katıldıkları görülmekte olup deneklerin tamamına yakını çalışma hayatı için sekonder işyerlerini ya da marjinal işleri göstermiştir. Aile geliri için bir rakam vermekten çekinen denekler, kendilerini ekonomik açıdan yoksul olarak tanımlamaktadırlar. Günümüz verilerinden hareketle yoksul kitlenin büyüklüğünü belirlenmek istenirse; Devlet tarafından yoksulluk ölçütü olarak baz alınan parametrenin brüt asgari ücretin üçte biri olduğunu ve bu rakamında Nisan 2012 döneminde 295.5 TL'ye karşı geldiği görülmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumunun tahminine göre bu kapsamda, anılan dönemde 5.7 milyon kişi bulunmaktadır.

Günümüzde iç göçün durmasını ekonominin bir arz talep meselesi olarak görüp zamanla piyasaya ve buna bağlı ücret düzeylerindeki kırsal kent dengesinin arz talep yoluyla sağlanmasına bırakmak fazlasıyla ütopyik bir tavır olarak görülmektedir.

Son yıllarda konunun artan önemini fark edilmesinden ötürü, devletin yoksullara yönelik sosyal koruma tedbirlerini arttırdığı görülmekte olup bu tedbirler arasında ise mali nitelikli ekonomik yardımlar göze çarpmaktadır. Bu yardımların aynı veya nakdi şekilde yoksul kitleye dağıtıldığı gözlenmektedir. Lakin bu tür direkt sosyal yardımlar sorunu kalıcı bir şekilde çözmekten uzaktır. İşsizlik-yoksulluk-göç kısır döngüsünü kırmamanın tek yolu ise ek istihdam yaratmaktır.

Kırsal kesimde, sermayenin devlet tarafından, modern tarım işletmeleri kurmak için teşvikinin, geleneksel tarım kaynaklı kırsal göçün önlenmesinde etkili olduğu görülmüştür. Bu bakımdan, sermayenin çeşitli teşviklerle kırsal kesimde modern tarım işletmeciliğine yönlendirilmesi, kırsal alandan kentlere yönelik göçün önlenmesinde faydalı bir uygulama olabilir.

Öte yandan, işsiz kişilerin sadece ekonomik olarak desteklenmesi yeterli olmayıp manevi yönlerinin de desteklenmesi gereklidir. İşsiz bir kişinin kendini değersiz hissetmesi, ruhunda yarattığı derin bastırılmış duygular, kırılmış bir ego, toplumda kaybedilmiş bir itibar, örselenmiş bir özsaygı, yitirilmiş bir özgüven, kendini başarısızlık ve yetersizlikle suçlayan bir özeleştirisi... Başarı ve özsaygı adına her şeyi göze almaya hazır bir kişinin, her an patlamaya hazır bir bomba misali toplumda serbestçe yaşarken tüm hukuki ve sosyal normlara uymasını beklemek bir hayalden ibarettir. Bu açıdan kişinin benlik yanının da rehabilite edilmesi gereklidir.

Devletin, sosyal politika gereği yoksul ve kronik işsizliğe sahip bu kişileri, kamuda ya da kamuya iş yapan müteahhit firma ve kuruluşlarda, düzenli ve devamlı bir işle iştigal ettirmesi şarttır. KOSGEB eliyle dağıtılan mikro kredi uygulamalarının geliştirilmesi ve tabana yayılması, işsizlik sarmalının yeterince müteşebbis yaratılarak önlenmesi açısından önemli bir politikadır. İŞKUR tarafından verilen ve yapısal işsizlikle mücadelede önemli rolü olan mesleki eğitimlerin, uygulamada yeterli iş imkânı yarattığını söylemek mümkün değildir. Bu açıdan, İŞKUR eğitimlerinin yeterli finansmanla desteklenerek, bu kişilerin birer müteşebbise dönüştürülmesi acilen sağlanmalıdır. Öte yandan profesyonel orduya geçilmesi çalışmalarının biran evvel gerçekleştirilmesi, işsiz kitlenin istihdamı açısından önemli bir subap olacaktır. Kişilerin muhtaç ve aciz durumdan, toplumda varlığının anlam ifade edip, sosyal saygı göreceği bir konuma getirilmesi ancak istihdamla sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akal, Mustafa Gökmenoğlu, Seyit Muharrem: “OECD Ülkelerinde Rekabet Gücünün Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Analiz”, **TiSK Akademi**, C. VII, Sayı 13, 2012/1, Ankara, 2012, s. 102-129.

Aksu, Ömer A. : **Ücretler ve Verimlilik**, İ.Ü.İ.F. Yayın No: 538, İstanbul, 1993.

Aksu, Ömer A.: **Gelir ve Servet dağılımı**, İ.Ü.İ.F. Yayın No: 539, İstanbul, 1993.

Andaç, Faruk: **İşsizlik Sigortası**, TÜHİS 2.bs, Yayın No: 66, Ankara, Nisan 2010,

Ankara Ticaret Odası: **“İşsizliğin ve Göçün Coğrafyası Raporu”** 07.04.2007 (Çevrimiçi) "<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1058&l=1>, 10 Kasım 2010.

Adaman, Fikret vd.: “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, (Çevrimiçi) http://www.hic-mena.org/documents/study_turkey_tr.pdf 10 Eylül 2011.

Akgeyik, Tekin: **Asgari Ücrette Esnek Modelleme Bölgesel Asgari Ücret Yaklaşımı**, İTO Yay., İstanbul, 2007.

Akgeyik, Tekin: “Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam Politikaları”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. LIV, Sayı 2, İstanbul, 2004, s. 1-31 (Çevrimiçi) <http://iudergi.com/tr/index.php/iktisatmecmua/article/viewFile/7213/6727> 10 Eylül 2011.

Akgül, Aziz: **Türkiye’de Mikro Kredi Uygulaması**, Türkiye İsrافی Önleme Vakfı, t.y., (Çevrimiçi) <http://www.israf.org/pdf/mikrokredi.pdf>, 05.11.2010.

Akgür, Zeynep Gökçe: **Türkiye’de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1997.

Alper, Yusuf, Rabihan Y. Arabacı : “Yoksullukla Mücadele, Vatandaşlık Geliri ve Aile Ödenekleri Sigortası”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 389, 2010/3, Ankara, 28.07.2010, s. 44-51.

Altunışık, Remzi, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım: **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Yay., İstanbul, 2010.

Andersen, Signe Hald : **Unemployment and Crime: Experimental Evidence of The Causal Effects of Intensified Almps On Crime Rates Among Unemployed**

Individuals, The Rockwool Foundation Research Unit, Study Paper No. 38, January 2012 (Çevrimiçi) [http:// www. rff. Dk /files/ RFF -site/ Publikations %20upload/ Arbejdspapirer/ Unemployment%20and%20crime_38.pdf](http://www.rff.dk/files/RFF-site/Publikations%20upload/Arbejdspapirer/Unemployment%20and%20crime_38.pdf) 10 Mart 2012.

Arslan, İbrahim, Yusuf Akan: **Göç Ekonomisi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2008.

Ayata, Ayşe: “Geleneksel ve Modern Dayanışma”, **Dünya’da ve Türkiye’de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, I. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, 3–5 Kasım 1993, C.I, Sosyoloji Derneği Yayın No: 3, Ankara, 1994, s.325-340.

Aydoğmuş, Osman: “Tarımdaki Çözülmenin İşsizlik Üzerindeki Etkileri ve Çözüm Önerileri”, **İşveren Dergisi**, Cilt. XLVII, Sayı 7, Nisan 2009, s. 46-48.

Bağdadlıoğlu, Enis: “Milyonlarca Çalışanın Geliri Sağlıklı Beslenmek İçin Yetersiz”, **TÜRK İŞ Dergisi**, Sayı 396, Ocak-Şubat 2012, s. 95-97.

Bahar, Ozan, Fehime Korkmaz Bingöl: “Türkiye’de İç Göç Hareketlerinin İstihdam ve İşgücü Piyasalarına Etkileri”, **SDÜ İİBF Dergisi**, Cilt. XV, Sayı 2, 2010, s. 43-61.

Barış, İsmail: “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”, **Sosyoloji Konferansları**, İ.Ü. İ.F. 39.Kitap, Yayın No: 607, İstanbul, 2010, s. 87-114.

Başel, Halis: “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin ve İç göçün Nedenleri” Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Sayı 53, İ.Ü.İ.F. Yay., 2007, s. 516-542 (Çevrimiçi) <http://iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/1720> , 10 Mart 2011.

Başel, Halis: “İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 51, İ.Ü. İ.F. Yay., 2006, s. 287-321 (Çevrimiçi) <http://iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/350>, 10 Ekim 2011

Begg, David, Stanley fischer, Rudiger Dornbusch: **Economics**, 4. Edition, Mc Graw-Hill Book co., 1994.

Bekmez, Selahattin, Aylin Çiğdem Köne: “Beşeri Sermayenin Türkiye’de Bölgelerarası Ekonomik Gelişme Açısından Önemi”, **TİSK AKADEMİ**, Cilt. IV, Sayı 7, 2009/1, Ankara, 2009, s.66-81.

Beladi, Hamid, Lynda De la Vina, Sugata Marjit: “Technological Progress with Segmented Labor Markets”, **Review of Development Economics**, Volume 16, Issue

1, pages 148–151, February 2012, (Çevrimiçi) [http:// onlinelibrary. wiley. com/ doi/ 10.1111/ j.1467-9361.2011.00651.x/full](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9361.2011.00651.x/full) 10 Mart 2012.

Bernhardt, Annette, Michael W. Spiller, Diana Polson: “All Work and No Pay: Violations of Employment and Labor Laws in Chicago, Los Angeles and New York City”, **SSRN**, Dec 2012, (Çevrimiçi) [http:// papers. ssrn.com/ sol3/ papers. cfm? Abstract _id=2013387](http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?Abstract_id=2013387), 10 Şubat 2012.

Biçerli, Kemal: “Yoksullukla Mücadelenin Ana Güzergahı İşsizlikle Mücadeleden Geçer”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 389, 2010/3, Ankara, 2010,s. 42-44.

Biçerli, M. Kemal: **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yay., 4. Bası, Eylül 2007.

Bilgin, Vedat : “Sosyal Devletin Geleceği”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, Ankara, 2009, s. 39-43.

Boratav, Korkut: “Sosyal Devlet Bölüşüm İlişkilerinde Emek Lehine İyileştirmeler Getirir”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, Ankara, 2009, s.38-39.

Borrego, Ceasar Alonso-, Nuno Garuopa, Pablo Vazques: “Does Immigration Cause Crime? Evidence from Spain” **American Law and Economic Review**, Spring 2012 – 14 (1), Jan 4 2012, pp.165-191 (Çevrimiçi) [http:// aler. oxfordjournals. org/ content/ early/2012/01/04/aler.ahr019.short](http://aler.oxfordjournals.org/content/early/2012/01/04/aler.ahr019.short) 15 Nisan 2012.

Bulutay, Tuncer, Enver Taştı: **İnformal Sector İn Turkish Labour Market**, Turkish Economic Association Discussion Paper 2004/22, Nov.2004. (Çevrimiçi) [http:// www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf](http://www.tek.org.tr/dosyalar/informal_in_turkey.pdf) 10 Ekim 2011

Bülbül, Serpil, Ali Köse, “**Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi**”, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, C.XXXIX, Sayı/No:1, İstanbul 2010, s.75-94. (Çevrimiçi) [http://journals.istanbul.edu.tr/iuisletme/article/viewFile/1023013898/ 102301 3112](http://journals.istanbul.edu.tr/iuisletme/article/viewFile/1023013898/1023013112), 20 Kasım 2012.

Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel: **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Pegem Yay., 2008.

Cheng, Xi: “Does wage affect unemployment in urban areas in China?”, M.P.P. Thesis, Georgetown University Library, Date issued: 2012, (Çevrimiçi) <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/553685> 15 Mart 2012.

Cook, Sarah, Wing Lam: “China’s response to crisis: What role for social policy”, **Social Policy İn Challenging Times Economic Crisis and Welfare Systems**, (Eds.) Kevin Farnsworth, Zoe Irwing, pp.139-158, The Policy Press 2011, (Çevrimiçi) http://books.google.com.tr/books/about/Social_Policy_in_Challenging_Times.html?id=UK9SYgEACAAJ&redir_esc=y 20 Mart 2012.

Cömertler, Nemciye, Muhsin Kar: “Türkiye’de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt. LXII, Sayı 2, Nisan-Haziran 2007, Ankara, 2007, s. 37-57 (Çevrimiçi) <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/7288/> 10 Şubat 2011.

ÇSGB: 2010 Yılı Çalışma Hayatı İstatistikleri, Genel Yayın No: 167, Ankara, Aralık 2011 (Çevrimçi) www.csgb.gov.tr 28 Aralık 2011.

Çakır, Sabri: “Geleneksel Türk Toplumunda Göç”, **SDÜ Fen Edebiyat fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 24, Aralık 2011, s.129-142.

Çakmak, Erol H.: “Küresel Kriz Ortamında Türk Tarım Sektörünün Güncel Sorunları ve Geleceği”, **İşveren Dergisi**, Cilt. XLVII, Sayı 7, Nisan 2009, s. 43-45

Castillo, Paul, Carlos Montoro, **Inflation Dynamics in the Presence of Informal Labour Markets**, February 1, 2012, BIS Working Paper No. 372, (Çevrimiçi) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2010494 10 Nisan 2012

Çelik, Aziz: **AB Sosyal Politikası Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005.

Çelik, Fatih: “İç Göçler: Teorik Bir Analiz”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. XIV, Sayı 2, Adana, 2005, s.167-184.

Çelik, Fatih: “Türkiye’de İç Göçler: 1980–2000”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 22, Yıl 2007/1, Kayseri, 2007, s.87-109 (Çevrimiçi) [http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20\(87-109.%20syf.\).pdf](http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_22/6-%20(87-109.%20syf.).pdf) 10 Ağustos 2011.

Çetiner, Ayten: “Kent Bilimci Gözüyle Çevre” **İnsan Çevre ve Toplum**, Ed. Ruşen Keleş, İmge Kitabevi, Ankara, Ocak 1992, s.101-109.

Çetinkaya, Emel: “Genç İşsizliğin Teorik Açıklamaları”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İ.Ü.İ.F. 58. Kitap, İ.F. Yay. No: 605, İstanbul, 2009, s.45-57.

Çiftçi, Murat: “Türkiye’de İç Göçte Sosyal Ağ Kullanımı Üzerindeki Etkenler”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Yıl 7, Sayı 15/2011, H.Ü. Yay., Ankara, 2011, s.105-124.

Çiftçi, Murat, Mustafa Tekin: “Türkiyenin Referans Ülkelerle Karşılaştırmalı Uzun Dönemli Reel Ekonomik Büyüme Performansı: Bir İktisadi Kalkınma Sorunsalının Anatomisi (1907-2003)”, İ.Ü. İ.F. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, **Prof.Dr.Şerafettin Aksoy’a Armağan**,52.Seri,MAM Yay. No: 96, 2009, s.139-152.

Dansuk, Ercan, Mehmet Özmen, Güzin Erdoğan: “Türkiye’de Bölgesel Düzeyde Yoksulluk ve Sosyal Tabakalaşma”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 381, 2008/3, s. 22-39.

Delican, Mustafa: “The web of global capitalizm increased dependency of third World countries”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İstanbul, 2012, s.349-355 (Çevrimiçi)<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/13426/12649>, 15 Mart 2012.

Delican, Mustafa: “Elite theories of Pareto, Mosca and Michels”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 43-44, Yıl 2000, İstanbul, 2000, s.323-335 (Çevrimiçi)<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/13423/12646> 10 Şubat 2012.

Delpiano, - Julio Caceres : “Can We Still Learn Something From the Relationship Between Fertility and Mother’s Employment? Evidence From Developing Countries” **Demography**, Volume 49, Number: 1-2012, pp. 151-174, (Çevrimiçi)

<http://www.springerlink.com/content/50u0581334468069/> 15 Mart 2012.

Demircioğlu, A. Murat: “Türkiye’den Dış Göçün 35. Yılında Geline Nöta, Beklentiler”, **Prof. Dr. Metin Kutal’a Armağan**, TÜHİS Yay., Ankara, 1998, s.669-685.

Demir, Ömer Oğuzhan, Ali Duman: “Uluslararası Göç ve Suç Kesişiminde Karşılaştırmalı Örnekler ve Türkiye”, **SDU Uluslararası Davraz Kongre Bildirisi**, Isparta 2009(Çevrimiçi) <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/goc/goc3.pdf> 10 Ekim 2011

Dikmen, Ahmet Alpay: “Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 86 Güz 2000, s.260-280.

Dinçer, Bülent, Metin Özarıslan, Taner Kavasoglu: **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, Ankara, DPT Yay. No: 2471, 2003

Doğan, M.Said: “Nüfus Hareketleri ve Sosyal Değişme”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 49, İ.Ü. İ.F. Yay., İst., 2005, s. 659-675. (Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/481> 15 Mayıs 2011

Dönmezer, Sulhi: **Sosyoloji**, İstanbul, Beta Yayınları, 1990.

Durgun, Özlem, Demet Çak: “Yoksul Kent Nüfusunun İstihdam Yapısı ve Geçinme Biçimleri: İstanbul Örneği” **KOÜ SBE Dergisi**, Sayı 20, 2010/2, Koc.,2010, s.32-55.

Dursun, Hasan: “Suçun Ekonomik Modelleri”, **DPT**, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Başkanlığı, 1997, (Çevrimiçi) [http:// ekutup .dpt. gov. tr/ ekonomi/ dursunh/ suc.html](http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/dursunh/suc.html), 20 Mayıs 2011.

DPT: **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT Yay., Ankara,1995.

DPT: **İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Sege-2011)** (Çevrimiçi) http://www.dpt.gov.tr/DocObjects/view/14197/BASIN_A%C3%87IKLAMASI-sege_2011-v6.pdf 15 Mayıs 2012.

Ekin, Nusret: “Türkiye’de Katlanan İşsizlik: “Yapısal-Geleneksel Yoksullar” ve “Konjonktürel-Modern İşsizler”, **İ.Ü.İ.F. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 45, Yıl 2003, İstanbul, 2003, s.127-140, (Çevrimiçi) [http:// www. iudergi. com/ tr/ index.php/sosyalsiyaset/search/titles?searchPage=11](http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/search/titles?searchPage=11) , 10 Aralık 2010.

Erdem, Ziya: “Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi”, İktisat Fakültesi Sosyal Siyaset Konferansları, **Prof.Dr. Turan Yazgan’a Armağan Özel Sayısı**, 49. Kitap, İstanbul, 2005, s. 541-566

- Erkal, Mustafa: **Sosyoloji**, Genişletilmiş 8. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, İst.,1997
- Erkal, Mustafa, Burhan Baloğlu, Filiz Baloğlu: “Şehirleşme Maddesi”, **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Der Yayınları, 1997.
- Ersöz, Halis Yunus: “Küresel Kriz Dönemi İstihdam Politikası”, **İş'te Çalışanlar**, Sayı 2, Nisan - Mayıs 2010, s.13-16.
- Ersöz, Halis Yunus: “Yerel Yönetimlerin Yetişkin Eğitimi Alanındaki Etkinlikleri” **Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri**, İSMEK Yay., İstanbul, 5 Mayıs 2007, s.44-68.
- Es, Muharrem, Hamza Ateş: “Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **İ.Ü. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 48, Yıl 2004 İstanbul,2004,s.205-249(Çevrimiçi) [http:// www. iudergi. com/tr/ index. php/ sosyalsiyaset/article/view/218](http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/218) 10 Mart 2011.
- Erol, Hatice, Abdullah Özdemir, Elif Meryem Yurdakul: “Türkiye’de İşsizliğin Yol Açtığı Olumsuz Sonuçların Giderilmesinde 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun İşlevi” **TİSK Akademi**, Cilt. V, Sayı 10, 2011/2, Ankara, 2011, s.6-37.
- Erkan, Rüstem: **Kentleşme ve Sosyal Değişme**, Bilimadamı Yay., 2. Bs., Ankara, 2004.
- Gezgin, Mehmet Fikret: **İşgücü Göçü ve Avusturya’daki Türk İşçileri**, İ.Ü. Yay., İstanbul, 1994.
- Göksu, Turgut, Veysel K. Bilgiç : “Kentleşme ve Göçün Teröre Etkisi”, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010, s.175-193 (Çevrimiçi) [http:// www. utsam. org/ Sayfa.aspx?pid=73&cid=0&lang=TR](http://www.utsam.org/Sayfa.aspx?pid=73&cid=0&lang=TR) 12 Mayıs 2011.
- Goto, Hideaki, Yukichi Mano, “Labor Market Competitiveness and The Size of The Informal Sector”, **Journal of Population Economics**, volume: 25, number: 2, 2012, pp.495-509 (Çevrimiçi) <http://www.springerlink.com/content/f884000517mg6514/> 10 Nisan 2012.

Gökbayrak, Şenay: “Refah Devletinin Dönüşümü Ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar”, **Çalışma ve Toplum**, Birleşik Metal İş Yay., Kitap 21, Sayı 2009/2, İstanbul, 2009, s.55-82.

Gökulu, Gökhan: “Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt. XXIV, Sayı 1, Erzurum, 2010, s.209-226.

Gölbaşı, Serkan: **Kentleşme ve Suç**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Gökçe, Birsen: **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar**, Savaş Yayınevi, Ankara,1996.

Guohua, Ge: “Research on current situation and countermeasures of urban unemployed peoples re-employment” **Advanced Material Researches**, Volume: 403-408, pp.5284-5287, 2011 (Çevrimiçi) <http://www.scientific.net/AMR.403-408.5284> 10 Aralık 2011.

Güloğlu, Tuncay: “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış, The Reality of İnformal Employment İn Turkey”, **Cornell University ILR School**, 1.1.2005, pp.1-35(Çevrimiçi) <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article,> 10 Haziran 2011.

Güven, Murat : “Küreselleşen Ekonomide İstihdam”, **Prof. Dr. Metin Kutsal’a Armağan**, TÜHiS Yay., Ankara, 1998, s.487-525.

Güreşçi, Ertuğrul: “Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi” **M.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. IX, Sayı 17, Hatay, 2012, s.149-161 (Çevrimiçi) <http://194.27.44.187/index.php/mkusbed/article/view/223/86> , 10 Aralık 2012.

Halıcıoğlu, Ferda: “Temporal Causality and the Dynamics of Crime in Turkey” **International Journal of Social Economics**, Vol. 39, Iss: 9, pp.704-720 (Çevrimiçi) <http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=17031194&show=abstract> 10 Nisan 2012.

IOM: **Migration in Turkey: A Country Profile 2008** (Çevrimiçi) www.turkey.iom.int/documents/migration_profile_turkey.pdf?entryId=...PDF file, 10 Ekim 2011.

İçli, Tülin Günşen: **Türkiye’de Suçlular, Sosyo Kültürel ve Ekonomik Özellikleri**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayın No: 71, Ankara, 1993.

İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci, İsmail Aydınğün: “Türkiye’de İç göç ve İç göçün İşçi Hareketlerine Etkisi”, **Türkiye’de İç göç**, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1998, s.207-244.

İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, **75. Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya BAYDAR, İstanbul, Tarih Vakfı Yay., 1998, s.249-259.

Karatekin, Serhat: “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, Ankara, 2009, s. 82-86.

Karasar, Niyazi: **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yay., Ankara, 2000.

Karakurt, Elif: “Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, **Erciyes Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak – Haziran 2006, s. 1-25 (Çevrimiçi) <http://iibf.erciyes.edu.tr/dergi/sayi26/ekarakurt.pdf> 15 Nisan 2010.

Karpat, Kemal H.: **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Kavaf, Selma A : “Sosyal Devlet Anlayışı ve sosyal Politika Uygulamalarında Değişim Dinamikleri”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, Ankara, 2009,s. 24-28.

Kazgan, Gülten: **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2. bs., İstanbul, 2004.

Keleş, İhsan: “Türkiye’de Göç Eğilimleri ve Şehirleşme Süreci”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.**, Cilt. I, Sayı 2, Ankara, 1997, s.167-188 (Çevrimiçi) http://www.hukuk.gazi.edu.tr/editor/dergi/1_2_11.pdf 12 Haziran 2011.

Keskin, Abdullah, Hüseyin Şen: “Beveridge Eğrisi, Teori ve Türkiye Uygulaması”, **TİSK Akademi**, 2010/2, Cilt V, Sayı 10, Ankara, 2010, s.198-220.

Keleş, Ruşen : **Kentleşme Politikası**, 7.Bs.,Ankara, İmge Kitabevi, 2002.

Keleş, Ruşen: “Gecekondu Maddesi”, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, 2.Bs., İmge Yayınları, Ankara, 1998.

Kesici, Hülya: “Adam Smith ve Ahlak teorisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, 58. Kitap, İ.Ü.İ.F. Yay. No: 605, İstanbul, 2010, s.89-97.

Kıray, Mübeccel: **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yay., İstanbul,1998.

Koray, Meryem: **Endüstri İlişkileri**, Basisen Yay., Yayın No: 22, İzmir,1992 .

Koray, Meryem: **Sosyal Politika**, İmge Yayınevi, Ankara, 2005.

Meryem Koray, “Türkiye’nin Dinamikleri”, İktisat Dergisi, Sayı 380, Haziran/Temmuz 1998, İFMC Yay., İstanbul, 1998, s.70-87.

Korkmaz, Adem, Adnan Mahiroğulları: **İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları -Türkiye ve AB Ülkeleri-**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007.

Köymen, Oya: “Bazı İç Göç Verileri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s.260-263.

Kutluata, Münir: “Sosyal Devlet Anayasal Niteliğimizdir”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı 385, 2009/4, Ankara, 2009, s. 37-38.

Li, Xiaochun, Qin Shen, “A study on urban private capital and the transfer of labor in the modern agriculture sector”, **Journal of Economic Policy Reform**, İfirst Article, PP. 1-18, 2012, (Çevrimiçi) [http:// www. tandfonline. com/ doi/ abs/ 10.1080/17487870.2012.672833#preview](http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17487870.2012.672833#preview) 10 Mayıs 2012.

Lipseý, Richard G., Peter O. Steiner, vd.: **Economics**, Harper&Row Publihers, 9. Edition, 1990.

Lordoğlu, Kuvvet, M.Meryem Kıroğlu, Kurtar Tanyılmaz: **Türkiye’de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü..**, **UGİNAR Proje Raporu**, İstanbul, 2004 (Çevrimiçi)http://www.kuvvetlordoglu.com/yazilar/informel_istihdam_yabanci_kacak_isgucu.pdf 10 Eylül 2011.

Mc Clure, James, Erdoğan Kumcu: “The common agricultural policy v. Turkish admission to the EU” **İ.Ü.İ.F. Dergisi**, Cilt. IXV, Sayı 2, Kasım 2010, s.205-209.

Marangoz, Mehmet: “Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Girişimcilik Açısından Önemi”, **Mercek**, MESS, Yıl 15, Sayı 57, Ocak 2010, İstanbul, 2010, s.124-135.

Muhteva: Türkiye’de Nüfus Sayımları (Çevrimiçi)

<http://www.muhteva.com/turkiyede-nufus-sayimlari-t7032.html> 14 Ocak 2012.

Murat, Sedat: “Gelişmiş Ülkelerde Gençlerin İşsizliği”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.XLVII, Sayı 1-4, İstanbul, 1989, s.189-214, (Çevrimiçi) [Http://iudergi.com/tr/index.php/iktisatmecmua/article/view/7738/7240](http://iudergi.com/tr/index.php/iktisatmecmua/article/view/7738/7240), 10 Ocak 2011.

Murat, Sedat: “Yerel Yetişkinlerin Yetişkin Eğitiminde Karşılaştıkları Temel Sorunlar ve Yetişkin Eğitimi Programlarını Tamamlayanların İstihdamları” **Öğrenen Toplum İçin Yetişkin Eğitimi Sempozyumu Bildirileri**, İSMEK Yay., İstanbul, 5 Mayıs 2007, s.166-218

Murat, Sedat: “Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’nin Karşılaştırmalı Nüfus Yapısı”, **Tüm Yönleriyle Türkiye – AB İlişkisi**, Ed. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak, Elif kitabevi, İstanbul, 2002, s.31-76.

Murat, Sedat: “Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 53, İstanbul, 2007, s.83-140 (Çevrimiçi), <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/view/1023001708>, 15 Mayıs 2010.

Murat, Sedat: “İşgücümüzün Yapısal Özellikleri ve Kavramsal Yaklaşım”, **İş’te Çalışanlar**, Sayı 2, Nisan-Mayıs 2010, s.16-17.

Sedat Murat, **Dünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı**, İTO Yay., Yayın No: 2006-49, İstanbul, 2006.

OECD: **Factbook 2011-2012: Economic, Enviromental and Social Statistics**, (Çevrimiçi) <http://www.oecd-ilibrary.org> , 10 Şubat 2012.

Özsüca, Şerife Türcan, Toksöz Gülay: **Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, A.Ü. SBF Yay., No: 591, Ankara, 2003 (Çevrimiçi) <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=21> 10 Eylül 2011.

Özdemir, Süleyman, Halis Yunus Ersöz, İbrahim Sarıoğlu: **İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi**, İTO Yay., İstanbul, 2006.

Özlale, Ümit: “Ekonomik Krizin Sektörel Düzeyde Analizi”, **Çalışma Yaşamının Güncel Sorunları II. Sempozyum**, Kocaeli Üniversitesi / Kocaeli Barosu, 2010

Öztürk, Mustafa: “Türkiye’de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 52, İ.Ü. İ.F. Yay., İstanbul, 2007, s.245-264 (çevrimiçi)

<http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/> 10 Ocak 2013.

Öztürk, Nazım: “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü” **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Sayı 1, H.Ü. Yay., Ankara, 2005, s. 27-44.

Pazarlıoğlu, M. Vedat: “İzmir Örneğinde İç Göç’ün Ekonometrik Analizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt. XIV, Sayı:1, CBÜ Yay., Manisa, 2005, s.121-135.

Sapançalı, Faruk: Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Sendikal Örgütlenme, Sorunlar ve Yeni Stratejiler, **Çimento İşveren Dergisi**, Ankara, Eylül 2007, s.4-23.

Saygılı, Mesut, Hülya Saygılı: “Türkiye’de İhracatın Yapısal Dönüşümü” **Küresel Kriz Çerçevesinde Türkiye’nin Cari Açık Sorunsalı**, (ed.) Turan Subaşat, Hakan Yetkiner, Efil Yayınevi, Ankara, Şubat 2010, s.70-78.

Straubhaar, Thomas, Seçil Paçacı Elitok: “Turkey: Change from an Emigration to an Immigration and Now to a Transit Migration Country”, **HWWI Policy Paper-2010**, (Çevrimiçi) http://www.hwwi.org/uploads/tx_wilpubdb/HWWI_Policy_Paper_3-16_01.pdf 20 Nisan 2011

Sert, Deniz, Ahmet İçduygu: “Transnationalisation, Migration and Transformation: Multi level Analysis of Migrant Transnationalism (TRANSNET)”, **7th Framework Programme SocioEconomic Sciences and Humanities, COUNTRY REPORT (WP2): TURKEY**, September 2010, Koç University,(Çevrimiçi)<http://www.uta.fi/laitokset/kasvlait/pdf/Turkey.TRANSNET%20Report%20Edited.pdf> 10 Mayıs 2011.

Sezal, İhsan: **Şehirleşme**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Seymen, Recep: **İktisatçılar İçin Sosyal Siyaset**, Der Yayınları, İstanbul, 2004.

Seymen, Recep: “Personel Yönetiminden İnsan Kaynağı Yönetimine”, **Prof.Dr. Metin Kutal’a Armağan**, TÜHİS Yay., Ankara, 1998, s.589-585.

Şahin, Levent: “Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, İ.Ü.İ.F., Sayı 53, Yıl 2007, s.543-575 (Çevrimiçi) <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/view/1721>, 10 Nisan 2011.

Şen, Besime: “Kentsel Mekanda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 44, İst., Mart 2011, s. 1-21.

Tacoli, Cecilia: **Urbanization, gender and urban poverty: paid work and unpaid carework in the city**, IIED and Population and Development Branch United Nations Population Fund (UNFPA), March 2012, (Çevrimiçi) <http://unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2012/UEPI%207%20Tacoli%20Mar%2012.pdf> 10 Mayıs 2012.

Taylor, Lance: “Dış Liberalleşme: Yakın Dönemden Dersler”, (Çev.) Erhan Uçer, (Der.) Ahmet. H. Köse, Fikret Senses, Erinç Yeldan, **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav’a Armagan**, İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.49-73.

Tutar, Erdiñç, Nazım Öztürk: Türkiye’de Gerçekleştirilen Bölgesel Planlama Çalışmaları, **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. XVII, Sayı 1-2, Yıl 2003, s.1-20 (Çevrimiçi) e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3569/3398.PDF file, 10 Nisan 2011.

Tatlıdil, Hüseyin, Barış Özgürlük: “İşkur İl Müdürlüklerinin İşe Yerleştirme ve Mesleki Eğitim Faaliyetlerinin Performans Değerlendirmesi: Ampirik Bir Analiz” **TİSK Akademi**, Cilt VII, Sayı 13, 2012/1, Ankara, 2012, s.76-101.

Zaim, Sabahattin: **Çalışma Ekonomisi**, 10.Bs., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997.

Tekeli, İlhan: “Türkiye’de İç göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi”, **Türkiye’de İçgöç**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s.7-21.

Tokol, Aysen: **Sosyal Politika**, VİPAŞ Yay., Bursa, 2000.

Toksöz, Gülay, Şerife Türcan Özşuca: “Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri”, **İktisat Dergisi**, Sayı 430, İFMC Yay., İstanbul, s.29-35 (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/86/> 15 Mayıs 2012.

Turan, Güngör, Hüseyin Çiçek: “Türkiye’de İşsizliğin İzmir’e Özgü nitelikleri ve Çözüm Önerisi Olarak Yerel İş Kuluçkaları”, **Çimento İşveren**, Cilt. XXI, Sayı 5, Eylül 2007, s.24-33.

TTSİS, **Tekstil İşveren Dergisi**, Sayı 365, Ağustos 2010, İstanbul, 2010.

TÜİK: **Haber Bülteni**, Sayı 112, 24 Haziran 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6275> 20 Nisan 2011.

TÜİK, Haziran 2010 Dönemi Dinamik Sorgulama, (Çevrimiçi)
http://tuikapp.tuik.gov.tr/Dagitim_uyg/?kn=72&locale=tr 30 Aralık 2011.

TÜİK: **Haber Bülteni**, Sayı 112, 24 Haziran 2010, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6275> 20 Nisan 2011

TÜİK: **Haber Bülteni**, Sayı 13594, 23 Eylül 2013 (Çevrimiçi)
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1011 25 Eylül 2013

TÜİK: **Haber Bülteni**, Sayı 160, 20 Eylül 2010 (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=160>, 20 Nisan 2011.

TÜİK: **Haber Bülteni**, Sayı 10736, 27 Ocak 2012, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736> 15 Mart 2012.

TÜİK: **İstatistik Göstergeler 1923-2010**, Yayın No: 3641, TÜİK Yay., Ankara, Aralık, 2011.

TÜİK: **Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri**, TÜİK Yay., Ankara, 2007.

TÜİK: Göç İstatistikleri – Metaveri, (Çevrimiçi)
http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067, 10 Nisan 2011.

TÜSİAD: **Türkiye’de İşgücü Piyasasının Kurumsal Yapısı ve İşsizlik**, TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2004-11/381, İstanbul, Aralık 2004.

Ulutaş, Çağla Ünlütürk: “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, **Çalışma ve Toplum**, Kitap 21, Sayı 2009/2, Birleşik Metal İş Yay.,2009, s.25-40.

Ünver, O.Can: “Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmalarında Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye”, **TİSK AKADEMİ**, Cilt. IV, Sayı 7, 2009/1, Ankara, 2009, s.83-98.

Uysal, Mustafa: **İşveren**, C. XLIV, Sayı 6, Mart 2006, Ankara, 2006, s.24-27.

Yavuz, Arif: “Küresel Kriz ve İstihdama Etkisi”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, İ.Ü.İ.F. Yayın No: 605, 58.Kitap, İstanbul, 2010, s.1-32.

Yeldan, Erinç: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm**, Birikim ve Büyüme, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

Yetkiner, Hakan: **Sorularla Makro İktisat**, Efil Yayınevi, Ankara, Şubat 2010.

Yenigül, Sevinç Bahar: "Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri", Gazi Üniversitesi **Fen Bilimleri Dergisi**, Cilt No. XVIII, Sayı 2, Ankara, 2005, s.273-288.

Yıldırım, Sinem: “Ev hizmetinde çalışan kadınlar ve sendikal örgütlenme” **TÜRK- İŞ Dergisi**, Sayı 396, Ankara, Ocak – Şubat 2012, s. 44-49.

Yıldırım, Aziz: “Ülkemizde Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Yardım Uygulamaları”, **TÜRK-İŞ Dergisi**, Sayı: 381, Ankara, 2008/3, s. 40-43.

Yılmaz, Ömer: “Bölgesel eşitsizlik: Türkiye örneği”, **A.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt. XV, Sayı 1-2, Mart 2001, Erzurum, 2001, s.1-19.

Yılmaz, Mehmet, İsmail Göktürk, Dünder Kök: “Kahramanmaraş’ta 1980 Sonrası Tarım ve Sanayi Politikalarının İçgöç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri”, **Selçuk Ü., Karaman İİBF Dergisi**, Sayı 12, Yıl 9, Haziran 2007, Konya, 2007, s.319-332 (Çevrimiçi) <http://dergi.kmu.edu.tr/userfiles/file/haziran2007/25.pdf>

10 Nisan 2011.

Yılmaz, Mehmet: “Yapısal Uyum Programlarının İç Göç ve Kentsel İşgücü Piyasası Üzerine Etkileri: Kahramanmaraş Örneği”, **Doktora Tezi**, A.Ü. SBE, Ankara, 2008 (Çevrimiçi) acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/3557/4445.pdf, 10 Aralık 2011.

Yüceol, Hüseyin Mualla: “Türkiye’de İllerarası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma” **Sosyo Ekonomi Dergisi**, Göç Özel Sayısı, Yıl 7, Sayı 15, H.Ü. Yay., 2011-MI/11MI02, Ankara, 2011, s.29-54.

Yüceşahin, M. Murat, E.Murat Özgür: “Türkiye’nin Güneydoğu’sunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü”, **Coğrafi Bilimler Dergisi**, 2006, 4 (2), s.15-35 (Çevrimiçi) <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/eng/browse/3730/>

10 Haziran 2011.

Yves L. Doz, Gary Hamel: **Şirket İttifakları Global Pazarlarda Başarının Anahtarı**, Sabah Kitapları, İstanbul, Aralık 1998.

Zorlu, Kürşad: “Türkiye’de Ara Eleman İhtiyacına Yönelik Tespitler ve Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Araştırma” **TİSK Akademi**, Cilt.VII, Sayı 13, 2012/1, s.52-75.

EK :

ANKET FORMU

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ S.B. E.

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

Sayın Katılımcı,

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Doktora Programı'nda Prof. Dr. Sedat Murat'ın danışmanlığında yürütülen bu araştırma, iç göçün kentsel işsizlikle ilintisi bağlamında, iç göçe katılanların göç sonrası buldukları sosyal, ekonomik ve kültürel konumları ile göç hakkında kanaatlerini tesbit etmek amacıyla yapılmaktadır.

Bu gayeyle düzenlenen ve anketör tarafından size yöneltilen soruları samimi ve doğru bir şekilde yanıtlayarak, kendi fikrinizi ve kanaatinizi ifade etmeniz, Ülkemizdeki göç hareketine dair bilimsel verilerin elde edilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada sizlerden toplanan bu veriler sadece bilimsel amaçlarla kullanılacak olup başkaca bir amaç gütmemektedir. Bununla birlikte katılımcıların kimliklerini deşifre edici hiçbir işaretleme yapılmadığı gibi kimliklerin deşifresinin önlenmesi için gerekli önlemler alınmıştır.

Değerli katılımınıza ve İlginize teşekkür ederim.

Emin ÇAKILCI

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D.

YAŐINIZ:

-)16-20)21-25)26-30)31-35)36-40
)41-45)46-50)51-55)56-60)61 üstü

CİNSİYETİNİZ:

-)Erkek)Kadın

EĞİTİM DURUMUNUZ:

-)Eğitimsiz)Okuryazar)İlkokul)Ortaokul
)Lise)Meslek Lisesi)Önlisans)Lisans/ Lisans Üstü

NERELİSİNİZ:

.....

DOĞUM YERİNİZ:

.....

MEDENİ DURUMUNUZ:

-)Bekar)Evlı)Boşanmış)Dul

KAÇ YILDIR BURADA YAŞIYORSUNUZ:

- () 1 yıldan fazla () 5 yıldan fazla () 10 yıldan fazla
() 15 yıldan fazla () 20 yıldan fazla () 25 yıl ve üzeri

BURAYA GELMEDEN ÖNCE SİZ YA DA AİLENİZ NEREDE YAŞIYORDUNUZ:

Lütfen İl, varsa ilçe ve köy olarak belirtiniz

İl :.....

İlçe :.....

Köy :.....

DAHA ÖNCE YAŞADIĞINIZ YERDEN AYRILMA, GÖÇ NEDENİNİZ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- () Geçim Sıkıntısı
() Başka bir ilde iş bulmam
() Çocuğumun eğitimi için
() Ailevi sebeplerden
() Güvenlik Kaygısı
() Diğer

DAHA ÖNCE YAŞADIĞINIZ YERDEN AYRILMA, GÖÇ KARARINI KİM VERDİ:

- () Aile büyükleri
() Ben
() Aile bireylerinin ortak kararı
() Diğer :.....

NEDEN BU ŞEHRE YERLEŞTİNİZ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Burada iş olanakları daha fazla olduğu için
- Burada iş bulduğum için
- Zamanında aile büyüklerimiz burada iş bulduğu için
- Akrabalar burada olduğu için
- Memlekete yakın olduğu için
- Diğer :.....

MESLEĞİNİZ:

- Üst düzey yöneticiler ve müdürler
- Profesyonel meslek mensupları
- Yardımcı profesyonel meslek mensupları
- Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar
- Hizmet ve satış elemanları
- Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünlerinde alıŐanlar
- Sanatkarlar ve ilgili işlerde alıŐanlar
- Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar
- Nitelik gerektirmeyen işlerde alıŐanlar
- Diğer

ŞU ANDA ÇALIŞIYOR MUSUNUZ:

- Evet Hayır Sürekli Bir İŞim Yok

ÇALIŞMIYORSANIZ GEÇİMİNİZİ NASIL SAĞLIYORSUNUZ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- İş buldukça inşaatta çalışıyorum
- Boya-badana yapıyorum
- Eşim çalışıyor
- Babam çalışıyor
- Çocuk/lar – Kardeş/lerim çalışıyor
- Memleketten tarla vb. gelirim var
- Kira gelirimiz var
- Sosyal yardım kuruluşlarından destek alıyorum
- Çevrenin yardımlarıyla geçiniyoruz
- Dükkanımız/büfemiz vb. var onun geliriyle hepimiz geçiniyoruz
- Emekli / Yaşlılık, Malüllük vb. Aylığım var
- Diğer :

AİLE BİREYLERİNDEN SİZDEN BAŞKA ÇALIŞAN VAR MI:

- Evet Hayır

BURAYA TAŞINMADAN ÖNCE NE İŞ YAPIYORDUNUZ:

- Kendi arazimizde tarım işçiliği
- Başkasının arazisinde tarım işçiliği
- Sigortalı bir işte çalışıyordum
- İnşaat işçiliği yapıyordum
- Devlet memuruydum
- İşsizdim
- Yazın tarlada kışın başka yerlere gidip inşaat veya başka işlerde çalışıyordum
- Diğer :

BURAYA TAŞINMADAN ÖNCE AİLE BİREYLERİNDEN KİMLER ÇALIŞIYORDU:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Babam
 Annem
 Abim
 Ablam
 Kardeşim
 Eşim
 Diğer

SİZİN VEYA BİRLİKTE YAŞADIĞINIZ AİLE BİREYLERİNİN BORCU VAR MI:

- Borcum/borcumuz yok
 Borcum/borcumuz var: 3000 TL'den az 5000 TL'den az
 10.000 TL'den az 15000 TL'den az
 20.000 TL'den az 30.000 TL'den az
 50000 TL'den az 50.000 TL'den fazla

SİZİN VEYA AİLE BİREYLERİNİN BORCU VARSA, CİNSİ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Bankaya tüketici kredisi borcu var
 Bankaya araba kredisi borcu var
 Kredi kartı borcu var
 Elden nakit para borcu var
 Altın borcu var
 Döviz borcu var
 Tefeciye borç var
 Kooperatife borç var
 Diğer

YAŞADIĞINIZ EV:

- Kira
 Aile bireylerinden birine ait
 Bana ait
 Evde yaşamıyorum işyerinde yatakhane de kalıyorum -
 Akrabaların yanında geçici kalıyorum
 Diğer

YAŞADIĞINIZ EV KİRALIK İSE KİRA BEDELİ:

- 150-200 TL arası 200-250 TL arası 250-300 TL arası
 300-350 TL arası 350-400 TL arası 400-450 TL arası
 450-500 TL arası 500-600 TL arası 600-750 TL arası
 750 TL'den fazla

YAŞADIĞINIZ EV İÇİN YAPTIĞINIZ DİĞER ÖDEMELER:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Aidat ödüyoruz
 Merkezi ısınma bedeli ödüyoruz
 Kapıcı ücreti ödüyoruz
 Güvenlik ücreti ödüyoruz
 Herhangi bir diğer ödeme yok
 Diğer (Temizlik, Merdivenci vb).....

EVİNİZDE SABİT TELEFON VAR MI:

- Var Yok

SİZ VE BİRLİKTE YAŞADIĞINIZ AİLE BİREYLERİNDE CEP TELEFONU VARMİ:

- Yalnız bende var
 Birden fazla kişide telefon var

AYLIK ORTALAMA CEP TELEFONU FATURA/KONTOR GİDERİNİZ:

- 20 TL'den az 21 - 40 TL arası 41 – 60 TL arası
 61 TL'den fazla

EVİNİZDE İNTERNET BAĞLANTISI VAR MI:

- Var
 Yok

SÜREKLİ BİR BAĞLANTINIZ YOKSA İNTERNETE NASIL ERİŞYORSUNUZ

- Yok cep telefonundan internete giriyorum
 Hem evde internet bağlantısı var hem cep telefonumdan giriyorum
 Diğer (Komşulardan bağlanıyorum vb.)

EVİNİZDE BİLGİSAYAR VAR MI:

- Var Yok

VARSA BİLGİSAYARINIZIN TİPİ

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Masaüstü bilgisayar Dizüstü bilgisayar / Tablet

EVİNİZDE HANGİ BEYAZ EŞYALAR VAR:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Buzdolabı
 Otomatik çamaşır makinesi
 Kurutmalı çamaşır makinesi
 Şanzımanlı çamaşır makinesi
 Bulaşık makinesi
 Çamaşır kurutma makinesi

AYLIK ORTALAMA ELEKTRİK FATURASI:

- 49 TL'den az 70 TL'den fazla
 50 TL ve fazlası

AYLIK ORTALAMA SU FATURASI

- 39 TL'den az 40 TL ve fazlası
 60 TL'den fazla 80 TL'den fazla

AYLIK ORTALAMA DOĞALGAZ / TÜPGAZ FATURASI

- 49 TL'den az 50 TL ve fazlası
 70 TL'den fazla 90 TL'den fazla

EVİNİZ NASIL ISINIYOR

- Kömür / Odun sobası
 Elektrikli ısıtıcı
 Gaz sobası
 Klima
 Kalorifer (kat kombili)
 Kalorifer (merkezi ısınma)
 Diğer:.....

EVİNİZ:

- Müstakil
 Apartman dairesi
 Gecekondu
 Diğer:.....

EVİNİZİN BÜYÜKLÜĞÜ:

- 50 metrekareden küçük
 50-69 metrekare
 70-89 metrekare
 90-109 metrekare
 110 metrekareden büyük

DÜZENLİ KİTAP OKURMUSUNUZ:

- Evet Hayır

GAZETE-DERGİ OKUMA ALIŞKANLIĞINIZ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Eve her gün bir gazete alınır
 Eve her gün birden fazla gazete alınır
 Bir ya da daha fazla gazeteye aboneyiz
 Bir ya da daha fazla dergiye aboneyiz
 Eve arada sırada gazete alınır
 Eve gazete alınmaz
 Kupon biriktirmek için gazete alınır
 Eve dergi alınmaz

TELEVİZYONDA İZLEMİYİ TERCİH ETTİĞİNİZ PROGRAMLAR:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Haberler
- Tartışma programları
- Maç yayınları-spor programları
- Diziler
- Belgeseller
- Dini içerikli programlar
- Müzik yayınları
- Kültür-sanat programları
- Film
- Diğer (Sabah kuşağı, Çocuk programları vb)

SİNEMAYA GİDER MİSİNİZ:

- Senede 1 ya da 2 kez
- Ayda 1 ya da 2 kez
- Senede 4-5 kez
- Bu yaşma kadar 1 ya da 2 kere gittim
- Hiç gitmedim

TİYATROYA GİDER MİSİNİZ:

- Senede 1 ya da 2 kez
- Senede 3 ya da daha fazla
- Hiç gitmedim
- Bu yaşma kadar 1 ya da 2 kere gittim

KONSERE GİDER MİSİNİZ:

- Senede 1 ya da 2 kez
 Senede 3 ya da daha fazla
 Hiç gitmedim
 Bu yaşıma kadar 1 ya da 2 kere gittim

RESİM SERGİSİ YA DA MÜZEYE GİDER MİSİNİZ:

- Senede 1 ya da 2 kez
 Senede 3 ya da daha fazla
 Hiç gitmedim
 Bu yaşıma kadar 1 ya da 2 kere gittim

TATİLE GİDER MİSİNİZ:

- Senede bir
 Senede birden fazla
 Hiç tatile gitmedim
 Memlekete tarla işleri için giderim
 Diğer :.....

SPOR YAPAR MISINIZ:

- Evet
 Eskiden yapardım
 Okuldayken yapardım
 Hayır

HANGİ MÜZİK TÜRLERİNİ DİNLERSİNİZ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Türk Halk Müziği
- Türk Sanat Müziği
- Arabesk
- Klasik Müzik
- Yabancı Müzik
- İlahi
- Yerli pop
- Hepsi

AŞAĞIDAKİ SOSYAL ETKİNLİKLERDEN HANGİSİ SİZİN İÇİN GEÇERLİYSE İŞARETLEYİNİZ:

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Komşularla/akrabalarla ev ziyaretleri (haftada bir iki kez)
- Komşularla/akrabalarla ev ziyaretleri (ayda bir iki kez)
- Komşularla/akrabalarla ev ziyaretleri (iki üç ayda bir)
- Arkadaşlarla kahvede zaman geçirme (haftada birkaç kez)
- Arkadaşlarla kahvede zaman geçirme (ayda birkaç kez)
- Arada bir balığa giderim
- Arada bir ava giderim
- Senede birkaç kez aile veya arkadaşlarla kır gezisine (pikniğe) giderim

SİVİL TOPLUM FAALİYETLERİNDE YER ALMA

Birden fazla seçenek seçilebilir

- Bir hemşeri derneğine üyeyim
- Tüketiciyi koruma derneğine üyeyim

- Okul aile birliğinde aktif görev yapıyorum
- Bir siyasi partiye üyeyim
- Başka bir sivil toplum örgütüne üyeyim
- Böyle şeylerle hiç ilgilenmem

AYLIK ORTALAMA GELİRİNİZ:

- 1000 TL'den az
- 1001-1500 TL arası
- 1500-2000 TL arası
- 2001-2500 TL arası
- 2501 TL üstü

AYLIK ORTALAMA GİDERİNİZ:

- Toplam 1000 TL'den az
- Toplam 1001-1500 TL arası
- Toplam 1501-2000 TL arası
- Toplam 2001-2500 TL arası
- Toplam 2500 TL üstü

EVİNİZE GÜNDE ORTALAMA KAÇ EKMEK ALINIR:

Ekmek Sayısı:.....

BURAYA GELDİĞİNİZE MEMNUN MUSUNUZ:

- Genel olarak memnunum
- Pek memnun değilim
- Memnunum
- Mümkün olsa memlekete dönmeyi isterim
- Mümkün olsa başka bir yere gitmeyi isterim

SİZCE ÇOCUKLARINIZ İÇİN EN UYGUNU HANGİSİ (Çocuğunuz yoksa geleceği düşünerek yanıtlayın):

- Meslek lisesine gidip iş sahibi olsunlar
 Üniversiteye gidip iş sahibi olsunlar
 Çıralıktan meslek öğrensinler
 Kendi işlerinin sahibi olsunlar
 Diğer :.....

EKONOMİK DURUMUNUZU NASIL TANIMLARSINIZ:

- Varlıklı
 Orta halli
 Yoksulla orta halli arası
 Yoksul

GEÇMİŞE DÖNME ŞANSINIZ OLSAYDI NE YAPMAYI İSTERDİNİZ:

- Yüksek tahsil yapmayı
 Çıralıktan bir meslek sahibi olmayı ve sonra kendi işyerimi kurmayı
 Meslek lisesinde okumayı
 Bir devlet dairesinde işe girmeyi
 Kendi işimin sahibi olmayı
 Memleketimde kalmayı
 Diğer :.....

BURASI İLE İLGİLİ HİSSETTİKLERİNİZ:

- Kendimi yabancı hissediyorum
 Kendimi ezilmiş hissediyorum
 Burada istenmediğimi hissediyorum
 Karnının doyduğu yer vatanındır
 İyi ki buraya gelmişiz keşke daha önce gelseydik
 Keşke memlekette kalsaydık

Burada umduğumuzu bulamadık gene sıkıntılı yaşıyoruz

Diğer:.....

GELECEĞE AİT DÜŞÜNCELERİNİZ:

Bugünden daha iyi olacak

Pek farkı olmaz

Daha kötü olacak

Bizden geçti çocuklarımız daha iyi yaşasın diye uğraşıyoruz

Çocuklarımız bizden daha iyi koşullarda yaşayacak

Çocuklarımız bizden daha iyi koşullarda yaşamayacak

SİZE YÖNELİK BİR AYRIMCILIK YA DA DIŞLAMA OLDUĞUNU DÜŞÜNÜYOR MUSUNUZ?

Sık sık

Zaman zaman

Yalnız bana değil, güçsüz olan herkese yönelik bir ayrımcılık ya da dışlama var

Hayır düşünmüyorum

ÇALIŞTIĞINIZ İŞİ NASIL NİTELENDİRİRSİNİZ

Düzenli (Sürekli) ve Sigortalı (SGK)

Düzenli (Sürekli) ve Sigortasız (Kısmen veya Tamamen)

Düzensiz (Geçici) Sigortalı

Düzensiz (Geçici) Sigortasız (Kısmen veya Tamamen)

İŞYERİNİZDE ÇALIŞAN SAYISI

0-5 Kişi 6-10 Kişi 11-20 Kişi 21-49 Kişi 50 Kişi ve üstü

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılı, Niğde doğumlu olup ilk orta ve lise tahsilini Kocaeli’nde tamamladı. Lise eğitimi İzmit Ticaret Lisesinde tamamladıktan sonra, Lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F İngilizce İktisat bölümünde aldı. Daha sonra Lisans fark derslerini alarak Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Kamu Hukuku ABD Yüksek Lisansını tamamladı. Yüksek Lisans Tez Danışmanı Prof.Dr. İsmet Giritlidir. Doktora eğitimine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi ABD başlayan ve Prof Dr. Ruşen Keleş ile bir süre çalıştıktan sonra, İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkilerinde Prof Dr. Sedat Murat’ın Danışmanlığında tamamlamıştır. İş hayatında, özel sektörde yönetici olarak çalışan Emin Çakılcı’nın Sait Mert adında bir oğlu vardır.